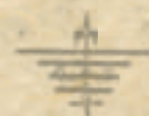

PAMÄTNÁ KNIHA
mesta **PREŠOVA**

ZALOŽENÁ NA ZÁKLADE ZÁKONA OD 30. JANUÁRA
1820 / č. 80 OB. Z. A. N., O PAMÄTNÝCH KNIHÁCH OBECNÝCH.

Knihu zjednal roku 1954. BELO KLEIN,
riaditeľ pamätnej knihy v m., — v rokoch 1925-1933 biblio-
tékár, na lei č. 30a končíkat mesta Prešova.

u. fond
na podporu
umenia
Publikáciu z verejných zdrojov podporil
Fond na podporu umenia

ISBN: 978-80-974508-0-9

ALBUM SPISOVATEĽOV PREŠOVA 1

CLARISSIMO ET

B. J. ...

S ALBUM
PISOVATEĽOV
PREŠOVA

1

A. J. ...

ALBUM SPISOVATEĚLOV PREŠOVA 1

ALBUM SPISOVATEĽOV PREŠOVA 1

Autorky: Mgr. Andrea Sivaničová, Mgr. Ľubica Liptáková, Mgr. Katarína Hrabčáková, PhD., Mgr. Alena Brindová, PhD.
Editorka: Mgr. Andrea Sivaničová
Zodpovedná redaktorka: Mgr. et Mgr. Iveta Hurná
Jazyková redaktorka: doc. Mgr. Markéta Andričíková, PhD.
Recenzenti: prof. PhD. Marta Součková, PhD., doc. Mgr. et Mgr. Ján Gavura, PhD.
Grafická úprava: ADIN, s.r.o.
Rok vydania: 2022
Vydavateľ: Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove
Vydanie: prvé
Náklad: 500

ISBN: 978-80-974508-0-9

**fond
na podporu
umenia**

*Publikáciu z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia*

PREŠOV: RODISKO

ANDRAŠČÍK, František	8
ANDRAŠČÍK, Ján	10
BARICA, Ján	12
BAYER, Ján	14
BORNSTEIN, Róbert Cvi	16
BORODÁČ, Ján	18
GABÁNYI, Arpád	20
GREGUŠ, Augustín	22
HAMVAS, Béla	23
HOLBOVÁ, Elena	25
KALINA, Ján	26
KALINOVÁ, Agneša	29
KIŠ, Gejza	30
KORABINSKÝ, Ján Matej	31
LACKOVÁ, Elena	33
LAHAV, Yehuda	35
LAHOLA, Leopold	37
SEDLÁK, Imrich	40
SCHWARTZ, Ján	42
TOMÁŠIK-DUMÍN, Jozef	43
TRÉVAL, Emil	45
SABOL, Štefan Sebastián	47

PREŠOV: PRIESEČNÍK ŽIVOTA

BAČA, Juraj	50
BISSOVÁ, Eva	53
BOCATIUS, Ján	56
BOHÚŇ, Emo	59
BOROLIČ, Juraj	61
CABAN, Izák	63
ČERVENÁK, Andrej	65
DILONG, Rudolf	67
DUCHNOVIČ, Alexander	69
GALAJDA, Eliáš	72
GREGOR TAJOVSKÝ, Jozef	74
GREGOROVÁ, Hana	77
HAJNÝ, Viktor	80
HALGAŠOVÁ, Anna	82
HANDZO, Ján Ctibor	84
HARMANOVÁ, Darina	86
HIRJAK, Michal	88
HLEBA, Edmund	91
HRYC-DUDA, Ivan	94
HUSÁROVÁ, Emília	96
IVANČOV, Fedor	98
JAKOBEUS, Jakub	100
KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo	103
KOČANOVÁ, Mária	106
KOSTRA, Ján	108
LADIVER, Eliáš	110
LAZORYK, Fedor	112
LENKO, Július	114

PREŠOV: PŘESEČNÍK ŽIVOTA

MACINSKÝ, Ivan	116
MAČINGOVÁ, Božena	118
MARENČIN, Andrej	120
MARENČIN, Vojtech	122
NEVICKÁ, Irina	124
PAVLOVIČ, Alexander	126
PRÍDAVOK, Anton	128
REZIK, Ján	131
SOMMEROVÁ-LEFKOVITSOVÁ, Alžbeta	134
STAVIARSKY, Štefan	136
STAVROVSKÝ, Julij Ivanovič	138
ŠALKO, Oskar	140
ŠMAJDA, Michal	142
ŠŤASTNÝ, František	144
TOMPA, Michal	147
VANDRÁK, Andrej	149
VARGA LIPNICKÝ, Ján	152
VOKÁL, Ferdinand	154
WEBER, Ján	156
WERNHER, Juraj	158
ZÁBORSKÝ, Jonáš	160
ZBOROVJAN, Julo	163
ZELINOVÁ, Hana	165
ZOZULAK, Vasiľ	168
ZUBRICKÝ, Dionýz	170

PREŠOV: ŠTÚDIUM

BACHÁT, Daniel	172
BANŠELL, Koloman	174
BARČ-IVAN, Július	177
BOTTO, Július	179
BUKOVČAN, Ivan	182
CIRBUSOVÁ, Jolana	185
ČORBA, Andrej	187
DAXNER, Štefan Marko	189
ĎURIŠIN, Dionýz	192
FRANCISCI-RIMAVSKÝ, Ján	194
FRIČOVSKÝ, Ladislav	197
HALAŠA, Andrej	199
HLOVÍK, Adam	201
HODŽA, Michal Miloslav	203
HVIEZDOSLAV	206
CHALUPKA, Ján	209
JESENSKÝ, Janko	211
KASARDA, Štefan	213
MARENČIN, Albert	215
PADO, Juraj	218
RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, Mária	221
SOKOLÍK, Andrej	224
SRNKA, Jozef	227
STODOLA, Ivan	229
TEREN, Ivan	232
VANSA, Ján	234
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	236
ZOZNAM POUŽITÝCH FOTOGRAFIÍ	242
ZOZNAM POUŽITÝCH UKÁŽOK	245

ÚVOD

Prešov bol vždy centrom duchovného a kultúrneho života Šariša. Od čias udelenia mestských práv v roku 1299 sa rozvíjal nielen po stránke hospodárskej, ale i vzdelanostnej, a to najmä zásluhou kvalitných škôl. Už mestská škola, prvýkrát spomínaná v roku 1429, si v 16. storočí získala povest „slávneho gymnázia“, vďaka významným učencom, ktorí na nej pôsobili a podporovali aj rozvoj divadelnej činnosti. Ešte chýrnejším sa stalo prešovské evanjelické kolégium. Cez jeho brány prešli prví študenti už v roku 1667, a napriek núteným prestávkam v činnosti sa kolégium postupne vypracovalo na uznávanú inštitúciu s pedagogickou, teologickou a právnickou akadémiou, ktorú v 19. a začiatkom 20. storočia vyhľadávali študenti z celého Slovenska. Od druhej polovice 20. storočia je Prešov popredným vysokoškolským sídlom, najprv Univerzity Pavla Jozefa Šafárika a od roku 1997 Prešovskej univerzity.

Prešov v minulosti získal prívlastok Atény nad Torysou, čo je nesporne odrazom jeho bohatej kultúrnej, vzdelaneckej i literárnej tradície. A práve v oblasti literatúry je s Prešovom spojené veľké množstvo osobností,

ktoré prispeli a prispievajú k formovaniu celoslovenského literárneho diania, no doposiaľ neboli zoskupené do súhrnného korpusu. Ucelený knižný prehľad dejateľov Prešova, nielen literárnych, absentuje. V tomto kontexte vyšlo len dielo profesora Edmunda Hlebu *Prešov a jeho osobnosti* (1997) so stručnými heslami či parciálne publikácie Prešovskej univerzity: *Portréty spisovateľov východoslovenského regiónu* (2014), *Osobnosti Šariša 1.* (2010) alebo multimediálny slovník *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia* (2006).

Album spisovateľov Prešova 1. prináša prehľad autorov i autoriek v podobe medailónov obsahujúcich ich životopisné údaje a súpis tvorby doplnený o malú ukážku. Do prvého dielu albumu sme začlenili známych, ale i takmer zabudnutých spisovateľov a spisovateľky narodených od stredoveku až do roku 1935. Pre ľahšiu orientáciu sme ich abecedne zoradili do troch kapitol podľa toho, akým spôsobom sú spätí s našim mestom.

Prvá kapitola *Rodisko* patrí rodákovi a rodáčkam z Prešova a jeho blízkeho okolia,

vrátane tých, ktorí mesto skôr či neskôr opustili a presadili sa na iných miestach, neraz aj za hranicami. Popri zvučných menách z nedávnej minulosti, ako: František Andraščík, Ján Borodáč, Ján Kalina, Elena Lacková, Leopold Lahola, Yehuda Lahav či Imrich Sedlák, sa tam objavajú aj historické postavy: Ján Bayer, Ján Matej Korabinský, Ján Andraščík, Augustín Greguš, Ján Schwartz, ale i takmer neznáme osobnosti: Róbert Cvi Bornstein, Arpád Gabányi, Béla Hamvas, Gejza Kiss, Emil Tréval, Elena Holbová, Štefan Sebastián Sabol a iní.

Druhá kapitola *Priesečník života* sa zameriava na autorov a autorky, ktorých osud zaviedol do Prešova, prežili v ňom istú časť života a zanechali v ňom svoje stopy. Táto časť je najrozsiahlnejšia a obsahuje vyše 50 medailónov. Z dávnejšej minulosti tu nájdete mená ako: Ján Bocatius, Izák Caban, Jakub Jakobeus, Belo Klein-Tesnoskalský, Eliáš Ladiver, Ján Rezik, Jozef Gregor Tajovský, Hana Gregorová, Michal Tompa, Andrej Vandrák, Ján Weber, Juraj Wernher či Jonáš Záborský. Z novšieho obdobia zase: Emo Bohúň, Rudolf Dilong, Darina Harmanová,

Edmund Hleba, Mária Kočanová, Ján Kosta, Július Lenko, Božena Mačingová, Vojtech a Andrej Marenčinovci, Anton Prídavok, Alžbeta Lefkovitsová-Sommerová, Ivan Teren, i Hana Zelinová. Nechýbajú ani rýdzo regionálni autori a autorky: Emília Husárová, Štefan Staviarsky, Oskar Šalko, František Šťastný, Ján Varga-Lipnický, Ferdinand Vokál či Julo Zborovjan. Neoddeliteľnou súčasťou sú aj predstavitelia rusínskej a ukrajinskej literatúry: Juraj Bača, Eva Bissová, Juraj Borolič, Alexander Duchnovič, Anna Halgašová, Michal Hirjak, Ivan Hryc-Duda, Fedor Ivančov, Fedor Lazoryk, Ivan Macinský, Irina Nevická, Alexander Pavlovič, Julij Ivanovič Stavrovský, Vasil Zozulak a ďalší.

Poslednú kapitolu *Štúdium* tvoria známi literáti, ktorých mená si primárne spájame s inými mestami, no študijné roky strávili v Prešove. Popri Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi sú to mnohí národovci zo štúrovskeho obdobia: Daniel Bachát, Koloman Banšell, Július Botto, Jolana Cirbusová, Andrej Čorba, Štefan Marko Daxner, Ján Francisci-Rimavský, Andrej Halaša, Adam Hlovík, Michal Miloslav Hodža, Andrej Sokolík, Jozef Srnka či Ján Vansa. Mladšiu

generáciu autorov a autoriek zastupujú: Július Barč-Ivan, Ivan Bukovčan, Ladislav Fričovský, Janko Jesenský, Štefan Kasarda, Juraj Pado, Mária Rázusová-Martáková a Ivan Stodola.

Pri tvorbe portrétov spisovateľov a spisovateľiek sme vychádzali z dostupnej literatúry, predovšetkým slovníkov, encyklopédií a monografií o slovenskom literárnom dianí, ale i početných zborníkov Prešovskej univerzity a Štátnej vedeckej knižnice v Prešove zameraných na regionálnu problematiku. Informácie sme čerpali tiež z bohatej databázy článkovej bibliografie, na budovaní ktorej sa podieľa aj bibliografické oddelenie Centra regionálnych dokumentov Krajskej knižnice Pavla Országha Hviezdoslava v Prešove, ktoré systematicky spracúva a monitoruje miestnu regionálnu tlač so zreteľom na zachytenie a uchovanie dôležitých udalostí, momentov i osobností regiónu. K vlastným zdrojom patrili bibliotéky vydávané knižnicou k besedám s regionálnymi autormi a autorkami. Pomocnú ruku nám podali kolegovia z regionálnych knižnic Prešovského samosprávneho kraja, Štátnej vedeckej knižnice v Prešove a Košiciach,

Slovenskej národnej knižnice v Martine, ale i pracovníci Múzea rusínskej kultúry SNM a Zväzu Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky v Prešove. V prípade rusínskych a ukrajinských autorov a autoriek sme sa museli popasovať aj s prepisom ukážok, keďže nie vždy boli dostupné ich preklady do slovenčiny.

Podnet na vytvorenie súhrnného prehľadu literátov a literátok spojených s Prešovom prišiel z radov čitateľov, študentov i učiteľov, ktorí pravidelne navštevujú knižničné podujatia a takáto publikácia im v nej chýbala. Snahou knižnice pri vytvorení prvého dielu *Albumu spisovateľov Prešova* bolo nielen zaplniť biele miesto v poznatkoch o literárnych osobnostiach nášho mesta, ale priniesť širokej verejnosti užitočnú edukačnú pomôcku pri získavaní informácií o ich bohatej a rôznorodej literárnej tvorbe a participovať na zvyšovaní regionálneho povedomia miestnej komunity.

Dúfame, že Album si nájde svojich čitateľov a listovanie v ňom bude príjemnou literárnou prechádzkou.

Autorky

PREŠOV:
RODISKO

ANDRAŠČÍK, František

(21.11.1931 Fričovce – 7.4.2001 Prešov)

básnik, prozaik, esejista, literárny kritik

ve v roku 2001, no pochovaný je v rodných Fričovciach.

Do slovenského literárneho priestoru sa zaradil ako príslušník generácie 60. rokov, pričom kritika o ňom píše ako o intelektuálnom autorovi zameranom na filozoficko-reflexívnu tvorbu vyznačujúcu sa civilným i apelatívnym charakterom. Jeho literárne začiatky sa viažu k publikovaniu v časopisoch (napr. *Mladá tvorba*, *Matičné čítanie*). Debutoval v roku 1963 básnickou zbierkou *Brieždenie*. Radosť, hravosť a pátos sa v nej spájajú s úvahou nad mravnými hodnotami a zložitou životom v celospoločenskom kontexte. O dva roky neskôr nasledoval poetický počin *Prísne ráno*, odrážajúci tému životných paradoxov človeka a pripodobňujúci sa k forme apollinairovského pásma. Básnický text v ňom štylizuje ako dôverný „nočný molový rozhovor“ s čitateľom a so spriaznenou blízkou bytosťou, ktorá sa premieňa na jeho ľubostnú partnerku. Básnik tento rozhovor vedie s vedomím krehkosti

ich puta a permanentne pociťovanou hrozbou pádu do samoty a smútku. Ďalšie dve zbierky *Rekvie za živým* a *Zaklínanie* sa cez prizmu existencialistického náhľadu venujú hľadaniu zmyslu ľudského života, skúmaniu pocitu beznádeje a poznávaniu sveta bez akýchkoľvek ilúzií. Kvôli svojim kritickým názorom na spoločenský a kultúrny vývoj v období normalizácie dostal zákaz publikovať a stal sa politicky perzekvovanou a nežiaducou osobou. Po dlhej prestávke vznikli dve zbierky predznamenávajúce nové vývinové obdobie v jeho literárnej produkcii: *Úpenlivé ruky* a *Svetadiel tabu*. Vyznačujú sa oprostým, k jadrnosti prečisteným výrazom zameraným na tlmočenie osamelosti, základných otázok života a smrti, náročného psychického rozpoloženia a údely človeka poznačeného dlhotrvajúcou chorobou. Vo veršoch však nechýba vyjadrenie úprimného vzťahu k prírode a životu, lásky k blížnemu a túžby po vzájomnom porozumení. Ako prozaik sa spisovateľ prejavil v netradícne štruktúrovanej grotesknej próze *Zvedavosť*, v ktorej prenikavo, priamo a výstižne pomenúva situáciu človeka, sebaanalyticky sa díva do vlastného vnútra, odhaľuje absurdnosť v medziľudských vzťahoch a nevyhýba sa ani spoločensko-kritickému náhľadu. Literárne recenzie a eseje publikoval v časo-

pisoch *Slovenské pohľady*, *Romboid*, *Krok a Mladá tvorba*. Jeho esejistická tvorba je charakteristická odpútanosťou od oficiálnej dobovej ideológie, filozofickým rozměrom prerastajúcim do tematizovania otázok ľudského bytia v kontexte súčasného sveta a dejín, reflexiou vzťahu poézie a filozofie, avantgardy a súčasnosti, poézie a mágie a i. Objavujú sa aj témy ako etika kritiky, problematika aktuálneho literárneho procesu, reflexia sentimentality v literatúre. V jeho tvorbe sú prítomné úvahy o zmysle básnickej tvorby (*Poézia ako totálna tvorba*, *Kacírske sebaopozorovanie* a ďalšie). Roly prekladateľa sa zhostil pri práci na ruskej a českej poézii. Andraščík vyjadroval svoje pocity vždy priamo, šlo mu o postoj celého človeka a prejav všetkých jeho možností a schopností. No prvotné očarenie svetom pod vplyvom spoločenskej situácie v 70. a 80. rokoch a tiež s postupujúcou duševnou chorobou v jeho literárnom diele slabne. Tragický životný pocit sa zrkadlí najmä v zbierke *Úpenlivé ruky*, ktorú možno považovať za jednu z najpôsobivejších básnických kompozícií 80. rokov na Slovensku vôbec. Andraščíkove básne boli preložené do nemčiny a francúzštiny. Jeho tvorbu pripomenuli Peter Milčák a Ján Zambor vo vydavateľstve Modrý Peter výbermi *Eseje a Básne*.

TVORBA

Poézia

- *Brieždenie* (1963)
- *Prísne ráno* (1965)
- *Rekviem za živým* (1967)
- *Zaklínanie* (1967)
- *Úpenlivé ruky* (1985)

- *Svetadiel Tabu* (1990)

- *Básne* (2011)

Próza

- *Zvedavosť* (1970)

Esejistika

- *Eseje* (2006)

Jesenná pohľadnica z Prešova

*Pästiar slnko dnes tak prudko do nosa ma netriafa,
ja útočím hore mestom. Kde na rohu Kolégia
je kamenný Caraffa,
tam prestanem dobiedzať už. Počkám chvíľu
dajakú,
pokým slnko svoje rany hojí v parku na kriaku.
Pred Caraffom zastanem si. Prosím Caraffu,
buď tak dobrý, mlčanlivý, zotni hlavu mi,
zotni, pozri, rád ju skloním, skôr než psíci
v starých básňach
na lunu si zahafú.
Pozri, tu máš, dám ti groše za tú prácu na rumy.
(Ak ich piješ dakde tajne.)
Ó, nie, never, nie zo žiaľu skloním šiju pod tvoj
meč,
také chvíle, plné rmutu, chvalabohu zradili
ma, už sú preč.*

*Čo pribúda k mojim citom, čo ubúda, ver mi,
vediem záznamy.
Ak som občas ešte mútny, nuž jak burčák.
Tu v Prešove neznámy.
(Ten tam, v Blave, pijú práve.)
Buď tak dobrý, ty z kameňa, zotni, zotni ju,
chcem umrieť so svetlom v očiach, lebo dažde
podjesenné, tie ma zabijú.
Alebo nie, čum tu na svet tebe cudzí, čum tu,
bezbranný,
veď ty zmrzneš, nie ja veru, keď nad turňou
zasneženou
zakrákoria havrany.*

(ANDRAŠČÍK, František. *Brieždenie*.
Košice : Krajské nakladateľstvo,
1963. s. 17-18)

ANDRAŠČÍK, Ján

(6. 8. 1799 Lipovce – 24. 12. 1853 Bardejov)

**spisovateľ, kňaz, pedagóg, národný buditeľ,
ľudovýchovný pracovník**

V ýznamný buditeľ, bojovník proti alkoholizmu a prvý spisovateľ v šarišskom nárečí Ján Andraščík pochádzal z Lipoviec pri Prešove, kde si jeho rodičia, otec Juraj a mama Mária, otvorili po zrušení nevoľníctva obchod – „šenk“ s rozličným tovarom. Základné vzdelanie získal v rodnej obci, odkiaľ šiel na Piaristické gymnázium do Sabinova. Po ukončení nižšieho stupňa pokračoval v štúdiu na biskupskom seminári v Košiciach. Vtedajší košický biskup Andrej Szabó ho pre jeho mimoriadne nadanie poslal v roku 1817 na teológiu do generálneho seminára v Pešti. Štúdiom završil na Teologickej fakulte Maďarskej kráľovskej univerzity, kde v septembri 1821 získal doktorát z teológie a o rok neskôr bol v Košiciach

ordinovaný za kňaza. Kňazské povolanie spočiatku nevykonával, lebo hneď po škole prijal ponuku grófa Krištofa Almássyho byť vychovávateľom jeho synov v Zsadányi (dnes Tarnzasadányi), kde zotrval do roku 1825, a ďalších päť rokov strávil v rovnakej funkcii v rodine grófa Štefana Almássyho v Ždani. V roku 1830 sa stal profesorom dogmatiky na biskupskom seminári v Košiciach a od roku 1832 bol farárom v Bardejove, kam ho údajne preložili pre jeho zásadný nesúhlas s násilnou maďarizáciou. V Bardejove pôsobil až do svojej smrti v roku 1853 a popri kňazskej činnosti, iniciatívam na obnovu fary a výstavbu kalvárie, sa snažil pozdvíhať ľudské, mravné, kultúrne, sociálne, hospodárske i národné povedomie. Udržoval čulé kontakty s bernolákovcami, najmä s Martinom Hamuljakom, ktorého spoznal počas štúdia v Pešti, ale i štúrovcami Jankom Franciscim, Petrom Kellnerom či Ľudovítom Hroboňom. Andraščík bol presvedčený, že hlavnou príčinou biedy a poroby slovenského ľudu je

nadmerné požívanie alkoholu, preto podobne ako Francisci v Levoči či Korponay v Starej Ľubovni venoval veľké úsilie zakladaniu spolkov miernosti v Šariši pod názvom *Braterstva krescanskej trižbosci*. Za svoje postoje počas revolúcie v rokoch 1848 – 1849 bol uväznený, ale pre nedostatok dôkazov a vďaka petícii zaslanej cisárovi od rímsko i grécko-katolíckeho duchovenstva bardejovského dištriktu ho napokon prepustili a vrátil sa na faru do Bardejova. Posledné roky žil pre politické i zdravotné dôvody v izolácii. Kontakty udržiaval len s úzkym okruhom vzdelancov. Patril k nim Jonáš Záborský, Alexander Pavlovič či Alexander Duchnovič, zakladateľ prešovskej literárnej spoločnosti, ktorej členom sa stal aj Andraščík, kňaz so širokým kultúrnym a spoločenským rozhľadom i mimoriadnym jazykovým nadaním. Ovládal latinčinu, gréčtinu, nemčinu, maďarčinu, francúzštinu, taliančinu, angličtinu a samozrejme slovenčinu, vrátane miestneho šarišského dialektu. Ešte sto rokov po jeho smrti ľudia v Bardejove spomínali, že: *bul na bardiovskej fare pľeban, co hutoril šickima jazykami*.

Svoje úsilie v boji proti alkoholizmu završil v roku 1845 napísaním divadelnej hry v šarištine *Šenk palenčení* určenej pre spolky miernosti. V nej svetaskúsený a rozumný furman Dzura, predstavujúci zdravé jadro národa, poukazuje na zhubné následky pálenky a opil-

stva. Šariština hre zabezpečila rýchle rozšírenie medzi ľuďmi na východnom Slovensku a podnietila vznik ďalších podobne ladených diel v našej literatúre. Rozruch vyvolala aj medzi cirkevnou vrchnosťou a uhorskou cenzúrou, ktorá jej prvé vydanie úradne skonfiškovala ako panslavistický a revolučný spis. Andraščík sa však nevzdal a pripravil ďalšie vydanie Šenku. Celkovo vyšla ešte deväťkrát a raz dokonca i v Amerike, pod názvom *Mister Papuča and Missis Papučaňa*. Bolo to prvé slovenské dielo, ktoré sa na východnom Slovensku nielen čítalo, ale i spamäti recitovalo pri rôznych príležitostiach. Do štúrovskej slovenčiny ho preložil a v *Slovenskom pozorníku* publikoval Michal Miloslav Hodža, čím mu zabezpečil celonárodný charakter. Na divadelné dosky sa hra dostala až v roku 1983, keď ju našťudovali ochotníci z divadelného krúžku Plameň vo Fričovciach. O tri roky nato sa konala jej premiéra v Divadle Jonáša Záborského v Prešove.

TVORBA

Divadelná hra
Šenk paľenčení (1845)

Šenk paľenčení

*Že každá paľenka – je jed a otrava;
Ku neščescu glupich – vse streže hotova.
Tak celo, jak dušu – s jedom napelňuje,
Chudobu a horosc – i šmerc pricahuje,
Preto každi mudri – pod prišahu sľubi,
Že ju pic nebude – bo ho calkom hubi.*

*Ta kebi paľenka – udi zmocňovala,
Nikdy by človeka – z nohochňezrucala;
Jak tedi človeka – ona z nohoch zřiva,
Tak i šicke udi – jak hrobak podžřiva.
To vi dňeška sami – na sebe poznace,
Že chuť do roboti – aňi mac nemožce.*

*Neľem zdrave, život – paľenka runtuje,
Aľe i naš rozum – a vtip zašľepuje.
Nejeden na švece – s paľenčenim duchom
Svoj rozum zatupil – jak britvu s obuchom;
Keľo šaľenima – dotal' medzi nami,
Keľo zbešnel'ima – zostal' blaznami?!
A takoj nježgrabne – su všecke pijaci:
Bez všej pochopnoscí – oslí a glupaci..*

*Aľe na tim ešče – paľenku nepil'i.
Ani vtedi sľubi – za svatosc ňemali,
L'em tak jak peňežni – kontrakt jich trimal'i.
Založeni chramu – švecic s pijatiku,
Sam djabol vinašol – a puščil do zviku.
Co vi na prekľete – kel'tujece chľasti,
Za to dzecom kupce – šati a omasti.
Z karčmi do koscela – ľem drimac chodzice,
Z koscela do karčmi – jak šviňe bežice.
Pri pohrebe žrec, pic – ňeľem na krescana,
Aľe še nešvedči – aňi na pohana.*

*„Ja vzivam za švedka – tu vševedučeho,
Ve Svatej Trojici – Boha jedineho:
Že paľenku vecej – ňikdi pic ňebudzem,
Hoc jak pijakovi – mňe to pridze s trudem;
Bo ona človeka – dušu zatracuje,
Život, rozum, zdrave, - i chudobu psuje.
I druhich presvedčim – o jej škodľivoscí,
A na keľo možno, - privedzem k trižbosci.
Takto mňe v Trojici – jeden Boh pomahaj!“*

(DROBNIÁK, Gabriel. *ThDr. Ján Andraščík*. Kapušany : Ing. Štefánia Beňová – Bens, 2003. s. 72, 75, 96, 100)

BARICA, Ján

(27. 12. 1928 Solivar – 25. 8. 2005 Bratislava)

spisovateľ literatúry faktu

Autor obľúbených a vyhľadávaných populárno-náučných kníh pre mládež Ján Barica sa narodil v rodine ekonóma v Solivare pri Prešove. Do ľudovej školy chodil v rodisku, neskôr v Buzite, Turni, Gelnici, Krompachoch a Púchove. V rokoch 1940 – 1948 študoval na osemročnom Gymnáziu Ľudovíta Štúra v Trenčíne. Nasledujúce štyri roky bol poslucháčom Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Už počas štúdia začal pracovať ako zástupca šéfredaktora dvojtýždenníka slovenských vysokoškolákov *Borba*. Po uverejnení kritického textu *Vojenčina a vysokoškolační* bol politicky diskriminovaný, vylúčený z kolektívu autorov časopisu a doštudovať smel len podmienene. V období rokov 1950 – 1952 pôsobil v redakcii týždenníka

Štart, po absolvovaní základnej vojenskej služby sa v rokoch 1954 – 1956 stal redaktorom denníka *Smena*. Vyskúšal si i pozíciu tlačového tajomníka Povereníctva stavebníctva, ale opäť sa vrátil k novinárskej práci v Bratislave a pôsobil ako editor a redaktor vo viacerých vydavateľstvách i v rozhlase. V rokoch 1958 – 1972 viedol umelecko-náučnú redakciu vo vydavateľstve *Mladé letá*, do roku 1974 bol v Slovenskom ústredí knižnej kultúry a ďalšie dva roky strávil vo vydavateľstve *Pallas*. Nasledujúce obdobie rokov 1976 – 1981 pracoval v Československom rozhlase, no ďalších osem rokov bol znova súčasťou vydavateľstva *Smena*, a to až do odchodu do penzie v roku 1989. Jeho životná dráha sa uzavrela v roku 2005 v Bratislave.

Ako spisovateľ sa primárne venoval tvorbe príspevkov z oblasti popularizácie dejín vedy a techniky. Jeho záujem o osudy a dielo známych i neznámych priekopníkov slovenskej vedy a techniky predznamenal prá-

ca v redakcii *Smena*, kde viedol rubriku *Veda a technika*. Sústavné štúdium a skúsenosti s touto problematikou ho inšpirovali k napísaniu článkov a sérií textov v detskej a mládežníckej tlači i v rozhlase. O jeho celoživotnej orientácii rozhodlo pôsobenie v *Mladých letách*, kde uplatnil svoj organizačný talent pri budovaní redakcie a autorského záme-
nia literatúry faktu. Z jeho iniciatívy vznikli napr. edície *Náš človek vo svete*, *Knižnica mladého kozmonauta*, *Delfín*, *Atlásky*. Je autorom populárno-náučných publikácií pre deti a mládež *Krásy Slovenska*, *Automobily sveta*, *Dopravné čudá*, *Slovenské národné povstanie* a *Milan Rastislav Štefánik*. Na konto si pripísal aj encyklopedické knihy a lexikóny, ako *Slávni priekopníci slovenskej vedy a techniky*, *Vede a národu* či *Slovenský panteón*. Literatúru faktu propagoval aj ako prekladateľ českých a ruských diel. Za priekopnícku prácu v oblasti popularizácie slovenskej literatúry faktu sa stal v roku 2002 nositeľom *Ceny Vojtecha Zamarovského*.

TVORBA

Literatúra faktu

- *Krásky Slovenska* (1963)
- *Automobily sveta* (1967)
- *Dopravné čudá* (1968)
- *Slovenské národné povstanie* (1974)
- *Slávni priekopníci slovenskej vedy a techniky* (1979),
- *Vede a národu* (1984)
- *Milan Rastislav Štefánik* (1990)
- *Slovenský panteón* (1998)

Vede a národu

Z histórie vieme, že slovenskí murári a tesári stavali mestá po celej rakúsko-uhorskej monarchii, ale aj v iných cudzích krajinách. Menej už vieme, že tam pôsobili aj naši „staviteľia“ vedeckých teórií, technických konštrukcií a vynálezov, ktoré pomáhali meniť feudálny svet, a Viedni, Pešti aj iným mestám získavali lesk, uznanie a slávu vo vedeckom svete. Keď v minulých storočiach – v čase národnej a sociálnej neslobody – odchádzali z našich rodín nadaní synovia študovať do iných mocnárskych miest, ale i na nemecké univerzity, zväčša tam neskôr zostali pôsobiť na ich profesorských katedrách. A nie je náhodné,

že cesta mnohých z nich viedla z kňazských seminárov, lebo bola jedinou, ktorá otvárala okná poznania slovenskej chudobe... Tu kdesi treba hľadať odpoveď na otázku, prečo práve v cudzích mestách stáli naši rodáci často pri kolíske priekopníckych činov vo vede a technike.

Nie je tomu tak dávno, čo niektorí neživilivci krátkozrako pokladali našich drotárov za „typických“ nositeľov slovenskej techniky v minulosti a tvrdili, že sme národom bez histórie a vzdelanosti. Áno, aj drotári patria do našej histórie, ale ako nositelia krošní, dobrej remeselnej zručnosti, statočnej práce a húževnatosti, ale najmä ako symbol sociálnej biedy našich predkov. Lebo „ak sú dejiny dejinami kráľov a cisárov, vojvodcov a kniežat, víťazstiev a dobytých území...“ – povedané slovami Vladimíra Mináča – „potom nemáme dejín, aspoň nie sme ich podmetom. Ale ak sú dejiny civilizácie dejinami práce, dejinami prerusovanej, ale vždy znova a znova víťaziackej stavby, potom sú to aj naše dejiny“.

Dôkazom toho sú aj životné cesty a málo známe dielo mnohých našich veľkých rodákov. Aj keď celý rad z nich ešte chýba v našich náučných slovníkoch a učebniciach, aspoň niektorých z nich sme si už uctili pamätnou tabuľou, izbou či pamätníkom v ich rodiskách a tým, že sme po nich pomenovali ulice. Pri významných výročiach si príležitostne pomenie

na známejších aj naša tlač, rozhlas i televízia. Ale dlžoba, ktorú im treba splatiť, je ustavične pred nami.

Dnes, keď sa s hrdosťou hlásime k pokrokovému dedičstvu našej minulosti, mali by postupne zaujať primerané miesto v povedomí nášho národa. Lebo zostáva paradoxom, že o géniovi slovenského človeka a národa v minulosti (ale aj v súčasnosti!) vie naša mladá generácia tak málo...! A to bola vlastne základná pohnútká, prečo som napísal túto knihu.

(BARICA, Ján. Vede a národu. In. *Malá encyklopédia priekopníkov slovenskej vedy a techniky*. Bratislava : Smena, 1988. s. 8-9)

BAYER, Ján

(1630 Prešov – 14. 5. 1674 Spišské Podhradie)

filozof, pedagóg, kňaz a básnik

Predstaviteľ a spoluzakladateľ prešovskej filozofickej školy Ján Bayer pochádzal z remeselníckej garbiarskej rodiny. Ako nadanému študentovi tunajšej školy mu mestská rada v roku 1653 poskytla štipendium na ďalšie štúdiá teológie a filozofie u profesora Jána Sperlinga vo Wittenbergu, kde získal doktorát a ostal tam učiť do roku 1659, keď sa vrátil domov. Postupne sa za pár rokov vypracoval z profesora na konrektora a napokon ho v roku 1662 vymenovali za rektora prešovskej mestskej školy. Oženil sa s Máriou Pomariovou, dcérou neskoršieho rektora prešovského evanjelického kolégia, manželstvo však bolo bezdetné. Svoje úsilie tak zamerl na výchovu a vzdelávanie jemu zverených žiakov, pričom vo svojej koncepcii vychádzal z názorov Jána Amosa Komenského. Na ich základe zostavil aj školské pravidlá – *Regula scholasticae*, no nevedel ich úplne realizovať v praxi. Predovšetkým sa tu nevyučovali slobodné umenia v plnom rozsahu a Bayer plánoval zaviesť do výučby astronómiu. Rovnako sa

usiloval o zmenu mestskej školy na školu vyššieho typu s kurzom teológie. Bol presvedčený, že Prešov je pre takúto školu najvhodnejším miestom z celého Uhorska. Argumenty z jeho návrhu a podpora kazateľa Jána Sartoria i vtedajšieho richtára Jána Webera nepochybne prispeli k tomu, že sa protestantské hornouhorské stavy napokon rozhodli zriadiť v Prešove desaťtriedne kolégium, s charakterom univerzity a vyučovaním vyšších náuk, teda teológie a filozofie, čo prilákalo do Prešova vyše dvesto žiakov z celej krajiny i zo zahraničia. Paradoxne práve Bayer musel Prešov tesne pred otvorením kolégia v roku 1667 opustiť. Pre jeho pokrokové názory v oblasti filozofie a spory s učiteľmi i mestskou radou bol uvoľnený zo školských služieb. Po odchode z Prešova bol evanjelickým farárom v Banskej Bystrici, no pre otvorené útoky na jezuitov musel aj odtiaľ v roku 1668 odísť. Stal sa farárom v Spišskom Podhradí, kde sa venoval obhajobe evanjelických duchovných trinástich spišských miest. Po čase však musel čeliť

podozreniu z protihabsburskej činnosti, za čo bol odsúdený na trest smrti. Trest mu napokon zmenili na vyhnanstvo, no cestou do exilu v roku 1674 Bayer zomrel na následky mŕtvice.

Patrí k prvým predstaviteľom novovekej filozofie na Slovensku, pričom veľký vplyv mal naňho okrem Komenského i filozof Francis Bacon, najmä jeho učenie založené na vlastných skúsenostiach, pozorovaní prírody a experimentoch, čo Bayera viedlo k orientácii na prírodné vedy. Na pôde školy viedol povestné študentské dišputy, ktoré vzbudili nevôľu cirkvi a vrchnosti. Veľa publikoval, najmä rozpravy z oblasti metafyziky, matematiky a teológie. K jeho významným počinom, známym doma aj za hranicami, radíme úvod do Baconovej filozofie *Svetlo myslenia* a spis *Brána prírody*, kde popisuje filozofiu ako nástroj v rukách človeka na lepšie spoznanie sveta a pochopenie prírody, aby ju mohol meniť a využívať, pričom cieľom každého ľudského konania má byť ľudská blaženosť. Tento spis je prvou prácou z prírodnej filozofie v dejinách uhorskej a slovenskej vedy. Okrem vedeckej spisby sa venoval aj písaniu barokovej poézie a prózy.

TVORBA

Rozpravy (súborné)

- *De gnomone scioterico ...* (1658)
- *Disputatio metaphysica septima „De actu et potentia“ ...* (1659)
- *Summariae decisiones metaphysicae publicis disputationibus exhibitae* (1667)

Rozpravy (samostatné)

- *De notitia Dei naturali* (Wittenberg, 1658)
- *Insignes quaedam positiones ex universa mathesi* (Wittenberg, 1658)

Prešovské spisy

- *Ostium vel Atrium naturae* (Brána prírody, 1662)
- *Filium labyrinthi seu Lux aut Cynosura mentium universalis*. (Svetlo myslenia, 1663)

IX. Z celého Uhorska najvhodnejším miestom pre takéto lýceum je nepochybné Prešov

1. Keďže Prešov sa nachádza takmer uprostred vzdelanejšieho Uhorska a zo všetkých strán je k nemu veľmi bezpečný a dobrý prístup; preto sa vedychtivá mládež nemôže nikde ľahšie dostať ako k nám.

2. A takto je postarané aj o študentov zo Sedmohradska.

3. Ba aj o študentov evanjelického náboženstva z Poľska.

4. Ale aj o niektorých zo Sliezska.

5. Je to miesto, vďaka Bohu, bez protivníkov, ba dokonca výhodnejšie než všetky ostatné, lebo je v ňom sloboda a nerušia ho spory, rozruchy a iné okolnosti, zavinené nespokojnými a buričskými ľuďmi, ktorí majú vo zvyku často podnecovať spory.

6. Je hlavným obchodným centrom Uhorska, zo všetkých strán sa doň dovážajú zásoby potravín, tovar a ostatné potrebné veci, ako aj to, čo sa týka vybavenia knižnice. Tým vznikajú veľmi dobré možnosti doviesť sa do mesta s obchodníkmi, poslať listy rodičom a priateľom, obstarat si šaty, knihy a akékoľvek iné podobné veci.

7. Tu možno najvhodnejšie spomedzi všetkých miest klásť odpor košickým a spišskopodhradským jezuitom, ako aj blatnopotockým a iným kalvínom z tejto a iných žúp, ktorí pretahujú mládež do svojich táborov.

8. Ľudia tu ovládajú tri jazyky, nemecký, maďarský, slovenský, a navyše väčšina aj latinský, a preto môžu všetkým pomáhať; a všetci majú možnosť a príležitosť priučať sa týmto jazykom.

9. Ľudia tu prajú viac ako iní vedám a podporujú štúdiá a študujúcich; a preto sa sotva nájde v Uhorsku nejaké iné miesto, ktoré by mohlo užiť toľko študentov ako naše.

10. Občania sú tu väčšmi ako inde vzdelaní a jemnými mravmi ozdobení častým stykom s cudzincami, ktorí sem prichádzajú a tu žijú; a preto sa tu môže mládež zdokonaľiť nielen vo vedách, ale aj v dôstojnom správaní a v slušných mravoch.

11. Poskytuje sa tu tiež veľmi dobré a vhodné ubytovanie a pohostinstvo.

12. Je tu mierne podnebie.

13. Lacná strava.

14. Poprední evanjelici župy sú im veľmi blízki, a preto si budú môcť ľahšie a lepšie navzájom pomáhať.

(Od kráľovstva ducha ku kráľovstvu človeka.
Zost. Mária Novacká. Bratislava :
Vydavateľstvo Tatran, 1986. s. 444-446)

BORNSTEIN, Róbert Cvi

(23. 2. 1926 Prešov)

právník

Pochádzal z ortodoxnej židovskej rodiny Bartolomeja Bornsteina z Jastrabia a jeho manželky Hermíny, rodenej Knelerovej z Prešova, ktorá vlastnila železiarsky obchod a pekáreň na Levočskej ulici. Rodina síce dodržiavala náboženské zásady a predpisy, no bola pomerne moderne orientovaná. Aj preto ich deti, syn Robi i o tri roky staršia dcéra Marta, absolvovali najprv klasickú päťtriednu židovskú ortodoxnú ľudovú školu a po nej ich zapísali na evanjelické kolegiálne gymnázium, ktoré bolo povestné svojím tolerančným postojom k iným konfesiam. Navyše kolégium bolo zárukou získania klasického vzdelania, ktoré však Róbertovi bolo dopriate len krátko, nakoľko v roku 1940 bol pre svoj židovský pôvod, podobne ako ďalší jeho spolužiaci, z kolé-

gia vylúčený. Rodičia preto obom deťom tajne zabezpečili súkromného židovského učiteľa a syna zamestnali v pekárni, ktorú spolu so železiarstvom v rámci arizácie prevzali do správy ich zamestnanci. Bornsteinovcom sa podarilo vyhnúť prvým deportáciám v roku 1942, keďže otec získal výnimku ako hospodársky dôležitý Žid, dcéru poslali do Maďarska a syna ukryli v pivnici. Róbert, ktorý sa už od 12 rokov zapájal do skautského sionisticko-socialistického hnutia HaŠomer HaCair (Mladý strážca) prešiel do ilegality. V roku 1944 sa pridal k rodičom, keď ich v rámci tzv. dislokácie Židov presunuli na západ a presťahovali sa do Nitry. Napriek obavám rodičov sa rozhodol zapojiť do Slovenského národného povstania, po potlačení ktorého sa na krátko vracia do Prešova, kde ho ukrývali ich bývalí zamestnanci. Po čase sa mu podarilo ujsť do Bratislavy, kde sa po viacerých peripetiách dočkal slobody. Čestou z Bratislavy do Prešova ho hnutie HaŠomer HaCair v Maďarsku požiadalo o spoluprácu v strediskách pre židovské siroty, preto sa do Prešova vrátil až po 7 mesiacoch. Tu bol

poverený vedením skupiny hnutia a zároveň sa pripravoval na externú maturitu, ktorú s úspechom absolvoval v lete 1946. Potom pokračoval v činnosti v hnutí, ako brigádnik sa zapojil aj do budovania Trate mládeže a napokon sa stal generálnym tajomníkom HaŠomer HaCair v Československu. Podieľal sa tiež na repatriácii židovských občanov do Izraela, kam na jeseň 1949 emigroval do kibucu. V roku 1954 kibuc opustil a presťahoval sa do Tel Avivu, kde popri práci externe vyštudoval právo a v roku 1965 sa stal členom advokátskej komory. Vo veku 87 rokov sa rozhodol opísať svoje spomienky na mladosť prežitú v neľahkých časoch, a tak vznikli jeho *Záblesky v temnote*, ktoré vyšli v roku 2013 v hebrejčine a v roku 2020 i v slovenčine.

TVORBA

Memoáre

- *Záblesky v temnote. Prvých 23 rokov môjho života* (2020)

Dedo Kneller

Například, starý otec mal jamôčku na brade a ja som sa ho stále vypytoval: „Dedo, prečo máš jamôčku na brade?“ A dedo vždy rozprával túto roz-

právku: „Každého človeka, keď sa narodí, prevedie anjel nehom a peklom. Na konci prechádzky mu povie, že ak jeho skutky na zemi budú dobré, dostane sa nahor, do neba, a ak budú zlé, dole, do pekla. Potom mu šuchne jednu pod nos, a od tej chvíle má každý z nás jamôčku pod nosom.“

„A prečo by to mal človek zabudnúť?“ pýtal som sa a starý otec mi vysvetlil, že keby všetci vedeli dopredu, za aké skutky dostanú odmenu a za aké trest, tak by boli všetci svätí. Ale to by potom bolo ľahké, lenže naše skutky, či správne, či chybné, musia byť dôsledkom našich slobodných rozhodnutí.

(Po rokoch som pochopil, že starý otec mal na mysli známe príslovie židovských mudrcov „Všetko je predurčené, ale človeku je dané aby volil,“ takže som dostal vlastne filozofickú lekciiu na tému determinizmus a slobodná voľba).

Deportácie

Deportácie začali transportom mladých chlapcov a dievčat, od veku 16 rokov. V mojej skupine v hnutí boli dva ročníky: 1925, 1926. V staršej skupine boli prevažne takí, čo sa narodili v roku 1923, takže skoro všetci, až na tých, ktorí sa narodili po marci 1926, boli povinní sa prihlásiť. Keď sme dostali povolávací listok, nemali sme ani tušenia, o čo ide a necítili sme obavy ani v kútiku duše. Brali sme to, akoby sa jednalo o nejaký tábor pre mládež. A tak väčšina mojej skupiny, najprv dievčatá, potom chlapci,

sa dostavila k tomu, čo sa ukázalo byť prosiete deportáciou. Ja som sa podrobil nátlaku rodičov a ďalších členov rodiny a neprihlásil som sa. Ukryli ma a ja som sa cítil, akoby som zradil svojich kamarátov z hnutia. Skupina starších z našej pobočky pracovala vtedy vo veľkých skleníkoch na pestovanie kvetín a zeleniny, na okraji mesta, zvaných „Bosákové záhrady“. Všetkých, vrátane vedúcich skupín, pochytili a deportovali, a pokiaľ viem, nikto z nich sa nevrátil. To isté platí o mojej skupine. Každopádne, myslel som si, že som ako jediný z celej skupiny prežil, keď som sa náhle začiatkom jesene 1943 dozvedel, že jeden z mojich kamarátov, dokonca ten najlepší, Ernest Fuchs, prezývaný Fuči, žije v dedinke Olšov neďaleko Prešova. Vyšlo najavo, že jeho strýko mal v dedinke hospodárstvo a vybavil si výnimku pre seba a svoju rodinu ako hospodársky dôležitých Židov. Naša radosť nepoznala hraníc, začali sme si dopisovať a ja som poslal Fučimu zásielku kníh. Stále sme kuli plány na stretnutie a nakoniec sa nám to podarilo. Stretávali sme sa potom ako v Prešove, tak i v Olšove.

Rozlúčka s rodičmi

Toho istého večera som sa konečne odhodlal povedať rodičom, že zajtra ráno odchádzam, aby som sa pripojil k povstaniu. Rodičia, hlavne otec, si moje rozhodnutie veľmi zobrali

k srdcu. Keď o tom premýšľam s odstupom času, tá noc sa stala najtraumatickejším zážitkom môjho života. Ležal som na posteli, otec na nej sedel a celú noc plakal a prosil ma, aby som nikam nechodil. Hovoril so mnou o prvej svetovej vojne, v ktorej slúžil ako vojak, o bojoch, o nebezpečenstvách. V jeho očiach som bol zrejme dieťa, ktoré nechápe, čo vojna znamená. Otec si bol istý, že sa so mnou lúči navždy, veď iste padnem v prvom boji, ktorého sa zúčastním. V jednej veci mal otec pravdu: tá noc bola skutočne našim posledným stretnutím, ibaže nie z dôvodu, ktorého sa on obával. Tej noci nás ani nenapadlo, že Slovensko obnoví deportácie posledných zvyškov Židovstva do vyhladzovacích táborov a že to postihne i mojich rodičov. Jeho prosíkanie, ku ktorému sa pridala aj mama, na mňa vôbec nezapôsobilo. Bol som neústupný a tvrdý ani skala. Po rokoch, keď potom medzi mnou a niektorým z mojich synov dochádzalo niekedy k nezhodám, mi spomienka na túto noc, na moje vtedajšie správanie sa k rodičom, obzvlášť k otcovi, pomáhala lepšie pochopiť moje deti.

(BORNSTEIN, Róbert Cvi. *Záblesky v temnote, prvých 23 rokov môjho života*. Bratislava : Marenčin PT, 2020. s. 19-20, 31-32, 41)

BORODÁČ, Ján

(18. 6. 1892 Prešov – 18. 2. 1964 Bratislava)

**divadelný režisér, dramatik, herec, pedagóg,
prekladateľ, publicista**

Pseudonym: Ján Debnár, Janko Bystrý

Ján Borodáč je zakladateľskou osobnosťou slovenského profesionálneho divadla a patrí k slovenským národným umelcom. Detstvo prežil v rodnom Prešove, kde do roku 1911 študoval na učiteľskom ústave. Prvé pedagogické skúsenosti získal v Pstrine a v Kvačanoch, kde pôsobil aj po návrate z 1. svetovej vojny až do roku 1919. Počas vojny bol zranený a padol do ruského zajatia, ale tieto skúsenosti, okrem nesporne náročných a frustrujúcich momentov, priniesli napokon aj svoje ovocie. Borodáč sa naučil po rusky, zoznámil sa s ruskou literatúrou a zapojil sa do ochotníckej divadelnej činnosti. Divadlo sa mu tak zapáčilo, že v roku 1919 odišiel do Prahy. Na tamojšom konzervatóriu ako prvý Slovák absolvoval

dva roky štúdií herectva. Tam sa zoznámil aj so svojou budúcou manželkou Oľgou Országhovou-Borodáčovou. Spolu prijali angažmán v zájazdovom Propagačnom súbore Slovenského národného divadla (SND), tzv. Marške, propagujúcom vznik slovenského profesionálneho divadla. Síce sa po prvej sezóne rozpadol, pripravil však pôdu pre rozvoj stálej divadelnej scény na Slovensku. V rokoch 1922 – 1924 vyučoval na meštianskej škole v Sabinove a od roku 1925 nastúpil na pozíciu pedagóga hereckej techniky na Hudobnej a dramatickej akadémii v Bratislave, kde sa venoval aj práci pre SND. Po niekoľkých režijných počinoch sa v ňom v roku 1929 stal dramaturgom a umeleckým šéfom činohry. Ako herec stvárnil počas svojej kariéry približne sto postáv a zahral si aj vo filme *Jánošík* pod taktovkou režiséra Martina Friča. Dominantou Borodáčovej činnosti sa stala réžia. Ako režisér si dal záležať na

uplatnení národno-buditeľských ambícií. Divadelný súbor hrával i v odnárrodných a pomad'arčených mestách, kde sa snažil získať divákov pre nové slovenské divadlo. K rozvoju slovenského profesionálneho divadla pristupoval uvážlivo, inicioval štúdium herectva a vznik dramatického odboru na vtedajšej bratislavskej Hudobnej škole. Počas vojnovy Slovenskej republiky sa dostal pod vplyv dobových nacionalistických nálad, čo dosvedčujú napríklad agitačne vyznievajúce úpravy slovenských klasických hier *Kocúrko* alebo *Len aby sme v hanbe neostali*, *Inkognito* a *Drotár*. Po skončení 2. svetovej vojny bol poverený obnovou Východoslovenského národného divadla, v ktorom už pod novým názvom Štátne divadlo v Košiciach zastával v rokoch 1945 – 1953 funkciu riaditeľa a režiséra. Od roku 1954 sa ujal pozície režiséra činohry SND i profesora Divadelnej fakulty Vysoké školy múzických umení v Bratislave a v roku 1958 sa stal jej dekanom. Na vysokej úrovni inscenoval diela slovenských klasikov (Hviezdoslava, Palárika, Záborského, Chalupku, Tajovského, Stodolu, Hollého, Urbánka a i.). Prekladal ruské divadelné hry z ruského jazyka (Ostrovského, Katajeva, Afinogenova, Finna a pod.), ale i z češtiny, francúzštiny a maďarčiny. Do povedomia kultúrnej verejnosti sa zapísali najmä Borodáčove zrelé košické

inscenácie Čechovových *Troch sestier* a Gogolovho *Revízora*. Takisto organizoval spoluprácu slovenských spisovateľov na prekladoch svetovej klasiky. Okrem dramatických úprav a prekladov divadelných hier vydal *Režijnú knihu Tajovského hry Ženský zákon* a spomienky na pôsobenie v košickom divadle pod názvom *Pamäti 1945–1964*. Knižne vyšiel výber článkov a úprav hier slovenských klasikov *O Slovenské národné divadlo*. Ján Borodáč bol aj priekopníkom slovenskej rozhlasovej hry. Na rozhlasovom vysielaní sa podieľal od roku 1926. V roku 1957 vyšla o manželoch Borodáčovcoch monografia. Za svoju dlhoročnú prácu v slovenskom divadle bol ocenený niekoľkými cenami a titulmi (Štátna cena: 1952, Národný umelec: 1955, Rad práce: 1960 a Rad republiky: 1962). Borodáč zomrel vo veku 71 rokov v Bratislave, kde mu v marci 1980 pri príležitosti 60. výročia vzniku Slovenského národného divadla odhalili pamätnú tabuľu na ulici pomenovanej po ňom. Jeho meno nesie i jedna z ulíc v centre Prešova.

TVORBA

Divadelné hry

- *Chlapci na stráži* (1938)
- *Juro Jánošík* (1939)

Spomienky

Vyšiel som spod brány reštaurácie a na druhej strane ulice, trochu vpravo, videl som väčší hlúčik ľudí. I svetlo bolo pred budovou silnejšie než inokedy. Zvedavosť – ľudská cnosť. Prišiel som a vidím, že sú dvere, ktoré boli vo dne vždy zatvorené, teraz široko otvorené. Inteligencia sa schádza a poberá sa dnu. Motal som sa medzi ľuďmi, nazrel som do dverí, ale nič som nevidel, keďže dnu boli ešte ďalšie dvere. Vidím známeho kamaráta a pýtam sa, čo sa stalo. Ten mi s istotou odpovedá:

– *Ta už prišli. Neška budze diater.*

O tom „diatri“ som už čosi počul, ale nič som o ňom nevedel. Nedalo mi pokoja a začal som sa vypytovať, prečo tam páni idú, čo tam budú robiť, a kto ta môže ísť. Kamarát bol už veľkým znalcom divadla. Jeho matka bola vo dne upratovačkou a večer biletárkou. Chodieval s ňou, aby nešla v noci sama domov. A zaujímalo ho to. Poprosil som ho, či by ma jeho mať nevpustila.

– *Ta do diatru len ten šmie, chto ma lístek, – odpovedal.*

– *A ty máš? – neustúpil som a prosil, aby mi jeden od mamky priniesol.*

Ale on, že vraj jeho mamka má už len také „nedobré“, lebo sú potrhane, a lístok musí byť celý. Málo som rozumel z jeho odpovedí, ale neprestal som. Ľudí pred vchodom už nebolo a vtedy mi povedal:

– *Pod!*

(...) Po prvom dejstve prišlo druhé a potom tretie. Tí čudní ľudia, ktorých som videl v lesíku, teraz boli vo veľkej, čudne postavenej izbe. Ako murársky robotník nevedel som pochopiť, prečo sú bočné dvere postavené celkom inakšie, ako stavali naši murári, ako sme ich aj doma mali. A ľudia prichádzali odkiaľsi spoza steny – a odchádzali nabok, rovno do steny. Páčilo sa mi to, veľmi sa mi páčilo, len som nevedel pochopiť, ako je to možné... Odchádzali aj rovno dozadu a odtiaľ zase prichádzali. Ale ani tam nebolo dverí.

(...) Bolo už ďaleko po polnoci – a neusínal som. V drevníku tma, všade ticho a ja, len čo oči zavriem, vidím veľké svetlo a v ňom tých, ktorých som večer videl po prvé. I premýšľam: čo sa to tam stalo, prečo tí čudní ľudia raz spievali a hneď potom sa vadili, pred chvíľou sa zvučne smiali a zase o chvíľu ešte zvučnejšie nariekali. Nič, vonkoncom nič som si nevedel vysvetliť. A stalo sa to. Ved' som to videl a počul, bol som svedkom všetkého. Aký to bol úbohý obzor trinástročného junáka, keď ani len toľko nevedel, koľko vie terajší päťročný frkan o svete...

(BORODÁČ, Janko. *Spomienky*. Martin : Národné divadelné centrum, 1995. s. 173)

GABÁNYI, Arpád

(18. 8. 1855 Prešov – 23. 10. 1915 Budapešť, Maďarsko)

herec, dramatik, spisovateľ

Hviezda divadla a uznávaná osobnosť v uhorských umeleckých kruhoch na prelome 19. a 20. storočia Arpád Gabányi sa narodil v dobre situovanej prešovskej rodine. Otec Alexander, bohatý statkár zo zemplínskej Dobrej, pri Čiernej nad Tisou, sa po revolučných rokoch 1848 – 1849 usadil v Prešove a oženil sa tu s Apolóniou Kolbenhayerovou z ctenej obchodníckej rodiny. Arpádov talent sa prejavil už v detstve, keď často recitoval na domácich slávnostiach.

Rodina Gabányiovcov sa časom rozhodla presťahovať do Budapešti a neskôr na vidiecke sídlo. Po ukončení gymnázia v Szatmáre, kde neraz zabával spolužiakov svojimi scénkami, nastúpil na divadelnú školu v Budapešti. Z priemerného žiaka sa

stal jeden z najlepších študentov a nádejný budúci dramatik, keďže práve vtedy začal písať aj prvé divadelné hry. Nadaný študent neostal bez povšimnutia a hneď po skončení školy v roku 1875 ho angažovalo košické divadlo, kde si nielen zahral, ale predstavil sa i ako autor humorných pásiem. Často hrával aj pre divákov v rodnom meste, kde si našiel i manželku Etelu Lenkey, členku kočovnej divadelnej spoločnosti. Úspech na seba nenechal dlho čakať a už o tri roky sa stal členom koložvárskeho divadla v Rumunsku. O päť rokov neskôr hosťoval v Národnom divadle v Budapešti, kde tak bravúrne stvárnil viaceré Molièrove postavy, že od roku 1884 bol stálym členom tejto divadelnej scény a zotrval tu až do roku 1912, keď sa rozhodol odísť do dôchodku a utiahol sa na vidiek. Dovtedy však za svoje úlohy získal množstvo ocenení, medzi inými aj rytiersky kríž Františka Jozefa I. Považovali ho za najlepšieho uhorského predstaviteľa v Molièrových komédiách

i Shakespearových hrách. Po vypuknutí 1. svetovej vojny sa vrátil do Budapešti, kde v roku 1915 zomrel.

Popri účinkovaní v divadle prekladal, písal literárne i dramatické diela, redigoval divadelný týždenník *Magyar Thalia*. Je autorom množstva menších humoristických textov, článkov a štúdií o umení maskovania, niekoľkých románov, divadelných hier a cennou je i jeho kniha o mimike a výrazoch tváre *Arczisme*. Písal po maďarsky a námety pre svoju tvorbu čerpal z bežného života vtedajšej spoločnosti, ale i z histórie, kde sa často inšpiroval rodným krajom, ako napríklad v hre *Kapyovský hrad* o kapušianskom hrade či hre *Caraffa* o tragických osudoch prešovských evanjelikov v roku 1687. Jeho diela neboli preložené do slovenčiny, a tak sú pre nás neznáme, no v susednom Maďarsku sú niektoré z nich uvádzané dodnes.

TVORBA - výber

Romány

- *Két ven gyérek (Dve deti, 1886)*
- *Julia (1888)*
- *Burkus. Kutya – regény (Burkus. Pes – román, 1900)*

Divadelné hry

- *Sámuel király (Kráľ Samuel, 1885)*
- *Pogány magyarok (Pohanskí Maďari, 1891)*
- *Az Apósok. A Kapi – vár (Svokor. Kapyovský hrad, 1893)*
- *Caraffa. In Evangelikus Egyház és Iskola (Caraffa. V evanjelickom kostole a škole, 1897)*

Iné

- *Arcisme (Fyziognómia, 1893)*
- *A Spiritizmus (Spiritizmus, 1895)*

(Titulný list a ukážka diela *Miska Biographiája* : *Egy színész története (Miškov životopis : príbeh herca)*. Kolzsvár, 1881. Zdroj: Štátna vedecká knižnica Prešov, Depozit HF, svkpoA 46604)

GREGUŠ, Augustín

(27. 4. 1825 Prešov – 13. 12. 1882 Budapešť, Maďarsko)

spisovateľ, estetik, redaktor, prekladateľ

Priekopník a spoluzakladateľ estetiky ako vednej disciplíny v Uhorsku Augustín Greguš sa narodil v Prešove v rodine profesora filozofie, histórie a prírodných vied na evanjelickom kolégiu Michala Greguša a jeho manželky Lívie, rodenej Farkašovej. Základnú školu však navštevoval v Bratislave, kde jeho otec v roku 1833 prijal ponuku učiť na lýceu. Gymnázium absolvoval v Rožňave a následne nastúpil na evanjelické kolégium v Prešove. Štúdium završil v rokoch 1845–1846 vo Viedni a neskôr v nemeckom Halle, kde sa na tamjších univerzitách venoval odboru estetika, inšpirovaný otcom, autorom prvého *Stručného prehľadu estetiky* (1826). V rokoch 1846–1849 sa zamestnal v meste Sarvaš ako učiteľ a vychovávateľ. V roku 1852 odišiel do Budapešti,

kde sa na nasledujúcich osemnásť rokov ujal pozície novinára a redaktora v časopisoch *Pestí Napló*, *Csálad Könyve*, *Ország* a ďalších. Prispieval aj do denníkov a vedeckých časopisov (napríklad *Budapesti Szemle*, *Új Magyar Múzeum*). Od roku 1870 prednášal estetiku na budapeštianskej univerzite. Jeho pokrokové estetické a filozofické myslenie sa formovalo pod vplyvom diela G. W. F. Hegla a filozofie pozitivizmu. V roku 1863 sa stal členom Uhorskej akadémie vied a prijal miesto aj v Kisfaludyho spoločnosti, ktorá sa usilovala podporovať literárny život a vydávanie kníh vo vtedajšom Uhorsku a od roku 1879 bol jej predsedom. Do zoznamu spisovateľových početných aktivít možno zaradiť aj miesto redaktora snemových správ v období rokov 1865 – 1870. V meste prezývanom Perla na Dunaji napokon aj zomrel v roku 1882.

Ako spisovateľ sa Greguš orientoval predovšetkým na tvorbu poézie a rozprávok. Inšpiroval sa francúzskym autorom Jeanom de La Fon-

(GREGUŠ, Augustín. *Rendszerezés (Systematická krasoveda)*. Zdroj: Greguss Ágost – Wikipédia (wikipedia.org)

taineom. Ešte počas pôsobenia na sarvašskom gymnáziu napísal niekoľko odborných prác o maďarskej ľudovej piesni a základoch estetiky. Bol veľkým znalcom a zdatným prekladateľom svetovej literatúry (Pierre Corneille, William Shakespeare, Jean Baptiste Poquelin Molière, Maximilián Robespierre, Jean Jacques Rousseau). Niektoré jeho práce preložil do slovenského jazyka Daniel Miloslav Bachát a publikoval ich v Národných novinách v roku 1879.

TVORBA – výber

Vedecké práce a eseje

- *Öt levél a magánybul a társaságnak (Päť listov zo samoty spoločnosti, 1848)*
- *Magyar verstan (Maďarská poézia, 1854)*
- *Az aesthetika (Estetika, 1870)*
- *Tanulmányok (Štúdie, 1872)*

Umelecká literatúra

- *Képes mesék kis gyermekek számára (Rozprávky pre malé deti, 1885)*

HAMVAS, Béla

(23. 3. 1897 Prešov – 7. 11. 1968 Budapešť, Maďarsko)

spisovateľ, filozof, redaktor, knihovník, prekladateľ

Odišli do Budapešti, kde Hamvas študoval na Katolíckej univerzite Petra Pázmáňa. Po jej skončení v roku 1923 bol novinárom pre *Budapešti Hírlap* a *Szózat*. Otec považoval toto povolanie za ponižujúce a plytké, preto Hamvas po troch rokoch zmenil zamestnanie a stal sa knihovníkom v hlavnej budapešťianskej knižnici, no naďalej písal články, recenzie a eseje pre 25 časopisov. V roku 1928 sa oženil s Ilonou Angyalovou, po niekoľkých rokoch sa rozviedli a v roku 1937 si vzal kunsthistoričku a prozaičku Katalinu Kemény. Spoločne založili literárnu skupinu Szigetský kruh. Jeho prácu v knižnici i tvorbu prerušila 2. svetová vojna a Hamvas sa znovu ocitol na fronte. Navyše jeho byt v Budapešti zasiahli bomby a zničili bohatú knižnicu i rukopisy. Rozmach jeho tvorby po vojne zastavil v roku 1948 nástup komunizmu v Maďarsku. Zarahodili ho do kategórie B, teda nespoľahlivých autorov, ktorým zakázali publikovať a prepustili ho z knižnice. Presťahoval sa k švagrovi do Szentendre, kde pracoval ako pomocný robotník až do roku 1964, keď odišiel

do dôchodku. Vo voľnom čase písal eseje, romány a prekladal zo sanskrtu, hebrejčiny i gréčtiny. O štyri roky zomrel ako neznámy esejista a prozaik.

Patrí k autorom, ktorých dielo bolo docenené až po smrti. Zaujímal sa o grécku i hebrejskú filozofiu, kabalú, zen či sufizmus. Vo svojich prácach spájal východné a západné tradície, pričom vyslovoval aj otázky o modernej dobe spolu s možnými odpoveďami na ne. Do jeho próz prenikali filozofické úvahy a filozofické práce zase miestami vykazujú črty epiky a majú aj lyrické podtóny. Najlepšie sa vedel vyjadriť esejami založenými na tradíciách so zmyslom pre humor podporeným znalosťami. Knižne debutoval v roku 1936 súborom prác *Maďarský Hyperion*, nasledovanom výberom esejí *Svetová kríza*. Počas 2. svetovej vojny napísal esej *Duch a existencia. Filozofia Karla Jaspersa*, prvú časť spirituálneho diela venovaného duchovnému dedičstvu ľudstva *Scientia Sacra* i súbor esejí *Neviditeľný príbeh*. Po vojne vydal zbierku úryvkov *Antológia humana – múdrosť päťtisíc rokov*, spolu s manželkou uverejnil štúdiu *Revolúcia v umení – Surrealizmus v Maďarsku*, ktorá bola označená za politicky škodlivú. Nasledoval zákaz publikovať. Jeho ďalšie diela vznikali anonymne a šírili sa len ako samizdat. V 80. rokoch sa politická situá-

Popredný maďarský filozof a spisovateľ Béla Hamvas pochádzal z rodiny prešovského evanjelického kňaza Jozefa Hamvasa a jeho manželky Jolany Šedivej. Pár mesiacov po jeho narodení sa presťahovali do Bratislavy, kde jeho otec získal miesto profesora nemeckého a maďarského jazyka na Evanjelickom lýceu, na ktorom neskôr študoval aj Béla. Po maturite v roku 1915 dobrovoľne vstúpil do armády, na ruskom fronte na Ukrajine bol zranený a liečil sa v Budapešti. Následne bol prevelený na západný taliansky front. Na bojisko sa však nedostal, pretože vlak, v ktorom cestoval, bol zasiahnutý šrapnelom a zraneného Hamvasa prepustili. Po vzniku Československa jeho otec odmietol uznať nový štát a museli opustiť Bratislavu.

cia uvoľnila a vydanie Hamvasovho románu *Karneval* vyvolalo veľký ohlas. Po ňom vyšiel duchovný zemepis Maďarska *Piati géniovia* a esej *Filozofia vína*. Jeho súborné dielo začalo vychádzať po roku 1990, keď mu bola udelená Kossuthova cena in memoriam. V slovenčine zatiaľ vyšli dve Hamvasove diela: *Filozofia vína* a *Unicornus a iné eseje*.

Víno a idyla

Rozlišujem svetlovlasé (biele) a tmavovlasé (červené) vína, ďalej mužské (suché) a ženské (sladké) vína. Ba rozlišujem sopránové, altové, tenorové, basové, jednohlasné a viachlasné, symfonické vína. Ale zvyknem rozlišovať aj solárne (slnečné), lunárne (mesačné) a astrálne (hviezdne) vína. Napokon víno možno celkom ľahko rozlišovať mnohorakým spôsobom. Napríklad jestvuje logické a mystické víno, vizuálne aj akustické víno, tečúce sprava doľava a zľava doprava a tak ďalej až do nekonečna.

Kedy piť a kedy nie

Zákon lásky je taký istý ako zákon pitia: kedykoľvek, kdekoľvek a akokoľvek. Ale aj tu sú dôležité všetky okolnosti. Ročné obdobie a úsek dňa treba prispôbiť k charakteru

TVORBA – výber

Romány

- *Ördögösök (Diablolom posadnutí, 1928)*
- *Karnevál (Karneval, 1955 – 1985)*
- *Szilveszter (Silvester, 1957)*

Eseje

- *A világválság (Svetová kríza, 1938),*
- *Szellem és egzisztencia. Karl Jaspers filozófiája (Duch a existencia. Filozofia Karla Jaspersa, 1941)*
- *A láthatatlan történet (Neviditeľný príbeh, 1943)*

- *Forradalom a művészetben – absztrakció és szürrealizmus Magyarországon (Revolúcia v umení – abstrakcia a surrealizmus v Maďarsku, 1947)*
- *Tabula Smaragdina (1947 – 1950)*
- *Mágia szutra (Sútra mágie, 1950)*
- *Az öt géniusz (Piati géniovia, 1985)*
- *Unicornis (Unicornus, 1987; slov. 2019)*
- *A bor filozófiája (Filozofia vína, 1988; slov. 2003)*
- *Scientia sacra I., II. (1988, 1996)*

vína. Jestvuje záhaľčivé víno, koketné víno, roztárané víno a tragické víno. Napríklad piť dramatické víno pri príjemnom rodinnom obede je prejavom najväčšej necitlivosti. Takisto je nevkusné piť zmyslené víno počas pracovného pohostenia. Ak si sám v exteriéri, vždy hľadaj perspektívu; víno obľubuje výšavu, šíravu a výhľad zhora nadol. Ak si v interiéri, vždy najprv prestri stôl obrusom. Iba barbar pije z voskového plátna; je to nešťastník, ale nie preto, že nemá obrus, lež preto, že nemá srdce pre víno. V každom prípade si najprv zajedz, aspoň zopár kusov orecha, oriešky alebo mandle. Sú to olejovité plody, uvoľnia

chuť vína. V neskorej jeseni maj vždy na stole gaštany, či už varené alebo pečené, trebárs v nejakom zákusku, a pi na ne ešte mladé, ostré víno. A nezabudni na chryzantému! Môže byť žltá, svetlofialová alebo biela, na tom nezáleží, len nech je tam. Gaštan, chryzantéma a mladé víno. Dobre si to zapamätaj!

(HAMVAS, Béla. *Filozofia vína*. Bratislava : Marenčin, PT, 2016. s. 43, 69-71)

HOLBOVÁ, Elena

(25. 6. 1928 Prešov
– 24. 9. 2012 Ružomberok)

poetka, lekárka

Pseudonym: E. Hviezďanská

Pomerne málo známou rodáčkou z Prešova je poetka Elena Holbová, vlastným menom Elena Patková. V Prešove strávila len krátke obdobie detstva. Na gymnázium nastúpila v neľahkých časoch 2. svetovej vojny a študovala vo viacerých mestách – v Trnave, Spišskej Novej Vsi, Trenčíne a Dolnom Kubíne. Po maturite v roku 1947 absolvovala medicínu na Lekárskej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Od jej skončenia v roku 1952 pôsobila ako detská lekárka na rôznych pracoviskách v Ružomberku, kde zároveň od roku 1974 vyučovala na Strednej zdravotníckej škole. Zapájala sa i do miestneho kultúrneho diania ako členka porôt recitačných a autorských súťaží, matičného hnutia i Spolku slovenských spisovateľov.

Prvé verše publikovala časopisecky a neskôr v zborníkoch. Knižne debutovala v roku 1970 súborom reflexívno-meditatívnej poézie *Počítanie na prstoch*. Ďalšiu zbierku *Kam smeruje rieka* inšpirovanú výtvarným dielom Ľudovíta Fullu vydala o dvanásť rokov neskôr. V 90. rokoch jej vyš-

la zbierka básnických miniatúr i širšie koncipovaných básní *Päťrozmerný dom*, ako i súbor intímne ladených lyrických veršov *Námesačný vzdych*. Aj v ďalších zbierkach *Ustavičné podobnosti*, *Život pred životom*, *Viditeľné znamenie* a *Prirodzené obdobie*, vydaných v rozpätí rokov 2002 – 2009, sa prejavila ako autorka esteticky prítazlivej poézie hlbavých myšlienok s bohatým básnickým výrazom. Svoju literárnu tvorbu i životnú cestu uzatvorila knihou básní *Mikrosvety*. Venovala sa tiež tvorbe pre deti a publicistike.

TVORBA

Poézia

- *Počítanie na prstoch* (1970)
- *Kam smeruje rieka* (1982)
- *Päťrozmerný dom* (1995)
- *Námesačný vzdych* (1997)
- *Ustavičné podobnosti* (2002)
- *Život pred životom* (2003)
- *Viditeľné znamenie* (2006)
- *Prirodzené obdobie* (2009)
- *Mikrosvety* (2012)

Prešov

*Tú drahú tvár, čo tisíckrát si vídal
a dýchal ju a cítil, nosil so sebou,
aký to uniesol len prival*

*cestou zblatenou, vodou studenou.
Pulzuješ rodným mestom,
cievami jeho preteká tvoj čas.
Si pamäťou a svoje detstvo
na melódiách piesne stretávaš.
Kým ozvena sa krokom vráti,
skloní si k tebe rozpálenú tvár.
Nastaví líce k slnku,
ako keď maliar obraz maľoval.*

Kruholamy

Všetci sú doma.

*A čas
má času dost.
Nie medzi prstami,
v srdci si podržíme
miery pre radosť.
Malými krokmi
malá chvíľka
stavia sa pred oči.
Po sladkej ponuke
hrst' miery prekročí.
Len aby do krvi
nevzblkli krehké spojivá.
Nevina s vinou nepriznanou
mlčky si pripíja.*

(HOLBOVÁ, Elena. *Viditeľné znamenia*. Žilina : Knižné centrum, 2006. s. 26)

KALINA, Ján

(23. 2. 1913 Košice – 3. 1. 1981 Mníchov, Nemecko)

spisovateľ, prekladateľ, scenárista

Vlastné meno: Ladislav Schwarz

Majster vtípu a zakladateľ slovenského kabaretu vyrastal v židovskej rodine prešovského fotografa Adolfa Schwarza a jeho manželky Emy, rodenej Engländerovej. Po absolvovaní Šafárikovho reálneho gymnázia na Kmeťovom stromoradí sa vybral do Prahy, kde v roku 1937 promoval na Právnickej akadémii Karlovej univerzity. Právom sa však neživil, lebo už počas štúdia začal pracovať ako asistent réžie na Barrandove, kam sa plánoval vrátiť po absolvovaní vojenčiny. Rozpad Československa zmaril jeho plány, preto sa vrátil do rodného Prešova, kde ho riaditeľ rozhlasu Anton Prídavok formálne zamestnal ako zvukového redaktora a pod podmienkou, že si nájde pseudonym, mal písať rozhlasové scenáre.

Tak sa z Ladislava Schwarza stal Ján Kalina. V lete 1940 narukoval do pracovného tábora v Žiline, no Prídavok mu vybavil výnimku ako nenahraditeľnému spolupracovníkovi rozhlasu. Po vojne sa oženil s Prešovčankou Agnešou Farkašovou a začal pracovať v Bratislave ako umelecký šéf filmovej výroby a neskôr ako dramaturg Tatra revue. Následne na Vysokej škole múzických umení založil a viedol katedru filmovej a televíznej dramaturgie. Spolupracoval s Novou scénou, ale i s rozhlasom a televíziou. V období normalizácie ho za jeho zbierku vtípu vylúčili z komunistickej strany, odvolali z funkcie prodekana Divadelnej fakulty VŠMU, zakázali mu publikovať a napokon ho zatkli a v roku 1972 odsúdili na dva roky väzenia. Po prepustení mu neumožnili viac tvorivo pracovať, neustále ho s manželkou šikanovali, čím ich v podstate prinútili vystáť sa v roku 1978 do nemeckého Mníchova, kde o dva roky zomrel.

Svet smiechu a zábavy mu bol blízky už v mladosti. Od túžby stať sa klaunom či humoristom sa prepracoval k písaniu kabaretov a scenárov. Spočiatku písal recenzie a články do novín, neskôr pripravil sériu prednášok pre košický rozhlas a napokon v roku 1935 prvý rozhlasový kabaret *Žijeme rok dvetisíc*. O dva roky neskôr triumfoval s *Panopotikom filmových hviezd*. Úspešný začiatok kariéry prerušila vojna, počas ktorej sa skrýval v rozhlase, no ďalej písal scenáre pod viacerými pseudonymami. Jednému z nich – Ján Kalina, ostal verný aj po vojne. Postupne mu vyšli viaceré publikácie, ktorých spoločným menovateľom bol humor: *Bez náhubku*, *Vždy s úsmevom*, *Celý svet sa smeje*, *Dolu s maskou*, *Bojové poslanie humoru a satiry*, *Veselé javisko* či *Svet kabaretu*. Okrem vlastnej tvorby sa venoval i prekladom diel svetového humoru a pre študentov filmovej dramaturgie napísal učebné skriptá *Filmový smiech a jeho zákonitosti*. Zo svojej bohatej kolekcie vtípu zostavil obsiahlu antológiu, ktorá okrem tých neškodných obsahovala aj veľa politických či inak provokujúcich vtípu. Keď v roku 1969 vyšla knižne pod názvom *Tisíc a jeden vtíp*, stala sa bestsellerom. 25 000 kusov tejto *učebnice vtípologie a žartizmu* sa vypredalo skôr, ako ju stihli komunisti stiahnuť z obehu, a takmer

okamžite sa stala najžiadanejšou zakázanou knihou. A napriek tomu, že z nej Kalina vyhodil najprovokatívnejšie politické vtipy, i to čo v nej zostalo, stačilo, aby ho exemplárne potrestali. V Nemecku potom publikoval zbierku politických vtipov *Nichts zu lachen* a *Das lachende lexikon*. Po jeho smrti ostala v rukopise trilógia spomienok s podtitulom *Autobiografománia*, bohato ilustrovaná dobovými fotografiami, ktorú do tlače pripravila jeho manželka. V prvej časti *Obzri sa s úsmevom* spomína na svoje detstvo, mladosť, rodinu, priateľov a život v rodnom meste. Druhá, *Zavinili to židia a bicyklisti*, zachytáva atmosféru predvojnového Československa až po nástup fašizmu na Slovensku. Obdobie konca 30. rokov, študentské roky v Prahe i roky skrývania sa počas vojny opisuje v treťom diele *Usmievané Slovensko*. Ďalší zväzok spomienok sa pravdepodobne nenávratne stratil v archívoch ŠtB. K obdobiu svojho nedobrovoľného pobytu za mrežami sa Kalina vrátil v knihe *Odpočívaj v pokoji*. Legendárna Kalinova kniha *Tisíc a jeden vtíp* dodnes patrí medzi najlepšie humoristické diela, aké u nás vznikli. Už v čase jej prvého vydania Ján Werich o nej autorovi napísal: *Mám spoustu knih, anglických s katalogizovanými vtipy, anekdotami všetkých druhů. Hledal jsem v nich gagy, které bych*

mohl předělat, použít, zkrátka materiál pro komika. Všechny stály za hovno, s prominutím. Vaše knížka 1000 a 1 vtíp je výjimka, pokud vím, jediná na světě. To vám nechci

lebedit, to je skutečnost. To, že jste si ji musel odsedět, je nejlepší vtíp, i když pro Vás nespravedlivý, nepříjemný, zaplat' pánbů ne tragický.

TVORBA – výber

Humoristické diela

- *Bez náhubku* (1946)
- *Kalinov kabaretný kaleidoskop* (1947)
- *Vždy s úsmevom* (1947)
- *Celý svet sa smeje* (1947)
- *Dolu s maskou* (1953)
- *Bojové poslanie humoru a satiry* (1953)
- *Herec na pódiu* (1954)
- *Lúče z východu* (1954)
- *Veselé javisko* (1955)
- *Od Bratislavy po San Safalado* (1957)
- *Kto do teba kritikou* (1960)

- *Mládeži prístupné* (1965)
- *Svet kabaretu* (1966)
- *Filmový smiech a jeho zákonitosti* (1967)
- *Tisíc a jeden vtíp* (1969, 1991, 2019)
- *Nichts zum lachen (Nič na smiech, 1980)*
- *Das lachende lexikon (Lexikón smiechu, 1981)*

Autobiografická próza

- *Obzri sa s úsmevom* (1999)
- *Zavinili to židia a bicyklisti* (2000)
- *Usmievané Slovensko* (2003)
- *Odpočívaj v pokoji* (2007)

Obzri sa s úsmevom

Z nedostatku lepšej možnosti vyžiť sa holdujem v tom čase divadlu aspoň pasívne. V Prešove sa toho odohráva na doskách, ktoré vraj znamenajú svet, stále dosť a približne od kvinty som sa usiloval nič nezmeškať, či už išlo o zájazdové profesionálne divadlá alebo o repertoár miestnych ochotníkov. Lenže finančných prostriedkov na takúto permanent-

nú prevádzku je pomerne málo, takže si musím vymýšľať pomerne rafinované triky, ako sa dostať do divadla zadarmo, prípadne ešte lacnejšie. Vtedy som ešte nepoznal zlepšovák, ktorý mi neskoršie vyzradil môj slávny rodák Janko Borodáč, že totiž raz sa nechal po skončení predstavenia v divadle zavrieť a prenocoval tam, aby sa bez platenia dostal na ďalšie.

K najbežnejším trikom patrilo požiadať priateľa – kapitalistu, ktorý sa vybral do di-

vadla s platnou vstupenkou, aby si požičal od niekoho, kto už sedel v hľadisku, jeho lístok, vyniesol mi ho, takže som mohol nonšalantne vstúpiť, ako keby som už vlastne bol býval dnu, ibaže som si po dačo odskočil, napríklad kúpiť si zmrzlinu. Potom som 50 halierov na malú zmrzlinu do tejto hry naozaj investoval. – tento najjednoduchší klam sa, pravda, osvedčil vždy, len práve v zime nie. V zimníku a s odtrhnutým lístkom sa dosť ťažko chodilo do divadla bez rizika, že to vzbudí podozrenie ostražitej uvádzačky. Ani zmrzlina sa v zime nepredávala. Návštevníkom, ktorí tieto drobné podvody absolvovali na vlastnej koži, nemusím zdôrazniť, že:

- a) Celý trik platil len na státie, prípadne na neobsadené sedadlá
- b) Vôbec neplatil, keď cez prestávku vydávali tzv. návratné vstupenky.

V takom prípade mi ostala iba možnosť c): kúpiť si vstupenku. Kupoval som prirodzene, zásadne lístok na státie, s ktorým som si prirodzene, zásadne sadal na neobsadené sedadlá.

Z dobrého nápadu si svorne medzi sebou rozdelili.

(KALINA, Ján. *Obzrí sa s úsmevom*. Bratislava : PT Marenčin, 1999. s. 89)

Zavinili to židia a bicyklisti

Koncom dvadsiatych rokov prišiel na prešovských cigánov mráz v podobe zhubného importu zo zahŕňajúceho Západu. Ani Prešov neodolal náporu džezu, ktorá sa vtedy ešte kozmpolitne volal jazz. Najprv to boli náhodne zostavované „jazzbandy“. Ich hlavnou atrakciou bol okrem fajkovitého saxofónu, zvnútra svietiaci bubon. Potom sa k nám zatúlali aj profesionálne kapely z iných miest republiky, neskôr dokonca zo zahraničia. Keď som mal šesťnásť, pootvoreným oblokom reštaurácie Gellért som dlho do noci obdivoval prvý černošský džez, ktorý dostal na dva letné mesiace angažmánu otca dvanástich detí, pána Gellérta. (Jeho syn Bandi bol tiež výborný džezový klavirista.) Sedemnásťročného ma potom školila švagriná z Budapešti, už pri inej kapele a teraz už priamo v tejto reštaurácii, ako sa majú nie veľmi esteticky rozhadzovať nohy. Volalo sa to charleston. Kto by vtedy uveril, že tento vyčerpávajúci tanec sa o tridsať rokov dožije renesancie a že kadejaké vnúča bude prosíkať babku, aby ju miesto pletenia naučila charleston?

(KALINA, Ján. *Zavinili to židia a bicyklisti*. Bratislava : PT Marenčin, 2000. s. 14, 15, 18)

Skromne nadelila Prozreteľnosť mestu, z ktorého kedysi vyšiel Szinyei Merse výtvarníkov. Mali sme, pravda, portrétistu nemeckého pôvodu Maxa Kurtha, ktorého sme kvôli slovnej hračke volali Kurt-maler, obchodníka s cukríkmi a učiteľa kreslenia Töröka, manžela krásnej pani Törökovej a otca ešte krajšej dcéry, ten zvečňoval naše mesto, aj maliara a reštaurátora Jordána, ktorý bol pre nás ako si najmenej zaujímavý, lebo sme z neho nemohli robiť slovné vtipy, nepredával cukríky a nemal krásnu dcéru. Kto z nás, výtvarných ignorantov, vtedy tušil, že jeho krajinky sú „zasvätené problémom svetla a atmosféry“, že Törökovo „akvarelové dielo je doznievaním staršej vedutovej tradície“ a že „jeho výtvarný prejav korení v dojmovo-optickom prístupe k motívu“? U drobného Ernesta Rákošiho, ktorého som vídal s kresliacou mapou pod pazuchou, som si vždy všímal bohémsky širák a veľkú maliarsku mašľu a lá Aristide Bruant...

KALINOVÁ, Agneša

(15. 7. 1924 Košice – 18. 9. 2014 Mníchov, Nemecko)

novinárka, prekladateľka a filmová kritička

V rokoch 1952 – 1968 pôsobila v redakcii *Kultúrneho života* a po jeho zániku bola redaktorkou dvojtýždenníka *Filmové a televíznej noviny*. Popritom prekladala z francúzštiny, nemčiny a maďarčiny. V roku 1970 ju vylúčili z komunistickej strany, zakázali jej publikovať, prekladať a zamestnať sa v kultúre. V roku 1972 oboch manželov zatkli, ju však pre nedostatok dôkazov pustili. V dôsledku tlaku politického režimu sa v roku 1978 s rodinou vysťahovala do Mníchova, kde do roku 1995 pracovala ako komentátorka českého a slovenského vysielania stanice Slobodná Európa a venovala sa najmä dianiu v Československu. Kalinovej životné osudy mapujúce takmer celé 20. storočie zachytáva jej kniha rozhovorov s Janou Juráňovou *Mojich 7 životov*, ktorá vyšla dva roky pred jej smrťou.

TVORBA

Memoáre

- *Mojich 7 životov* (2012)

Mojich 7 životov

Ešte pred vojnou vyšlo celoštátne nariadenie, že Židia majú odovzdať zlato a šperky. Keď sme bývali u starej mamy na Hlavnej ulici, vo vedľajšom dome bolo mäsiarstvo, patrilo istej pani Štrasserovej, vdove. Mala asi dvadsaťpäťročného syna, ktorý mal od kolena drevenú protézu, pretože mu vlak odrezal nohu. Nevieť, či to bolo nešťastie, alebo pokus o samovraždu, pretože v Prešove v tridsiatych rokoch panovala taká „psychologická náказа“, že sa gymnazisti vo vyšších triedach pre zlé vysvedčenie hádzali pod vlak. A tejto pani Štrasserovej dala mama všetky šperky: hríb vŕseljakých náramkov, náušnic, krásny diamantový prsteň, veci, ktoré väčšinou ani nenasila, otcove zlaté vreckové hodinky slávnej značky Schaffhausen, ktoré tiež nikdy nenasil, myslím, že to bolo dedičstvo po maminom otcovi. A tá pani Štrasserová mi to všetko bezo zvyšku po vojne vrátila. Tuším som ani nevedela, že sú u nej. Jej syn mi potom prezradil, že v tých najhorších časoch, keď sa už pri ostreľovaní mesta a pri prechode frontu chodili skrývať do pivnice, mal naše šperky uschované v tej svojej drevenej nohe. A len čo sa dozvedel, že som v Prešove, tak mi jeho mama odkázala, aby som prišla, a vrátila mi ich.

(*Mojich 7 životov*. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou. Bratislava : Aspekt, 2012. s. 117)

KIŠ, Gejza

(20. 7. 1851 Prešov – 11. 4. 1899 Prešov)

spisovateľ, básnik, prozaik, dramatik, právnik

■ iniciátor založenia prešovského divadla Gejza Kiš pôsobil v druhom najväčšom meste východného Slovenska prakticky po celý svoj život. Narodil sa v rodine advokáta, čo ovplyvnilo aj jeho vlastné profesionálne pôsobenie. Po štúdiu na gymnáziu nastúpil na právnickú akadémiu v Prešove a neskôr si zriadil vlastnú advokátsku prax. Od roku 1877 zastával pozíciu hlavného notára mesta a bol aj spoluzakladateľom advokátskeho spolku v Prešove. V roku 1871 sa stal tajomníkom a o dva roky neskôr predsedom Kölčejovho literárneho krúžku. Stál pri zrode vzdelávacieho spolku Sečeniho kruh, v ktorom predstavil viaceré svoje prozaické a dramatické texty. Pod záštitou spolku bolo v roku 1880 uvedené jeho divadelné predstavenie *Hasiči medzi kulisami*. Hudobný sprievod k hre zabezpečil orchester Séčeniho kruhu pod vedením Ferenc Hirschmanna. Keď sa v roku 1881 ukončila výstavba mestského divadla, Séčeniho kruh sa podieľal na príprave otváracieho programu v dňoch 26. – 28. 3. 1881. Ako prvá bola na

novej scéne uvedená divadelná hra s názvom *Prológ* od autora Antona Varadyho. V divadelných hrách nasledujúcich po Prológu počas všetkých troch dní vystúpila herečka Ľudového divadla v Budapešti Cornelia Prielle. Popri nej sa herecky predviedol aj samotný Kiš s miestnou ochotníckou herečkou Margitou Kuzmik, ktorá účinkovala i v jeho hre. Divadelný odbor spolku pokračoval v spolupráci s mestským divadlom a staral sa o kočovné divadelné spoločnosti hrajúce v Prešove. Kišova výrazná schopnosť priekopníctva a iniciátorstva nových projektov v kultúrnej oblasti sa prejavila aj v roku 1875, keď sa stal zakladateľom a zodpovedným redaktorom prvých prešovských maďarsko-nemeckých novín *Felvidék*. Od roku 1877 stál na čele ich pokračovania s názvom *Eperjesi Lapok*.

Okrem nesporného prínosu pre vytvorenie profesionálnej divadelnej scény v Prešove si Kiš na konto pripísal články a básne publikované počas svojho pôsobenia v spomínaných redakciách. Vo forme rukopisov po sebe zanechal drámy, veselohry a libretá operiet v maďarskom jazyku, ktoré sa uvádzali v prešovskom divadle.

(DERFIŇÁK, Patrik. *Hasiči medzi kulisami* : na javisku vystúpili aj tri odvážne dievčatá z lepšej spoločnosti. In. *Prešovský večerník*. Roč. XXI, č. 4874, 18. februára 2010, s. 6)

TVORBA

Divadelné hry (v rukopisoch)

- Szeréna
- Midás
- Tűzoltók a színpalak mögött (Hasiči medzi kulisami)
- Kis hadnagy (Malý poručík)
- Tizenhetes huszárok (Sedemnást husárov)
- Ezer egy éj (Tisíc a jedna noc)
- Casanova

KORABINSKÝ, Ján Matej

(23. 2. 1740 Prešov – 23. 6. 1811 Bratislava)

geograf, kartograf, historik, spisovateľ, učiteľ

Zakladateľ geografickej štatistiky v Uhorsku Ján Matej Korabinský sa narodil v Prešove v rodine výrobcu organov. Štúdium začal na tunajšom evanjelickom kolégiu a pokračoval na bratislavskom lýceu, kde po jeho skončení v roku 1760 pôsobil ako učiteľ. O tri roky založil súkromnú dievčenskú školu pre slečny z meštianskych a šľachtických rodín, ktoré tu mali možnosť vzdelávať sa v maďarčine, slovenčine a francúzštine. Keď školu v roku 1769 zatvorili, vybral sa navštíviť strýka v Nemecku a spoznať nemecký výchovno-vzdelávací systém. Popritom sa zaujímal i o geografiu, všimol si aj fabriky, sirotince, ústavy pre chorých, zhromažďoval publikácie o rôznych inštitúciách, robil si náčrty, mapy. Na pozvanie svojho krajana zo Spišskej Novej

Vsi Gottfrieda Schwarza prišiel na univerzitu v Rintelne a v rokoch 1770 – 1772 tu študoval teológiu, filozofiu, históriu, ale aj prírodné vedy. Pre nedostatok peňazí sa vrátil do Bratislavy a zamestnal sa ako vychovávateľ v rodine vydavateľa a kníhkupca Jána Michala Landerera. Tu sa z neho postupne stával literát a publicista a v rokoch 1773 – 1784 už pracoval ako redaktor *Pressburger Zeitung* (Bratislavských novín). Neskôr si so spoločníkom založil vlastné kníhkupectvo a vydavateľstvo Weber und Korabinskyscher Verlag, ktoré však po čase skrachovalo. V roku 1789 pôsobil vo Viedni, odkiaľ sa vrátil do Bratislavy a znovu sa stal vychovávateľom. Posledné roky strávil u svojej dcéry Barbary a až na sklonku života mu za jeho celoživotnú prácu a prínos v oblasti vedy priznali skromný dôchodok vo výške 400 zlatých.

Celý život sa popri práci venoval vlastivednému bádaniu a cestovaniu, počas ktorého prichádzal do kontaktu s novými poznatkami, a tak postupne vzniklo na svoju dobu unikátne, 900-stranové dielo *Lexikón Uhor-*

ska. V lexikóne použil vlastnú koncepciu hesiel doplnenú o symboly, vďaka ktorým mohol výrazne rozšíriť poskytované informácie encyklopedického charakteru o obciach v Uhorsku. Usiloval sa v ňom podať celkový obraz krajiny, základné topografické, demografické, etnické, politicko-administratívne, ekonomické a kultúrno-historické údaje o všetkých uhorských obciach zoradených abecedne. Úplné heslo obsahovalo názov, polohu a vlastníctvo obce, základné historické údaje, najdôležitejšie produkty z minerálnej, rastlinnej a živočíšnej oblasti, manufaktúry a remeslá, poľnohospodárstvo a jeho odvetvia, liečivá a termálne pramene, soľné, poštové a tridsiatkové úrady, náboženské pomery, umelecké a vedecké pozoruhodnosti. V registri zachytil nemecké, maďarské, latinské, chorvátske, rumunské a slovenské názvy miest a obcí.

Okrem lexikónu Uhorska vydal aj ekonomicko-geografickú a etnografickú mapu Uhorska či vreckový *Atlas kráľovstva uhorského*, ktorý sa dočkal viacerých vydaní. Obsahoval mapy 22 stolíc z územia dnešného Slovenska zachytávajúce nielen fyzicko-geografické prvky krajiny (pohoria, rieky, lesy a pod.) na prelome 18. a 19. storočia, ale aj dôležité demografické údaje o obyvateľstve z tzv. predštatistického obdobia uhorských dejín. Je tiež autorom návodu na poznávanie

biblických textov a čísel, učebnice pre deti, ktorá mala zábavnou formou uľahčiť učenie sa nemčiny, maďarčiny, češtiny a slovenčiny, ale i Slovníka turečtiny s maďarskými, nemeckými a českými ekvivalentmi. Do tlače chystal i lexikón Chorvátska. Napriek tomu,

(Prešov In. *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn...*, 1786. s.145.
Zdroj: Slovenská národná knižnica, snkSC 43559 D1)

že Prešov opustil ako šestnásťročný, nikdy na svoje rodné mesto nezabudol. Dokazuje to aj rytina Prešova v jeho almanachu či podrobné spracovanie histórie a súčasnosti mesta v lexikóne Uhorska. Mesto sa mu odvdáčilo pamätnou tabuľou na budove kolégia.

TVORBA

Náučné diela

- *Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778 (Uhorský Almanach z roku 1778)*
- *Versuch eines kleinen türkischen Wörterbuchs mit beygesetzten deutsch-ungarisch und böhmischen Bedeutungen, nebst einer kurz gefassten türkischen Sprachlehre (Malý turecký slovník s nemecko-maďarskými a českými výrazmi, s malou stručnou tureckou gramatikou, 1778)*
- *Beschreibung der königl. ungarischen Haupt- Frey- und Krönungsstadt Pressburg, 1. diel. Pressburg. (Opis slobodného kráľovského uhorského hlavného a korunovačného mesta Bratislavy, 1784. 2. diel ostal v rukopise)*
- *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn ... (Geograficko-historický a tovarový lexikón Uhorska... 1786)*
- *Abbildung verschiedener Familienwappen im Königreiche Ungarn ..., erstes Hundert. (Zbierka erbov uhorských rodov..., prvá stovka, 1787)*
- *Atlas Regni Hungariae portatilis (Atlas kráľovstva uhorského, 1804)*

LACKOVÁ, Elena

(22. 3. 1921 Veľký Šariš – 1. 1. 2003 Košice)

prozaička, dramatička, spisovateľka pre deti, aktivistka

Prvá rómska spisovateľka Elena Lacková sa narodila v rodine hudobníka Mikuláša Doktora vo Veľkom Šariši, kde získala základné vzdelanie. Škola ju podnietila aj k literárnej tvorbe. V štúdiu však nepokračovala a v roku 1940 sa vydala za Jozefa Lacka z Kapušian. Počas 2. svetovej vojny bola svedkom prenasledovania Rómov a ich holokaustu. Tieto tragické udalosti v nej rezonovali natoľko, že sa po vojne rozhodla vydať o nich písomné svedectvo. Tak vznikla jej hra *Horiaci cigánsky tábor*, ktorú po návrate z dvojročného pobytu v Čechách našťudovala s Rómami vo Veľkom Šariši. Tu po premiére v apríli 1949 a mediálnej odozve založila Kočovné rómske divadlo, ktoré s hrou precestovalo takmer celú republiku a za dva

roky odohralo 106 predstavení. Následne sa Elena s rodinou presťahovala do Prešova, kde získala miesto krajskej osvetovej inšpektorky na Krajskom národnom výbore. Popri prednáškach, besedách, kurzoch a osvetovej práci ďalej písala a v roku 1955 znovu našťudovala svoju hru, ktorú predstavila publiku v Divadle Jonáša Záborského. V roku 1957 sa po nezhodách s vedením ohľadom riešenia rómskej otázky presťahovala s rodinou do Karlových Varov, kde pôsobila v tamojšom Okresnom dome osvetu. Neskôr prijala ponuku pracovať v Parku kultúry a oddychu v Ústí nad Labem a v roku 1964 začala popri zamestnaní a starostlivosti o rodinu študovať výchovu a vzdelávanie dospelých na Fakulte sociálnych vied a publicistiky Karlovej univerzity v Prahe, ktorú po menšej prestávke, zrejme v dôsledku návratu do Prešova, v roku 1970 aj ukončila. Koncom 60. rokov sa zapojila do národnostného hnutia Rómov a v roku 1969 sa stala spoluzakladateľkou prvého Zväzu Cigánov – Rómov, ktorého činnosť však bola v roku 1973 ukončená. Po krátkom

pôsobení na prešovskom Okresnom národnom výbore mala istý čas i napriek vzdelaniu a dlhoročným skúsenostiam problém nájsť si prácu. Napokon jej ponúkli miesto osvetovej pracovníčky v obci Lemešany, kde pôsobila aj ako knihovníčka a hlásateľka v obecnom rozhlase až do roku 1980, keď odišla do dôchodku. Po roku 1989 sa angažovala v politickom hnutí Rómov i v procese uznania ich národnej svojbytnosti. Stála pri zrode Rómskej občianskej iniciatívy a v roku 1990 sa stala predsedníčkou Kultúrneho zväzu občanov rómskej národnosti, ktorý začal vydávať prvé celoštátne periodikum pre Rómov *Romano lil*. Sprítomňovala rómske hudobné tradície v rodnom Veľkom Šariši, podporovala vznik rómskych folklórnych hudobných skupín a súborov, organizovala prvé rómske festivaly a kultúrne podujatia. Získala mnoho ocenení, vrátane *Radu Ľudovíta Štúra III. triedy*, štátneho vyznamenania, ktoré jej v roku 2000 udelil prezident Rudolf Schuster ako prvej Rómke. Na sklonku života sa stala obeťou bytovej mafie, preto posledné roky strávila v košickom domove dôchodcov, kde 1. januára 2003 zomrela.

Život prvej rómskej spisovateľky, zakladateľky rómskeho divadla a neúnavnej rómskej aktivistky Eleny Lackovej nebol jednoduchý, no napriek mnohým prekážkam sa nikdy nevzdala a zanietene tvorila a pracovala pre

rómsku komunitu. Jej literárna spisba je košatá, zahŕňa básne, poviedky, rozprávky, drámy a množstvo novinových článkov a príspevkov. Debutovala už spomínanou hrou *Horiaci cigánsky tábor*, po ktorej nasledovali ďalšie: *Nový život*, *Rómske srdce*, *Veľký primáš Baro*, *Hrbatý Maren* či *Stratení ľudia*. Napísala tiež rozhlasové hry *Žužika* a *Husle s tromi srdcami*. V roku 1992 vyšla jej prvá slovensko-rómska kniha *Rómske rozprávky/Romane paramisa*. S podobným názvom, ale iným obsahom, jej vyšla aj česko-rómska kniha *Rómske pohádky/Romane paramisa*. Pamiatke Rómov prenasledovaných počas 2. svetovej vojny sú venované knihy *Holocaust Romů v povídkách Eleny Lackové* i jej slovensko-rómska verzia *Mrtví sa nevracajú/ O mule na aven pale*. V spolupráci s českou lingvistkou Milenou Hübschmannovou, ktorá zasvätila svoj život štúdiu rómskeho jazyka a propagácii rómskych osobností i literatúry, napísala a v roku 1997 aj vydala autobiografiu *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Tieto pútavé pamäti približujú čitateľovi takmer celé pohnuté 20. storočie z rómskeho pohľadu a dávajú tak príležitosť nazrieť do pozoruhodného, no stále pomerne neznámeho a nepochopeného sveta. O kvalite tohto nevšedného diela svedčí i fakt, že bolo preložené do anglického, francúzskeho i maďarského jazyka a nedávno vyšla aj jeho slovenská verzia.

TVORBA

Divadelné hry

- *Horiaci cigánsky tábor* (1948, pod názvom *Cigánsky tábor*, 1956)
- *Nový život* (1952)
- *Rómske srdce* (1955)
- *Veľký primáš Baro* (1991)
- *Hrbatý Maren* (1995)
- *Stratení ľudia* (1995)

Próza

- *Rómske rozprávky* (1992)
- *Rómske pohádky* (1999)
- *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (1997, autobiografia v spolupráci s Milenou Hübschmannovou)
- *Holocaust Romů v povídkách Eleny Lackové* (2001, zostavil Jaroslav Balbín)
- *Mrtví sa nevracajú* (2005)
- *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou* (2022)

„ERŽIČKA“

Ešte pred poludním přišli do mesta.

Dorazili na blší trh. Jenko sa oprel o bídu, z ktorej vanula lahodná vôňa opekaného mäsa. Na veľkých pekáčoch tam piekli vnútornosti. Ach, tá vôňa! Dráždila im žalúdky. Ľudí

bolo na jarmoku neúrekom... Jenko si naladil husle a začal hrať sláviku. Prsty sa mu od hlada triasli, ale na hudbe to nebolo badať. Ľudia sa začali pristavovať. Načúvali. A keď zbadali, že huslista je slepý, počúvali ešte pozornejšie. Niektorí šepkali: – Bože, kde sa vzal taký vynikajúci huslista? Ešte nikdy sme ho tu nevideli! – Potom spustil rezkú rómsku. Šarika tancovala do rytmu a cifrovala. Potlesk ľudí ju povzbudil, a tak pridala brušný tanec. Tlieskali ešte väčšmi. K nohám sa jej začali sypať drobné mince. Keď dotancovala, pozbierala peniažky a chcela ísť kúpiť trochu pečených dobrôt.

Zrazu na trhu stíchla vrava. Ľudia sa narýchlo rozchádzali.

Už z diaľky spoznávali známe modré auto bez okien, ktoré všetci volali – „Eržička“. Vedeli, že s ním prichádza tajná polícia. Denne tadiaľ prechádzali a vykonávali policajné razie na Rómov, ktorí si sem prišli kúpiť nejaké obnosené šaty alebo topánky v čase, kedy mali do mesta vstup zakázaný. Jenko nič nepostrehol a hral ďalej.

Len čo policajti vystúpili z auta, začali nezvyčajnú hudbu. Vrhli sa na Jenka: – Ihneď prestaň hrať, smrad jeden! Lebo ti husle o hlavu rozbijem! Ako si sa opovážil? Nevieš, že svoj brloh nesmieš opustiť?

(LACKOVÁ Elena. *Mrtví sa nevracajú. O mule na aven pale*. Prešov : Združenie JEKHEANE – SPOLU, 2005. s. 121-123)

LAHAV, Yehuda

(17. 1. 1930 Košice – 4. 7. 2010 Rishon Le Zion, Izrael)

novinár, pedagóg, spisovateľ

Vlastné meno: Štefan Weiszlovitz

Novinár a dlhoročný zahraničný spravodajca z Blízkeho východu Yehuda Lahav, vlastným menom Štefan Weiszlovitz, vyrastal v rodine známeho prešovského lekára Aladára Weiszlovitza a jeho manželky Alžbety, rodenej Braunovej. Prešov vždy považoval za svoje rodné mesto, hoci má v rodnom liste zapísané Košice (podobne ako Ján Kalina či jeho manželka Agneša), keďže v čase jeho narodenia ešte v Prešove nebola pôrodnica. Chodil do židovskej ľudovej školy. Počas 2. svetovej vojny ho rodičia krátko pred deportáciami v roku 1942 poslali k príbuzným do Budapešti, čím mu zachránili život. Počas oslobodzovania Budapešti sa vďaka znalosti maďarčiny, a zároveň schopnosti rozumieť a rýchlo sa učiť ruštinu, pripojil ako tlmočník

k Červenej armáde, s ktorou sa dostal až do Prahy, a potom sa vrátil domov. Nikoho z príbuzných tu však nenašiel, obaja rodičia zahynuli v Osvienčime a z domu starého otca bola odšívareň. Rozhodol sa doplniť si vzdelanie na gymnáziu a popritom sa angažoval v sionistickom mládežníckom hnutí Hašomer Ha-cair (Mladý strážca). Pod jeho vplyvom školu po čase prerušil a spolu s ostatnými sa pridal k budovaniu Trate mládeže. V roku 1949 sa vysťahoval do izraelského kibucu Merchavja, odkiaľ odišiel v roku 1953 po vstupe do komunistickej strany. Chvilu pôsobil ako učiteľ, no potom prijal miesto redaktora komunistických novín *Kol Haam* a vydal sa na profesionálnu dráhu novinára. Izraelské médiá informoval najmä o dianí vo východnom bloku. Za týmto účelom ho na konci 80. rokov vyslali do Budapešti ako zahraničného spravodajcu. V rokoch 1989 až 1994 bol Lahav východoeurópskym korešpondentom pre *Yedioth Ahro-noth* a *Haaretz*, ktoré sa venovali následkom

rozpadu sovietskeho bloku. Písal o viacerých kľúčových historických udalostiach vrátane Nežnej revolúcie a pádu Berlínskeho múru. Súčasne začal spolupracovať s niektorými slovenskými, českými a maďarskými médiami ako komentátor a odborník na záležitosti Blízkeho východu. Do povedomia ľudí sa zapísal ako pohotový reportér a bystrý glosátor. Bol dopisovateľom *Rudého Práva*, *Lidových novín* či časopisu *Týden*, neskôr spolupracovníkom televízie TA3, no najmä Slovenského rozhlasu, v ktorom jeho správy a reportáže z Blízkeho východu zneli dve desaťročia až do júla 2010, keď jeho hlas navždy stíchol. Lahav sa venoval aj upevňovaniu izraelsko-slovenských väzieb a inicioval partnerstvo medzi izraelským mestom Rishon LeZion, kde žil, a jeho rodným mestom Prešov, kam sa vždy rád vracal. Nikdy pritom nevynechal prechádzku uličkou, ktorou ako chlapec chodieval z rodného domu na prešovské korzo, kde mal jeho strýko kaviareň New York, neskôr po modernizácii premenovanú na Corso. Rok po smrti mu udelili Cenu Prešovského samosprávneho kraja in memoriam.

Pohnutý osud plný krásnych i trpkých momentov a dynamická práca na rôznych miestach sveta ho naučili predovšetkým tolerancii, ktorá sa stala zmyslom jeho života: *Človek mnoho vidí a časom pochopí, že iní rozmýšľajú inak, inak vidia veci, majú iné záujmy,*

iné veci sú pre nich dôležité. A je to dobré tak i onak. Človek nemá monopol na to, aby vedel, čo je pravda a čo správne. A preto považujem toleranciu za to najdôležitejšie v živote. Z jeho príspevkov a komentárov dramatických udalostí na Blízkom východe bolo vždy cítiť snahu zmierniť napätie a prispieť k mierovému riešeniu medzi oboma stranami izraelsko-palestínskeho konfliktu, o ktorom povedal: *Táto vojna nie je futbalový zápas. Buď bude mať dvoch víťazov, alebo dvoch porazených. Držím sa pravidla, že právo a pravda je na oboch stranách.* Pochopenie a toleranciu vnášal na sklonku života aj do svojich literárnych prác, ktoré vyšli vo viacerých jazykoch. Prvou knihou v slovenčine bola pútavá autobiografia *Zjazvený život*, ktorou chcel zanechať odkaz budúcim pokoleniam. Vnímal, že zážitky jeho generácie zaväzujú nové generácie k morálnemu životu, v ktorom budú robiť všetko preto, aby sa podobné udalosti nikdy viac neopakovali. Dlhoročné novinárske skúsenosti zužitkoval v knihe reportáží *Odsúdení spolu žiť*, ktorá je kolážou o izraelsko-palestínskych vzťahoch, vytvorenou z ľudských osudov, paradoxných situácií a prekvapivých príbehov, aké vie vymyslieť iba život. A to všetko v atmosfére utečeneckých táborov, blokad, atentátov, strelby, odvety a odvety za odvetu. Nasledovala podobne ladená kniha *Odvrátená tvár konfliktu*, v ktorej podáva iný –

omnoho nádejnejší – obraz tohto problému, než ako ho denne prinášajú médiá. Namiesto opisov atentátov, leteckých útokov, bojov a krviprelievania približuje v krátkych črtách každodenný život Izraelčanov a Palestínčanov, ktorí žijú vedľa seba, hľadajú a často aj nachádzajú cestu k vzájomnému spoznaniu a zblíženiu. Jeho kniha je dôkazom, že na oboch stranách sú ľudia, ktorí si viac než čokoľvek iné prajú žiť v mieri a v porozumení. V poslednej knihe *Čechoslováci v Izraeli*, ktorá vyšla po jeho smrti, zmapoval dejiny Čechov a Slovákov, ktorí prišli do Izraela v 20. storočí a výrazne prispeli k vytvoreniu charakteru izraelskej spoločnosti a jej spoločenského, hospodárskeho a aj politického života.

TVORBA

Próza

- *Zjazvený život* (2003)
- *Odsúdení spolu žiť* (2005)
- *Odvrátená tvár konfliktu* (2008)
- *Čechoslováci v Izraeli* (2010)

Zjazvený život

V čakárni zriedkakedy bolo mnoho chorých a stávalo sa, že otec odišiel do klubu miestnej notability, do „kasína“, a ja som mu telefonoval: „Čaká ťa pacient.“ V kasíne hrali karty, hovorili o udalostiach vo svete a samozrejme klebetili a trávili čas malichernými spormi. Istý lekárnik raz vyzval na súboj svojho priateľa, ktorý mu povedal: „Uhni trocha, lebo tvoje uši vrhajú tieň na biliardový stôl.“ Ešte kým som sa narodil, raz sa otec vrátil z kasína s horiacimi ušami – prehral v kartách 30 korún. Zdá sa, že to vtedy

bola dosť veľká suma, pretože v rodine tento prípad spomínali i po rokoch. Začiatok konca normálneho života pre otca znamenalo, keď mu – ako aj ostatným Židom – zrušili členstvo v kasíne – tak ako aj mňa ako desaťročného sa najviac dotklo, nie keď som musel začať nosiť na kabáte žltú hviezdu, ale keď mi zakázali, aby som si z miestnej knižnice požičiaval knihy. Nikdy nezabudnem na zahanbený pohľad knihovníka (bol to Čech), keď mi to oznamoval.

(LAHAV, Yehuda. *Zjazvený život*.
Levice : K.K.Bagala, 2003. s. 16)

LAHOLA, Leopold

(30. 1. 1918 Prešov – 12. 1. 1968 Bratislava)

dramatik, prozaik, scenárista, režisér a prekladateľ

Vlastné meno: Leopold Friedmann

Život všestranne nadaného umelca pripomína napínavý dobrodružný film plný zvrátov a tajomstiev, v ktorom sa striedajú vzlety i pády. Narodil sa v Prešove v židovskej rodine mäsiara a kantora v synagóge Yehudu Friedmanna a jeho manželky Leny rodenej Flammovej. Základnú školu vychodil v rodnom meste, no reálne gymnázium už absolvoval v Bratislave, kde sa potom prihlásil na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského. Štúdium po dvoch semestroch prerušil a živil sa redigovaním sionistických novín Haderech (Cesta), ktoré boli orgánom ľavicového mládežníckeho hnutia Hašomer Hacair (Mladý strážca). Počas 2. svetovej vojny narukoval do pracovnej divízie Slovenskej armády, z ktorej sa mu

podarilo ujsť a ukrýval sa v Slanských horách. Podľa spomienok jeho priateľa Alberta Marenčina práve tu v Černom našiel inšpiráciu pre nové priezvisko Lahola. Keď zistil, že mama s bratom sú v pracovnom tábore v Novákoch, dobrovoľne sa v ňom nechal internovať, no po ich deportácii ušiel a pridol sa k partizánom ako prieskumník v skupine Čapajev. V septembri 1944 bol ranený, neskôr vstúpil do 1. československého armádneho zboru v Prešove, kde pôsobil ako spravodajca a redigoval frontové časopisy *Naše vojsko* a *Za svobodné Československo*. Po vojne, v ktorej prišiel o všetkých príbuzných, bol krátko šéfredaktorom časopisu *Bojovník*, no od roku 1946 sa snažil žiť ako spisovateľ na voľnej nohe a začal sa venovať filmu ako scenárista a neskôr i režisér. Spočiatku úspešne, no v roku 1949 pre ideologicky motivovanú kampaň, rozpútanú kvôli jeho hre *Atentát*, odišiel do Izraela, kde stál pri zrode tunajšej kinematografie.

V roku 1956 sa rozhodol vrátiť do Európy a nasledujúce roky strávil vo Francúzsku, bývalej Juhoslávii, Rakúsku a napokon sa usadil v Nemecku. Keď sa politická situácia v Československu uvoľnila, prišiel na Slovensko, kde ho v roku 1967 rehabilitovali. Nasledujúci rok pri dokončovacích prácach na filme *Sladký čas Kalimagdory* zomrel na infarkt a potom ho zo slovenskej kultúrnej scény opäť na dlhý čas vymazali. Znovu ho rehabilitovali až po novembri 1989. O dva roky neskôr mu vtedajší prezident Václav Havel prepožičal Rad Tomáša Garrigua Masaryka III. triedy in memoriam.

Už počas štúdia na gymnáziu sa mu dostalo uznania za kriticko-estetický rozbor Smrekovej zbierky *Cválajúce dni*. V roku 1938 získal za štúdiu o Novomeskom, Lukáčovi a Smrekovi cenu v celoštátnej súťaži. Pred prijatím Židovského kódexu stihol v roku 1940 vydať zbierku prekladov modernej hebrejskej poézie *Chamsin*. Po vojne vstúpil do literatúry aj autorsky ako dramatik. Vo svojich hrách o dehumanizujúcom vplyve vojnovnej apokalypsy na človeka i spoločnosť sa postavil proti ľudskej ľahostajnosti a indiferentnosti voči zlu a utrpeniu. Apeloval na nevyhnutnosť angažovania sa a prijatia osobnej zodpovednosti. Debutoval hrou *Bezvetrie v Zuele*, po ktorej napísal svoju najúspešnejšiu drámu *Štyri strany*

sveta. Zároveň sa začal presadzovať vo filmovom svete. S Dominikom Tatarkom napísal scenár k filmu *Priehrada*. Podľa jeho námetu vznikol film Martina Friča *Návrat domov*. Podieľal sa na scenári filmu *Biela tma* a s Paľom Bielikom spolupracoval na filme *Vlčie diery*, ktorý mal premiéru v roku 1948. Následne napísal hru *Atentát*, v ktorej si okrem iného dovolil na javisko uviesť postavu Ježiša, čo bolo v rozpore so socialistickým realizmom a viedlo k odsúdeniu tohto diela a Laholovmu odchodu do Izraela, kde nakrútil snímky *Stanové mesto* a *Na každej míli kameň*. Nasledoval slovinský film *Tri štvrtiny slnka* o bývalých väzňoch koncentračných táborov, ktorí sa vracajú do fiktívneho československého mesta. V Nemecku sa podpísal pod filmy *Diabol hrá na balalajke* z prostredia sibírskeho internačného tábora, kde sa nemeckí a japonskí zajatci pokúšajú o útek, i eurowestern *Súboj pred západom slnka*. Celkovo v cudzine vytvoril asi 30 filmov a kritika ho zaradila medzi popredných európskych režisérov. Napriek tomu, že ovládal viacero jazykov – nemčinu, angličtinu, francúzštinu, taliančinu, slovinčinu i hebrejčinu –, poviedky a hry naďalej písal v rodnej reči. V uvoľnených 60. rokoch začali slovenské časopisy uverejňovať jeho poéziu i novely. Knižne mu vyšli hry *Škvrvny na slnku* a *In-*

ferno napísané v emigrácii. Na Slovensko ho pritiahol Albert Marenčin, ktorý vtedy pôsobil v Slovenskom filme a Lahola tu začal nakrúcať. Najprv v Prahe televízny film *Pražská legenda* a potom na bratislavskej Kolibe v koprodukcii s kolínskou televíziou *Sladký čas Kalimagdory* podľa románu utopického českého spisovateľa Jana Weissa *Spáť vo zverokruhu*. Premiéry sa už nedožil, preto i zbierka jeho noviel so silným čitateľským účinkom *Posledná vec* vyšla až posmrtné. Tieto kruté prozaické texty tematizujú vojnu ako nekonečne premenlivé a nezobraziteľné násilie, pričom podobne ako v drámach Laholu nezaujima konflikt medzi dvoma proti sebe stojacimi tábormi, ale zrážka charakterov vnútri vlastného tábora či vnútri samotného človeka, medzi morálnymi rozhodnutiami i zodpovednosťou za vlastné činy. Nasledujúci rok ešte Slovenská televízia pripravila filmovú adaptáciu hry *Atentát* pod názvom *Od štvrtka do zmŕtvychvstania* v réžii Ivana Terena. Laholove súborné básnické dielo ovplyvnené medzivojnovými avantgardnými smermi a slovenským nadrealizmom vyšlo až v roku 1995 pod názvom *Ako jed škorpióna*.

TVORBA

Poézia

- *Chamsin* (1940)
- *Posledná vec* (1968)
- *Ako jed škorpióna* (1995)

Próza

- *Posledná vec* (1968)

Divadelné hry

- *Bezvetrie v Zuele* (1947)
- *Štyri strany sveta* (1948)
- *Atentát* (1949) *Škvrvny na slnku* (1967)
- *Inferno* (1968)

Filmové scenáre

- *Návrat domov* (1948)
- *Biela tma* (1948)
- *Vlčie diery* (1948)
- *Sladký čas Kalimagdory* (1968)

Rozprávanie v prvej osobe

Onoho sparného leta, prvého od konca vojny, som len nerád stretával známych. Boli to dni, keď sa spočítali/spočítavali? živí. A medzi tými, čo žili, a tými čo nežili, nebola ešte presná hranica. Žena ešte nevedela, či je vdova; dozvie sa to možno o rok, o desať alebo ani do smrti.

Istá pani, ktorá ma často pozývala na večeru a ktorej jediný syn padol vo vrchoch tesne pred oslobodením, tvárila sa tak, ako čo by sa jej neposlušný syn oneskoroval na večeru.

Ešte dva dni pred oslobodením ho videli zdravého a veselého. Istotne sa čo nevidieť vráti. Všetci sa teraz vracajú zo zajatia.

Tak hovorila a jej rozum sa zdráhal pochopiť, že je možné padnúť aj dva dni pred oslobodením.

Keď sa potom po roku meno jej syna zjavilo zlatom vyryté na čiernom mramore na pomníku padlým hrdinom, povedala:

Nemajú právo dávať jeho meno na ten čierny kameň. Ešte mali dočkať. Takto ho predčasne zabijajú.

Pri stretnutiach nebolo radno vypytovať sa na neprítomných. Nik nemohol rátať s tým, že ten druhý žije. Bolo to nové obdobie, začiatok, čo sa síce začína od ničoho, ale od ničoho so strašnou minulosťou.

Ľudia si skoro zodrali nohy, aby sa dozvedeli, kde zahynul brat, na ktorom mieste obesili otca alebo či susedove dvojčatá šli do plynovej komory spoločne alebo osve.

Bolo to jednoducho opakovanie pekla.

A mnohí, čo sa vrátili, nevedeli sa potom zmieriť s tým, že život je stvorený výlučne pre živých. Vyjavení brali na známosť, že všetky byty boli obývané, všetky lístky do kín vypredané, zanechané šaty obnosené, opustené polia obrobené a vlaky preplnené do posledného miesta. Životu nechýbal ani jeden jediný človek.

(In. LAHOLA, Leopold. *Posledná vec a iné*. Bratislava : Kalligram, 2007. s. 142-143)

Pohreb Dávida Krakovera

– Keď som bol v tábore v Poľsku, – rozprával Kedlich, – vyhnali nás jedného daždivého rána k ohromnej jame v lese. Donaha vyzlečení pristupovali vždy dvaja pred ústie pušiek a padali do vápnom vyliatej jamy. Pre ozbrojených to bola práca tak na hodinu-dve a všetko by sa bolo skončilo bez zvláštneho rozčúlenia, nebyť jedného zbožného speváka. Tí ľudia totiž dobre vedeli, že jestvujú jamy a vápno a že jestvujú ústia pušiek, ktoré im cielia na hlavy. A v celom tomto podujatí bolo zabíjanie vlastne jedinou vecou, ktorá nezatajovala svoj zmysel. Lenže ten spomínaný spevák vystúpil odrazu zo zástupu, zatiaľ čo tí pri jame nabíjali pušky, a spýtal sa veliteľa popravnej čaty, či by mu nedovolil spievať pohrebnú pieseň Bože plný zľutovania. Dovolil mu. Tak sme tam teda stáli v rade a hľadeli na toho malého vychudnutého muža, čo smel stáť bokom a spievať

vysokým, plačlivým hlasom, zatiaľ čo sa prederavené telá kotúľali v rovnomerných časových odstupoch do jamy. Hlas mal celkom príjemná a celé predstavenie sa kapitánovi SS páčilo. Ale tým v zástupe nad jamou vošla žička do krvi. Akým právom robí ten spevák z toho všetkého právoplatný pohreb, pýtali sa zdivenými pohľadmi. Ešte prv než naše telá vychladli, nohy nás ešte nestačili doniesť k jame, a tento nás už pochováva. Jeden chlapec chytil kameň a šmaril ho proti spievajúcemu. Keď videl, že netrafil, začal kričať: Aký boh plný zľutovania, ak sa nado mnou nezľutuje? Boh je sviňa. Preklínam jeho meno, z celého srdca ho preklínam. Nato ho odstreliili, hoci ešte nebol na rade. A pohrebná pieseň znela ďalej, vždy odznova. Popri ňom prechádzal zástup nahých rodín, zastal nad jamou a čakal guľku, ktorá ich pošle k ostatným.

...

– A pohrebná pieseň znela ďalej, – nedal sa Kedlich umlčať. – Vďaka tej piesni ostal ten spevák nažive. Tú pohrebnú pieseň Bože plný zľutovania naspieval na platňu a stal sa slávnym a bohatým. Nemôžem predsa rozbiť pol milióna platní, roztrúsených po celom šírom svete, povedal som si. Zabijem ho, to som dlhý tým, čo vtedy stáli nahí nad jamou a museli počúvať svoj pohrebný spev predčasne ako výsmech.

(In. LAHOLA, Leopold. *Posledná vec a iné*. Bratislava : Kalligram, 2007. s. 136-137)

SEDLÁK, Imrich

(21. 1. 1933 Červenica – 2. 10. 2016 Martin)

spisovateľ, historik, kulturológ, literárny vedec, múzejník, pedagóg, regionalista

Významný literárny teoretik a historik so širokým záberom aktivít Imrich Sedlák sa narodil v obci Červenica pri Prešove. V rokoch 1945 – 1953 študoval na gymnáziu v Prešove a následne tu nastúpil na Filologic-kú fakultu Vysokiej školy pedagogickej, kde si zvolil odbor slovenský jazyk a literatúra. V roku 1957 začal pedagogicky pôsobiť na ukrajinskej jedenástročnej strednej škole v Prešove a o štyri roky neskôr na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika. V čase normalizácie bol politicky perzekvovaný a donútený opustiť univerzitu. Najprv päť rokov pracoval v Múzeu Slovenskej republiky rád v Prešove, potom sa v roku 1976 s pomocou Vladimíra Mináča zamestnal v Martine v Matici slovenskej, ktorej

obnovu inicioval v polovici 60. rokov. Zotrval v nej takmer 40 rokov a po roku 1989 zastával viaceré významné funkcie od správcu, cez vedeckého tajomníka až po riaditeľa Slovenského národného literárneho múzea, neskôr Pamät-níka národnej kultúry a napokon Slovenského literárneho ústavu, ktorý sa orientoval na základný a aplikovaný výskum, edičnú činnosť, prezentácie a kultúrno-spoločenské aktivity. V rokoch 1998 – 2005 pôsobil i ako pedagóg a akademický funkcionár na Filologickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, kde inicioval vznik odboru muzeológia a kultúrne dedičstvo. Jeho životná dráha sa uzavrela vo veku 83 rokov v Martine, kde je pochovaný na Národnom cintoríne. Matica slovenská na jeho počesť natočila filmový dokument.

Sedlákove literárne aktivity sa sústredili prevažne vo vedeckej, editorskej a zostavovateľskej oblasti. V rámci literárnohistorického výskumu sa venoval najmä analýze národno-politických, kultúrno-spoločenských a literárnych integračných procesov východného

Slovenska ako prirodzenej súčasť národného celku. Participoval pri zostavovaní a redigovaní spoločenskovedných zborníkov a zborníkov z vedeckých konferencií, publikoval desiatky štúdií vo vedeckých zborníkoch a odborných periodikách. Na základe jeho podnetu začali v Prešove vychádzať *Nové obzory* s podtitulom Spoločenskovedný zborník východného Slovenska, pričom v rokoch 1959 – 1972 zredigoval jeho 16 ročníkov. V rámci svojej práce pre literárne a vlastivedné múzeá na Slovensku autorsky pripravoval sprievodcov po expozíciách. Zostavil a zredigoval aj 14 ročníkov zborníka *Literárnomúzejný letopis*. Významnou mierou sa podieľal na obnovení Slovenskej muzeálnej spoločnosti, v roku 1993 sa stal jej prvým predsedom a aj prvým funkcionárom. Ako redaktor a zostavovateľ sa zaslúžil o vydanie viacerých publikácií z prešovského regiónu (*Sabinov a okolie, Prešov a okolie, Dejiny Prešova, Bardejovské kúpele* a i) i beletristických prác miestnych autorov (Jozefa Tomášika-Dumína, Bohuša Nosáka-Nezabudova či Antona Prídavka). Za pomyselný vrchol jeho literárnohistorickej a kritickej práce možno považovať rozsiahlu dvojzväzkovú publikáciu *Dejiny slovenskej literatúry*, ktorá je dodnes relevantnou a vyhľadávanou učebnicou. Vlastné zložité životné osudy, prehry i úspechy osvetlil v autobiografickej knihe *Päťdesiat rokov v slovenskom národnom živote – od spomienok k prameňom*.

TVORBA - výber

Literárna história a kritika

- *Z literárneho života východného Slovenska* (1960)
- *Jozef Tomášik-Dumín : Spevy novej doby* (1963)
- *Ján Andraščík* (1965)
- *Dejiny Prešova I. – II.* (1965)
- *Prešovské kolégium v slovenských dejinách* (1967)
- *Strieborný vek 1 a 2* (1970)
- *K slovenskému národnému vývinu na Slovensku* (1970)
- *Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre* (1983)
- *Kežmarské lýceum* (1984)
- *Bohuš Nosák-Nezabudov: Spevy tatranské* (1984)
- *Bernolákovci v národnom obrodení* (1985)
- *Pamätný dom Pavla Jozefa Šafárika v Kobeliarove* (1986)
- *Literárne múzeum Pavla Horova v Bánovciach nad Ondavou* (1986)
- *Hugolín Gavlovič v dejinách slovenskej kultúry* (1987)
- *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti* (1989)
- *Pavol Horov – Ponorný básnik* (1990)
- *Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné obrodenie* (1989)
- *V čierťažiach búrok* (2001)
- *Belá-Dulice. Vlastivedná monografia obce* (2006)
- *Karol Kuzmány a Štefan Moyses* (2007)
- *Anton Prídavok: Vrásky času* (2007)
- *Dejiny slovenskej literatúry I. a II. diel* (2009)
- *Päťdesiat rokov v slovenskom národnom živote – od spomienok k prameňom* (2011)
- *Východné Slovensko v letokruhoch národa* (2012)
- *Matica slovenská v národných dejinách* (2013)

Pobočný stánok v Solivare

Ako prvý pobočný stánok na východnom Slovensku sa uvádza stánok v Solivare – už roku 1792. Juraj Fándly v *Hospodári II.*

píše: „Ze štvrtého pobočného literného Tovarišstva v Šovaru, od Prešova, od Spiše, od Košíc, do včilka občekávame mnohých pánov predplatiteľov mená,“ a menovite uvádza Jána Kostelanského a Jána Mazančeka ako

členov stánku. Predpokladáme však, že už vtedy bol väčší počet záujemcov aj z tohto okolia, hoci v zozname predplatiteľov nie sú uvedení, lebo hneď za týmito menami nasleduje Fándlyho poznámka: „Krem týchto viložených pp. predplatiteľov, nájdú sa ešte inší, z učeného stavu literného Tovarišstva tovariši, ktorí nechťeli do včilka aňi svoje o tomto predsevzetú veľké usilúvání, aňi svoje rukopise na svetlo vijavit.“ Roku 1973 sa solivarský stánok spomína ako štvrtý so siedmimi členmi. Zberateľom je Ondrej Kazička. O rok neskôr, roku 1794, sa Solivar uvádza ako šiesty pobočný stánok s piatimi členmi a Kazička je naďalej zberateľom. V tomto roku sa vyskytujú po prvý raz aj pobočné stánky v Rožňave a Jágri. Po roku 1794 sa už Solivar nespomína ako sídlo pobočného stánku a jeho členovia (napríklad Ladislav Péchy, Ondrej Kazička a i.) sa vedú v jágerskom pobočnom stánku.

(SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek I. Národno-kultúrny a literárny pohyb na východnom Slovensku v období národného obrodenia*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1970. s. 46-47)

SCHWARTZ, Ján

(1641 Prešov – 28. 12. 1728 Prešov)

**pisovateľ, pedagóg, filozof, teológ,
autor školských drám, rektor na kolégiu**

Žiak významných protestantských filozofov Jána Bayera a Izáka Cabana Ján Schwartz sa narodil v prešovskej remeselníckej rodine. Študoval na tunajšej mestskej škole a neskôr na kolégiu pod vedením pedagógov, ako bol Samuel Pomarius, Jakub Róser a Eliáš Ladiver. Štúdium završil na univerzite v nemeckom Tübingene, kde ho vyslalo a finančne podporovalo mesto Prešov. Venoval sa klasickej filológii, filozofii a teológii. V roku 1671 sa oženil s Annou Barbarou Kottenovou z Freibergu. Na Slovensko sa vrátil v roku 1670 a stal sa rektorom školy v Bardejove. Od roku 1672 bol rektorom gymnázia v Levoči. Nepriaznivá politická situácia ho prinútila vycestovať späť do Nemecka. V Tübingene získal titul magistra, nakrátko sa presťahoval do Štrasburgu, navštívil Wittenberg a vrátil sa do Uhorska. V rokoch 1682 – 1687 sa stal profesorom logiky, rétoriky a praktickej filozofie na prešovskom kolégiu, neskôr jeho rektorom, no len na krátky čas, keďže po potlačení Tököliho povstania v dôsledku rekatolizácie kolégium zaniklo. V máji 1687 bol Schwartz ob-

vinený z poburovania a odsúdený na doživotie. Vážnili ho v Prešove a na Muránskom hrade, odkiaľ ho zachránil Ľudovít, würtensburské knieža a generál cisárskeho vojska. Presťahoval sa do Bratislavy, kde bol rektorom a kazateľom. Počas povstania Františka II. Rákociho, ktorý obnovil činnosť prešovského kolégia, sa v roku 1705 vrátil ako učiteľ do Prešova. Druhýkrát sa oženil vo veku 80 rokov, zomrel v roku 1728.

V rámci svojej literárnej produkcie sa Schwartz zameriaval na písanie poézie, drámy a odborných textov z oblasti filozofie, teológie a logiky. Počas svojej kariéry často predsedal na filozofických dišputách prešovského kolégia. Ako mysliteľ sa inšpiroval učením Francisa Bacona a naopak odmietal závery Reného Descartesa a skepticizmu. Jeho dramatická spisba sa nesie v duchu školských hier, ktoré považoval za cenný prvok vo výchovno-vzdelávacom procese a zároveň ich vnímal ako prostriedok sebavyjadrenia. Napísal napríklad hru zobrazujúcu Imricha Tököliho ako osloboditeľa vlasti od náboženského útlaku. Jeho ďalší dramatický počín je alegóriou na politicko-spoločenskú situáciu v Uhorsku a opisuje sa v nej prinavrátenie prešovského kolégia od jezuitov späť k protestantom. Ako básnik sa Schwartz prejavil tvorbou príležitostných oslavných veršov venovaných kolegom, pedagógom, priateľom a pod. Spolu s Jánom Rezikom prispel latinskými veršami do zborníka *Onomasteriis*.

TVORBA - výber

Filozofické a teologické spisy

- *Breviarum Logicum, ...* (1670)
- *Exercitatio Theologica De Peccato tam in genere, quam in specie...* (1671)
- *Q.D.B.V. Conclvsiones Theologicae Articuli De Mysterio S. S. Trinitatis...* (1672)
- *Diatribae Theologicae De Adami ejusque posterorum incredulitate...* (1678)
- *I. N. D. Pomum Eridos, Sive Veritas Logica In solenni & publico Examine...* (1683)
- *Conclusiones Theologico-Metaphysico-Logicae Quas in publico Examine ...* (1686)
- *Jenischer Abschied, als Der Edle und Wohlgelehrte Herr Johann Sculteti...* (1691)

Dráma

- *Hvngaria Respirans, Sive Constantius Exultans, Furentius Exulans...* (1682)
- *Helena Menelao Reddita, ...* (1685)

Poézia

- *Onomasteriis* (1668)
- *Amoris-Honoris Tekmério...* (1672)
- *Cupressus Pomarianis Surculis in festam Pomario ipsi funestam...* (1672)
- *Festivum Hymenaeon, seu Exilium optatum Auxilium in accensas...* (1683)
- *Raptvs Helenae...* (1684)
- *Martis et mortis venatio, ...* (1685)
- *Maternum Cordolium, ...* (1688)

TOMÁŠIK-DUMÍN, Jozef

(15. 9. 1900 Medzany – 20. 5. 1937 Veľký Šariš)

básnik, kultúrny a politický aktivista

Výrazný predstaviteľ poézie po vzniku Československa v roku 1918, príslušník skupiny davistických básnikov Jozef Tomášik-Dumín pochádzal z chudobnej roľníckej rodiny žijúcej v Medzanoch. Vyštudoval gymnázium v Prešove, kde sa po maturite zamestnal ako učiteľ. V roku 1921 odišiel do Prahy splniť si sen o štúdiu na Karlovej univerzite. Zvolil si odbor filozofia, neskôr z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov prestúpil na právo, ale školu nedokončil. V srdci Českej republiky sa zoznámil s tvorbou a myšlienkami Vítězslava Nezvala, Jiřího Wolкера a iných autorov z Devětsilu, čo ho veľmi inšpirovalo a podnietilo k literárnej tvorbe. Ako na život a skúsenosti Tomášika-Dumína spomína Anton Prídavok,

bol ambicióznym, oduševneným a národne uvedomelým mladým človekom, ktorý však prechod z malomestského prostredia do kozmopolitnej Stovežatej neniesol ľahko. Trpel na silné nervové vypätie a chorobu srdca, ktorá sa napokon podpísala na jeho predčasnom skone. Keď ukončil svoje pôsobenie v Prahe, nastúpil na pozíciu súdneho úradníka v Košiciach, kde plánoval vydávať aj literárny časopis. Pre chorobu však svoje plány nerealizoval a krátko nato opustil aj toto miesto. Isté obdobie pôsobil vo funkcii spoločového pracovníka a tajomníka Spolku východoslovenských akademikov, kde intenzívne presadzoval hodnotu a dôležitosť rozvoja kultúry a umeleckej činnosti na východnom Slovensku. Napokon sa vrátil do Veľkého Šariša, kde chradol a postupne upadal do zabudnutia. Zomrel na infarkt vo veku 37 rokov.

Svoje prvé básne napísal ešte počas gymnaziálnych čias v Prešove v maďar-

skom jazyku. Po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie a vytvorení Československej republiky si sám uvedomil svoju príslušnosť k Slovákom. Stál na čele študentskej organizácie, ktorá pomáhala v Prešove vybudovať nové slovenské školy, a svoje ďalšie literárne texty písal už v slovenskom jazyku. Prvé verše uverejňoval v ľavicových časopisoch *Mladé Slovensko*, *Pravda chudoby*, *Robotnícke noviny*, *Spartakus*, neskôr *DAV*, *Slovenský východ* a *Vesna*. Vo veľmi malej miere sa venoval aj tvorbe prózy, poviedkami prispieval do *Svojeti* a *Mladého Slovenska*. V tvorbe uplatnil svoje filozofické vzdelanie, prikláňal sa k myšlienkam nacionalizmu, internacionalizmu a kozmopolitizmu. Básnikov talent sa nanešťastie nestihol rozvinúť v celej svojej šírke a hĺbke pre jeho predčasnú smrť. Vydal jedinú básnickú zbierku s názvom *Chlapec a husle*, ktorá je charakteristická sociálnou angažovanosťou a mohutnou senzualitou. Z jeho rozsiahlej pozostalosti bola vydaná druhá kniha *Otvorte okná*, pripodobňujúca sa k povahe jeho debutu. Rozsiahly výber z jeho básnických textov, prózy, literárnej publicistiky a kritiky vyšiel v roku 1963 pod názvom *Spevy novej doby*. V posledných rokoch svojho života, v bolestnej odlúčenosti od sveta napísal ešte sociálny román *Madame*.

TVORBA

Poézia

- *Chlapec a husle* (1927)
- *Otvorte okná* (1944)

Próza

- *Madame* (1935)

Otvorte okná

*Otvorte okná malé a tiché...
Mesiac s otvoreným náručím vchádza
do izby ako matka dieťaťa.
Objíma domov, múry z lásky.
Otvorte ľudia srdce i hlavu.
Paprsky ako rieka v riavu,
hlávky si sklonili na lavičku.
Spime – my unavení;
všetko je mäkká poduška.
Lahnite si. Skoro je už noc.
Prichádza nový sen
na každodenný deň.
V ústach s kvetnatým pozdravom
Dobré ráno!*

(In. *Sborník mladej slovenskej literatúry*.
Red. Ján Smrek. Bratislava : Sväz slov. študentstva,
1924. s. 327)

Tulácka

*Na cestu života len kus oblohy modrej
schoval som si do očí,
na plecica položil som prázdnu torbu
a vložil do nej krásne slová
a pol života svojho, ktorému som riekol:
Život môj, polovica srdca môjho,
nevzbúr sa proti mne,
nevzbúr sa proti mojej duši potulnej,
nežaluj, ale svorne ma sprevádzaj
po kameni a bodľáčí...
po ceste kvetnatej a po trotoári.*

Veľký svet!

*Tak nežne si mi podal rúčku pútnickú
a nepýtal si sa, kde mám domov,
kde mám dedov vyrastlých
na strome dedovizne –
nekládol si železom vypáleným
otázky samé, ale povedal si:
Slzička som. Na konci hornom mám slovo,
na druhom mám úsmev,
môžeš ho pripnúť do dierky kabátu
a rozjariť ním ľudí,
aby sa bezstarostne smiali
a milovali!*

Bratislava – Košice

*Uháňame. 200 km rýchlosť nezvyčajná.
Čas panna
na modrine drieme v čiernych oblakoch.
Roh ulice svetelnej
na nebi dýše,
kam letí sférický pajác
na podstavci sveta?
Košice – Bratislava.*

*V riasach nadzemských slnko svieti,
my radostne veslujeme
na mori neba.
Bratislava!
Letí shora divoký stroj, lietadlo
v končiny hlbín –
rovín krásna pôda
štve dušami anonymný vietor.
Halo, halo!
svet v sférických výškach bdie,
omamná vôňa étheru plynie
na aeropláne.
My s jasotom nesiem zástavu
tisíc ozvien...
Košice – Bratislava...
vysadať!*

(TOMÁŠIK-DUMÍN, Jozef. *Otvorte okná (Básne)*.
Prešov : Jozef Stanovský, 1944. s. 43, 23)

TRÉVAL, Emil

(13. 12. 1859 Prešov – 10. 2. 1929 Praha)

lekár, spisovateľ

Vlastné meno: Václav Walter

Narodil sa v Prešove v rodine súdneho úradníka, neskôr notára Václava Waltera. O jeho mladosti nemáme takmer žiadne informácie, no po čase sa rodina presťahovala na Moravu. Po maturite v Litomyšli začal študovať medicínu v Prahe, pričom časť štúdia absolvoval aj v Berlíne a Paríži. Od roku 1883 bol úradným lekárom a svoj život zasvätil štátnej službe v lekárskejších ústavoch a inštitúciách. Popri tom mal prax aj na Morave a vo Viedni. Najdlhšie pôsobil v Mladej Boleslavi (1900 – 1919), odkiaľ po vzniku republiky prešiel na Žižkov, kde pôsobil vo funkcii vrchného zdravotného radcu. Od roku 1925 bol členom Československej akadémie v Prahe. Tu o štyri roky zomrel.

Spočiatku uverejňoval pod vlastným menom odborné články a populárno-zdravovedné spisy v *Časopise lékařů českých*, *Časopise pro veřejné zdravotnictví* či v *Lékařských rozhledech*. Neskôr sa pustil aj do beletrie. V literárnej tvorbe používal viacero pseudonymov. Okrem Emil Tréval, Vavřina Podhajská, František Moravec, Jiří Okoř, Ladislav Vašek, Evil Stop, Tabu, Pantalón, Vrač, Ben Trovato, Trdlo Aristotele, Ad. Pisánka, Prof. Zmatěj, ale aj Holofernes Kotě či Václav Prešovský, čo dokazuje, že na svoje rodné mesto nezabudol. Niektoré diela publikoval s manželkou Zdenou (*Viola*) pod spoločným pseudonymom: Emil Tréval-Viola, či Emil Viola-Tréval. Od 80. rokov prispieval do časopisov *Včela*, *Vesna*, *Moravská orlice* neskôr *Květy*, *Zlatá Praha*, *Zvon*, kde bol i redaktorom. Spočiatku to boli fejtóny a črty s lekárskou tematikou. Časom sa prepracoval k novelám, romanetám, románom ale i drámam a divadelným hrám,

pričom mnohé z jeho diel hralo aj Národní divadlo v Prahe. Jeho tvorba bola najprv realistická, časom smerovala k naturalizmu, symbolizmu, dekadencii a v závere aj expresionizmu, pričom bola silne ovplyvnená jeho lekárskeym povoláním. Tréval okrem klasických nemocníc a lekárskeych zariadení pracoval aj v psychiatrických liečebniach. Častou témou jeho diel bolo hľadanie ženskej duše. Písal o partnerských vzťahoch, nevere, žiarlivosti, patologických duševných poruchách, pasivite, psychických aj mravných otázkach manželstva, halucináciách, utkvělých predstavách, morálnych aj spoločenských konfliktoch, hľadal príčiny erotických a milostných defektov, absencie citov a svedomia, mravnej bezohľadnosti. Tréval mal pomerne široké čitateľské publikum, kritika ho však nehodnotila príliš kladne. Jeho tvorba zodpovedala dobovým konvenciám a radí sa k zábavnej literatúre. Napriek tomu, že jeho meno upadlo do zabudnutia, je autorom viac ako 40 knižných titulov.

TVORBA - výber

Próza

- Zápasy (1898)
- Za onoho času (1899)
- Těžké chvíle (1902)
- Silnější než milování (1905)
- Právo ideálu (1909, s manželkou)
- Duši za duši (1910)
- Stříbrné své vlny voda vyleje (1918)
- Průboj (1920)
- Kdo za pravdu hoří (1921)
- Síla lži (1921)
- Vraždy nepomstěné (1922)
- Mezi ženami (1923)
- Vývraty duši (1924)
- Květy mrazu – Euthanasia (1924)
- Zbloudilé touhy (1925)
- Páně Baculkovy námluvy (1926)
- Revolty (1927)
- Anděl a Eva (1927)

Dráma a divadelné hry

- Nevysloveno (1907)
- Válka bohů (1908)
- Tiberius (1915)
- Habsburg (1925)

Průboj

Dvanáct hodin nepřetržitě jízdy a Schwert byl v Uhrách. Vlak unášel ho k Pešti a odtud do neznámých krajín na sever a do neznámější ještě budoucnosti.

Pokud světlo ve voze tomu dovoľovalo, četl si Schwert cestou Schillera nebo recitoval si paragrafy občanského zákona a zase naslouchal zajímavému hovoru cestujících, nejvíce obchodníků.

Přestupoval na stanicích, jejichž jména rychle zapomínal. Čekával na nádražích na připojení, v Košicích přenočoval. Z Košic bylo spojení do Prešova jen ranním dostavníkem. O třetí hodině seděl již sám pátý ve voze. Cestující kouřili, čpěli ovčími kožichy, z cestujícího bradatého žida páchl česnek.

Schwert odebral se do naznačeného domu. Nenadál se, že setká se se starým známým. Byl to skutečně Vítek Hnát, jenž, oženiv se s kuchářkou důstojníka, u něhož byl sluhou, dostal místo provisorního soudního sluhy v Prešově.

Radost Hnátova ze shledání byla veliká a ihned nabídl se Schwertovi k službám. Ba i na stravu ho chtěl vzít. Schwert nechtěl se však od Hladkého a Zeidlera oddělovati a nabídky této nepřijal. Promluvili si o Čechách, o Blučině. Žel, že Hnát toho o svém rodišti věděl ještě méně než Schwert, s nikým si vůbec nedopisoval. Žena jeho byla s ním stejného stáří, zdravá, silná bruneta. Byli teprve dva měsíce svoji.

Do hospod chodíval Schwert dvakrát týdně, jinak pobýval s večera doma, kdež pracoval nebo četl. Vše ho zajímalo, nejraději by obrátil všecku dostupnou vědu.

Svátkem pro úředníky bylo, když do města zavítali čeští hudebníci, Češi neb Němci. Tu s večera úřednictvo scházelo se plným počtem i s dámmi v některém hostinci, kde právě hudba hrála. Mezi hudebními čísly dotazovali se hudebníků, z kterého kraje jsou, a nalezl-li někdo krajana, vzpomínal a vpytával se na domov.

Pravidelné koncerty pořádala v Prešově kapela hraběte Khevanhüllera, a jejímž kapelníkem Pivodou byl Hladký sprátelen. Při produkci zpívali Češi písně české a hudebníci je doprovázeli a domácí tleskali. Pak zase zpívali Prešovští písně slovenské a maďarské a Češi tleskali. V Prešově však nebylo rozených Maďarů, jen Slováci, Rusíni a Němci. Nejvíce pomaďařeni byli Němci, nejméně Rusíni. Starobylé slovenské šlechty, zemanů, bylo v Prešově na šedesát rodin, říkali si však Uhři a znali se k vládoucí straně maďarské, ač mnozí maďarsky ani dobře neznali, a byli nevzdělaní. Schwertovi měli později služku, šlechtičnu, která neuměla ani číst a psát, a z maďarštiny znala jen několik oplzlých písniček.

(TRÉVAL, Emil. *Průboj. Román a pravda*. Praha : Pražská akciová tiskárna, 1920. s. 127, 144,145)

SABOL, Štefan Sebastián

(7. 12. 1909 Prešov – 19. 2. 2003 Warren, USA)

misionár, pedagóg, redaktor, krajský pracovník, spisovateľ

Pseudonym: Zoreslav

V ýnimočný človek, básnik, bádateľ, vysoký cirkevný činiteľ Gréckokatolíckej cirkvi, ktorého ťažké životné osudy zaviali ďaleko od rodného kraja, sa narodil v Prešove, v národnostne zmiešanej slovensko-ukrajinskej rodine. Doma rozprávali po slovensky, no svoje prvé vedomosti získaval spočiatku v maďarskom jazyku. Už počas štúdiá na meštianskej škole sa stal členom Pavlovičovho samovzdelávacieho krúžku, začal písať prvé básne a publikovať ich v americkom časopise *Svit dítaj* i v prešovských novinách *Russkoje slovo*. V roku 1924 ako pätnásťročný vstúpil do rádu baziliánov na Černečej hore pri Mukačeve, kde zložil rehoľné sľuby a prijal meno Sebastián. V štúdiu filozofie a rétoriky pokračoval v rôznych kláštoroch – v Krecho-

ve pri Žovkve, v Lavrove pri Starom Sombore a v Dobromili. Pre jeho výrazné nadanie ho predstavení poslali vzdelávať sa na známu Gregoriánsku univerzitu v Ríme. Veľkou udalosťou v jeho živote bolo prijatie vysviacky z rúk biskupa Petra Pavla Gojdiča v Prešove. Od roku 1935 pôsobil v Užhorode ako pedagóg na gymnáziu a ako profesor v teologickom seminári, zároveň sa stal šéfredaktorom ukrajinského časopisu *Blahovistnik Presvj. Serca Christovoho* i jeho slovenskej mutácie *Misionár Najsv. Serca Isusovho*, v ktorom boli články publikované v šarišsko-zemplínskom dialekte, pretože veriaci spisovnej ukrajčině nerozumeli. Po Viedenskej arbitráži a anexii Karpatskej Ukrajiny bol spolu s ďalšími členmi baziliánskeho rádu vyhostený na Slovensko. Po vojne však začalo jeho prenasledovanie v súvislosti s jeho aktivitami v medzivojnovom období a pripravovanou likvidáciou Gréckokatolíckej cirkvi, a tak bol nútený rodný kraj

opustiť. Istý čas sa ukrýval na Morave, v Čechách, v Rakúsku, ale keďže prenasledovanie pokračovalo aj tam, rozhodol sa odísť do bezpečia v Ríme, kde pokračoval v štúdiu na Gregoriánskej univerzite. Medzitým ho pražský Najvyšší súd za porušenie sedemnástich paragrafov zákona odsúdil na doživotie, preto sa po získaní doktorátu už domov nevrátil a odišiel do USA. Pôsobil v mnohých mestách, natrvalo sa však usadil vo farnosti Warren v Michigane. Tam sa popri cirkevnej práci naďalej venoval básnickej tvorbe, žurnalistike i publicistike a vydal pätnásť náboženských brožúrok. Posledné roky života strávil v domove pre starších rehoľníkov vo Warrene, kde aj vo veku 94 rokov zomrel.

Do povedomia kultúrnej verejnosti sa dostal ako autor básní publikovaných pod pseudonymom Zoreslav. V tridsiatych rokoch mu vyšli v Užhorode dve zbierky: *So srdcom v rukách* a *Slnce a blankyt*, rukopis tretej – *Blankytné eskadry* mal pripravený do tlače, avšak v roku 1943 počas policajnej prehliadky bol zničený. Hlavnou témou Zoreslavových básní je Boh, Božia podstata i dialóg s ním a aj keď sa môže zdať, že jeho poézia je výlučne konfesionálny, nie je to úplne tak. Svoju pozornosť zamerával aj na dobové sociálne a politické problémy. Napísal tiež viacero vedeckých prác s prevažne konfesionálnym a duchovným zameraním a v tomto kontexte

je pozoruhodnou jeho publikácia *Ukrytá fialka* o životných osudoch sestry baziliánky Vasilie Hlibovickej, známej tým, že zázračne vyliečila viacerých ľudí. Aj keď väčšinu života prežil Sebastián Štefan Sabol v zahraničí a dlhé roky bolo jeho meno na Slovensku tabuizované, svoj rodný kraj i mesto Prešov nadovšetko miloval, po roku 1990 ho rád navštevoval a dokonca mu venoval báseň.

TVORBA

Poézia

- *Iz sercem v rukach (So srdcom v rukách, 1933)*
- *Sonce i blankyt' (Slnce a blankyt, 1936)*
- *Z rannich vesen (Z ranných jarí, 1963)*

Vedecké práce

- *Katolyctvo i pravoslavije (Katolíctvo i pravoslávie, 1955)*
- *Vid Uhorskoi Rusy do Karpat'skojii Ukrajinu (Od Uhorskej Rusi po Karpat'skú Ukrajinu, 1956)*
- *Golgota greko-katolyckojii cerkvy v Čechoslovač'syni (Golgota gréckokatolíckej cirkvi v Československu, 1978)*

Biografia

- *Ukryta fialka (Ukrytá fialka, 1935)*

Пряшів

*Між горами, у зелені і квітах,
Немов на дні заквітчаної чаші –
Закоханий у голубих блакитах
Стоїть осяяний, натхнений Пряшів.*

*Усміхнений простер шляхів долоні
І пригорщами музику п'є буднів,
Цвітуть над ним в огненному флаконі
Краса ночей і соняшність полуднів.*

*Високо знявся готикою храмів,
Широко розпростер свої рамена,
Пливе життя співучими струмками
Усміхнене, окрилене, натхнене.*

*У парку пестощі розквітлих весен,
Кришталне королівство Посейдона,
Відбилась соняшно у люстрі плеса
Висока голуби́нь, дзвінка, бездонна.*

*Алеями каштанів срібно ллються
Окрилені пташині хороводи,
І спомини усміхнені снуються
По стежечках розкішних рай-городів.*

*До неба простяглись квітчасті руки,
Молитвою землі ростуть тополі...
Над Пряшевом горять огненні луки,
А сам він – мов у чаші на престолі.*

(Зореслав. Сонце й блакить. Книжка поезій. II. Ужгород, 1936, стор. 35-36 / ZORESLAV. Slnce a blankyt. *Knižka poézie II.* Užhorod, 1936. s. 35-36)

Prjašiv

*Miž goramy, u zeleni i kvitach,
Nemov na dni zakvitčanojii čaši-
Zakochanyj u golubych blakytach
Stojit' osjajanyj, natchnenyj Prjašiv.*

*Usmichnenyj proster šľachiv doloni,
I prygorščamy muzyku pje budniv,
Cvitut' nad nym v ognennomu flakoni
Krasa nočej i soňšništ' poludniv.*

*Vysoko zňavsja gotykoju chramiv,
Šyroko rozproster svoji ramena,
Plyve žytt'a spivučymy strumkamy
Usmichnene, okrylene, natchnene.*

*U parku pestošči rozkvitlych vesen,
Kryštal'ne korolivstvo Posejdona,
Vidbylas soňšno u lustru plesa,
Vysoka golubiň, dzvinka, bezdonna.*

*Alejamy kaštaniv sribno ll'uťsja
Okryleni ptašyni chorovody,
I spomy ny usmichneni snujuťsja
Po stežečkach rozkišnych raj-gorodiv.*

*Do neba prostaglis kvitčasti ruky,
Molytvoju zemli rostuť topoli...
Nad Prjaševom gorjať ognenni luky,
A sam vin – mov u čaši na prestoli.*

PREŠOV: PRIESEČNÍK ŽIVOTA

BAČA, Juraj

(13. 5. 1932 Kečkovce – 25. 1. 2021 Prešov)

**literárny vedec, kritik a historik, spisovateľ, publicista,
kultúrno-spoločenský aktivista**

Jedna z najaktívnejších osobností ukrajinskej národnostnej menšiny Juraj Bača pochádzal z desiatich detí roľníckej rodiny. Po skončení základnej školy v rodnej obci, meštianskej školy vo Svidníku a Vyššej hospodárskej školy v Prešove v roku 1952 učil na Ruskom gymnáziu Duklianskych hrdinov vo Svidníku a súčasne začal študovať v Prešove na pobočke Pedagogickej fakulty Slovenskej Univerzity v Bratislave. Po jej absolvovaní sa stal asistentom na Katedre ruského jazyka a literatúry prešovskej Vysokej školy pedagogickej a zároveň pokračoval v štúdiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, ktoré ukončil v roku 1956. Nasledujúce štyri roky strávil na Katedre ukrajinskej literatúry Kyjevskej štátnej

Univerzity Tarasa Ševčenko, kde obhájil kandidátsku dizertáciu. Po návrate z Ukrajiny pôsobil na Katedre ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika najprv ako odborný asistent a od roku 1964 ako docent ukrajinskej literatúry. V tomto období sa jeho články publikované v tlači vyznačovali ostrosťou, pravdivosťou nastolovania závažných problémov a najmä kritikou nečinnosti komunistickej strany v oblasti národnostnej politiky, za čo bol vylúčený zo strany i zamestnania. Navyše za prenesenie rukopisu Ivana Džjubu *Internacionalizmus či rusifikácia?* z Ukrajiny do Československa i jej rozširovanie na západ bol v roku 1973 odsúdený na štyri roky väzenia. Takmer dvadsať rokov bol vylúčený aj zo spoločenského života, pracoval ako robotník, šofér, skladník, nesmel publikovať, no napriek tomu udržoval úzke styky s domácimi a zahraničnými disidentmi. V roku 1990 bol plne rehabilitovaný, opäť prijatý na miesto

docenta ukrajinskej literatúry na univerzite v Prešove, kde neskôr získal aj titul profesora a mohol vydať svoje publicistické, umelecké a vedecké práce. Pedagogickú dráhu ukončil v roku 2002. Juraj Bača sa celý svoj život aktívne podieľal na kultúrnom i spoločenskom živote Rusínov-Ukrajincov a bol členom viacerých profesných organizácií: pracoval v Rade Zväzu Rusínov-Ukrajincov, bol predsedom Ukrajinskej vedeckej spoločnosti, členom výboru Zväzu ukrajinských spisovateľov Slovenska a členom Medzinárodnej asociácie ukrajinistov.

Svoje literárne texty začal písať po rusky, neskôr prešiel na ukrajinský jazyk. Prvé básne napísal ešte ako študent a uverejnil v zborníkoch *Vosmero*, *Lastivka z Prjašivčyny* a *Molodi holosy*. V 60. rokoch patril k nadšencom, ktorí sa usilovali o nový prúd v ukrajinskej literatúre na Slovensku. Popri poézii je známy i ako autor poviedok a románov. Niektoré poviedky vyšli v zborníkoch *Včora i s'ohodni*, *Lita i zymy* a v rôznych časopisoch. Literárna a publicistická činnosť ho úplne pohltila, až takmer zabudol na vedeckú prácu, no jej rozlet zastavil zákaz činnosti, preto jeho diela vyšli až po roku 1990, a to aj mimo Slovenska. V Kyjeve to bol román *Oleksa*, v ktorom veľmi precízne a umelecky vykreslil životnú cestu a aktivity rusínsko-ukrajinského činiteľa Alexandra Duchnoviča. Talent pí-

sať sa odzrkadlil aj v dráme *Knieža Laborec*, podľa ktorej Vladimír Ljubimov skomponoval prvú ukrajinskú operu na Slovensku. K sto-ročnici narodenia svojho otca spísal rodinnú genealógiu *Rodokmeň Andreja Baču z Kečkovic*. Publikoval vo viacerých ukrajinských periodikách na Slovensku: *Nove žytťa, Druž-*

no vpered, Veselka, Dukľa, v zahraničnej tlači a množstvo článkov venoval problematike mládeže, národnostnej identite, kultúre, histórii a literatúre. Sú výzvou pre mladých ľudí, aby si vážili dedičstvo predkov a nezriekali sa ho. Prednášal na vedeckých podujatiach i konferenciách, vystupoval v rozhlase, tele-

vízii, recenzoval literárne práce ukrajinských autorov na Slovensku. V centre jeho pozornosti bol vždy človek, celý život sa riadil krédom: *Človek – nič väčšie nepoznám, nič menšie neberiem!* a dokazoval to svojimi postojmi i tvorbou, za ktorú ho zvyknú označovať prirovnaním *Pevce čistej ľudskej duše*.

TVORBA

Próza

- *A materi tvojj zavydžu (A matke tvojej závidím, 1991)*
- *Oleksa (Olexa, 1993)*
- *Lysty samomu sobi (Listy samému sebe, 1997)*

Poézia

- *Na pravach rukopysu (Na právach rukopisu, 2002)*

Dráma

- *Knjaz Laborec (Knieža Laborec, 1994)*

Odborné práce

- *Literaturnyj ruch na Zakarpatti seredyiny 19. st. (Literárne hnutie na Zakarpatsku v polovici XIX. st., 1961)*
- *Z istoriji ukrajinskoj literatury Zakarpatt'a ta Českoslovaččyny (Z dejín ukrajinskej literatúry Zakarpatska a ukrajinskej literatúry v Československu, 1968)*
- *Dobryj deň, Ukrajno! (Dobry deň, Ukrajina!, 2002)*

Паскуда або скандал діда Марусина

Keľo raz som tí govorela, žeби ти собі з жадним хлопом нич не зачинала...

- *Та я собі нич не зачинала..!*
- *Ти не знаш, які то паскуди, хлопі, вшиткі!*
- *Але то не хлоп, то дідо...*
- *Вшиткі вони паскуди...*
- *Тот не паскуда, тот добрий, в нього такі очі...*

Paskuda abo skandal dida Marusyna

Keľo raz som tí govorela, žeby ty sobi z žadnym chlopom nyč ne začynala...

- *Ta ja sobi nyč ne začynala..!*
- *Ty ne znaš, jakí to paskudy, chlopi, všytki!*
- *Ale to ne chlop, to dido...*
- *Všytki vony paskudy...*
- *Tot ne paskuda, tot dobryj, v ňovo taki očí...*

– А, посмотри, вона вже хлопом до оч смотришь, паскуда една!
 – Мамо! – закричала донька, – у вас цілий світ то сама паскуда, окрім вас..! Але він добрий! Я йду, а він дивиться на мене, та так ласкаво...
 – Ласкаво! Паскудник..!
 – ... очі в нього такі добрі...
 – ... і каже: „Дівчинко, на, візьми мамі яблuchок.“ І дає, сам у сумку поклав...
 Та мати вже не слухала доньку. Треба провчити його, паскуду, – думала вона, сердита, – жандарів на нього, а, може, він і справді шалений – задармо яблука роздає! Вона взяла свіже, кругленьке яблуко і запустила в нього зуби. З яблука з хрускотом відділилась майже половина, аж малесенькі крапельки соку стрікнули довкола вуст.
 Мати знову підійшла до вікна і крадькома подивилась на чудаковатого „паскудного“ діда.
 – Що ж, спробує ще раз, але бог його скаре, якщо він до мойої дітини бодай доторкнеться! – і вже розпорядилась:
 – На, бери сумку, пару пляшок візьми і йди у sklep. Коли підеш туди, – поздравкай, усміхнися до нього, та не зупиняйся, хоч би тобі що казав. А як підеш назад, – нічого великого не купуй, щоб сумка була порожня, тоді підійди до нього...
 – ...
 – Підійди, кажу, посміхнись, заговорь до нього по-нашому, по-руськи, нехай він тобі повну сумку яблук всипе. А я, – не бійсь!
 – буду при вікні стояти, я йому дам, паскудникові, нехай би тільки спробував..!
 Марічка втерла сльози, взяла сумку і вийшла.

(ВАЇА, Juraj. А матері твоїї завиджу./А matke tvojej závidím/.
 Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. s. 116 – 117)

– А posmot', вона вже chlopom до оч cmotryť, paskuda jedna!
 – Mamo! – zakryčala doňka, – u vas cilyj svit to sama paskuda, okrim vas..! Ale vin dobryj! Ja jdu, a vin divyťsja na mene, ta tak laskavo...
 – Laskavo! Paskudnyk..!
 – ... oči v ňovo taki dobri...
 – ... i kaže: „Divčynko, na, vizmi mami jablučok.“ I daje, sam u sumku poklav...
 Та маты вже не sluchala doňku. Treba provčyty jovo, paskudu, – dumala вона, serdyta, – žandariv на ňovo, а, може, vin і справди šalenyj – zadarmo jabluka rozdaje! Vona vzjala sviže, krugleňke jabluko і запустыла в ňovo zuby. Z jabluka z chruskotom viddilylas majže polovyna, аž maleseňki krapel'ky soku striknuly dovkola vust.
 Maty znovu pidijšla do vikna і krad'koma podyvyilas на čudakovatovo „paskudnovo“ dida.
 – Ščo ž, sprobuje šče raz, ale bog jovo skare, jakščo vin do mojoj dityny bodaj dotorknetsja! – і вже rozporjadylas.
 – Na, bery cumku, paru pľašok vizmy і jdy u sklep. Koli pideš tudy, – pozdravkaj, usmichnysja do ňovo, ta ne zupyňajsja, choč by tobi ščo kazav. A jak pideš nazad, – ničovo velikovo ne kupuj, ščob sumka bula porožňa, todi pidijdy do ňovo...
 – ...
 – Pidijdy, kažu, posmichnys, zagovor do ňovo po-našomu, po-rusky, nechaj vin tobi povnu sumku jabluk vsype. A ja, – ne bijs! – budu pry vikni stojaty, ja jomu dam, paskudnykovi, nechaj by til'ky sprobuвав..!
 Marička vtrela s'lozy, vzjala sumku і vyjšla.

BISSOVÁ, Eva

(18. 6. 1920 Jarabina – 28. 7. 2005 Praha)

prozaička, maliarka

Pseudonym: Kapišovská Byssová, Kapišovská-Bissová,
Biss Kapišovskaja, Biss-Kapišovska

Kprozaičke a maliarke Eve Bissovej bol počas jej života osud veľmi nemilosrdný. Pochádzala z obce Jarabina pri Starej Ľubovni, z rodiny notárskeho úradníka. Detstvo prežila na Zakarpatsku, no keď mala 12 rokov, zomrel jej otec a neskôr sa s matkou presťahovali do Prešova. Tu vyštudovala Ruský učiteľský ústav, po jeho skončení učila v Jarabine až do vypuknutia Slovenského národného povstania, keď odišla do Kežmarku a následne do Budapešti. V roku 1946 sa vrátila do Prešova, pracovala v Ruskom dome, bola redaktorkou časopisov *Prjašivčina* a *Kolokolčik*, ktoré aj ilustrovala. Jej strýko Róbert Biss bol známy maďarský karikaturista a samotná Eva maľovala už od 5 rokov. Počas pobytu v Prešove sa jej naskytna možnosť študovať

maliarstvo v Prahe na súkromnej Ukrajinskej akadémii Ivana Kuleca, ktorá bola jednou z najuznávanejších umeleckých inštitúcií vo vtedajšom Československu so štatútom vysokej školy. Školu však v roku 1952 zrušili, a tak sa po návrate z Prahy okrem profesionálnej maliarskej činnosti venovala aj literárnej tvorbe a pracovala ako dramaturgička i hudobná redaktorka Ukrajinského štúdia Československého rozhlasu v Prešove. Jej literárnu a umeleckú činnosť najviac ovplyvnili ťažké životné podmienky na Podkarpatskej Rusi po vzniku Československa, udalosti 2. svetovej vojny a povojnový socialistický život. Hoci v literatúre sa preslávila ako prozaička, začínala drámou. Napísala päť hier a všetky boli uvedené na scéne Ukrajinského národného divadla v Prešove. V čase normalizácie bola vylúčená z komunistickej strany, zo Zväzu slovenských spisovateľov i Zväzu výtvarných umelcov, a tak až do roku 1985 nesmela publikovať. Ako sama hovorila, *ľudí, ktorí vtedy držali v ru-*

kách moc, zaujímal viac pôvod, rodina, politická príslušnosť ako samotný človek a jeho nadanie. Režimom trpela celá rodina, jej manžel strávil roky v ruskom zajatí. Aj dcéra Tamara, ktorá sa narodila v Prešove, nesmela povedať ani meno, ani pôvod, lebo by ju boli zo školy vyhodia. Z čias, keď žila a pôsobila v Prešove, sa zachovalo viacero malieb, a to z kúpeľov na Cemjate, Stromoradia i malých prešovských uličiek. V Prešove bývala na Plzenskej ulici, kde potom sídlila Základná umelecká škola a neskôr konzulát Ukrajiny. V roku 1966 odišla z Prešova do Svidníka, kde učila na Ľudovej umeleckej škole a medzi jej žiačky patrila aj známa akademická maliarka Anna Boršovská-Nemcová. S veľkou láskou maľovala svidnícke okolie, z tohto obdobia sú známe plagáty svidníckych Slávností kultúry Ukrajincov na Slovensku i portrét Alexandra Duchnoviča. V roku 1970 sa druhýkrát vydala za vedca, filológa a folkloristu Oresta Zilynského, s ktorým odišla do Prahy. Celý život niesla pečať nežiaducej, ale vďaka jej nezlomnej vôli sa nikdy nesťažovala a hrdinsky niesla svoj osud. Ako spomínala jej dcéra Tamara: *Mamička vravievala, že žije pre národ a rozvoj ukrajinskej kultúry.* Vo svojom neľahkom, avšak tvorivom živote sa Eva Bissová venovala maľbe, kresbe, grafike, knižnej ilustrácii, scénickej tvorbe a posunula ukrajinskú prózu na Slovensku na vyšší stupeň.

TVORBA – výber

Divadelné hry

- *Barlih (Brloh, 1954)*
- *Bilyj vovk (Biely vlk, 1962)*
- *Ester (Ester, 1965)*

Poviedky

- *Sto sim modnych začisok (Sto sedem moderných účesov, 1967)*
- *Apartman s viknom na holovnu vulycju (Apartmán s oknom na hlavnú ulicu, 1969)*

- *Šynok pid lelečym hnzdom (Krčma pod bocianim hniezdom, 1993)*
- *Vteča vid Minotavra (Útek od Minotaura, 2007)*

Шинок під лелечим гніздом

- Добре ся повіст, же шалений... а може він з нечистим духом нараблят?
- Як там нараблят, кідь г неділю на службу пришол і на мированні бил, сама-м то виділа...
- А то сте не виділи, же ся запнятим п'ястом хстил, а не трьома пальцями, як ми?
- Та тото уж не побагла-м, бо мі старий аде окулярі поламав...
- А то сте не чули, же молодому Ванчикові нога сохне?
- Чула-м, якби ні... повідують, як там хпав тойди перед корчмов, вецей на ню не гступив...
- Він ані не гпав, але підляття перейшол... Хський му там штоси підлял, жеби за Анцьом не ходил...
- Повідають, же то Андрійко...
- Во ім'я Отця і Сина...
- ***
- Ти сой думаш, же то чиста робота з тим Андрійком?
- Бохпал ся меджі нас, як хробак до япка...
- Не плетьте ся, хлопці, до нього...

Šynok pid lelečym gnizdom

- Dobre sja povist, že šalenyj... a može vin z nečystym duchom narabl'at?
- Jak tam narabl'at, kid' g nedil'u na službu pryšol i na myrovanni byl, sama-m to vydila...
- A to ste ne vydily, že sja zapňatym pjastom chstyl, a ne trjoma paľcjamy, jak my?
- Ta toto už ne pobagla-m, bo mi staryj ade okuľari polamav...
- A to ste ne čuly, že molodomu Vančykovi noga sochne?
- Čula-m, jakby ni... povidajuť, jak tam chpav tojdy pered korčmov, vecej na ňu ne gstupyv...
- Vin ani ne gpav, ale pidľatťa perejšol... Chskyj mu tam štosy pidľal, žeby za Ancom ne chodyl... Povidajuť, že to Andrijko...
- Vo imja Otcja i Syna...
- ***
- Ty soj думаš, že to čysta robota z tym Andrijkom?
- Vochpal sja medži nas, jak chrobak do japka...
- Ne pleťte sja, chlopci, do ňovo...

Добре, діду, не плетьте ся, але ніхто не знат, скади ся взяв... Ци не з гарешту гтік...

– А може справді він...

– Якби з гарешту, то сой не думай, шандари би ся го перші яли...

– Повідам вам, же ся не плетте...

– А може він з ними дов'єдна дує, лем ся задават, же шалений...

Слухат, слухат сой, што побідаме, а потім біжит гу ним і шитко вивідає... А вин аж до Прагох пишут...

– Та як ся дізнаш, кідь з нього ніч не викусиш... Ані не знаме як му справді мено, ані як ся пише... ані паперів коло себе не мат...

– Лем дакі там дутки, што у чколці дерево рубал, а вецей ніч.

– Фрац го ял, лем ся фурт сміє, якби го чорт киткал...

– То не чорт, але хрома Іля го киткат... Думаш, же лем так го задармо до своей хижі взяла?

– Што там плетеш, то не їй власна, лем оптантська...

– Ані не хижа, лем колиба... Іля спит г коморі, а він з ей козом у стайні... ха-ха...

– Чом сте ся, діду перехстили?

– Бо нон, што в Ладичі Салтику отворят, повідал, же світ ся мат роздвоїти на дві полійки... на царство Ісуса і на царство... щез, би, нечистий!

– То від палінки ся вам, діду, двоїт...

– Бідже сой радше до дому, бо стара вас ліском виб'є...

– Не виб'є, бо сліпа... я їй окулярі поламав...

– Dobre, didu, ne plette sja, ale nychto ne znat, skady sja vzjal... Cy ne z gareštu gtik...

– A može spravdi vin...

– Jakby z gareštu, to soj ne dumaj, šandary by sja go perši jaly...

– Povidam vam, že sja ne plette...

– A može vin z nymy dovjedna duje, lem sja zadavat, že šalenyj...

Sluchat, sluchat soj, što povidame, a potim bižyt gu nym i šytko vypovidat... A vni až do Pragoch pyšut...

– Ta jak sja diznaš, kid' z ňovo nyč ne vykusyš... Ani ne zname jak mu spravdi meno, ani jak sja pyše... ani paperiv kolo sebe ne mat...

– Lem daki tam dutky, što u čkolci derevo rubal, a vecej nyč.

– Fras go jal, lem sja furt smije, jakbi go čort kytkał...

– To ne čort, ale chroma Ilja go kytkał... Dumaš, že lem tak go zadarmo do svojoj chyžy vzjala?

– Što tam pleteš, to ne jij vlasna, lem optantska...

– Ani ne chyža, lem kolyba... Ilja spyt g komori, a vin z jej kozom u stajni... cha-cha...

– Čom ste sja, didu perechstyly?

– Bo non, što v Ladyči Saltyju otvorjat, povidal, že svit sja mat rozdvojity na dvi polijky... na carstvo Isusa i na carstvo... ščez, by, nečystyj!

– To vid palinky sja vam, didu, dvojít...

– Bidže soj radše do domu, bo stara vas liskom vybje...

– Ne vybje, bo slipa... ja jij okuľari polamav...

(BISSOVÁ, Eva. *Šynok pid lelečym gnizdom*.
Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993. s. 123-124)

BOCATIUS, Ján

(25. 12. 1569 Wetzschau, Nemecko
– 31. 10. 1621 Uherský Brod, Česko)

pedagóg, historik, spisovateľ, richtár, knihovník

Titulom cisárskeho básnika ovenčený Ján Bocatius pochádzal z lužicko-srbského mesta Wetzschau, kde sa v roku 1569 narodil v rodine obchodníka i richtára Petra Bocka a jeho manželky Anny, rodenej Krügerovej. Vzdelanie získal v Drážďanoch a v kolíske reformácie vo Wittenbergu, kde študoval teológiu, filozofiu a históriu. Na Slovensko sa dostal vďaka svojmu bývalému učiteľovi Mikulášovi Gäbelovi, ktorý od roku 1590 pôsobil na škole v Kremnici. A v neďalekej Banskej Štiavnici získal Bocatius v roku 1591 miesto učiteľa na evanjelickej škole. Tu ho nasledujúci rok zastihla ponuka prešovského richtára Lukáša Dreznera učiť na mestskej škole. Ponuku prijal a hneď po príchode do Prešova začal zveľaďovať úroveň školy.

Pre jeho zbožnosť a učenosť ho prešovský magistrát v roku 1594 zvolil za rektora školy. V júni toho istého roku sa v Prešove oženil s Alžbetou Belsiovou, dcérou zámožného meštana a funkcionára Spišskej komory Jána Belsia. Krátko na to v roku 1596 získal titul magistra vo Wittenbergu. Bocatius sa vo svojej pedagogickej praxi riadil zásadou, že škola vychováva pre život, preto sa snažil, aby jeho študenti vedeli nadobudnuté vedomosti uplatniť v praktickom živote. Jeho heslom bolo *non scholae, sed vitae discimus – nie škola, ale život učí*. Do výučby zaviedol aj školské exkurzie. Jednu z nich smeroval i do Tatier, ktoré ho očarili, a nevynechal ani solné bane v Prešove. Sám bol veľký cestovateľ, navštívil Trnavu, Trenčianske Teplice, Kremnicu. Zaujímavý je tiež fakt, že počas jeho pôsobenia žiaci vykonávali verejné skúšky, ktoré mali preukázať nielen vedomosti žiakov, ale boli aj výsledkom práce rektora. Paradoxne, napriek tomu, že v otázkach vyučovania

bol Bocatius moderný a pokrokový, v otázke udržiavania školskej disciplíny uznával stredoveké metódy založené na strachu z telesných trestov: *Kohokoľvek hravo možno udržať na uzde, keď rektor prútené má žezlo v ruke*. Bez ohľadu na to, bol považovaný za najlepšieho učiteľa v Hornom Uhorsku, veď ovládal sedem jazykov, čo pritiahol do Prešova veľa nových študentov a získal si tiež priazeň mnohých šľachticov. Hoci bol Bocatius skvelý učiteľ, trápilo ho nezávideniahodné postavenie učiteľov v spoločnosti. Preto, keď v máji 1599 dostal pozvanie od košického senátu, aby sa stal rektorom na tamojšej škole, neváhal a ponuku prijal. Košičania mu totiž ponúkli i miesto v mestskej rade a o štyri roky neskôr si ho zvolili za richtára. Čoskoro na to vypuklo Bočkajovo stavovské povstanie a Bocatius sa postavil na jeho stranu. Bočkaj ho pre jeho nesmiernu vzdelanosť, znalosť práva a jazykov prijal do svojich služieb a v roku 1606 vyslal na vyjednávanie do Nemecka. Cestou ho však zajali, a keďže sa nevedel preukázať cisárskym osvedčením, eskortovali ho do Prahy, kde bol odsúdený na doživotné väzenie za vlastizrady v Bielej veži pražského hradu. Vo väzení strávil päť rokov a po návrate domov v roku 1611 už neprijal žiadnu politickú funkciu, ale vrátil sa k svojmu učiteľskému povolaniu, a to až do roku 1618, keď ho palatín Štefan Illésházy vyme-

noval za historika Uhorska. Krátko potom vstúpil do služieb sedmohradského kniežaťa Gabriela Betléna ako rodinný historiograf a knihovník v meste Alba Iulia. Neprestával však cestovať a na jednej z ciest ho v roku 1621 zastihla smrť v Uherskom Brode.

Nezanechal síce ucelené pedagogické dielo, no vďaka početným básňam v latinčine aj nemčine môžeme spoznať jeho názory na výchovu a vyučovanie. Z jeho tvorby je zrejmé, že výchovu vnímal nielen v rámci školy, ale v širších súvislostiach. Práve básne ho preslávili do takej miery, že mu vtedajší cisár Rudolf II. udelil titul cisárskeho básnika – *poeta laureatus cesareus* a na žiadosť arcikniežaťa Maximiliána, ktorý počas protitureckého ťaženia istý čas strávil v Prešove, mu v roku 1598 udelili šľachtický titul. O rok na to vydal prvú kompozične ucelenú knihu básní v Uhorsku *Päť kníh uhorských*

básní vytlačenú v Bardejove, keďže v Prešove tlačiareň ešte nebola. V tom čase sa už okrem náboženskej literatúry šírila aj svetská literatúra, a tak sú v jeho diele básne vojenskej, didaktickej, gratulačnej, svadobnej, pohrebnej, ďakovnej aj oslavnej, napr. na Vysoké Tatry, či minerálny prameň a solné bane pri Prešove. Mnohé básne venoval svojim mecenášom z radov šľachticov, ale i študentom, synom mešťanov. Ide prevažne o mravné napomenutia, aby pestovali najvyššie cnosti, ako sú miernosť, nezištnosť a zbožnosť. Vystríha ich pred obžerstvom, nemiernosťou v jedení a pití, zháňaním sa po pozemských statkoch, či hromadením majetku, lebo nič z toho netrvá večne. Naopak ich povzbudzuje štedrosťou, pripomína im aj usilovnosť v štúdiu, aby si osvojili všetky umenia, lebo raz budú viesť a riadiť verejný život. Veľký dôraz kládol aj na výchovnú silu

osobného príkladu učiteľa i starších ľudí, pretože mládež rada plní príkazy takých vychovávateľov, ktorí sú pre ňu vzorom. Vo svojich básňach sa nevyhýbal ani ľúbostnej lyrike a vytvoril tak unikátny a v tej dobe novátorský cyklus v našej literatúre. Najsilnejší bol však v satirických epigramoch, kde čerpal námety z každodenného života s jeho nedostatkami a kritizoval v nich nemorálny život mnohých prešovských mešťanov, o čom svedčia už ich názvy, napr. *Na opitých básnikov a spevákov, Sudcovi pijanovi, Starcovi pijanovi, čo sotva pochoval ženu, už si privádza druhú, O katovi, čo v Prešove zmlátil palicami svojho učiteľa*. Bocatiova tvorba razí cestu svetskej literatúre je cenná nielen z umeleckého hľadiska, ale i ako významný zdroj prinášajúci svedectvo o živote našich predkov na prelome 16. a 17. storočia.

TVORBA – výber

Poézia

- *Hungaridos libri poematum V (Päť kníh uhorských básní, 1599)*
- *Olympias carceraria, andächtige schöne geistliche Lieder in Gefängnis (Uväznený Olympias, zbožne krásne duchovné piesne vo väzení, 1611)*
- *Oratio Dominica polyglotta (Nedeľná modlitba viacjazyčná, 1614 – Otčenáš v 25 jazykoch)*
- *Hornus Cometa (Hornusova kométa, 1618)*

Na istého, čo má málo kníh a veľa pohárov

V knižnici namiesto knižiek zrieť veľa pohárov sklených.

Ako ju pravdivo nazvať – knižnica je to či sud?

Na svojho majstra ukazuje, hej, náradie samo:

hýrivý korhel' si teda, učený človek ver nie.

Svojej Rubelle

Kedy ten nastane deň, čo milujúcich sa spojí,

Moja Rubella sladká, kedy ten nastane deň?

Vo všetko dúfam, nič neskytám. Život môj, srdiečko moje,

Čo žiadam, dávam a vidím, to mi daj, prijmi a príď.

Ty ma jediná môžeš zahubiť, vrátiť mi život.

Usmrtí tvoja tvár, ach, alebo oživí mňa?

Jedlo, kvet, priazeň, sláva, pokoj, med, radosť i nebo, ustúpte!

Bocatiovi Rubella páči sa len.

(MINÁRIK, Jozef. *Renesančná a humanistická literatúra.*

Bratislava : SPN, 1985. s. 129 – 131)

O postavení učiteľov

Čím sa viac opovrhuje ako vyučovaním v škole?

Čo je obtiažnejšie ako vyučovať v škole?

Čo je úbohejšie ako vyučovať v škole?

Sotva som uveril kedysi učiteľom to,

Čo teraz skusujem sám ako učiteľ...

(KARŠAI, František. Ján Bocatius (1568 – 1621) pedagóg-humanista.

In. *Lětopis instituta za serbski ludospyt.* Budyšin : Ludove nakladnistwo Domowina, 1960. s. 127)

BOHÚŇ, Emo

(13. 4. 1899 Ružomberok – 15. 7. 1959 Bratislava)

spisovateľ, novinár, redaktor

Pseudonym: Bemo; Dr. Rímsky; Skorpius

Priekopník humoristickej tlače na Slovensku, ktorý mal radšej výmysly ako fakty, neúnavný zakladateľ a redaktor mnohých časopisov Emo Bohúň pochádzal z rodiny živnostníka a majiteľa obchodu so zmiešaným tovarom Jána Bohúňa a jeho manželky Kamily, rodenej Horanskej. Študoval na gymnáziách v Ružomberku a maďarskom Makove, neskôr na obchodnej akadémii v Dolnom Kubíne, odkiaľ ho predtým, než stihol zmaturovať, odvelili v roku 1917 na front. Po skončení vojny a vzniku Československa sa zapojil do budovania novej republiky. Ako pobočník šarišského župana Pavla Fabryho sa v roku 1919 octol v Prešove, kde bol kultúrnym referentom Šarišskej župy, redaktorom jej tlačového orgánu *Šarišské hlasy* a zá-

roveň ho vymenovali za člena prešovského mestského zastupiteľstva. Popri Prešove pôsobil aj v Košiciach a okrem *Šarišských hlasov*, ktoré vychádzali každú nedeľu do roku 1920, keď boli premenované na *Gazdovské noviny*, bol aj spolupracovníkom košického *Slovenského východu* a v roku 1921 inicioval vznik ilustrovaného časopisu *Slovenský svet*. Po prepustení zo štátnych služieb v roku 1923 sa vrátil do Ružomberka, kde pracoval ako úradník v Slovenskej banke a neskôr Slovenskej papierni, no táto práca ho vôbec nenapĺňala a úradníci mu pripadali ako galejníci prikovaní železnými putami k stoličkám a stolom. Túžil byť novinárom, preto v roku 1925 odišiel do Bratislavy, kde bol redaktorom denníka *Ludová politika* a jeho prílohy *Ludový chýrnik*, neskôr *Slovenskej politiky* i *Slovenského týždenníka* a spolupracoval aj s ďalšími periodikami. Inicioval vznik humoristických časopisov *Bubon*, *Veselé noviny* a obnovil *Dereš*, ktorý založil ešte v Prešove.

Počas 2. svetovej vojny pôsobil v Slovenskej tlačovej kancelárii, najprv ako jej riaditeľ, potom ako redaktor. Podnietil vydávanie informačného spravodajcu *Slovak Press*, redigoval ekonomický mesačník *Index* a *Hospodársky denník*. Po vojne pracoval v diplomatických službách, no po nástupe komunizmu bol ako presvedčený antikomunista perzekvovaný a vystahovaný z Bratislavy do Žiliny. Počas zákazu publikovania sa venoval prekladom najmä z maďarskej literatúry. K novinárskemu povolaniu sa mohol vrátiť až v roku 1956, keď sa stal redaktorom závodného časopisu *Stavebný úradník*. Prispieval aj do *Roháča*, *Večerníka* či *Kultúrneho života*, v ktorom pôsobil ako redaktor od roku 1958, keď mu povolili návrat do Bratislavy. O rok na to po ťažkej chorobe zomrel.

Emo Bohúň mal povest' vynikajúceho zábávača a stelesneného bohéma, čo sa premietlo i do jeho tvorby odvíjajúcej sa od jeho záľuby v zbieraní historiek, úsmevných príbehov a anekdot. A hoci nepatril medzi popredné zjavy slovenskej literatúry, vďaka svojmu skvelému rozprávačskému daru i schopnosti posmievať sa vo svojich dielach nielen svojmu okoliu, ale aj sebe, mal vždy vďačných čitateľov. Vynikal predovšetkým v písaní kratších prozaických útvarov – úsmevných črt, fejtónov, krátkych poviedok či noviel, no je i autorom historických románov, ktoré vy-

chádzali na pokračovanie v rôznych periodikách a najmä tie s jánošíkovskou tematikou – *Jánošíkov poklad* a *Dedičstvo Jánošíkovho pokladu* – boli medzi ľuďmi veľmi obľúbené. Je tiež autorom libreta operety *Ženské rozmory*. Vrchol jeho tvorby predstavuje zbierka humoresiek *Zaprášené histórie* inšpirovaná vlastnými zážitkami, osudmi priateľov, známych i neznámych, ktoré zobrazujú pestrý kolorit spoločnosti a dobových pomerov na Slovensku v prvej polovici 20. storočia. Viaceré z nich boli i sfilmované.

TVORBA

Próza

- *Zaprášené histórie* (1948)
- *Dejiny veselé i neveselé* (1960)
- *Zranená jazva* (1966)

Defraudant

Boli fašiangy a celé mesto sa pripravovalo na stoličný bál. Takého stoličné plesy bývali pred svetovou vojnou najskvelejšou spoločenskou udalosťou každého župného mesta a bolo známe, že práve mesto Prešov zo všetkých vidieckych miest máva stoličné bály najparádnejšie. V Šariši bolo mnoho džentríckych

famílií a bohatých meštiackych rodín, ktorých dámy sa pretekali v nádherných toaletách pri tejto príležitosti. Ale nielen bohaté rodiny, ale i chudobní sedmoslivkári – takto menovali drobnú a chudobnú šľachtu – usilovali sa na stoličnom plese správať tak po pansky, ako keby vlastnili tisícjurové majetky.

Prirodzene, že na stoličný bál dostali pozvánky vo všeobecnosti len zemianske rodiny a z obyčajných smrteľníkov, ak sa nevedeli preukázať niekoľkostoročným rodokmeňom a nenosili na prtse erbový prsteň, len niekoľkí šťastlivci, ktorých táto zemianska spoločnosť milostivo uznala za hodných, aby ich pripustila k svojim stolom, do svojej vznešenej spoločnosti.

Medzi týchto vyvolených patril i mladý advokát Dr. Peter Klas, ktorý sa v meste len pred niekoľkými mesiacmi usadil, ale ktorý za ten krátky čas získal si všeobecnú úctu a stával sa rozumom celej stolice. Bol to synček remeselníckej rodiny odniekiaľ z Gemera, muž múdry, čestný a sebavedomý.

Ples sa odbavoval vo veľkej dvorane hotela Čierny orol, ktorá na tento večer bola girlandami, palmami a čačinou nádherne vyzdobená a parkety vyleštené ani zrkadlo. Hrali dve hudby, vojenská, miestneho pešieho pluku a cigánska, vypožičaná z kaviarne Berger.

Popri stenách veľkej dvorany boli stoličky pre slečny a panie, čo tancujú, a gardedámy,

uvädnuté maminky, ktoré zalúbeným pohľadom dívajú sa na svoje dcérušky, čo sa zasa s blaženým úsmevom krútia na ramenách tanečníkov.

Mladý advokát Peter Klas díval sa na toto všetko okolo seba ako na pestrú rozprávku a vďačne počúval svojho priateľa Lokára, ktorý ho oboznamoval s prítomnými. Bol tu novým človekom a dobre bolo, že našiel niekoho, od koho sa poučí.

– Ten s tými veľkými fúzami, to je Endrödy, cisársky a kráľovský komorník, ešte vždy rád má mladé dievčatá, tam ten vysoký je barón Gillányi, najbohatší statkár Šariša. Tá staršia dáma v čiernej toalete bola kedysi krásavicou a stála za model ležiaceho aktu pre dnes skoro najcennejší obraz uhorskej štátnej galérie. Tá čierna, štíhla dáma je Albína Nozdrovecká. Majetok má blízko hraníc a hovorí sa, že jej stará matka hostila vo svojom dome ruského cára v štyridsiatom ôsmom.

(BOHÚŇ, Emo. Defraudant. In. *Zaprášené histórie*. Bratislava : Ikar, 2002. s. 153 – 154)

BOROLIČ, Juraj

(28. 2. 1921 Velykyj Bereznij, Ukrajina
– 7. 1. 1973 Praha, Česko)

spisovateľ

Rodák z Veľkého Berezného prejavil svoj umelecký talent veľmi skoro, preto ho rodičia i napriek zlej finančnej situácii poslali študovať na gymnázium do Užhorodu, no po jeho anexii Maďarskom v roku 1940 utiekol pred prenasledovaním zo strany maďarských fašistov do vtedajšieho Sovietskeho zväzu a štúdium nedokončil. Nebola to šťastná voľba, lebo tam ho obvinili zo špionáže, odsúdili a poslali do gulagu. Využil však možnosť vstúpiť do 1. československého armádneho zboru a po krátkom výcviku odišiel na front, kde mal možnosť prejavíť svoje literárne nadanie ako reportér vojnových novín. Po skončení vojny študoval v Prahe na Vysokej škole politickej a sociálnej, zároveň tam redigoval noviny *Karpat's'ka zvizda*. Začiatkom 50. rokov prišiel do Prešova

a stal sa jedným zo zakladateľov a neskôr aj šéfredaktorom literárneho časopisu *Dukľa*. Zároveň sa podieľal na založení literárneho spolku ukrajinských spisovateľov – Ukrajinskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov. Po návrate do Prahy, kde ostal žiť až do svojej smrti, sa stal hlavným redaktorom časopisu *Kultúra* a pracoval aj vo Zväze protifašistických bojovníkov.

Svoje literárne ambície začal naplňovať už počas štúdií na gymnáziu, no naplno začal písať až po skončení vojny. V jeho tvorbe dominujú dve témy – protifašistický boj ľudu a povojnový život ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku i na Zakarpatsku. Majstrovstvo písania sa prejavilo hneď v prvej zbierke poviedok *Darček*, v ktorej nie je nič vymyslené, všetko je napísané tak, ako to sám videl v reálnom živote vojakov a civilov počas i po vojne. Každá poviedka je napísaná iným štýlom, každá sa končí inak, väčšinou však optimisticky. Ďalšie zbierky *Stránky života* a *Pod jedným nebom* sú venované ľuďom hľadajúcim svoje miesto v novovzniknutej spoločenskej situácii a ľuďom na vojne i v koncentračných táboroch. Hľadanie miesta v spoločnosti sprevádza-

né sklamaním či zradou nájdeme aj v zbierkach *Pieseň života* a *Z rodných brehov*. Spomedzi jeho literárnej tvorby azda najväčší úspech zaznamenal román *Chorál Vrchoviny*, umelecký triptych venovaný ľuďom Zakarpatska, ktorí v ťažkých časoch vystúpili proti hladu, biede i prenasledovaniu. V druhej časti opísal účastníkov štrajku bojujúcich proti fašizmu a v tretej budovateľov socializmu so všetkými pozitívnymi i negatívnymi dôsledkami. Výber z jeho literárnej tvorby bol uverejnený aj v mnohých kolektívnych zbierkach a antológiách. Celá tvorba Jurka Boroliča sa vyznačuje lyricko-romantickým zobrazením aj tých najtragickejších situácií, písaním v romantickom duchu a hoci v nej neraz využíval satiru, do literárnej pamäti sa zapísal ako roma3

TVORBA

Próza

- *Darunok (Darček, 1954)*
- *Storynka žitťa (Stránky života, 1956)*
- *Pid odnym nebom (Pod jedným nebom, 1958)*
- *Pisňa žitťa (Pieseň života, 1960)*
- *Choral Verhovyny (Chorál Vrchoviny, 1964)*
- *Z ridnich berehiv (Z rodných brehov, 1966)*
- *Prezydentska usmiška (Prezidentov úsmev, 1967)*
- *Pid spiľnym nebom (Pod spoločným nebom, 1971)*

Червоні маки

Зоряється...

А трембіта полонинська, наче молитва материнських уст, розливає тугу й жалі карпатського люду...

І говорить вона про сльози пекучі, про біль невтолимий, про гірку недолю і чорнії дні... І кличе вона:

– Де ви, рідні з найпрідніших?! Уклін вам низенький. Чуєте мій голос?

Просить, тужить трембіта:

Беріть списи й луки, щити й мечі! Сідлайте коней, скачіть полем і лісом, летіть дібровами, бродами рік, свіжими полоками до мене, на голос трембіти.

– Соколами пролітайте через Великі руські ворота й вихором несіться аж до Латориці! Привітають вас люди з Маковиці й Карпат златом-медом і шовком, рідним словом руським!

– Бо Карпати й Маковиця вмирають зажива. Чуєте їхній стогін?

– Прикладіть вухо до землі...

... По полю на Поділлі, далеко від замку князь верхи мчить наввипередки з вітром.

Ану, чий іще меч отак свисне?

Може, є під цим сонцем замашніший?

Чия рука міцніша, ставай до двобою!

Де ви, вороги? За землицю рідну, за слово руське миле посіче вас князь на мак!

Кінь – утіха над утіху. Добре на ньому скакати!

Зупиняє князь коня, роздивляється навкруги. Гарна й горда земля. Саме вбирається вона у нові шати, все помолоділо. Дипташки. Просто над князем висить жайворонок, та так і виводить, так і виводить... Смерди, немов мурашки, розсіялися по полях...

Це його земля. Де ще таку знайдеш? Нема більше такої, не буде більше такої. І князь посміхнувся.

Červoni maky

Zorjajetsja...

A trembita polonynska, nače molytva materynskych ust, rozlyvaje tugu j žali karpatskogo ľudu...

I govoryť vona pro sľozy pekuči, pro bil' nevtolymyj, pro girku nedoľu i čorniji dni... I klyče vona:

– De vy, ridni z najridnišych?! Uklin vam nyzeňkyj. Čujete mij golos?

Prosyť, tužyť trembita:

Berit' spysy j luky, ščyty j meči! Sidlajte konej, skačit' polem i lisom, letit' dibrovamy, brodamy rik, svižymy polokamy do mene, na golos trembity.

– Sokolamy prolitajte čerez Velyki ruski vorota, j vychorom nesit'sja až do Latoryci! Pryvitajuť vas ľudy z Makovyci j Karpat zlatom-medom i šovkom, ridnym slovom ruskym!

– Bo Karpaty j Makovycja vmyrajuť zažyva. Čujete jichnij stogin?

Prykladit' vucho do zemli...

... Po poľu na Podilli, daleko vid zamku kňaz verchy mčyť navvypередky z vitrom.

Anu, čyj išče meč otak svysne?

Može, je pid cym soncem zamašnišyj?

Čyja ruka micniša, stavaj do dvoboju!

De vy, vorogy? Za zemlycju ridnu, za slovo ruske myle posiče vas kňaz na mak!

Kiň – uticha nad utichu. Dobre na ňomu skakaty!

Zupyňaje kňaz koňa, rozdyvl'ajetsja navkrugy. Garna j gorda zemľa. Same vbyrajetsja vona u novi šaty, vse pomolodilo. Dychajuť oranyci svižistu pid rankovym soncem. Pereplitajuť golosy ptašky. Prosto nad kňazem vysyť žajvoronok, ta tak i vyvodyť, tak i vyvodyť... Smerdy, nemov murašky, rozsijalysja po poľach... Ce jogo zemľa. De šče taku znajdeš? Nema bil'še takoji, ne bude bil'še takoji. I kňaz posmichnuvsja.

(BOROLIČ, Jurko. Z rodných brehov.

Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1966. s. 12)

CABAN, Izák

(5. 7. 1632 Brezno
– 18. 3. 1707 Sibiu, Rumunsko)

filozof, pedagóg, spisovateľ

Priekopník atomizmu na Slovensku Izák Caban pochádzal z Brodzian z rodiny evanjelického farára a učiteľa Jána Cabana a jeho manželky Žofie, rodenej Nikolcovej. Študoval v Prievidzi, Šoproni a na univerzite vo Wittenbergu, kde začal publikovať. Jeho štúdium podporoval Štefan Vitnédy, jeden z mecénov pri založení prešovského kolégia. Po získaní titulu magistra v roku 1659 bol krátko učiteľom v Bratislave a potom rektorom školy v Brezne, kde ako formu poznávania zaviedol dišputy, teda diskusie o metafyzike a teológii. V týchto dišputách pokračoval aj ako učiteľ a konrektor mestskej školy v Prešove, kam prišiel na pozvanie rektora Jána Bayera v roku 1662. O päť rokov neskôr sa vďaka svojej učenosti a praxi stal profesorom IX. triedy metafyzikov a fyzikov na novovzniknutom desaťtriednom evanjelickom kolégiu. Okrem toho prednášal polemickú teológiu a filozofiu. Aktívne sa zapájal aj do verejných, školských, vedeckých a cir-

kevných záležitostí. Po zrušení kolégia a jeho prevzatí jezuitmi musel spolu s ostatnými kolegami z Prešova odísť aj so svojou rodinou. Caban bol ženatý dvakrát. Prvá manželka Mária Vestová mu zomrela rok pred príchodom do Prešova. Tu sa potom oženil s Reginou, adoptívnou dcérou vtedajšieho prešovského richtára a lekárnik Jána Webera, s ktorou mal syna Jána. Po krátkom pobyte na univerzite v Gdansku a Tübingene prijal v roku 1676 pozvanie magistrátu v sedmohradskom Sibiu učiť na miestnom gymnáziu, kde sa neskôr stal jeho rektorom a viedol ho až do roku 1686. Potom pôsobil ako kazateľ v Gribove, Sebesi a v roku 1692 sa vrátil do Sibiu ako metropolitný kazateľ a superintendent gymnázia a zotrval tu až do svojho skonu v roku 1707. Jeho pôsobenie v Prešove pripomína pamätná tabuľa na budove kolégia.

Počas svojho života bol mimoriadne činným autorom. Napísal vyše 60 prác, pričom len za štyri roky pôsobenia na prešovskom kolégiu vzniklo 14 metafyzických a 4 teologických dišputy, ale aj jeho vrcholné dielo o existencii atómov *Existentia atomorum*, v ktorom tvrdil, že authority treba uznávať len vtedy, ak nie sú v rozpore s rozumovým poznaním sveta, odvolával sa pri tom na pokusy, hlavne na demonštráciu vákua. Kvôli tomuto dielu sa dostal do sporu s kolegami, najmä Eliášom Ladiverom, ale i košickými jezuitmi.

Metafyzické dišputy z prešovského pobytu vyšli súborne pod názvom *Synopsis controversiarum methaphysicarum*. Podľa vzoru Komenského sa usiloval, aby škola bola aj hrou, a učebnú látku i biblické príbehy predvádzal často formou scénok. Školské drámy aj sám písal a so študentmi nacvičoval. Z jeho pera pochádzajú divadelné hry *Prešovské lýceum zdramatizované*, *Dávid, potrestaný trojdňovým morom pre neskoré sčítanie ľudu* a cyklus piatich didaktických hier, ktoré vyšli pod spoločným názvom *Vítazoslávna zástava obetovaná každoročne víťaznej prešovskej Minerve*. Barokovou poéziou prispel do zbierky *Rosetum Frankianum*.

TVORBA – výber

Divadelné hry

- *Lyceum Eperiense dramaticum* (Prešovské divadlo zdramatizované, 1661)
- *David...* (Dávid, potrestaný trojdňovým morom pre neskoré sčítanie ľudu, 1662)
- *Laborum triumphale victricis palladii Fragariae sollene* (Vítazoslávna zástava obetovaná každoročne víťaznej prešovskej Minerve, 1665)

Odborné práce

- *Exercitatio physica de intellectu ...* (Fyzické cvičenie intelektu, 1658)
- *Fasciculus controversiarum, de natura et constitutione theologiae* (Zväzok sporov o povahe a usporiadaní teológie, 1660)
- *Existencia atomorum* (Existencia atómov, 1667)
- *Disputatio metaphysica de existentia, distinctione et ordine* (Metafyzická dišputa o existencii, rozdieloch a poriadku, 1668)
- *Disputatio theologica 1 – 2* (Teologická dišputa 1 – 2, 1669)
- *Synopsis controversiarum methaphysicarum* (Súhrn metafyzických sporov, 1669)
- *Disputatio scholastico theologica* (Scholasticko-teologická dišputa, 1876)

Pamätná tabuľa na budove evanjelického kolégia v Prešove.
Zdroj: Archív Krajskej knižnice P. O. Hviezdoslava v Prešove

ČERVEŇÁK, Andrej

(22. 5. 1932 Šarišský Štiavnik – 11. 2. 2012 Nitra)

**literárny vedec, rusista, slavista, pedagóg,
spisovateľ, filológ**

Významný literárny vedec Andrej Červeňák sa narodil v dedinke Šarišský Štiavnik svidníckeho okresu v roľníckej rodine. V rodisku vychodil ľudovú školu, v štúdiu pokračoval na Ruskom gymnáziu v Prešove, po ňom na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde vyštudoval slovenčinu a ruštinu. Už ako študent začal písať básne a prózy prevažne v ruskom jazyku. Po skončení štúdií pôsobil na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove na Katedre ruského jazyka a literatúry, kde aktívne rozvíjal vedeckú rusistiku a snažil sa formovať mladú ukrajinskú literatúru. Písal množstvo vedeckých štúdií, recenzií a článkov o tvorbe ukrajinských spisovateľov, avšak túto prácu mu-

sel pre svoj postoj k udalostiam v roku 1968 opustiť a sedem rokov pracoval ako lektor vo východoslovenských divadlách v Prešove a Košiciach. Počas svojho pôsobenia v Ukrajinskom národnom divadle napísal viac ako 40 recenzií o dramatickom umení a i jeho zásluhou sa úroveň tohto jedinečného divadla zvýšila. V roku 1977 sa vrátil k pedagogickej činnosti a prednášal teóriu a dejiny ruskej literatúry na Pedagogickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, stal sa profesorom, organizoval rôzne vedecké konferencie o spisovateľoch, vydával *Almanach Nitra* a venoval sa ďalším literárnym aktivitám. Na nitrianskej univerzite pôsobil až do svojej smrti ako emeritný profesor.

Celý svoj život venoval literárnej vede, pričom sa zamerával na výskum slovensko-ruských literárnych vzťahov a na problematiku teórie literárnej komparatistiky. Výsledky výskumu publikoval v odborných časopisoch a vedeckých zborníkoch, vydal samostatnú

monografickú prácu *Vajanský a Turgenev*, v ktorej cez tieto výrazné osobnosti národných literatúr poukázal na ich vzťahy v 2. polovici 19. a na začiatku 20. storočia. Nesmierne ho zaujala osobnosť a dielo ruského spisovateľa Fiodora Michajloviča Dostojevského a jeho umelecký prístup k zobrazeniu mnohotvárnosti ľudskej duše a motívov konania človeka. Venoval mu niekoľko publikácií: *Človek v literatúre*, *Tajomstvo Dostojevského* a *Dostojevského sny*. Zaslúžil sa o vydanie 25 zborníkov o slovenských spisovateľoch, je autorom 27 monografií, biografii o známych osobnostiach, vysokého počtu štúdií, esejí a článkov v zborníkoch a časopisoch. Za svoju prácu získal mnoho ocenení, k tým najvýznamnejším patrí Medaila Puškina, Rad Ľudovíta Štúra II. Triedy či Pocty Alexandra Matušku. Za celoživotné dielo bol ocenený Pamätným listom slavistickej spoločnosti Franka Wollmana a v roku 2012 mu bola udelená in memoriam Zlatá plaketa Nitrianskeho samosprávneho kraja.

TVORBA – výber

Odborné práce

- *Vajanský a Turgenev* (1968)
- *Človek v literatúre: (Dostojevskij a súčasná literárna veda)* (1986)
- *Slovensko-ruské literárne relácie* (1986)
- *A. S. Puškin: človek a básnik* (1989)
- *Tajomstvo Dostojevského : F.M. Dostojevskij v recepcii* (1991)
- *Zázračno literatúry I : Ruská klasika* (1994)
- *Zázračno literatúry II : Komparatistika a slavistika* (1994)
- *Zázračno literatúry III : Ruská klasika* (1995)
- *Desať statí o slovenskej literatúre* (1998)
- *Dostojevského sny: (eseje a štúdie o snoch a Dostojevskom)* (1999)
- *Človek a text* (2001)
- *Dvadsať statí o slovenskej literatúre* (2004)
- *Nitrianska kreativita* (2005)
- *Ruská literatúra v súčasnom svete* (2005)
- *Metamorfózy človeka v rode, národe a ľudstve* (2006)
- *Tridsať statí o slovenskej literatúre* (2007)
- *Reflexie esteticko-antropologické* (2008)
- *Moje, naše najmilšie (spolu s Jozefom Vladárom a Lacom Zrubcom)*, 2009)
- *Štyridsať statí o slovenskej literatúre* (2010)

Eseje

- *Víchor civilizácie: Slovensko-Európa-svet* (2002)
- *Začiatky a konce* (2002)
- *Rozjímanie o Veľkom inkvizítovi* (2005)

5. Hviezdoslavovský Puškin

Hviezdoslavov vzťah k Puškinovi sa formoval na báze toho modelu literatúry, ktorý vznikol v spolupráci a napätí s Vajanským. Jeho vstup do literatúry sa uskutočnil v roku zrušenia Matice slovenskej (1875) a bol poznačený všetkými dôsledkami doby, ktorá nastupovala (silná maďarizácia, odnárodňovanie zemanstva, zbedačovanie dediny a vykorisťovanie vznikajúcej robotníckej triedy). Básnik stráca oporu vo vonkajších podnetoch pre svoj duchovný život, začína hľadať iba v mikrokozme vlastnej duše. Rastie úloha lyrického hrdinu a básnického subjektu. Keď v prešovskom almanachu Napred (1871) Hviezdoslav uverejnil Banšellove verše –

*V žertvu dám ti junstva časy
povrhnem účasťou spásy,
Oh, lúb ma, lúb...*

...a staršia generácia na čele s Hurbanom sa proti nim rázne ohradila, bol to aj signál, že do literatúry vstupuje iná kultúrno-duchovná ako kollárovska-štúrovska senzibilita.

(ČERVENĀK, Andrej.

A. S. Puškin Človek a básnik. Martin : Matica slovenská, 1989. s. 149)

DILONG, Rudolf

(1. 8. 1905 Trstená – 7. 4. 1986 Pittsburgh, Pennsylvania, USA)

básnik, prozaik, dramatik, kňaz

Pseudonym: Aurelius, Du Long, Ria Valé, Saturnin, Skorušin, Štefan Poľana, Tatran

Básnik katolíckej moderny pochádzal z Trstenej na Orave, kde navštevoval základnú školu i gymnázium. Po maturite sa stal mníchom františkánskej rehole a prešiel viacero kláštorov – v Trnave, Kremnici, Hlohovci, Malackách a Žiline, kde ho v roku 1929 po absolvovaní katolíckej teológie vysvätili za kňaza. Následne pôsobil ako stredoškolský učiteľ náboženstva vo viacerých mestách, a tak sa v druhej polovici 30. rokov ocitol aj na evanjelickom kolégiu v Prešove. Pôsobil viac svetácky, ako mníšsky a traduje sa, že všetky dievčatá chceli mať od neho veršičky v pamätníku. Bol veľmi obľúbený i ako kňaz, hlavne v období Veľkého pôstu, vždy v stredu popoludní bola vo františkánskom kostole po krátkej pobožnosti kázeň

navštevovaná množstvom ľudí, no tie, ktoré prednášal páter Dilong, boli osobitne populárne a kostol v tom čase bol doslova nabitý. Po vypuknutí 2. svetovej vojny odišiel Dilong dobrovoľne ako poľný kurátor na východný front. Na jeseň 1944 sa do Prešova vrátil a pár mesiacov strávil v kláštore v Nižnej Šebastovej. Po vojne emigroval, najprv do Ríma a odtiaľ v roku 1947 do Argentíny, kde bol kňazom slovenských vysťahovalcov v Buenos Aires a redigoval časopis *Slovenské zvesti*. Od roku 1965 žil v Pittsburghu v USA v kláštore Sv. Rodiny, kde bol redaktorom časopisu *Listy sv. Františka*, ale i funkcionárom Svetového kongresu Slovákov. V roku 1969 navštívil Slovensko a plánoval tu ostať, no napokon sa vrátil do USA, kde v roku 1986 zomrel.

S vyše stovkou básnických zbierok patrí medzi najčinnorodejších autorov katolíckej

moderny. Od literárnych kritikov dostal mnoho prívlastkov – básnik búrlivák, básnik stratenej slovenskej slobody, utajený mních, kňaza básnikov, Boží básnik –, pričom každý z nich vystihuje a približuje Dilongovu povahu a tvorbu, ktorú v čase, keď v Európe i na Slovensku vrcholil antisemitizmus, ovplyvnila veľká, no pre kňaza zakázaná, láska k mladej poetke zo židovskej rodiny Vali Reiszovej. Do literatúry vstúpil ako spoluzakladateľ časopisu *Postup* a v 30. rokoch vydal prvé básnické zbierky *Budúci ľudia*, *Slávne na holiach a Dýchajte lazy!* s prevažne prírodnými a osobnými motívmi. Po nich nasledovali zbierky subjektívnej lyriky *Hviezdy a smútok*, *Helena nosí ľaliu*, *Mladý svadobník* či *Mesto s ružou* ovplyvnené modernými poetickými prúdmi, vrátane nadrealizmu. Pre jeho tvorbu je príznačný spirituálno-meditatívny charakter, prítomný najmä v zbierke *Ja, svätý František*. Poetizmus sa odráža v jeho zbierkach *Somnambul* a *Konvália*, kým zbierky *Muškat* a *Môj sen o láske* reprezentujú tzv. ženskú lyriku. Vnútorne otrasy i hľadanie zmyslu života v časoch vojny zaznamenal v zbierkach *Plač* a *Moja krv*. Menej hodnotnú časť jeho poézie predstavujú agitačné verše v zbierkach *Gardisti na stráž!* či *Vojna*, slúžiace ideológii Slovenského štátu. V tvorbe pokračoval aj v exile, kde vydal viac ako 70

zbierok a zachytil v nich ťaživý údel i nostalgii za domovom: *Vlasť volá*, *Listy z emigrácie*, *Dial'ky bez domova*, *Bez slobody* ai. Poetickú tvorbu zavŕšil zbierkami lyrických meditácií o zmysle života a o Bohu v zbierkach ako *Milovať – žiť* či *Sväté rozjímanie*. Výber z jeho z exilovej tvorby vyšiel na Slovensku až v roku 1992 pod názvom *Ja*,

Rudolf Dilong, trubadúr. Popri poézii sa venoval aj písaniu prózy, publicistike i dráme. V spomienkovej, nedokončenej próze *Ruža Dagmar* tlmočí svoje smútky, krehkú nádej i vieru v nezlomnosť ľudského ducha a všemocnú silu lásky. Autobiografický charakter má i kniha *Mladosť z očistca*, podľa jeho denníkov z rokov 1939 – 1942.

Večerná modlitba

*Ja Rudolf Dilong, trubadúr,
Z milosti božej bedár,
zatváram knihu, cyklus chmúr,
žalosti abecedár:
ó, tu v ňom placho nešumí
tichučké slovo vďaky,
hrôzy svojho popol nesú mi
na skrvavené zraky.*

*Dokončím službu, inovať
na nej len mraziť môže,
bezmocne musím žalovať:
vek zlý je, čas na nože,
blen neodteká z denných drám,
možno ho brať do vedár,
ťahám sa s krížom a som sám,
z milosti božej bedár.*

*Ja, tohto veku biedny vták,
striasam prach, Pane, z bedár,
to, čo ti dávam, skloňže zrak,
je slabosť moja, nie dar:
bez teplej zeme, bez tíšín
cudzina ostala mi,
čože ti mám dať – ničí syn?
Buď, Pane Bože, s nami!*

(DILONG, Rudolf. Večerná modlitba. /Brehy slobody, 1965/. In. *Katolícka moderna – Spomienka na anjela*. Bratislava : HEVI, 1994. s. 22 – 23)

TVORBA – výber

Poézia

- *Budúci ľudia* (1931)
- *Slávne na holiach* (1932)
- *Dýchajte, lazy!* (1933)
- *Hviezdy a smútok* (1934) *Roky pod slnkom* (1933)
- *Mladý svadobník* (1935)
- *Helena nosí ľaliu* (1935)
- *Ja, svätý František* (1938)
- *Mesto s ružou* (1939)
- *Konvália* (1941)
- *Somnambul* (1941)
- *Vojna* (1942)
- *Plač* (1944)
- *Vlasť volá* (1948)
- *Dial'ky bez domova* (1950)

- *Pod krížom* (1967)
- *Sväté rozjímanie* (1984)
- *Ja, Rudolf Dilong, trubadúr* (1992)

Próza

- *Zakliata mladosť* (1943)
- *Bez matky* (1951)
- *Cesty vyhnanca* (1951)
- *Pieseň lásky* (1953)
- *Ponúkam chlieb so soľou* (1971)
- *Pokora vína* (1973)
- *Ešte kvietok* (1982)
- *Ruža menom Dagmar* (2000)
- *Mladosť z očistva* (2001)

Dráma

- *Valín* (1940)
- *Padajúce svetlo* (1947)
- *Gorazd* (1963)

DUCHNOVIČ, Alexander

(24. 5. 1803 Topoľa – 30. 3. 1865 Prešov)

gréckokatolícky kňaz, pedagóg, spisovateľ, historik, etnograf, národný buditeľ Rusínov

Jeden z hlavných tvorcov koncepcie samostatného rusínskeho národa Alexander Duchnovič pochádzal z rodiny gréckokatolíckeho kňaza Vasil'a Duchnoviča a jeho manželky Márie, rodenej Gergerijovej. Základné vzdelanie získal v domácom prostredí, gymnázium navštevoval v Užhorode a po jeho skončení študoval filozofiu v Košiciach a potom teológiu v Užhorode. Po vysvätení za kňaza v roku 1827 krátko pôsobil v kancelárii gréckokatolíckeho biskupa Gregora Tarkoviča, no po názorových nezhodách pár rokov učil v Užhorode a neskôr pôsobil ako kňaz v Chmeľovej a Beloveži. Tu nadviazal kontakt s Jánom Andraščíkom. V roku 1838 sa stal sekretárom užhorodskej biskupskej kancelárie a po nástupe Jozefa

Gaganca na post gréckokatolíckeho biskupa sa v roku 1843 vrátil do Prešova a bol kánikom v jeho úrade až do svojej smrti v roku 1865. Popri tom bol učiteľom ruského jazyka na gréckokatolíckom gymnáziu i Kráľovskom katolíckom gymnáziu a zároveň školským inšpektorom. Ako zástupca prešovského biskupstva sa zúčastnil na poslednom uhorskom stavovskom sneme a počas pobytu v Bratislave sa zoznámil s predstaviteľmi slovenského národného obrodzenia Ľudovítom Štúrom, Bohuslavom Nosákom-Nezabudovom i Petrom Kellnerom-Hostinským. Po vypuknutí revolúcie v roku 1848 sa začal viac zaujímať o politické, náboženské a národné pomery Rusínov a Ukrajincov v Uhorsku a pripojil sa k skupine Adolfa Ivanova Dobrjanského, ktorá vypracovala prvý národný politický program v duchu zjednotenia s Rusínmi v Halíči. Poddanstvo považoval za veľké zlo, preto s nadšením prijal jeho zrušenie, slobodu tlače a zjednodušenie podmienok vydávania pe-

riodík. Nesúhlasil však s násilnými metódami boja ani s Košútovým politickým programom, presadzujúcim slobodu iba pre Maďarov. To bolo zrejme príčinou, že bol v roku 1849 na krátky čas uväznený. Po prepustení sa stal členom župného výboru Šarišskej župy a postupne i kľúčovou postavou kultúrneho života veriacich prešovskej gréckokatolíckej eparchie. Staral sa o ich kultúrny rozvoj a Prešov sa stal strediskom ich národného života. Za dôležité považoval vzdelávanie predovšetkým mladej generácie. Študentov učil v rodnom jazyku, v škole venoval pozornosť poznaniu základov poľnohospodárskych prác, osobitne záhradníctva a ovocinárstva. V otázke jazyka nesúhlasil so zavedením ukrajinského jazyka ani s kodifikovaním jedného z rusínskych nárečí, ale presadzoval používanie liturgického jazyka doplneného o nárečové prvky. Angažoval sa pri zakladaní vzdelávacích a literárnych spolkov. V roku 1850 založil Prešovský literárny spolok (Literaturnoje zavedenije Prjaševskoje) a za pomoci nadšencov v roku 1862 aj Spolok sv. Jána Krstiteľa (Obščestvo svjatoho Ioanna Krestitelja i Predteči), ktorý podporoval chudobných rusínskych študentov v štúdiu na stredných a vysokých školách. Zaisťoval im ubytovanie, stravu, učebné pomôcky i literatúru. S týmto cieľom zriadil v roku 1864 aj prvý internát. Svoju knižnicu podaroval obci

Krásny Brod a vznikla z nej prvá požičovňa kníh na Podkarpatskej Rusi. Je považovaný za najvýznamnejšieho národného dejateľa Rusínov 19. storočia, nazývaný i „Komenský Podkarpatska“. V roku 1932 mu v Prešove postavili sochu pred gréckokatolíckym seminárom, no po jeho zbúraní v 70. rokoch ju premiestnili do parku pri Toryse a pomenovali po ňom blízke námestie. Po Duchnovičovi je v Prešove pomenované i jediné profesionálne divadlo na svete hrajúce v rusínčine.

Literárne činný bol už počas štúdia, keď napísal dve ódy oslavujúce cára Mikuláša I., neskôr tvoril básne v národnom duchu a didaktizujúce divadelné hry ako *Milen a Ľubica*, *Cnosť je viac ako bohatstvo* či *Hlavný bubeník*. Po založení Prešovského literárneho spolku vydal prvý rusínsky almanach vo forme kalendára *Pozdravenije Rusínov na god 1850*. Práve tu vyšla slávna báseň *Vručanije*, s textom: *ja Rusín byl, jem i budu, ja rodyl sja Rusinom*, ktorý sa stal krédom Rusínov. Na oslavu Slovákov napísal v slovenčine *Prípitok*. Venoval sa histórii, spísal katechizmus, modlitebné knižky, učebnicu zemepisu, učebnicu pre ľudové školy, prvý šlabikár s názvom *Čítanka pre začiatočníkov* a niekoľko prác s liečiteľskou tematikou, spísal i recepty na prípravu jedál z divorastúcich rastlín a plodov. V roku 1848 vydal etnologickú prácu *O Karpatorusínoch uhorských pod Beskydom v Zemplínskej, Už-*

skej a Šarišskej stolici, 1848 opisujúcu faunu, flóru, poľnohospodárstvo a ekonomiku, dejiny osídlenia a život Rusínov východoslovenského regiónu. O päť rokov neskôr publikoval patrioticky ladené historické dielo *Pravdivé dejiny*

Karpato-Rusov alebo Uhorských Rusínov s cieľom prebudiť v podkarpatskom ľude záujem o vlastnú históriu a vytvoriť si tak vzťah k rodnej reči a svojim tradíciám. Napísal aj latinské dejiny Prešovskej gréckokatolíckej diecézy.

TVORBA – výber

Básne

- *Na triumf Nikolaja, carja Rosii jegda turkov vojevl (Na víťazstvo Mikuláša, cára Ruska, keď bojoval s Turkmi, 1827)*
- *Vručenje (Vyznanie, 1850)*
- *Toast (Prípitok, 1852)*

Divadelné hry

- *Dobroditeľ prevyšajet bahatstvo (Cnosť je viac ako bohatstvo, 1850)*
- *Holovnyj tarabančšik (Hlavný bubeník, 1852)*

Náboženské práce

- *Liturgičeskij katechyzys (Liturgický katechizmus, 1851)*
- *Chlib duši ili nabožnyje molitvy i pjesni vostočnyja cirkvy pravoslavnyh chrystian (Chlieb duše alebo modlitby a piesne východnej cirkvi pravoslávnych kresťanov, 1877)*

Učebnice

- *Knižicja čítal'naja dl'a načínajuščich (Čítanka pre začiatočníkov, 1847)*

- *Kratkij zemľepis dl'a mohlodych Rusinov (Krátky zemepis pre mladých Rusínov, 1851)*
- *Molytvennyk dl'a ruskych detej (Modlitebník pre ruské deti, 1854)*
- *Narodnaja pedagogija v polžu učil'išč'i i učitelej sel'skich (Národná pedagogika pre školy a učiteľov dedinských, 1857)*

Historické práce

- *O narodach krajňanskyh ili Karpatorosach uhorskych pod Beskydom v Zemplínskoj, Ungskoj i Šariskoj stolyci žyvuščykh (O národoch krajinských čiže Karpatorusínoch uhorských pod Beskydom v Zemplínskej, Užskej a Šarišskej stolici, 1848)*
- *Istinnaja Istarija Karpato-Rusov ili Uhorskych Rusinov (Pravdivé dejiny Karpato-Rusov alebo Uhorských Rusínov, 1853)*
- *Chronologičeskaja istorija prjaševskoj eparchii (Chronologické dejiny prešovskej eparchie, 1877)*

Я Русин бул

Я Русин бул, есм и буду,
Я родился Русином.
Честни мой род не забуду,
Останусь его сином.

Русин мой бул отец, матери
Руская вся родина;
Русини сестри и братья
И широка дружина.

Я свит узрил под Бескидом,
Первий воздух русский ссал
И кормился руским хлібом,
Русмин мене колисал.

Великий мой род и славни,
Миру ест современи;
Духом и силою славни,
Всим народом приемни.

Прото теби, о роде мой,
Кленуся живим Богом,
За печальный труд, любов,
Повинуюся долгом.

Ja Rusyn bul

Ja Rusyn bul, jesm i budu,
Ja rodylsja Rusynom.
Čestny moj rod ne zabudu,
Ostanus jevo synom.

Rusyn moj bul otec, maty
Ruskaja vsja rodyna;
Rusyny sestry y bratja
Y šyroka družyna.

Ja svyt uzryl pod Beskydom,
Pervyj vozduch ruskyj ssal
Y kormylsja ruskym chlibom,
Rusmyn mene kolysal.

Velykyj moj rod y slavny,
Myru jest sovremeny;
Duchom y syloju slavny,
Vsyt narodom pryjemny.

Proto teby, o rode moj,
Klenusja žyvtm Bogom,
Za pečalnyj trud, ljubov,
Povynujusja dolgom.

(DUCHNOVIČ, Olexandr. *Tvori v 4-ch tomach*. Tom 1.
Zost. M. Ryčalka. Prešov : SPN, 1968. s. 687)

GALAJDA, Eliáš

(1. 8. 1931 Čertižné – 10. 8. 2017 Košice)

básnik, prekladateľ, pedagóg

dejiny staroruskej literatúry, dejiny ruskej literatúry 19. storočia i dejiny ruskej kultúry a folkloristiky. Rusistika napokon prepojila všetko, čomu sa v umeleckom i vedeckom živote venoval.

Popri akademickom živote mal i ďalšie dva komorné svety. Prvý patril básnikovi, prozaikovi, prekladateľovi, druhý umelcovi, ktorý sa venoval sochárstvu, hudbe i spevu. Svoju literárnu činnosť začal ako básnik, neskôr písal prozaické diela, literárnokritické články, štúdie, prekladal básne zo slovenčiny do ukrajinčiny a postupne sa tak vypracoval na popredného predstaviteľa ukrajinskej literatúry na Slovensku. Písaniu sa začal venovať na začiatku 60. rokov. Vo svojich básňach sa venuje rodnému kraju, spomienkam na detstvo a témam, v ktorých konfrontuje svoj vnútorný svet s drsnou realitou. Písal aj prózu, krátke poviedky, novely a je autorom mnohých štúdií i odborných článkov z oblasti literárnej vedy, literárnej kritiky a publicistiky. Bol spoluautorom učebníc *Ruská literatúra*

pre 1 – 4 ročník stredných škôl, prekladal slovenskú a českú poéziu i prózu do ukrajinčiny a ruštiny. Ako editor vydal antológiu poézie ukrajinských spisovateľov na Slovensku pod názvom *Sľnečné studne* a v roku 2007 antológiu súčasnej slovenskej poézie preloženú do ukrajinčiny pod názvom *Z vyhne času* či zbierku desiatich súčasných ukrajinských básnikov na Slovensku *Dotyky*. Bol členom viacerých významných organizácií, členom Zväzu slovenských spisovateľov aj Zväzu spisovateľov Ukrajiny. Za svoje dielo získal aj viaceré ocenenia ako Cenu Ivana Franka z Literárneho fondu Slovenska a Medzinárodnú literárnu cenu Ivana Košeliivca. Do dejín literatúry sa zapísal ako „slovenský spisovateľ ukrajinskej národnosti“, ktorý bol nielen tvorivým, rozhladeným vedcom, ale aj ústretovým a láskavým človekom.

TVORBA – výber

Poézia

- *Spalachy (Vzplanutie, 1974)*
- *Spraha sercia i zemli (Smäd srdca a zeme, 1981)*
- *Bezsoňa (Nespavosť, 1986)*
- *Balada pro try soncia (Balada o troch slnkách, 1991)*
- *Hory syni, hory (Hory modré, hory, 1990)*
- *Moja pečal' povsjakdenná (Smútok môj každodenný, 1994)*
- *Trivohami doroha steliťsia (Nepokojom sa cesta stelie, 2001)*
- *Virši iz zabutyh zošitiv (Verše zo zabudnutých zošitiv, 2006)*
- *Osinni refleksi (Jesenné reflexie, 2011)*

Próza

- *Koly idut' došči (Keď idú dažde, 1980)*
- *Šče spivaje žajvoronok (Ešte spieva škovránok, 1989)*

Čerešňa červená od hanby

*Svadobné šaty na sebe si mala,
keď si na jar bielo plápolala,
takže som od závidi zaplakal.*

*Teraz ťa vidím od hanby zrumenenú,
lebo len škorce poznajú tvoju cenu –
to mračno parobkov, ktoré sa spúšťa
a bozkáva ťa na červené ústa,*

*láska im chutí, sladká šťavnatá,
veď čerešne sú ako dievčatá
zmámené dychom letnej horúčavy.*

*Tak sa to stalo, chlapče, takto presne –
so sľubom večnej lásky padli na čerešne
sebavedomí vtáci prelietaví.*

Matke

*Ustalo slnko, зробило sa,
sťažka sa ponad domy nieslo
a rozdriemané kleslo
za hrádzu lesa.*

*Aj ty si ustala, no predsa
ešte si so mnou do rokliny zašla,
v tej hĺbke byliniek si natrhala,
nimi si choroby a biedu vyhánala.*

*Prosil som: „Na ruky ma vezmi, umára ma
strach,
keď budem veľký, ja ťa budem nosiť na
rukách.“*

*Nuž vyrástol som, ale nesplnený
zostáva sľub, čo dávno dal som ti.
Zosivela si, na stoličke sedíš,
monument ľudskej dobroty.*

*Keď slnko klesá presne ako vtedy,
do hĺbky duše zahanbený som,
že zostávam ti večným dlžníkom.*

*(Eliáš Galajda : ukrajinský básnik a prekladateľ (život a dielo).
Ed. Mária Nachajová. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2012. s. 34 a 40)*

GREGOR TAJOVSKÝ, Jozef

(18. 10. 1874 Tajov – 20. 5. 1940 Bratislava)

prozaik, dramatik, básnik, redaktor, učiteľ, úradník, politik

Vlastné meno: Jozef Alojz Gregor

Vedúca osobnosť druhej vlny slovenského literárneho realizmu a zakladateľ realistickej drámy Jozef Gregor Tajovský sa narodil v obci Tajov do rodiny obuvníka s deviatimi deťmi. Študoval na meštianskej škole v Banskej Bystrici, na učiteľskom ústave v Kláštore pod Znievom, po ktorom pôsobil ako učiteľ na viacerých školách na Horehroní a Považí. Štúdium zavŕšil v roku 1900 na Obchodnej akadémii v Prahe a stal sa bankovým úradníkom. V období rokov 1904 – 1910 pôsobil v rumunskom Nadlaku, v tom čase sa oženil s Hanou Lilgovou, spisovateľkou a obhajovateľkou dobových emancipačných snáh žien. Z Nadlaku sa presťahovali do Prešova, kde Tajovský dostal miesto vedúceho

v pobočke Tatra banky. Pár bol situáciou v Prešove otrasený a snažil sa pozdvihnúť národné povedomie v pomaďarčenom kraji. Hana navštevovala okolité dediny a miestnym rozdávala slovenské knihy, aby ich upovedomila o potrebe vzdelávania v materskom jazyku, čo sa často stretlo s nepochopením obyvateľov i úradov. Jej manžel sa do kultúrno-osvetových aktivít zapojil zháňaním predplatiteľov pre slovenské periodiká. Cestoval po okolí v šarišskom regióne, skúmal charakter slovenskej dediny, ale inšpiráciu čerpal aj z obyčajných rozpravov s miestnymi, o ktorých osud a potreby sa úprimne zaujímal. Na rozdiel od Jónáša Záborského sa nedíval na ľud výlučne skepticky a demýtizovane, bol filantropom a veril, že každého možno vzdelat' a viesť k pozitívnemu príkladu. Po dvoch rokoch z Prešova odišli do Martina, kde sa Tajovský stal tajomníkom Slovenskej národnej stra-

ny a neskôr redaktorom *Národného hlásníka* až do svojho narukovania do armády v roku 1915. Po piatich mesiacoch na východnom fronte prebehol do ruského zajatia, stal sa dôstojníkom v československých légiách, redaktorom *Československých hlasov* a šéfredaktorom *Slovenských hlasov*. Po vojne sa vrátil do Martina, no v roku 1920 sa s rodinou presťahoval do Bratislavy, kde bol prednostnom umiestňovacej legionárskej kancelárie až do roku 1925, keď odišiel do výslužby a venoval sa literárnej činnosti. S manželkou Hanou podporovali chudobných a začínajúcich autorov. Spolu s Jankom Jesenským vystúpil v roku 1939 na obranu spoločného štátu Čechov a Slovákov. O rok na to zomrel, pochovaný je v rodnom Tajove.

Tajovský sa umelecky formoval v blízkosti ľudovúchovnej literatúry so silným sociálnym a etickým poslanstvom. Knižne debutoval zbierkami mravoučných poviedok *Omrvinky* a *Z dediny* a podobne ladené boli i jeho *Rozprávky*. Nasledovali poviedky s realisticko-dokumentárnym akcentom, úsponne portrétujúce životy obyčajných ľudí poznamenané nežičlivými okolnosťami, krutosťou, biedou, alkoholizmom a úpadkom. Postavy jednoduchých ľudí v závažných osobných situáciách *Maco Mlieč*, *Apoliena*, *Mamka Pôstková*, *Mišo* a mnohé iné

sa stali symbolmi. Svoje krátke prózy zahrnul do zbierok *Besednice*, *Rozprávky pre ľud*, *Smutné nôty*, *Volebné rozprávky*, *Lacná kúpa a predsa draho padla*, *Spod kosa*, *Trípky* a *Slovenské obrázky*. Vojnové motívy stvárnil v poviedkových knihách *Na front a iné rozprávky* i *Rozprávky o československých légiách v Rusku*. Súbežne s prózou sa venoval i modernej realistickej dráme. Debutoval hrami *Jej budúci* a *Sľuby*. Nasledovala úspešná veselohra *Ženský zákon*, ktorej názov exponuje bytostnú túžbu matiek zabezpečiť budúcnosť detí a sklony žien ovplyvňovať medziľudské vzťahy. Ich protipólom je postava dobromyseľného láskavého muža, ktorej prototypom bol Tajovského starý otec. Po hrách *Matka* a *Nový život* napísal vydarenú hru *Statky-zmätky* kritizujúcu lakomstvo a túžbu po peniazoch, ktoré sa ľuďom vždy vypomstia. Spolu so *Ženským zákonom* dodnes patrí do kmeňového repertoáru slovenských divadiel. Počas pobytu v Prešove vytvoril kritickorealisticke jednoaktovky *V Službe*, *Tma* a *Hriech*, v ktorých prostredníctvom uchopenia tém emigrácie a alkoholizmu priblížil politické a spoločenské pomery v našom regióne na začiatku 20. storočia. Z prešovského obdobia pochádza i autobiografická črta *Z Prešova do Ujhelya* opisujúca pomaďarčovanie východného Slovenska. Túto tému

stvárnil i v poviedke *Ťažký boj*, v ktorej zámožný prešovský gazda Drobný pod nátlakom mestského kapitána odhlási slovenskej noviny a vyberie svoj vklad zo slovenskej banky. Neskôr napísal ešte prózu *Keď som ja bol v Prešove*, v ktorej hodnotí národné povedomie Slovákov v Prešove a na Šariši. V medzivojnovom období sa zamerl na národné historické témy v drámach *Smrť Ďurka Langsfelda*, *Blúznivci* a *Hrdina*, no napísal i komédiu *Jej prvý román*, inšpirovanú mestským intelektuálnym prostredím. Venoval sa aj politickej a kultúrnej publicistike. Vydal publikácie *Malý kultúrny zemepis Slovenska* a *Malý kultúrny zemepis východného Slovenska*. Tajovského meno nesie základná škola v Senci, gymnázium v Banskej Bystrici i divadlo vo Zvolene a v jeho rodnom dome je expozícia bansko-bystrického Literárneho a hudobného múzea.

TVORBA – výber

Divadelné hry

- *Jej budúci* (1898)
- *Sľuby* (1898)
- *Ženský zákon* (1900)
- *Matka* (1906)
- *Nový život* (1909)
- *Statky-zmätky* (1909)
- *Hriech* (1911)
- *V službe* (1911)
- *Tma* (1912)
- *Jubileum* (1915)
- *Smrť Ďurka Langsfelda* (1923)
- *Jej prvý román* (1930)
- *Blúznivci* (1934)
- *Hrdina* (1938)

Próza

- *Besednice* (1904)
- *Rozprávky pre ľud* (1904),
- *Smutné nôty* (1907),
- *Volebné rozprávky* (1908),
- *Lacná kúpa a predsa draho padla* (1910)
- *Spod kosa* (obe 1910),
- *Trípky* (1911)
- *Slovenské obrázky* (1912).
- *Na front a iné rozprávky* (1920)
- *Rozprávky o československých légiách v Rusku* (1920)

Cigánik

Bývame v Prešove. Nie dávno, a preto vychodíme si so ženou za mesto, aby sme poznali okolie.

Včera podvečer sme sa prešli smerom k Župčanom, po ceste, po ktorej chodil spisovateľ Jonáš Záborský.

Obzerali sme si domy, vršky a všetko, čo pozornosť môže zachytiť. Ja zbieral som vedomosti svoje o Záborskom a rozprával ich žene.

Za mostom za Torysou sú podľa cesty ešte ktorési domy, potom záhrady a tehelne vari tri.

Predbehlo nás niekoľko vozov, zodvihli prach z cesty a vietor niesol nám ho pod nos.

Svietilo ešte slnko a na ceste a popri nej bavilo sa niekoľko detí a robili krik, nás si ani nevšímajú.

Do veselého kriku detí, hrmotu vozov vmiešal sa z dialky detský plač. Ale nikde sme nič nevideli, nevšimli si ho.

Ba žena sa predsa upozornila, a iba keď sa rozbehne po ceste a beží dolu brehom z cesty do priekopy.

„Kam bežíš?“

„Či nevidíš, ako to dievča kope tam druhé?“ a rozpálená hodí sa dolu z cesty a nech nezavolám na ňu: „Spamätaj sa, Anička!“ a bola by narobila z jedného plaču dva.

V priekope ležal asi trojročný Cigánik, polonahý, strapatý, uzimný, zaslzený a pre kašeľ, ktorý ho dusil, nemohlo, chúďa, ani plakať, len sa tak zajíkalo.

Z detí, dvoch dievčatiek, päť-šestročných, dobre oblečených, obutých do panských topánočiek, jedno potrhlo druhé, že ho žena tak prekvapila, stálo a sa nieisto smialo proti žene.

Žena len, že ho nechmatla za ruku a neubila. Ale zmiernil som ju a tak potom už len spýtala sa dievčatka:

„Čo ti spravil Cigánik, že si ho kopala?“

„A nič,“ odpovedalo dievča, uskrňajúc sa i ďalej a čakajúc, čo bude.

Bolo by hádam odbehlo, ako to druhé, ale že videlo, že som sa zastavil i ja, že by som ho chytil, nebežalo.

„Či je to pekne – kopat? Či ty nevieš, že to bolí? Počkaj, pánboh ťa potresce, ty zlá, ty zlá...“ chcela žena udrieť na cit decka, ale to sa len stále uskrňalo.

„To takého slova od rodiča iste nepočulo, darmo sa namáhaš, nerozumie ťa. Také by bolo treba len poriadne vysekať. V tom nebudia rodičia, okolie ľudské city, to vie iba, čo ho bolí, keď dostane od mocnejšieho, a toho sa jedine bojí...“ poučujem ženu.

(GREGOR TAJOVSKÝ, Jozef. *Dielo V.*

Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956. s. 355)

GREGOROVÁ, Hana

(30. 1. 1885 Martin – 11. 12. 1958 Praha)

prozaička, publicistka, zástankyňa práv žien

Prvá slovenská feministka s veľkou láskou k literatúre a bojovníčka za práva žien bola v kultúrnom svete viac známa ako manželka spisovateľa Jozefa Gregora Tajovského. Jej život a snahy o zmenu vnímania ženy boli poznačené dobou, prostredím a rodinou, v ktorej vyrastala. Narodila sa v Martine ako Hana Lilgová, jej rodičia boli garbiari a pochádzala z ôsmich detí. Otec zomrel veľmi skoro a mladá Hana, popri snahe pomôcť matke, sa stihla stretávať aj s rovesníkmi, vďaka ktorým mala na situácie okolo seba vlastný názor. Nechcela sa zmieriť s osudom žien, vydať sa a ostať v kuchyni pri hrncoch a deťoch. Chcela sa vzdelávať, pracovať, spoznávať svet a byť finančne nezávislá. Možno vtedy ani netušila, že jej

pohnútky smerujú k feminizmu, k snahe žien o rovnaké práva a možnosti, ako majú muži.

Matka sa ju snažila dobre vydať, a tým zabezpečiť jej budúcnosť. Nepáčili sa jej dcérine aktivity, zakazovala jej i čítať a na vzdelávanie neboli v rodine financie. Hana však bola iná ako vtedajšie ženy. Nebála sa žiť podľa toho čomu verila, hľadala vlastný priestor, no veľmi rýchlo pochopila, že ak chce niečo dosiahnuť, vydať sa musí. Keď stretla Jozefa Gregora, ktorý jej ponúkol knihu na čítanie, uvedomila si, že tento muž ju bude schopný akceptovať a podporovať jej ambície. A tak mu po jeho žiadosti o ruku odpísala: *Vydám sa za Vás, aby som mohla žiť duševnejšie a že ste spisovateľ. Teším sa na čítanie kníh vo Vašom dome.* Po svadbe odišli bývať do rumunského Nadlaku, kde Jozef Gregor pôsobil v banke. Avšak Hana Gregorová tam nebola šťastná, nemala ani rada prostredie a mentalitu tamojších ľudí. Vtedy švagor Ivan Thurzo vybavil pre jej manžela miesto vedúceho Tatra banky

v Prešove. Príchod doň opisala takto: *Náš sen narazil na život, ktorý nás pripútal k smutnému Prešovu v zapadnutom pomadžarčenom kraji, kde bol Tajovský v pravom slova zmysle pionierom. V meste bolo počuť iba maďarčinu, kraj bol chudobný, ľud nevedomelý, bez vodcov, ešte opustenejší ako v iných slovenských krajoch.* Spočiatku nemali vlastný byt a bývali v jednej bankovej miestnosti a neskôr sa im podarilo nájsť si bývanie na terajšej Čapajevovej ulici. Priatelili sa s pokrokovými Maďarmi, doktorom Hebeltom a doktorom Obalom. V tomto prostredí Hana rozvíjala osvetovú činnosť, s kufríkom plným kníh chodila po okolitých dedinách a rozdávala ich na čítanie, zdôrazňovala dôležitosť vzdelávania v slovenskom jazyku. Veľmi rada provokovala maďarskú spoločnosť i úrady, a keď na divadelné predstavenie so sebou vzala sedliacku oblečenú v kroji, bolo to považované za urážku stánku umenia. Pobyt v Prešove prirovnávali Gregorovci k pobytu v spoločenskej púšti. Napriek tomu práve v tomto meste dostala Hana tvorivý impulz a začala svoje literárne pôsobenie. Preložila tu prvý román *Dáždnik sv. Petra* od Kálmána Mikszátha a zároveň začala pracovať na svojom debute *Ženy*. V poviedke *Slečinka a slúžka* opisuje zážitok viažuci sa k Prešovu: *Pre tento cieľ, totiž vzdelanie, navštevujem ľud v našom mestečku. Snažím sa vzbudiť*

vôľu a chuť k čítaniu, vôbec lásku ku knihám, aby naše ženy i dievčatá neboly vždy viazané k čiernej zemi a vedely sa od nej aj odtrhnúť. Okrem toho pôsobila v redakcii novín *Slovenský východ* s literárnou prílohou *Nedel'né čítanie*. Keď v roku 1912 odišla za svojou priateľkou do Prahy, jej manžel chcel odísť za ňou a dal v banke výpoveď. Napokon však prijal miesto tajomníka Slovenskej národnej strany v Martine a namiesto Prahy sa usadili v tomto meste. Po vypuknutí 1. svetovej vojny Tajovského povolali na front a Hana odišla do Budapešti, kde sa im narodila dcéra Dagmar. S manželom si vymieňala veľa listov. Napriek láske k dcérke Hana Gregorová trpela obmedzovaním, ktoré materstvo prináša, i vojnovým obdobím, kde sa ľudia báli o svoj život, trpeli hladom, a o nejakom intelektuálnom živote sa nedalo ani snívať. Svoju dcéru od malička vzdelávala, učila ju láske k prírode aj ľuďom. V roku 1920 sa manželia presťahovali do Bratislavy. Nastala nová éra v ich živote, ktorá trvala 20 rokov až do smrti Jozefa Gregora Tajovského. Po nej odišla za dcérou do Prahy, kde počas 2. svetovej vojny vyvíjala antifasistickú činnosť, posielala tajné správy na Slovensko a pričínala sa aj o vznik exilovej vlády v Londýne. Neskôr často chodievala s dcérou a vnukmi do Vysokých Tatier a veľa cestovala. V Prahe žila až

do svojej smrti. Jej posledným želaním bolo byť pochovaná pri svojom mužovi, ktorý ju miloval takú, aká bola – svetobežníčka, intelektuálka, ktorá nevarila mužovi každý deň teplú večeru, ani nechcela mať viac detí, aby nebola obmedzovaná. Po celý život za tieto názory zažila veľa odsudzovania a krivdy, no napriek tomu ostala sebavedomou a odvážnou ženou.

Gregorová bola aktívna v rôznych oblastiach politického i kultúrneho života. Podieľala sa na založení Umeleckej besedy, zúčastňovala sa na stretnutiach spolku Živena, bola členkou spolku Solidarita, v Bratislave si v dome zriadila literárny salón, kde mávali plno intelektuálnych hostí a venovala sa literatúre. Stále čítala, učila sa cudzie reči, prednášala a nestíhala sa venovať domácnosti, čo Tajovského občas rozčúlilo, no manželia sa navzájom tolerovali, v ničom nebránili jeden druhému, mali sa radi a boli si verní. Hana vďaka podpore manžela napísala množstvo kníh, v ktorých zachytila život slovenského ľudu. Najznámejšia a najvýznamnejšia je kniha *Slovenka pri krbe a knihe*, v ktorej vykresľuje snahu žien čítať a vzdelávať sa, obhajuje ich právo na to a na samostatné rozhodovanie o svojom živote. Ako píše v knihe *Spomienky: Násilím sa nikdy nedosiahla poslušnosť a lásku k slobode nikdy nezastrašili v ľudských myšliach*.

TVORBA

Próza

- *Ženy* (1912)
- *Môj svet* (1920)
- *O Zorke, čo každému sviati* (1922)
- *Kytka* (1922)
- *Pokorní ľudia* (1924)
- *Oddané srdiečka* (1926)
- *Slovenka pri krbe a knihe* (1929)
- *Zo srdca* (1930)
- *Rozprávočky z rádia* (1931)
- *Pavko v Prahe* (1933)
- *Vlhy duše* (1933)
- *Svet je tak krásny* (1935)
- *Čas nezastavíš* (1938)
- *Radosť bez tône a slzy vekov* (1945)
- *Ženy, matky za svetový mier* (1946)
- *Cudzím dvorom* (1949)
- *Trpké údely* (1958)
- *Spomienky* (1979)

Žiarlivý

„Dost som sa jej nahúdla: nechod' zaň, nechod'! Aj všetci sme: to nebude dobre. Ved' ani ona sama ho veľmi nechcela, či ja viem, ako sa to aj stalo? Ale malo nás stihnúť nešťastie, nuž nás stihlo,“ lamentovala Koreňka, vo svojom trápení privyknutá stále sa ponosovať. Zložila ruky na šitie a cez slzy pozrela na priateľku, sediacu oproti nej.

„Nerozumiem, ako sa mohla zaň vydať, keď ste všetci boli proti nemu, ešte len i ona sama.“

„Sám Pán Boh vie, čo to bolo,“ nasadila si nešťastná mať okuliare, urobila dva stehy, vzápätí ich stiahla, položila do lona a zahľadela sa do prázdna. Priateľka nadvihla koniec šatky, ktorú Koreňka mala cez plecيا prehodenú, mechanicky ju vypustila, chcela potešiť, dať otázku, no nevedela ako začať, sama plná starosti o svoje tri slobodné dcéry. Videlo sa jej, že jej vlastné trápenie nie je ani o mak menšie ako tej, ktorá dievčica sice nešťastne vydala, ale ho má aspoň zaopatrené.

„Na trikrát ju pýtal,“ začala Koreňka opäť šiť, „ani počuť nechcela, dúfala som: už sa ho strasieme, už ho čert odnesie, ale on bol dotieravý ako mucha, do tých čias sa vláčil, sľuboval, prisahal, plakal, kým ju do osidel nedostal.“

„Je hrozné tak ubíjať mladý život, ale ja si ešte vždy myslím, že by si ho mala dáko nakloniť. Vysvetliť mu, aby uznal, že nespravodlivo si nakladá.“

„Ten ti uzná, nikdy,“ hodila Koreňka rukou, „ešte on sa jej vyhráza, na oči vyhadzuje, že je všetkému nepokoju len ona na príčine.“

„Nuž a to ako?“ vytreštila priateľka oči.

„Ako? Ako? Vždy dačo vyhúta, ani sa nenazdáš a už je oheň na streche. Vraj prečo nešla zaň hned, keď ju prvý raz pýtal, prečo musel za ňou chodiť päť rokov ako dáky žobrák: ‚Ty si ma ani vtedy nemala rada, vytýka, ani teraz ma nemáš, prečo ma ty nemáš rada?‘ Teraz húta nad tým, niežeby ju za slobodna bol nechal na pokoji, nešťastník aj s nešťastníkom,“ rozťahla šatu, či záplatu dobre prišila, zložila a z koša vzala druhú. „Koľko ráz jej aj nadá, že i s tým tancovala za dievčata, i s tým radšej ako s ním, človeku ani do hlavy nejde, čo všetko jej na oči vyhadzuje. Moja Žofka, chúďa. Také ona má šťastie.“ Utrela si slzy do zelenkastej blúzy, ktorú práve začala plátať. Obidve zamĺkli. V bezútešnosti ticha obidve si predstavovali svoje dcéry, jedna utrápená, že ju má vydatú, druhá, že nie.

(GREGOROVÁ, Hana. *Slovenka pri knihe*.
Bratislava : ASPEKT, 2007. s. 195 – 196)

HAJNÝ, Viktor

(26. 4. 1932 Huto-Marjatyn, Ukrajina – 15. 1. 1994 Prešov)

herec, dramatik, básnik a prekladateľ

Dramatický umelec rusínsko-ukrajinského pôvodu, herec Ukrajinského národného divadla Viktor Hajný sa narodil v rodine volynských Čechov v Huto-Marjatyne, Žytomyrskej oblasti Ukrajiny. Po štúdiu na strednej škole sa ako pätnásťročný s rodičmi vrátil do Čiech, kde dva roky pracoval v textilnom závode. V roku 1947 sa presťahoval do Prešova, kde sa stal známou osobnosťou Ukrajinského národného divadla. Začínal ako tanečník, bez hereckej prípravy, ale láska k divadlu ho postupne doviedla k vytúženej profesii. Prešiel do dramatického súboru a skoro sa stal kmeňovým hercom divadla aj autorom divadelných hier. Patril k silnému kolektívu hercov, ako boli Jozef Korba, Mychajlo Popovič, Eva

Fabianová, Vasil' Rusiňák, Anna Bitnerová a mnohí ďalší. Hercov UND poznali diváci aj v najvzdialenejších dedinách Prešovského kraja, svojimi umeleckými výkonmi si získali popularitu a vyrovnávali sa i hercom iných divadiel na Slovensku. Počas štyridsiatic rokov svojho účinkovania Hajný stvárnil viac než 150 charakterových postáv ukrajinskej, ruskej, českej aj svetovej drámy. Herecky debutoval postavou Vasiu v Kornijčukovej hre *Chirurg Platon Krečet*. Zväčša bol obsadzovaný ako prostý kladný hrdina, postupne hral záporné a psychologicky náročnejšie postavy, napríklad Jaga v Shakespearovom *Othellovi* či Grófa z Kentu v *Kráľovi Learovi*, Jana v hre Barča-Ivana *Matka*, otca Demetera v Kákošovej hre *Dom pre najmladšieho syna* a ďalších. Do povedomia sa zapísal aj účinkovaním v slovenských filmoch *Tanková brigáda*, *Kosenie Jastrabej lúky* či *Vlak detstva a nádeje*. Písal básne a divadelné hry, venoval sa aj ich umeleckému prekladu. Je autorom intímnej, prírodnej aj spoloč-

skej lyriky. Vydal tri samostatné básnické zbierky: *Šumia Beskydy*, *Jarná predzvešť* a *Cestičkami hájov*. Štyri jeho divadelné hry uviedlo UND v Prešove. Vyšli v knihe *Poéma o láske a iné divadelné hry*. V rukopise sa zachoval jeho nedokončený román *Hej, Hazdorane!*, divadelná hra o Alexandrovi Duchnovičovi, ale aj viaceré básne. Herecky aj autorsky spolupracoval s ukrajinským vysielaním Slovenského rozhlasu, pre ktorý pripravil hry *Človek je pevnosť*, *Spoveď*, *Tam, kde spievajú sláviči*, občasne prispieval do ukrajinských časopisov *Nove žytťa*, *Družno vpred* a do almanachu *Dukľa*. Do ukrajinčiny preložil vyše 15 cudzojazyčných hier (G. B. Shawa, J. Patricka a iných) vrátane diel slovenských autorov (Barča-Ivana, Soloviča a ďalších). Jeho vlastné hry boli preložené do slovenčiny, češtiny, maďarčiny, poľštiny aj ruštiny. Za svoju dramatickú tvorbu bol niekoľkokrát ocenený. Spomeňme aspoň Cenu Slovenského Literárneho fondu či Cenu Ivana Franka.

TVORBA - výber

Poézia

- *Šumľať Beskydy (Šumia Beskydy, 1959)*
- *Vesinnij peredzvin (Jarná predzvesť, 1972)*
- *Stežkamy hajiv (Cestičkami hájov, 1981)*

Divadelné hry

- *Odnoho čudovoho dňa (Jedného nádherného dňa, 1959)*
- *Travnevij ranok (1960)*
- *Nedokinčenyj epizod (Nedokobnčená epizóda, 1963)*
- *Poema pro ľubov (Poéma o láske, 1967)*
- *Svitlo i tiň (Svetlo a tieň, 1969)*
- *Mrijnyky (Rojkovia, 1977)*
- *Tam, de ščebeščut' solovji (Tam, kde spievajú slávici, 1983)*

Srdce ako slnce

*Šplechoce jarček, všetko vôkol spieva
a more kvetov lúky pokrýva,
jar všetkým ľuďom novú silu vlieva,
podáva ruky, všetko oživa.
Aká to krása srdciam všade čarí,
pokojom, šťastím tento večer hrá.
Zem znova dýcha splna, počuť vari.
Jar prišla, jar nám srdcia otvára!
Jar prišla! Prišla -- aké je to milé,
vždy nádhernejšie znie spev slávika.
Karpaty rodné! Kvitnú v novej sile --
priateľstvo, radosť -- nová muzika.*

*Znova som tu, vy briezky moje biele,
nie prvý raz, no ani posledný.
Pozdravujem vás, sestry bielotelé,
už sme sa nevideli toľko dní.*

*Dávno som veru s vami nehovoril,
akosi času bolo pramálo.
Teraz som sa tu v horkom plači sklonil,
veď moje stopy k vám už zavialo.*

*Pokrylo zem, hľa, všade žlté lístie,
len holé ruky spína každý strom,
akoby prosil v tomto prudkom hvizde
o teplý kožuch, čo mu je len snom.
Nie, moje milé, my sa nelúčime --*

*nadišiel odpočinok, tichý čas,
podajte smelo svoje ruky zime --
hľa, moja náruč zohreje aj vás.*

Nad knihou

*Ktože vie knihe čas svoj nedať.
Raz máš chuť na báseň, raz na román.
Komu je nemilé sa s milou stretať?
Kto neodsúdi vždycky klam?*

*Pod slncom sedím. Nikde ani chmáry.
Len bronz sa z neho sype do dialí...
Potvorský tieň hneď za rohom sa marí,
tieseň a smútok sa mi ozvali.*

*Jak žnec, čo zbral ostatnú hrst' z role,
ostatný riadok som už dokosil
pri tejto knihe! Vidím dávno pole,
do srdca sa mi smútok zrazu vpil.*

*Ružové slnce za horu už padá,
rozkvitá bronz na poliach pokojných.
Mnohým sa zrejme modernizmu žiada,
žiaľ, iba v úvodzovkách toľkým z nich!*

*(Srdce ako slnce. Antológia poézie básnikov
ukrajinskej národnosti v ČSSR.
Zost. F. Kováč. Bratislava : Slovenský spisovateľ,
1982. s. 45-47)*

HALGAŠOVÁ, Anna

(20. 2. 1923 Ostružnica – 15. 1. 1996 Prešov)

Ľudová spisovateľka, folkloristka

Talentovaná zberateľka ústnej ľudovej slovesnosti a predstaviteľka národnostnej kultúry Rusínov východného Slovenska sa narodila v malej dedinke Ostružnica v sninskom okrese, kde ľudia rozprávali rusínskym, konkrétne „pujdáckym“ dialektom. Otec Ivan bol hájnikom panského lesa, no aby rodinu lepšie zabezpečil, odišiel za prácou do Argentíny a čakal, kedy za ním príde jeho manželka Mária s dcérou Annou a synom Jurkom, ktorý sa narodil v čase jeho cesty za prácou. Malá Anna navštevovala školu v rodnej dedine, kde vďaka výbornému a láskavému učiteľovi Teodorovi Greňukovi, snažiacemu sa o to, aby vzdelanie získali aj ženy, v sebe objavila lásku k literatúre, predovšetkým k folklóru

a etnografii. Pán učiteľ na podporu kultúry v tomto regióne založil malé divadlo a žiaci chodievali hrať predstavenia po okolitých dedinkách, čo sa v ťažkých časoch v medzivojnovom období mimoriadne cenilo. Rodina trpela nedostatkom peňazí, nemali ani na cestovné do Argentíny, a tak bola Anna nútená po troch rokoch opustiť školu a slúžiť v rôznych rodinách nielen v mieste svojho rodiska, ale ako sedemnásťročná odišla za prácou do Užhorodu k rodine súkromného advokáta. Po pár rokoch služby ju však matka kvôli vhodnému sobášu zavolała naspäť. Za Ivana Halgaša sa vydala v roku 1943 a mala s ním dve deti, syna Mikulu a dcéru Máriu.

Ako autorka sa prejavila až v zrelšom veku, pričom inšpiráciu k tvorbe čerpala z vlastného života, zo života svojej rodiny, susedov i známych. Vnúčatám rozprávala svoje zážitky zo služieb, ktoré neskôr, po nútenom vysťahovaní z rodnej obce do Prešova kvôli výstavbe vodnej nádrže Stariny zapisovala

síce po rusínsky, no latinkou do zošitov. Jej zápisky obsahujúce rusínske národné príslovia, legendy, piesne, balady, vtipy aj hádanky vyšli v roku 1993 v zbierke *Stružnickyma pišnykamy*. Veľkú podporu v písaní mala aj v etnografovi Arnimovi Mannovi zo Slovenskej akadémie vied. Na jeho podnet poslala časť svojej tvorby do súťaže organizovanej Národopisnou spoločnosťou Slovenska a v roku 1984 jej etnografické zápisky získali v tejto súťaži tretie miesto. Ďalšie zošity boli ocenené v roku 1986, čo bolo obrovským úspechom jednoduchej ženy z malej rusínskej dediny. Poetická tvorba Anny Halgašovej pozostávajúca z jej emocionálnych zážitkov vyplývajúcich z núteného vysťahovania a následnej adaptácie na nové prostredie, vychádzala v rôznych novinách, časopisoch i antológiách rusínskej poézie. Text jednej z jej básničiek *Teče voda, teče* zhudobnila významná speváčka rusínskych, šarišských ľudových a duchovných piesní Hanka Servická.

TVORBA

Poézia

- *Stružnickyma pišnykamy (Ostružnickými chodníčkami, 1993)*

Тече вода, тече

*Тече вода тече, по каміню черкать,
што мене, мамочко, в чужім світі чекать.*

*Не раз ты, мамочко, про мене плакала,
поки-сь ня, мамочко, в дівку виховала.*

*А як я выросла, та-м тя охабила,
жебы-м кус по світі сама походила.*

*Добрі єсь ня, мамко, добрі виховала,
бо я все у думках з тобов перебувала.*

*Минув рочок ці два, я ся навернула,
бо у чужім світі была-м загинула.*

*Ты мені, мамочко, свадьбу выстроїла,
ани-м не збачіла, як єсь постаріла.*

*Теперь я, мамочко буду ся старати,
бы-м тебе до смерти могла доховати.*

Teče voda, teče

*Teče voda teče, po kamiňu čerkať,
što mene, mamočko, v čudžim sviti čekať.*

*Ne raz ty, mamočko, pro mene plakala,
poky-sja ňa, mamočko, v divku vychovala.*

*A jak ja vyrosla, t-m ťa ochabyla,
žeby-m kus po sviti sama pochodyla.*

*Dobri jes ňa, mamko, dobri vychovala,
bo ja vse u dumkach z tobov prebyvala.*

*Mynuv ročok ci dva, ja sja navernula,
bo u čudžim sviti byla-m zagynula.*

*Ty meni, mamočko, svad'bu vystrojila,
ani-m ne zbačila, jak jes postarila.*

*Teper ja, mamočko budu sja staraty,
by-m tebe do smerty mogla dochovaty.*

(Tříňová ruža : zborník rusínskej ľudovej poézie.

Zost. Anna Plišková. Prešov : Rusínska obroda na Slovensku, 2002. s. 25)

HANDZO, Ján Ctibor

(15. 9. 1906 Pohorelá – 1. 6. 1972 Prešov)

**evanjelický kňaz, cirkevný historik, prekladateľ,
novinár, spisovateľ**

Pseudonym: Jano Gemerský, Gindurský, Malohontčan,
Martin Pohorelec, Svätopluk Jedenásty

Milovník pera oddaný kňazskej povinnosti Ján Ctibor Handzo sa narodil v Pohorelskej Maši, v rodine pokladníka Pavla Handza a Márie rodenej Murányiovej. Mama mu veľmi skoro zomrela na rozsiahle popáleniny, a tým sa Jánovi a jeho súrodencom skončilo šťastné detstvo. Otec sa druhýkrát oženil, no rodinu si celý život cenil a strážil. V Pohorelej absolvoval ľudovú školu, neskôr študoval na gymnáziu v Nyíregyháze, Makove aj Rimavskej Sobotě. Jeho záľuby v čase školských rokov boli rozmanité – zaujímal sa o históriu svojho rodného kraja pod Kráľovou hoľou, veľa čítal, študoval, dokonca si písal denníky. Po maturite sa nevedel rozhodnúť, či si vyberie teológiu alebo žurnalistiku, napokon oboje

skĺbil. Na viedenskej univerzite absolvoval niekoľko semestrov žurnalistiky, ktorú neskôr zúročil ako novinár v príspevkoch do rozličných novín aj ako autor beletrie i dejín evanjelických zborov, a svoje vzdelávanie zavŕšil štúdiom teológie v Bratislave. Po štúdiu začal pracovať na evanjelickom kolégiu v chýrnych Aténach nad Torysou, ako vtedy s rešpektom nazývali Prešov. Neskôr sa stal kaplánom v Kokave nad Rimavicou, kde sa zoznámil aj so svojou budúcou manželkou Martou. Prvým kňazským pôsobiskom bol Pondelok, neskôr Ľubietová, ktorým napísal cirkevné dejiny. Z tohto prostredia napísal aj niekoľko kníh – *Po starých stopách*, *Prázdne sú kolisky*, *Anjeli z kalendára* a ďalšie. Literárnej múze ostal verný po celý život a aj svoje deti nabádal k tomu, aby si všímali

svoje okolie i ľudí a písali o tom. Pracovníci z rádia ho často oslovovali ako skúseného kazateľa rozhlasových služieb Božích, aj ako autora kvalitných dramatizácií či rozhlasových príhovorov k témam z histórie a spoločenského diania.

Vo svojich denníkoch zaznamenával vojnové udalosti spojené s poskytovaním pomoci Ľubietovských evanjelických rodín prenasledovaným Židom či obetiam vojny. Odvážnym činom bolo ukrytie a zachránenie archívu vysielania Slobodného slovenského vysielateľa Banská Bystrica v archíve Evanjelického Zborového domu v Ľubietovej, za čo mu pri prvom výročí Slovenského národného povstania udelili v Banskej Bystrici pamätne vyznamenanie. Po dlhých rokoch pôsobenia v Ľubietovej sa ako zborový farár vrátil do Prešova v pomerne neľahkom období, keď vrcholila krutá dráma prenasledovania kňazov a členov cirkví na Slovensku. A tak sa jeho evanjelická fara stala útočiskom mnohých veriacich, ktorí sa nechceli podvoliť vtedajšej totalite. Neskôr sa angažoval v medzinárodnom mierovom hnutí, stal sa seniorom Šariško-zemplínskeho seniorátu a istý čas zastupoval biskupa Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. v Košiciach. Jeho manželka sa v Prešove ako kantorka venovala cirkevnému zboru. 1. júna 1972 po ťažkej chorobe odišiel Ján Ctibor Handzo do

večnosti a na základe jeho poslednej vôle po rozlúčke v prešovskom evanjelickom chráme ho pochovali v Kokave nad Rimavicou s jeho obľúbenou radou smútiacim pozostalým: *Žijí naši miláčkové, nad hviezdami v sláve nové – i my žítí budeme, tam se s nimi sejdem...*

TVORBA – výber

Próza

- *Po starých stopách. Historické a iné rozprávky z Gemera a Malohontu (1936)*
- *Prázdne sú kolísky ... Evanjelická rozprávka (1938)*
- *Anjeli z kalendára (1940)*
- *Príval. Evanjelické rozprávky z rokov druhej svetovej vojny (1948)*
- *Údery a údely (2001)*

Historické práce

- *Historia evanjelickej a. v. cirkvi Pondelsko-Selčiansko-Vál'kovskej. Vydaná v čas 300. výročia založenia sboru 1630-1930 (1931)*
- *Dejiny ev. a. v. cirkevného sboru v Ľubietovej (1941)*

Útok na Časovňu

–Počúvaj, rozpoviem ti históriu odznaku. Vieš, Slováci sú starým kresťanským národom. Cyril a Metod prišli k nim s východným dvojítm krížom apoštolským. Hádám na znamenie, že tu pod Tatrami budú dva kríže. Dvojaké kresťanské kostoly. Evanjelické a katolícke. Mnohí to považujú za veľké nešťastie. Iní za veľké požehnanie. Veď tých Slovákov je na svete tak málo. Doma majú málo chleba. Pôjdu na Dolniaky, do Juhoslávie, do Ameriky, Francúzska, Belgicka, Ruska. A tí, čo ostanú doma, nech sa za nich modliavajú a nech sa znášajú. Uctia sa navzájom, pochopia sa. Ako Štefan Moyses a Karol Kuzmány, prvý katolícky, druhý evanjelický biskup. Na národa roli dedičnej... Ten dvojítm kríž má znamenať, že nábožnosť a národnosť sú sestry. O tom stále budeme rečníť na plné ústa.

Lenže strapatý Béla bácsi má dlhé vlasy a krátky rozum. On si myslí, že ten dvojítm kríž

týka sa pravice svätého Štefana, no a páni farári nie sú všetci ako Anton Bernolák, Štefan Moyses... Hľa, ešte aj starý »osvietený pán«, ktorý svojho času trpel za národ, strieľaný v Černovej, zradí starého ducha a bude rozširovať maláriu-hodonku, aby sa prehľbovala priepasť na ľavej i na pravej strane Moravienky. Využije omyly ... a keď už sám bude stáť pred spravodlivým Sudcom živých i mŕtvych, jeho meno budú zneužívať na každom kroku. On, ktorý chce odpočívať, musí sa stať »večným vodcom«, budú ho spomínať, na neho sa odvolávať ľudia zlí, ctibažní, roztúžení po moci, sláve, vypočítaví. Ohradia slovenský dvojkríž obručou, povedú národ proti bratom, vyženú zpod Tatier najbližších, ktorým mali za čo ďakovať, nakazení hroznou spavou nemocou ešte aj tomu budú veriť, že slnko vyjde na západe v krajine Donnerovej a zapadá na východe, kam upieral svoje snivé oči batko Vajanský!...

(HANDZO, Ján Ctibor. *Príval. Evanjelické rozprávky z rokov druhej svetovej vojny.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1948. s. 38-39)

HARMANOVÁ, Darina

(20. 6. 1912 Štrba – 28. 11. 1993 Košice)

spisovateľka pre deti, pedagogička

Celý svoj život spojila s deťmi. Videla v nich svet, ktorý treba pripraviť na stretnutie s dobrým a zlým, a ktorý treba dobrému učiť. Ako pedagogička i spisovateľka sa im z hĺbky srdca prihovárala láskavým slovom a vždy sa snažila pochopiť ich aj pomôcť im pri ich trápeniach či starostiach. Študovala na gymnáziu v Liptovskom Mikuláši, potom na učiteľskom ústave v Prešove, kde v roku 1931 aj zmaturovala. V tom istom roku nastúpila ako učiteľka do školy v Batizovciach, neskôr učila v Liptovskom Jáne, Prešove, Košiciach a Bratislave. Do Košíc sa vrátila v roku 1946 a natrvalo sa v nich usadila. Prvých sedem rokov bola riaditeľkou Strednej zdravotníckej školy, potom tri roky vedúcou ošetrovateliek vo vojenskej nemoc-

nici. Následne pôsobila opäť ako učiteľka, neskôr ako úradníčka v Slovede a v roku 1960 sa stala referentkou na Lekárskej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, odkiaľ po šesnástich rokoch odišla do dôchodku.

Literatúru pre deti začala písať pod vplyvom staršej sesternice Olgy Harmanovej a svoje prvé práce uverejňovala v 40. rokoch v periodikách *Kultúrny život* a *Zornička*. Spoločne s Olgou pripravili rozprávkovú knižku *Zem si šije nové šaty*. Po úspešnom debute jej vzápätí vyšli ďalšie tri detské knihy: *Čo rozpráva jar*, *Čo spieva vetrik* a *O stratenej hviezdike*. Detského čitateľa potešila aj dielami *Zázračný telefón* a *Dobré ráno, milé deti!* Jej rozprávačstvo sa naplno rozvinulo v knihách tradičných rozprávok a básničiek *Zlaté strunky* či *Rastú kvietky*. Ožilo v nich to, čím sa ona sama prihovárala každému dňu. V rýmoch s poučením naznačila, čo robiť pre svoje zdravie, lásku v rodine, šťastné miesto medzi ľuďmi a pre naplnený život. Celé generácie detí sa učievali a čítali jej veršiky, básne,

prózy i leporelá detských a zvieracích príbehov. V neskoršej tvorbe sa venovala oblasti medziľudských vzťahov a dôverne známej zdravotníckej problematike. Mravoučne zameraná zbierka *Žili, rástli veveričky* vyšla až po dlhšej odmlke a bola jej poslednou knihou.

TVORBA

Literatúra pre deti

- *Zem si šije nové šaty* (1948)
- *Čo rozpráva jar* (1948)
- *Čo spieva vetrik* (1948)
- *O stratenej hviezdike* (1948)
- *Zázračný telefón* (1955)
- *Dobré ráno, milé deti!* (1960)
- *Zlaté strunky* (1961)
- *Rastú kvietky* (1962)
- *Padá sniežik* (1966)
- *Jožkov ťažký deň* (1970)
- *Dobrym deťom všade* (1970)
- *Moja bábika* (1971)
- *Oblačné rozprávky* (1972)
- *Dobry deň Vám, milé deti* (1972)
- *Svetlo v dlani* (1974)
- *Žili, rástli veveričky* (1991)

Materina dúška

*Kedysi – keď ešte kvietky nemávali mená,
stála sa vraj s jedným kvietkom cez deň veľká zmena.*

*Dovtedy len smutno hľadel cez štrk z hĺbky skaly
na tie, čo sa farbou, vôňou na svet usmievali.*

*A v tom čase v malom domku zaľahol žiaľ' samý:
dve sirôtky jedného dňa ostali bez mamy.*

*Navždy skryli dobrú mamku piesok, hĺna, skala.
Veru sa viac k svojim deťom hlasom neozvala.*

*Vyrástol tam smutný kvietok v štrku , v tvrdej skale,
videl, ako plačú, žialia dve sirôtky malé.*

*Vdýchol spodpod ťažkej hliny dušu dobrej mamy,
pritúlil si deti k sebe – už neboli samy.*

*Zafarbil sa smutný kvietok od mamkinej lásky,
usmieval sa v sladkej vôni – pohladil im vlásky.*

*A zrazu sa deťom zdalo, že to mamka šušká:
Nazvite ten kvietok malý: materina dúška.*

*Odvtedy má kvietok meno. A tak povest' svedčí:
Že tá materina dúška dodnes bolesť lieči.*

Palina

*Keď sa slnko na zem díva,
na záhonoch povyšíva
ruže – klince voňavé.
Potom beží po tráve ...*

*A v tom behu – a v tom lete
prezerá si kvet po kvete,
nad každým sa zohýba,
či mu dačo nechýba.*

*Šepkajú mu kvietky čosi ...
Iste každý niečo prosí!
Ten chce farbu meňavú,
a ten vôňu na hlavu.*

*Ty si smutný – Nuž a prečo?
Povedz, ak ťa bolí niečo!
Ty chceš tónu – a ty kvet?
Teba zase trápi smäd?*

*Pod kríkom hneď tónu spraví.
Smädnému dá rosu z trávy.
A tomu, čo smutný stál,
utíšiť chce veľký žiaľ'.*

*Povedz, milý, čo ťa mrzí!
No kvietku len tečú slzy ...
a na ružu stolistú
smutno hľadá spod listu.*

*Chcel by som byť ako ona!
Také kvety – A tá vôňa!
A ja som len palina ...
Nikto si ma nevšíma.*

*Pozrelo sa slnko na ňu,
ubolenú – uplakanú ...
Frklo lieku na jej kvet.
Hádam teraz chyby niet?!*

*No kvietok len ďalej túži
za krásou a vôňou ruží ...
Roní horké slzičky:
Prečo som len maličký?*

*Slniečko ho teší v bôli:
I tak budeš ľuďom k vôli!
A kým tichoľ v kvietku žiaľ',
do slz horkých liek sa lial ...*

(HARMANOVÁ, Darina. *Rastú kvietky.*

Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972. s.[36-37, 42-43])

HIRJAK, Michal

(27. 11. 1933 Pichne – 20. 3. 2007 Prešov)

pedagóg, etnograf, redaktor, spisovateľ

Pseudonym: Mychajlo Dubnyk

Zberateľ ľudového folklóru, najmä rozprávok, piesní, prísloví a porekadiel sa narodil v obci Pichne v sninskom okrese, odkiaľ pochádza veľa významných rusínsko-ukrajinských osobností, medzi ktorých Michal Hirjak právom patrí. Lásku k rozprávkam v ňom prebudil jeho otec – kováč, ktorý mu od malička veľmi rád rozprával príbehy, kde dobro vždy víťazí nad zlom. Vzdelávať sa začal v ľudovej škole v rodnej obci, v štúdiu pokračoval na gymnáziu v Medzilaborciach, no ukončil ho v Humennom, kam sa táto škola presťahovala. Práve v tomto období sa začal zaujímať o dialektológiu, špeciálne ukrajinskú. Po skončení gymnázia sa stal učiteľom a knihovníkom na učilišti v Snine a v roku 1953 začal študovať ukra-

jinský jazyk a literatúru na Filologickej fakulte vysokej školy pedagogickej v Prešove, ktorú ukončil v roku 1957. Tri roky pracoval v Kultúrnom zväze ukrajinských pracujúcich ako redaktor časopisu *Družno vpered*, po čase sa stal vedeckým pracovníkom Katedry ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, kde sa zaoberal zapisovaním, výskumom a hodnotením ukrajinských, neskôr rusínskych ľudových rozprávok. Na Univerzite Komenského v Bratislave obhájil dizertačnú prácu z etnografie a folklóru a o dva roky získal titul kandidáta vied na Slovenskej akadémii vied. Pôsobenie na Filozofickej fakulte v Prešove ukončil v roku 1998, pričom po celý čas svojej činnosti sa snažil svojim študentom prostredníctvom prednášok a seminárov z oblasti folklóru i etnografie Rusínov-Ukrajincov na Slovensku odovzdať všetko, čo vedel. Zároveň bol

aktívnym dopisovateľom a spolupracovníkom časopisu *Rusín* a rusínskych *Narodnych novinok*, pre ktoré pripravil sériu encyklopedických opisov 160 dedín prešovského regiónu.

Michal Hirjak publikoval množstvo štúdií, najmä o rusínskych rozprávkach východného Slovenska, vrátane rozsiahlej zbierky textov *Ukrajinski narodni kazky Schidnoj Slovaččyny*, ako aj stylistické analýzy rozprávok a lyrických piesní *Poetyka ukrajinskych narodnych liryčnych piseň Schidnoj Slovaččyny*. Niektoré knihy vydával aj mimo Slovenska, napr. zbierka ukrajinských národných rozprávok východného Slovenska *Gora do neba* vyšla v užhorodskom vydavateľstve Karpaty. V jeho tvorbe je tiež zastúpená slovenčina, a to vo výbere rozprávok po názvom *Zakliaty les*. V prvých prácach považoval Rusínov z východného Slovenska a ich folklór za regionálnu súčasť ukrajinskej kultúry, v 90. rokoch sa však priklonil k názoru, že sa od nich odlišujú.

TVORBA

Rozprávky

- *Zakliaty les* (1975)
- *Čarivni stežky* (Čarovné cestičky, 1979)
- *Dzvony ne vtychajúť* (Zvony neutíchajú, 1982)
- *Šlachamy vikiv* (Cestami vekov, 1982)
- *Holos Kyčar* (Hlas Kyčár, 1986)

Odborné práce

- *Ukrajinska narodna poetyčna tvorčist'* (Ukrajinská ľudová básnická tvorba, 1978)
- *Narodna proza Staščynskoj dolyny* (Ľudová próza Stakčinskej doliny, 1979)
- *Ukrajinski narodni kazky Schidnoj Slovaččyny* (Ukrajinské ľudové rozprávky východného Slovenska, 1983)
- *Poetyka ukrajinskych narodnych liryčnych piseň Schidnoj Slovaččyny* (Poetika ukrajinských ľudových lyrických piesní, 1989)

Ľudové piesne

- *Pisni Jurka Kolyňčaka* (Piesne Jurka Kolinčaka, 1982)
- *Narodni pisni sela Orjabyna* (Ľudové piesne obce Jarabina, 1986)
- *Spivanky Anny Macybobovoj* (Piesne Anny Macibovej, 1993)

Najväčšia lož

Žil raz jeden kráľ, ktorý mal veľmi peknú dcéru. Chcel ju čím skôr a čím lepšie vydať, nuž dal všade rozhlásiť, že ju dostane iba ten, čo vymyslí najväčšiu lož.

Uplynul deň, uplynul i druhý, a na tretí sa do paláca poschádzali princovia z celého sveta. Rozprávali, rozprávali, vymýšľali kadejaké klamstvá, ale ani jedno sa kráľovi nepozdávalo.

V tej krajine žil aj jeden človek, ktorý celý život iba svine pásol. Mal troch synov: dvaja starší boli rozumní, šikovní chlapci, ale najmladší bol ozembuch. Najstarší povedal:

– Otec, pôjdem ja ku kráľovi, možno sa mi pošťastí tak zacigániť, že dostanem kráľovskú dcéru.

– Nechoď, syn môj, nikam, nerob zo seba šaša, lebo tam sa pozbiehajú nie takí mudrlanti!

Ale syn bol tvrdohlavý.

Pobral sa a šiel ku kráľovi. Stojí a počúva, ako páni klamú, až sa hory zelenajú.

A kráľ hovorí: – To nie je lož, to vôbec nie je lož, to sa celkom pokojne môže stať.

Vrátil sa najstarší syn domov a otcovi smutne povedal:

– Ej, kráľa nemožno okabátiť.

– Veď som ti hovoril, – povedal otec.

Ale aj prostredný syn chcel skúsiť šťastie.

Začal sa zberať na cestu aj on, otec ho odhovára, že je to márne, ale syn je tvrdohlavý. Prišiel do kráľovského paláca. Postavil sa do kúta a počúva, ako sa páni pretekajú v klamstvách. Kráľ je však figliar, neverí ani jednému. Prostredný syn iba vzdychol a pobral sa domov.

– Ach, otec, daromne som sa unúval.

– No vidíš, veď som ti vravel, – povedal mu otec.

Ale aj najmladší syn chcel skúsiť šťastie. Dlho prosíkal otca, dlho modlikal, ale ten o tom nechcel ani počuť. Naveľa, naveľa, starý iba mávol rukou.

Prišiel najmladší syn do kráľovského paláca, postavil sa do kúta a počúva. Keď už všetci páni svoje klamstvá porozprávali a keď ani jeden neobstál, pristúpil kráľ k mládenkovi v kúte a pýta sa:

– A ty, synu, čože tu chceš?

– Aj ja by som vám chcel, najjasnejší kráľ, rozpovedať dajaké klamstvo.

– Dobre, synu, hovor.

- *Môj otec mal jednu kravu, ale v zime sme ju nemali čím kŕmiť, lebo sme veľmi chudobní.*
 - *Dobre, synu, môže to byť pravda.*
 - *Od tej kravy sme potom mali toľko hnoja, že ho bolo až po nebo a nevedeli sme, čo s ním máme robiť.*
 - *Dobre, synu, aj to môže byť pravda.*
 - *Potom dal môj otec urobiť jeden veľký voz.*
 - *No, môže to byť pravda.*
 - *Zapriahli sme doň kravu, všetok hnoj sme naložili a vyviezli sme ho na pole.*
 - *Môže to byť pravda.*
 - *Potom sme ten hnoj rozmetali po poli. Ale v náhlivosti sme ho rozhádzali aj po cudzom poli.*
 - *Aj to môže byť pravda.*
 - *Potom sme sa postavili každý na jeden koniec, schytili sme to pole a prevrátili sme ho na naše.*
 - *Dobre, synu, aj to môže byť pravda.*
 - *Potom sme to pole zorali.*
 - *Aj to môže byť pravda.*
 - *A zasiali sme raž. A čo sa stalo? Nevyrástla raž, ale žalude.*
 - *Aj to môže byť pravda.*
 - *A čo vám potom neurobil náš otec: šiel do susednej dediny, nakúpil kopy sviň a chodil ich tam pásť.*
 - *Dobre synu, môže to byť pravda.*
 - *Svine sa pásli a môj otec ich pásol spolu s vaším otcom.*
 - *Klameš, chlapče, to nie je pravda. Môj otec nikdy v živote svine nepásol.*
- A tak najmladší syn vyhral a kráľ mu musel dať svoju krásnu dcéru za ženu.
Tým sa rozprávka končí.*

(HIRJAK Michal. *Zakliaty les*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975. s. 28 – 31)

HLEBA, Edmund

(6. 9. 1926 Spišské Podhradie – 18. 11. 2011 Prešov)

literárny historik, editor a spisovateľ

– 1974 absolvoval študijné pobyty v nemeckých mestách Halle, Berlín a Drážďany, kde sa venoval štúdiu archívnych dokumentov v rámci svojho bádateľského zamerania. V posledných rokoch života pôsobil aj na Katolíckej univerzite v Ružomberku.

Ako literárny a kultúrny historik sa venoval obdobiu staršej slovenskej a národnoobrodeneckej literatúry, o ktorých prednášal študentom takmer 40 rokov. Jeho doménou bola epocha romantizmu so špecifickým zameraním na Levoču, ako druhého najvýznamnejšieho obrodeneckého centra a osobitnú pozornosť venoval východoslovenským predstaviteľom tohto obdobia. Zorganizoval desať vedeckých konferencií Literárna Levoča i tri vedecké konferencie Pedagogická Levoča a zo všetkých edične pripravil vedecké zborníky. Pre študentov zostavil skriptá a učebnice o slovenskej literatúre 19. storočia. Výsledky svojich bádání publikoval v mnohých časopisoch, zborníkoch a najmä monografiách venova-

ných Michalovi Hlaváčkovi, Samovi Bohdanovi Hroboňovi, školám na Spiši, divadlu a dejinám Levoče, osobnostiam Spišskej Novej Vsi, Bardejova a najmä Prešova, ktoré sa stali cenným zdrojom pri zostavovaní tohto albumu. Ako editor pripravil antológiu poézie levočských študentov z rokov 1832 – 1839 pod názvom *Svitanie* i dokumentárne súbory viacerých osobností, akými boli: *Ludovít Hroboň*, *Michal Miloslav Baculiny* či *Ondrej Horislav Lanštyjak*. V sérii *Básne a listy* pripravil do tlače pramenné materiály zo života a tvorby *Ludovíta Kubániho*, *Jána Pavla Tomášeke*, *Jána Drahotína Ondruša*, *Samuela Luboslava Michaloviča*, *Ludovíta Orphanidesa* či *Sama Bohdana Hroboňa*, výber z tvorby ktorého vyšiel samostatne pod názvom *Slovenské iskrice*. Vydal aj dve vlastné diela, a to súbor poviedok *Maľovaný sen* a spomienkovú prózu *Žil a učil som v Námestove*.

Zanietený profesor slovenskej literatúry Edmund Hleba pochádzal z rodiny murárskeho majstra v Spišskom Podhradí. Po gymnaziálnych štúdiách v Levoči absolvoval v rokoch 1949 – 1953 slovenčinu a francúzštinu na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Po jej skončení nastúpil na učiteľské miesto na Jedenásťročnej strednej škole v Námestove, kde pôsobil až do roku 1960, keď prijal pozvanie prednášať na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove a postupne sa vypracoval na profesora dejín slovenskej literatúry. Istý čas vyučoval i na Zaočnom štúdiu nauczicielskom pri Jagiellonskej univerzite v poľskom Krakove a v rokoch 1970

TVORBA

Próza

- *Žil a učil som v Námestove* (1993)
- *Maľovaný sen* (1994)

Monografie

- *Michal Hlaváček a levočské literárne tradície* (1974)
- *Školy na Spiši* (1994)
- *Levoča v dejinách v Levoči* (1995)
- *Divadlo v Levoči* (1995)
- *Spišská kapitula, prameň viery, literatúry a kultúry* (1993)
- *Bardejov, história, osobnosti vedy, literatúry, kultúry, teológie* (1995)
- *Spišská Nová Ves, osobnosti vedy, literatúry, kultúry a teológie* (1995)
- *Prešov a jeho osobnosti* (1997)
- *Samo Bohdan Hroboň – básnik viery a lásky všehrajemnej* (1999)

Dokumentárne súbory

- *Svitanie* (1978)
- *Ľudovít Hroboň* (1979)
- *Básne a listy Ľudovíta Kubániho* (1981)
- *Michal Miloslav Baculiny* (1983)
- *Ondrej Horislav Lanštyjak* (1984)
- *Básne a listy Jána Pavla Tomášeke* (1985)
- *Básne a listy Jána Drahotína Ondruša* (1986)
- *Básne a listy Samuela Ľuboslava Michaloviča* (1987)
- *Básne a listy Ľudovíta Orphanidesa* (1987)
- *Slovenské iskry* (1991)

Maľovaný sen

Už sa rozvidnievalo, keď petrolejová lampa u Mikulovcov zhasla. Matné svetlo, pri ktorom nebolo vidno ani celú izbu, dovtedy slabo osvetľovalo postieľku, v ktorej ležal s rozpálenou tvárou i zadúšajúcim kašľom najmladší a jediný Mikulov syn Martin. Lampa inokedy nesvietila, veď načo, dosť bolo svetla z ulice. Mesto im ho postavilo priamo pred domovom. Mikula spočiatku šomral, nadával, čo si len počne, robotu mu privezú, drevo, a ten stĺp mu zavadzia, no prestal,

keď sa výdavky na petrolej zmenšili o polovicu. Svetlo bolo ako úrad. Ženy sa pri ňom zastavovali, keď išli z obchodu, bubeník len tu oznamoval, že budú psov očkovať, aby si občania vyrovnali dane, že budú povinné hasičské varty, i deti sa len okolo stĺpa naháňali a večer motýle i mušky, krúžiac a bzučiac okolo osvetlenej lampy, padali so spálenými krídelkami na zem.

Rušno tu bolo v lete i v jeseni, po celodenných robotách celá ulica vysedávala pred Mikulovým domom. V diaľke sa blýskalo na dobrú chvíľu a tu pri lampe ženy, chlapi aj deti,

omáľajúc v ruke horúce zemiaky, čo uvarila tetka Mikulová, počúvali historiky o strašidlách, o tom, že povyše pri stodolách okolo polnoci vždy počuť detský plač. Strach, ktorý sa ich pritom zmocňoval, nedovolil, aby sa ta išli pozrieť sami. Potrebovali sa niečoho báť a v noci bárs aj mačiek. Iba v zime na vysedávanie nebolo kedy. Mráz zháňal všetkých do vykúrených izieb, na prípecky, odkiaľ bol celý svet krajší.

(HLEBA, Edmund. *Maľovaný sen*.
Prešov : Spolok slovenských spisovateľov,
1994. s. 56 – 57)

Žil a učil som v Námestove

Námestovo ma privítalo v teplý augustový deň pred štyridsiatimi rokmi. Na belasej oblohe žiarilo slnko a teplý vetrík slabo podúval od Magury, sem-tam sa skrútil pomedzi domy akoby bol zvedavý, koho tam nájde. Neveľké námestie bolo prázdne, veď ktože by sa v poludňajší čas po ňom prechádzal, keď roboty na poli alebo doma má každý Námestovčan dosť po celý rok. Iba kde-tu prešiel nejaký občan, zahrúžený do svojich starostí a ponáhľajúci sa strmým krokom za svojimi povinnosťami, nezbujajúc o to, že nejaký zblúdilec prišiel do mesta. Z autobusu sme vystúpili zo traja-štyria, možno to boli domáci, vracajúci sa z Tvrdošína, lebo nič nenasvedčovalo tomu, že by prichádzali z väčšej dialky. Ani som sa nemusel pýtať, kde je škola, lebo ju bolo vidno už z cesty pred mostom na vyvýšenom mieste. Ukázalo sa, že môj odhad bol správny, lebo škola a kostol ako miesta svetskej a náboženskej výchovy vždy vyčnievajú ponad ostatné domy. Veľmi som sa neponáhľal, reku, času dosť, veď príkaz vrchnosti znel hlásiť sa na škole 25. augusta. V týchto končinách som bol po prvý raz, hoci tú hornejšiu Oravu okolo Čimhovej, Liesku, Vitanovej som poznal z týždenného pobytu roku 1947, keď jednu triedu študentov levočského gymnázia vzal páter Figura na exercície.

V tej letnej, na konci augusta slušnej spare uberal som sa pomaly do školy. Priehrada bola už dobudovaná, vody Bielej i Čiernej Oravy, ako aj riečky od Oravskej Polhory, sa začali zlievať dohromady, aby po ďalších týždňoch a mesiacoch vytvorili jedno "more". Cesta do Slanice bola ešte voľná, do Bernolákovho rodiska sa dalo prejsť pešo alebo vozom. Po obidvoch stranách sa rozprestierali polia, na ktorých úroda nestačila dozrieť, ba aj posledné domy dožívali svoju existenciu. Pamätám sa, že tam bol obchod s obuvou, zdravotné stredisko, ba aj zopár domov a neďaleko mosta už ako opustená sirota stál súd, v ktorom našli ubytovanie dve kolegyne. Bývali v jednej izbe ako za čias – mám chuť to povedať – Márie Terézie. Cez deň tam premávali ľudia, prichádzajúci za úradníkmi so svojimi problémami, starosťami a niekedy aj veľmi zbytočnými spormi. V podvečerných hodinách spolu s Marošom Veľbom sme skoro denne navštevovali kolegyne, a to Violu Urbanovú a Milku Pilátikovú, lebo ich bývanie bolo aj našou jedálňou. Usilovne pripravovali vždy večeru, najčastejšie zemiaky a k tomu sem-tam niečo, lebo možnosti stravovania boli v tom čase v Námestove biedne, aspoň také, aký bol aj plat. Starí Námestovčania dobre pamätajú, že v priestoroch dnešného bufetu Magura bol obchod a len povyše krčma, do ktorej, unavení po celodennej lopote, prichá-

dzali chlapi priamo z poľa, aby aspoň trocha naliali do seba živej miazgy a zregenerovali si sily do roboty nasledujúceho dňa. No permanentne sa v nej stravovať bolo iluzórne. Cez deň sa o hladné krky žiakov a učiteľov starala pani Viludová v školskej jedálni, pre ktorú sa musela vyčleniť jedna trieda, čo iste bolo na škodu školy, beztak chudobnej na priestory. Nie čudo, že sa potom v triedach tiesnilo aj vyše 40 žiakov a ako v takomto prípade mohla vyzeráť pedagogická práca a individuálny prístup ku každému z nich, ľahko si možno predstaviť.

(HLEBA, Edmund. *Žil a učil som v Námestove (1953 – 1960)*, Námestovo : MVP Námestovo, 1993. s. 25 – 26)

HRYC-DUDA, Ivan

(5. 6. 1911 Rudľov – 7. 12. 1999 Sabinov)

pedagóg, herec, spisovateľ, prekladateľ

V ýznamný ukrajinský spisovateľ, vlastným menom Ján Hryc, pôsobiaci na východnom Slovensku, prvý riaditeľ a spoluzakladateľ Ukrajinského národného divadla v Prešove, dnešného Divadla Alexandra Duchnoviča, sa narodil v obci Rudľov v rodine učiteľa cirkevnej školy. Navštevoval základnú školu v Berehove, v roku 1931 absolvoval obchodnú akadémiu v Mukačeve a po nej učiteľský ústav v Užhorode. Ako učiteľ pôsobil v mnohých zakarpatských dedinách, kde sa zaujímal o ľudový folklór, organizoval čitateľské besedy, divadelné krúžky, predstavenia i rôzne folklórne slávnosti.

Kontaktoval sa s poloprofesionálnou divadelnou skupinou Nová scéna v Chuste,

v ktorej pôsobil ako herec a neskôr, v rokoch 1935 –1937, sa stal jej riaditeľom. V tom čase mal za sebou prvé básnické, prozaické i dramatické pokusy, no počas vojny sa všetko stratilo. Hodnotné boli najmä skeče uvádzané Novou scénou, ktorej činnosť bola zastavená v dôsledku maďarskej okupácie v roku 1939 a jej členovia boli uväznení a prenasledovaní. On sám musel utiecť do Bratislavy, nejaký čas učil v obci Potoky, neskôr v Pstrine pod Duklou. Počas vojny zabezpečoval ochranu železníc na Slovensku a po jej skončení zakotvil v Prešove. Tu začal uverejňovať básne aj poviedky v ukrajínčine a s Jankom Borodáčom sa rozhodli založiť divadelný súbor. Za pomoci Ukrajinskej národnej rady Prjašivčyny a straníckych orgánov sa im to aj podarilo. V Ukrajinskom národnom divadle bol riaditeľom, dramaturgom, režisérom a aj vynikajúcim hercom. V 50. rokoch sa stal terčom nevole mocných, bol súdený za domnelé zločiny proti socialistickému

režimu, no v 60. rokoch bol rehabilitovaný a v tom čase vyšla aj jeho prvá kniha poviedok *Nezhody*. V nej dosť tvrdým spôsobom kritizoval morálku jehovistov, špekulantov, odpornú nemorálnu tvár fašizmu, meštiactva, poukázal na sociálny stav dedinského obyvateľstva. Poviedky pôsobia pravdivo, súcítia s ukrivdenými a prenasledovanými, iné zasa vyjadrujú túžbu ľudí po láske a kráske. Veľký úspech dosiahol veršovanými historickými románmi *Makový kvet* a *Na cestách a v búrkach* o zbojníkovi Fedorovi Hlavatom, rusínskom Jánošíkovi, ktorý bohatým bral a chudobným dával. Tieto romány prepísal i do divadelnej podoby a spolu s ďalšími úspešnými hrami boli uvedené na scéne Ukrajinského národného divadla. Písal aj rozhlasové hry: *Mrázik*, *Vrba*, *Čierny orol*, *Marianna*, *Na jar*. Ivan Hryc-Duda sa venoval aj prekladateľskej činnosti z ruského, slovenského, českého a maďarského jazyka do ukrajínčiny. Jeho diela vychádzali v Čechách, Juhoslávii, Maďarsku, Ukrajine a Kanade.

TVORBA – výber

Poviedky

- *Nezhody* (1967)

Romány

- *Makiv cvit* (*Makový kvet*, 1974)
- *Sered dorohy, sered bur...* (*Na cestách a v búrkach*, 1975)

Divadelné hry

- *Fedir Hlavata* (*Fedor Hlavata*, 1973)
- *Burchlyva vesna* (*Búrlivá jar*, 1979)
- *Il'ko Lypej* (*El'ko Lypej*, 1983)

Preklady

- *Simejna chronika* (*Rodinná kronika*, 1989)

Dula

*Na jar v záhradôčke dula otvorila
 kvety ako sneh a slnko vypíja.
 Roztiahla ich ako biela labuť krídla,
 skvú sa ako v krehkej rúčke ľalia.
 Núka lupene, nech ich jej bozkávajú –
 ako sladké pery – lúče jarných dní.
 Nech ich milujú a nech ich objímajú
 svieže jarné vánky, vietor lahodný.
 Nech ich bozká slnko, nech im zlatom zvoní,
 nech ich pohodáva rozspievaný kraj
 a nech čisté jarné nebo pije z vôní
 šťastia, ktoré kvitne s láskou celý máj!
 Dula raz aj pre mňa otvorila kvety
 ľahké ako vánok, ako závoj víl.
 Pil som sladký nápoj z preplnenej čase,
 pil som nápoj lásky, do dna som ho pil.
 Zobudil som sa a – mojej duly nikde.
 Zmizla, akoby ju niekto zrazu sťal.
 Kdesi v hĺbke duše zostal len tieň lásky,
 ktorá budí jar i radosti i žiaľ.*

*(Srdce ako slnce. Antológia poézie básnikov ukrajinskej národnosti v ČSSR.
 Zost. F. Kováč. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982. s. 25)*

HUSÁROVÁ, Emília

(4. 6. 1935 Sabinov)

poetka, učiteľka

Jemná, nenápadná a takmer nepoznaná autorka hĺbavej poézie Emília Husárová sa narodila v učiteľskej rodine v Sabinove, kde získala základné vzdelanie. Po maturite na tamojšom gymnáziu jej kroky smerovali na Pedagogickú fakultu Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, kde vyštudovala slovenčinu a ruštinu. Po skončení štúdia učila na základných školách v Sabinove i Jarovniciach a popritom absolvovala doplnkové štúdium estetiky na Karlovej univerzite v Prahe. Od polovice 60. rokov pôsobila na gymnáziu Tarasa Ševčenka a neskôr na gymnáziu Konštantínova v Prešove. S neobyčajným zanietením pre svoju prácu a poéziu pravidelne zasadala v rozličných recitačných porotách a v rámci svojej peda-

gogickej profesie sa venovala aj študentom so záujmom o prednes, literatúru či divadlo. Pod záštitou Ministerstva školstva v roku 1966 v Prešove iniciovala a založila Literárno-dramatický odbor pre budúcich adeptov herectva, keďže v tom čase miestne ľudové školy umenia nemali podobné štúdiom v ponuke. Jednou z jeho prvých absolventiek bola i Milka Zimková, známa herečka a spisovateľka. Aj po odchode do dôchodku ostala aktívna a externe prednášala na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity. Poetka žije v Prešove.

Svoju tvorbu spočiatku nepublikovala a verejnosti sa po prvýkrát odhodlala predstaviť v roku 1981 v zborníku *V krajine*, po ktorom nasledovala dlhá odmlka. Knižne debutovala až v roku 1997 zbierkou *Osamelosť kameňa*. Husárovej básnické texty prezentujú typ poézie, ktorá vychádza zo subtilného prežívania sveta, čo potvrdila aj v druhej zbierke *Nielen deň*. Stredobodom jej života i tvorby je príroda, najmä

stromy. Bez prechádzky si nevie predstaviť deň a častým cieľom jej peších výletov sú okolité lesy na Cemjate či Kvašnej vode. Jej verše sprevádzajú aj fotografickú publikáciu Dionýza Dugasa *Pieniny a Zamagurie*. Sporadicky publikovala aj články o výtvarnej tvorbe Edmunda Capáka, Františka Turcsányiho či jej blízkeho priateľa Andreja Doboša. Jej verše zhudobnila prešovská skladateľka a hudobníčka Iris Szeghy. Básnická tvorba Emílie Husárovej sa vyznačuje civilnosťou výrazu, meditatívnou atmosférou a hľadaním krásy a harmónie v každodenných veciach. Lyrická subjektka sa utieka do prírodnej reality, v ktorej nachádza paralely s plynutím ľudského života. Orientuje sa na stály okruh tém, ako je láska, smrť, viera, samota či pamäť. V jej tvorbe nachádzame aj regionálne motívy, najmä z oblasti už spomínaného Zamaguria a Červeného Kláštora. Autorka nachádza inšpiračné zdroje vo filozofii a náboženstve, ale nevyhýba sa ani ekologickej a sociálnej problematike, je priam „rúfusovsky“ vnímavá a zaujatá utrpením slabých, chorých a utláčaných. Jej básnické texty sú výrazovo kondenzované a málovravné, niekedy ich tvorí len jediná veta. Husárová svoje texty sama nazýva psychogramami, čo by sme mohli interpretovať ako krátke, introspektívne básnické

formy, prostredníctvom ktorých preniká do ľudského psyché a snaží sa nahmatať odpovede na dôležité otázky bytia, života, ľudskej intimity a smrti. V druhej básnickej zbierke *Nielen deň* nastáva v písaní posun smerom k väčšiemu experimentátorstvu v oblasti formy. Poetka reaguje parafrázou či voľným nadviazaním na myšlienky a citáty obľúbených umelcov a umelkyní, napr. Paula Celana, J. M. Simmela, Gennadija Ajgiho, Isaaka Babela a ďalších. Jednou z dominantných čŕt tejto osobitej poetiky plnej ženskej senzibility je vzťah k eschatológii, čiže posledným veciam človeka. Lyrická subjektka vyjadruje smútok a spomína na svojich blízkych zosnulých.

TVORBA

Poézia

- *Osamelosť kameňa* (1997)
- *Nielen deň* (1999)
- *Znaky vetra* (2006)

Spomienka na rodné mesto

*Medzi gotickým chrámom
a radostnou zvonico
je malé tiché miesto,
ktoré ma vždy priťahovalo.
Najmä neskoro večer,
keď sa veža vytiahla k hviezdám
a obloha odkryla javisko
plné zázračných vecí a dejov
a jagavých obrazov,
ktoré ma hriali.
Stíchnuté zvony
radostne vyzváňali
ódu na radosť.*

(HUSÁROVÁ Emília: *Osamelosť kameňa*.
Prešov : DINO, 1997. s. 51)

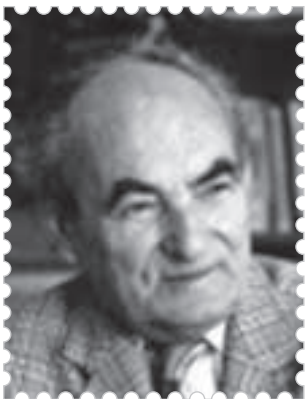
Väzenie

*Uprostred sídliska
visí z okna kamenná tvár starency.
Nebo nad ňou
je úzke,
chodník betónový.
Nad hlavou
snový obláčik
uviazaný do kvietkovanej šatky.*

Paul Celan: Žalm

*(Zhudobnila Iris Szeghy)
V augustovej noci
padajú na nás z oblohy
šesťcípe žlté hviezdy
a môžeme si
čokoľvek žiadať, prosiť,
len nie odpustenie,
pretože nás – ľahostajných,
už nepáli oheň
nezmyselnej smrti,
ktorá poranila celý vesmír.
Na ostnatých drôtoch
aj slnko
zranilo si prsty.*

(HUSÁROVÁ Emília: *Nielen deň*.
Prešov : DINO, 1999. s. 10 a 13)

IVANČOV, Fedor

(17. 10. 1916 Zubivka, Ukrajina – 1. 4. 2007 Prešov)

pedagóg, spisovateľ, redaktor, bojovník proti fašizmu

Majster poviedkar Fedor Ivančov sa narodil v dedinke Fogaraš, teraz Zubivka, na Ukrajine v mnohopočetnej roľníckej rodine. Po skončení miestnej ľudovej a nemeckej školy v susednej obci Sofii pokračoval v štúdiu na Mukačevskom reálnom gymnáziu, odkiaľ prešiel na Ruský učiteľský ústav do Prešova. Tu sa začala i jeho literárna činnosť v podobe prvých hier *Klamstvo*, *Čo zaseješ-to zožneš* a zbierky poviedok *Pod slamennou strechou*. Po ukončení štúdia začal učiť, no v roku 1938 bol za svoje proslovanské názory uväznený. Pre obsadenie Zakarpatska maďarskými fašistami a ich prenasledovanie antifašistov mu hrozilo ďalšie väzenie, pred ktorým v roku 1939 utiekol do vtedajšieho Sovietskeho

zväzu. Väzeniu sa však nevyhol, keďže tam ho obvinili zo špionáže a poslali na päť rokov do gulagu budovať železnicu. V strašných sibírskych podmienkach vydržal dva roky, keď sa dozvedel, že sa v Buzuluku vytvára 1. československý armádny zbor, do ktorého sa prihlásil. Po absolvovaní spojárskeho výcviku oslobodzoval mestá a dediny Ukrajiny i mestecká východoslovenského kraja. Neskôr pracoval v štábe armády v Českých Budějoviciach, no po februári 1948 ho z nej prepustili a podozrievali zo spolupráce s banderovcami. Vrátil sa na východ, začal učiť v Sabinove a pracovať ako redaktor ukrajinských novín *Nove žyttá*, následne bol vedúcim redaktorom literárno-umeleckého a publicistického časopisu *Dukľa*. Zároveň bol zvolený do funkcie predsedu ukrajinskej sekcie Slovenského zväzu spisovateľov v Prešove.

V tomto období sa vrátil k písaniu. Tvoril v ukrajinskom, ruskom i slovenskom jazyku, pričom veľkú pozornosť venoval 2. sve-

tovej vojne. V časopise *Dukľa* uverejnil niekoľko spomienok pod názvom *Spomienky väžňa*. V slovenskom preklade vyšiel v roku 1986 výber jeho poviedok *Jantárová cesta*. Jeho diela vychádzali v mnohých jazykoch – českom, slovenskom, ruskom, poľskom, maďarskom. Celá jeho tvorba je verným umeleckým svedectvom dramatickej doby, v ktorej žil a bojoval a je pre ne typický láskavý humor, satirický výsmech, kritika spoločnosti i jednotlivých ľudí. Za literárnu tvorbu mu bol udelený titul Zaslúžilý umelec, za viaceré knihy získal cenu Ivana Franka i Júliusa Fučíka. Fedorovi Ivančovi je venovaná aj spomienková publikácia *Život a osud*.

Zomrel vo veku 90 rokov a je pochovaný v Prešove.

TVORBA – výber

Próza

- *Pod solomennoj strechoj (Pod slamenou strechou, 1938)*
- *Pidijmajetsja chliborob, (Dviha sa roľník, 1954)*
- *Otaki dila (Hľa, takéto veci, 1957)*
- *Hrišni duši (Hriešne duše, 1961)*
- *Vdalynu z pid solomjanoji strichy (Do diaľav spod slamenej strechy, 1966)*
- *Kolka (Špilka, 1975)*
- *Dorohamy žytťa (Cestami života, 1976)*
- *Ludy v stroju (Ludia v šiku, 1977)*
- *Juni borci (Mladí bojovníci, 1978)*
- *Kovali ščasťa (Kováči šťastia, 1982)*
- *Jantárová cesta (1986)*
- *Hodynnyk ne zupyňajetsja (Hodiny sa nezastavujú, 1990)*

Hry

- *Obmanstvo (Klamstvo, 1936)*
- *Čto poseješ-to požneš (Čo zaseješ-to zožneš, 1937)*

Vzájomné vzťahy

– Aké je to krásne a ušľachtilé, – fúzač takmer vyskočil zo sedadla, – keď manželia majú pre seba pochopenie. Aj v mojom rodinnom živote je nejednen prípad, ktorý svedčí o vzájomnom porozumení. Nedávno ma Melánka poslala na nákup. Dala mi peniaze a ja som šiel. A tam – stretol som sa s priateľom. S dobrým, starým priateľom. Slovo dalo slovo a ja som sa vrátil domov bez nákupu...i bez peňazí. A myslíš si, kamarát, že medzi nami došlo k nejakému nedorozumeniu alebo k hádke? Kdeže! to by musela byť iná žena, nie moja Melanočka! Hneď prišla k rozumnému záveru, že len hora s horou sa nezíde, a človek s človekom – kedykoľvek. Česť a dôstojnosť človeka si treba vždycky vážiť!

Zapálil som si vari už piatu cigaretu a len-len že mi nevyletelo z úst: „Klameš, kamarát!“

– Rozprávaš, braček, – opäť sa ozval brucháčik, – akoby si vymenúval ušľachtilé charakterové črty mojej Parasočky. Presne tak je to aj so mnou, keď sa náhodou stretnem s dobrými priateľmi. Stáva sa, že ma kámoši privedú domov: hlavu mám boľavú a ťažkú ako kameň, nohy ma neposlúchajú. A Parasoňka sa na mňa súcitne pozrie, potom ma, unaveného, pomaly vyzuje a vyzlečie. Opatrne ma uloží na gauč, vraj, Petko, odpočiň si. Okrem toho mi v prípade potreby priloží

na rozpálené čelo studený obklad. Za takýto humánný vzťah si svoju drahú ženičku nesmierne vážim...

Na koniec tohto ubíjajúceho dialógu brucháčik pošmátral v kufri, vybral tri cestovné poháriky z umelej hmoty a naplnil ich priezračnou tekutinou z malej ploskej fľaše. Obrátil sa ku mne a ponúkol ma: – Nech sa páči...!

Už-už mi dochádzala trepezlivosť. Chcel som im hodiť do tváre: „Vy klamári! Táraji hnusní! Zákerní chválenkári!“, ale nasilu som sa zdržal, vykřivil ústa do ľstivého úsmevu, zdvihol pohárik a polohlasne zažalal:

– Na vaše zdravie. Na to, aby nám naše ženy rozumeli...!

– My sme teraz, súdruženko, voľní ako vtáci, – priznali sa moji noví známi. – Ženy nás opustili. Už sa ani nepamätáme kedy...

(IVANČOV, Fedor. *Jantárová cesta*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1986. s. 86 – 87)

JAKOBEUS, Jakub

(o. 1591 Kutná Hora – 3. 9. 1645 Prešov)

kňaz, učiteľ, básnik a spisovateľ

Životné osudy českého humanistu a autora prvého diela v slovakizovanej češtine sú úzko späté s Prešovom. Pochádzal z kutnohorskej meštianskej rodiny, odkiaľ po ukončení tunajšej latinskej školy odišiel študovať na Karlovu univerzitu v Prahe. Už po získaní bakalárskeho titulu v roku 1613 nasledovali roky pedagogickej praxe v Sušiciach a Písku, počas ktorých v roku 1616 ukončil magisterské štúdium. O dva roky na to bol vysvätený za utraktivistického, teda kališničkeho kňaza a v pohnutých časoch českého stavovského povstania sa stal najprv kaplánom a v rokoch 1619 – 1621 staromestským farárom v Prahe. Po prehratej bitke na Bielej hore bol podobne ako mnohí iní protestanti nútený odísť do exilu. Prvé roky strávil v saskom meste Schandau, no už v roku 1624 odišiel na Slovensko, odkiaľ údajne pochádzala jeho matka, a istý čas sa zdr-

žal v Trenčíne pod ochranou trenčianskeho a liptovského župana, grófa Gašpara Illešházyho. Po dvoch rokoch prijal pozvanie Juraja Rákociho a prišiel na východné Slovensko. Rok pobudol v Kučine, ďalšie dva v Soli až sa napokon v roku 1629 usadil v Prešove, kde pôsobil ako učiteľ a neskôr rektor na mestskej škole. V tom čase už bola známa ako *Celebrinum Gymnasium* (Slávne gymnázium), najmä zásluhou Jána Bocatia, ktorý tu pôsobil na sklonku 16. storočia, ale i Jakobeovho predchodcu Jána Serediho z Veľkého Šariša. K Jakobeovým žiakom patrili i tunajší rodák Ján Bayer a neskorší rektor tejto školy. V roku 1639 sa Jakobeus stal aj farárom slovenských evanjelikov v špitálskom kostole (dnes Katedrála sv. Jána Krstiteľa). Popri pastoračnej a učiteľskej práci sa zapájal do diania v meste, najmä kázňami pri mimořiadnych udalostiach v meste, akými iste bolo začatie stavby kostola pri mestskej škole pre maďarských evanjelikov v roku 1642 či rozsiahly požiar na Veľkú noc nasledujúceho roku. O dva roky po tejto udalosti Jakobeus zomiera, pravdepodobne na mor.

Začiatky Jakobeovej literárnej tvorby siahajú ešte do obdobia pred jeho odchodom z Čiech. Je autorom mnohých latinských veršov svetskej poézie, ale aj

náboženskej a kázňovej prózy. Za všetky spomeňme aspoň prvé propagačné dielo českých exulantov v cudzine, a to cirkevno-historickú prózu *Obraz premien českých evanjelických cirkví v prekvitajúcom českom kráľovstve* či zbierku oslavných básní *Blúznivé sny o voľnom čase na jar v roku 1627*, venovanú ochrancom evanjelickej cirkvi. S Prešovom súvisia aj jeho príležitostné kázne. Jednou z nich je *Anamiss: to jest: Věčná a neumírající paměť založení Domu Božího národu uherskému ve svobodném a královském městě Prešově*, v ktorej apeloval na mešťanov, aby dbali o stavbu chrámu a pripomenul im významné historické okamihy mesta. Rovnako, keď na Veľký piatok v roku 1643 po údere blesku zachvátil Prešov rozsiahly požiar, snažil sa ľudí povzbudiť kázňou *Žalostná Velká noc slávneho mesta Prešova*. Hoci spomína požiar ako Boží trest za to, že ľudia na sviatok miesta svätenia pracovali alebo sa išli zabávať do Borkuta, zároveň im radí, ako stráviť smutné sviatky, aby pomáhali občanom postihnutým požiarom, aby bohatí vyhnali lakomosť zo svojich srdiec, aby viedli striedmy a chudobný život a dávali almužny. Jeho najcennejším dielom je báseň napísaná v Prešove v slovakizovanej češtine *Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa* (1642), ktorá mala byť dodatkom k dodnes

nezvestnému dielu *Živý opis slovenského národa*. Nadviazal v nej na niekoľko svojich predchádzajúcich už výraznejšie protivojnovo či spoločensky a nábožensky angažovaných básní. Vymedzil v nej územie Slovenska medzi Dunajom, Hornádom, Bodrogom a Tisou, pôvod Slovákov i vývin ich jazyka.

TVORBA – výber

Poézia

- *Symbolon mentis gratae* (Vyznanie vďačného srdca, 1612)
- *Poean admirandae et adorandae Christi theantropiae* (Chválospev na podivuhodné a zveľbovaniahodné bohočlovečenstvo Krista, 1615)
- *Otii vernalis anni M.DC.XXVII et vota* (Blúznivé sny o voľnom čase na jar v roku 1627, 1627)
- *Gentis Slavonicae lacrumae, suspiria et vota* (Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa, 1642)

Próza

- *Idea mutationum Bohemo-evangelicorum ecclesiarum in florentissimo regno Bohemiae* (Obraz premien českých evanjelických cirkví v previtajúcom českom kráľovstve, 1624)

Kázne

- *Dianoia nativitatís Johannis Baptistae, to jest: Spis, rozdíllost soudů v sobě zdržující, jenž povstal při narození sv. Jána Křtitele* (1619)
- *Kázání pohřební o slávě, ochraně, vzáctnosti a bezpečnosti duší lidí spravedlivých, jenž v rukou Božích zůstávají* (1621)
- *Anamniss: to jest: Věčná a neumírající paměť založení Domu Božího národu uherskému ve svobodném a královském městě Prešově* (1642)
- *Žalostná Velká noc slávneho mesta Prešova (Pascha lachrymosum inclutae urbi Epriensi, to jest kázání božího slova na den velikonoční, (1643)*

« Titulný list *Gentis Slavonicae lacrumae ...* (Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa). Zdroj: *Jakub Jakobeus* (okolo r.1591-1645) : výber z diela. Jozef Minárik. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1963. s. 289.

Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa

Ja, čo kedysi v mladom veku som napísal veľa básní a nesmrteľné meno som básňami získal, teraz hovoriť o tých slzách a tisícoch žiaľoch národa Slovákov túžim.

*Slzy bez miery, uver i nárek bez konca tuná
Národ-Mat' Slovákov chrlila stále a prevravieť chcela.
Trikrát plačlivým hlasom sa pokúšala ver'ozvať,
trikrát veru hlas zlomený zamrel jej na smutných perách.
A keď sa pomaly vzchopila, v slzách reč takúto rečie:
„Taký lós teda ma čaká? Ja, Národ-Mat' slovenská, Národ
drahý Bohu, a predsa som nútená takéto žiale
znášať? A sotená pod hladinu vôd hučiacich strmhlav,
od hrozieb Satana Mohameda a zúfalstva skleslá
plakať tam mám? Či plač ten var bez konca bude? Ó, načo,
načo, zbor svätý, je tvoja potecha, prorockým hlasom
tolko ráz kedysi povedaná a v maličkovej knižke
obsiahnutá? Um umný ty neumný máš už a jazyk
taký až vrtošivý? Ej, úmysel vratký ťa zmenil?*

*Svedok, čo oblohu brázdí a tento svet naplňa svetlom –
Slnce, otec to hviezd, tu veľa ráz, zastretý hmúrou,
obracal od sveta tvár a svetlo odmietal dávať.*

*Videli sme, že zhnusený vraždením šíleným strašným,
z lásky ku kresťanom tam na nebi prelieval slzy.
Svedkom tuná je rieka Hornád i Bodrog i Tisa!
Svedkom tuná je otec vodstiev, sám vznešený Dunaj,
ktorý sa s dumným dunením valil, mohutné prúdy
vôd vpred hnal a veľa ráz, so starým korytom nie ver'
spokojný, na miesta nové sa rútil a obrovské vrchy
podomieľal – neznasúc uzdu – okolie kraje
nariekať nútil; tak odsúdil vraždenie desné i psov krv
chlípajúcich! Nuž kto by, ach, kto by sa mohol slz zdržať,
vraviac o týchto veciach, hoc by bol hneď tvrdší než Hydra
a než kaukazská šelma, či divší než medveď sám skýtsky?
Pozri len, ako si tváre rukami drásajú matky
zbavené dojčiat, nárekom námestia, rázcestia plnia,
kvília i mužovia, kvília a bedákajú i ženy,
kvília i mládenci, kvília a bedákajú i devy,
i ja smutná tak bedákam, za deťmi svojimi kvílím!*

*Slovenské hory, slovenské rieky, žalostne plačte,
plačte nad deťmi mojimi, nad sudbou, nad veľkým bôľom.
To chcem. to si ja uštvaná Matka Slovákov želám.
Ježišu Kriste, ty zmiluj sa láskavo nad mojím húfom.*

(Jakub Jakobeus - okolo r. 1591-1645 : Výber z diela. Ed. Jozef Minárik.
Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1963. s. 295, 297, 301, 305, 307)

KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo

(17.3.1853 Hybe - 23.12.1941 Prešov)

úradník, knihovník, spisovateľ, prekladateľ a historik

Pseudonym: Abellino et Comp., Béla Mikrosz, Dianthus, Tatránsky

Prvý knihovník prešovskej Obcej knižnice Belo Klein pochádzal z lipoťskej obce Hybe, kde sa narodil v národne orientovanej rodine notára Ľudovíta Kleina. Základné vzdelanie získal v rodisku a Liptovskom Hrádku, odkiaľ odišiel študovať na slovensky orientované gymnázium v Revúcej. Neskôr prestúpil na gymnázium v Spišskej Novej Vsi, aby sa zdokonalil v maďarčine nevyhnutnej v tej dobe pre pôsobenie v štátnej službe. Po maturite v roku 1872 začal študovať právo na univerzite v Budapešti, kde sa zapájal do činnosti slovenských študentov združených v Slovenskom spolku. Z univerzity však musel v roku 1874 kvôli otcovej predčasnej smrti odísť. Následne nastúpil na vojen-

skú službu a zhodou okolností narukoval k 67. pešiemu pluku v Prešove. Po skončení vojenčiny sa vrátil na Liptov, kde získal miesto súdneho úradníka v mikulášskej sedrii a neskôr prešiel na pozemkovknížny úrad, v ktorom na rôznych pôsobiskách zotrval 46 rokov. Istý čas pracoval v Ružomberku, potom v Dolnom Kubíne, kde sa zoznámil nielen s Hviezdoslavom, ale i so svojou prvou manželkou Elenou Meškovou. Nasledoval pobyt v Trenčíne a v Banskej Bystrici, kde už pôsobil ako vedúci pozemkovej knihy a túto funkciu zastával v rokoch 1897 - 1922 aj v Prešove, kde sa usadil a aktívne prežil polovicu svojho života. Do spoločenského života sa zapájal už po svojom príchode do Prešova. Najprv ako člen Sečeniho kruhu, neskôr Spoločenského spolku, ľudovo nazývaného Kasíno, ktoré-

ho členovia sa stretávali v budove Čierneho orla. Klein bol zanieteny šachista, šachy hrával aj s Vajanským a v roku 1908 založil v Prešove prvý oficiálny klub, *Prešovský šachový kruh*. Okrem toho rád rybárčil, chodil na prechádzky a venoval sa fotografovaniu. Po odchode do dôchodku sa stal členom a v rokoch 1924 - 1925 aj predsedom miestneho odboru Matice slovenskej. V roku 1925 prijal poverenie knižnej rady a stal sa knihovníkom v novovzniknutej Obcej knižnici, ktorú viedol takmer desať rokov a vybudoval jej pevné zázemie v Prešove. Popritom od roku 1933 vykonával aj funkciu kronikára a spisoval *Pamätnú knihu mesta Prešov*. Zomrel vo veku 88 rokov v Prešove, kde je i pochovaný.

Literárne tvoriť začal už ako študent a svoje prvotiny publikoval v časopise *Orol* i v almanachoch *Tatran* a *Živena*. Výrazné boli najmä jeho parodicko-satirické fejtóny a črty uverejnené v zábavníku mladej generácie *Dunaj*, ktorý v roku 1874 aj sám redigoval. Belo Klein svoje básne a články zvykol podpisovať pseudonymom Tesnoskalský, ktorý si zvolil podľa prírodného útvaru Tesnie skaly v jeho rodisku. Využíval aj pseudonymy Abellino et Comp., Béla Mikrosz, Dianthus či Tatránsky. Počas obdobia, kedy pôsobil v štátnej službe písal prevažne po maďarsky. Ako Mikrosz Belo vydal v roku 1897 veršovaný román

Lidércfény (Bludičky), ako Dianthus vydal maďarský preklad Hviezdoslavových sonetov v Árvamegyi *Almanachu*. Do maďarčiny prekladal Vajanského básne. Sám neskôr priznal, že v tom čase bol národu takmer odcudzený. Po vzniku Československa začal písať po slovensky a venoval sa hlavne vedeckej a populárno-vedeckej práci. Zaujala ho literárna minulosť Šariša, o ktorej písal články do slovenských novín a časopisov: *Šarišské hlasy*, *Slovenský svet*, *Slovenské pohľady Slovenský východ*, *Šariš*, ale i *Prúdy* a *Slovenské pohľady*. Knižne publikoval historické diela: *Zemianstvo Liptova a jeho slovenskosť*, *Obrazy z dejín prešovských evanjelikov* a *Oppidum Hybbe*, v ktorých mapuje dejiny rodného kraja i mesta Prešov, ktorý sa stal jeho druhým domovom. Tesnoskalský nebol profesionálny historik, a preto pri porovnaní s najnovšími poznatkami v práci možno nájsť viacero historických nezrovnalostí. V rukopise zanechal *Pamäti veľkej doby*, *Šarišskú kroniku vojny a štátnej zmeny*, *Nástin dejín Šariša* a hlavne tri zväzky *Pamätnej knihy mesta Prešova* zachytávajúce jeho dejiny do roku 1919. Tie sa v roku 2012 dočkali i svojej knižnej podoby. Aj vo vysokom veku neustále študoval, písal, skúmal. Bol považovaný za nestora prešovských literárnych autorov a patrí k významným osobnostiam národného a kultúrneho života.

TVORBA

Román

- *Lidércfény (Bludičky, 1897)*

Historické práce

- *Zemianstvo Liptova a jeho slovenskosť (1924)*
- *Obrazy z dejín prešovských evanjelikov (1933)*
- *Oppidum Hybbe (1942)*

Články

- *K dejinám slovenského života v Prešove (Prúdy, 1927)*
- *Prvé politické ohlasy Slovákov (Slovenské pohľady, 1928)*
- *Slovenské veršované pamiatky Šariša (Slovenské pohľady, 1931)*

Obrazy z dejín prešovských evanjelikov

I. Z doby krvavého tribunálu

A keď potom sedmohradským kniežaťom Apafym a tureckým sultánom napomáhaný Imrich Thököly vztýčil zástavu náboženskej svobody, evanjelici víтали ho s jasotom.

Kto bol Imrich Thököly?

Nepochádzal z veľmi starej zemianskej rodiny, jeho praded Sebastián – neznámyho priezviska – r. 1569 bol v Trnave bohatým obchodníkom, zbohatnul kupectvom koní. Ale s peniazmi sa neuspokojil, hodlal si aj v spoločenskom živote získať ctené miesto. Roku 1572 prijali ho spolu so synom Gáborom do radu zemanov s praedikátom de Tekelháza. Kežmarský zámok spolu s veľkostatkom k nemu patriacim dostal zprvu len do zálohu od Alberta Laskyho za požičaných 42 000 zlatých. Ale keď tento záloh vymeniť nevládal, pripadol veľkostatok Thökölymu ako vlasť. Tak dostal nový predikát de Kesmark a meno Thököly zostalo mu za priezvisko.

Potomci jeho priaznivými ženbami zveľadili i bohatstvo i dôstojnosť rodu. Otec Imrichov Štefan, po matke potomok Thurzovcov, býval na Oravskom zámku; okrem grófskeho rangu dostal titul dedičného župana Oravy. Pridržiaval sa evanjelického vierovyznania; na jeho dvore v Orave zdržiavali sa vždy duchovné osoby evanjelické.

Imrich Thököly narodil sa 25. sept. 1657. Nedovršil ešte ôsmy rok veku svojho, keď ho Michal Apafy, sedmohradské knieža, vymenoval

za župana stolice marmarušskej. Mal tu po matke rozsiahle dominiium.

Čo 11-ročný bol prešovským študentom. Roku 1667 kolégium v Prešove, ústav luteránsky vysokoškolského rázu, prešlo do novej budovy, postavenej z obetavosti evanjelických stavov. Otec Imrichov, Štefan Thököly prispel k tomu značnou obeťou. Ním darovaná 600-jutrová vinica v Náde, reprezentovala do 10.000 zlatých! Dňa 22. januára 1668 večer prišiel Imrich do Prešova, na druhý deň pozval k sebe profesorský zbor na obed. Profesori sa dostavili a z Magdeburgu ku kolegiálnej škole povolaný rektor Samuel Pomarius vzletnou rečou vítal syna najbohatšieho patróna školy. Na druhý deň dozorcovia školy a všetci profesori odprevadili Imricha do gramatickej triedy, kde Pomarius znovu slávnostnou rečou predstavil triednemu profesorovi mladíka, ako novú nádej vlasti a evanjelickej viery. Imrich Thököly získal si v Prešove veľkej obľuby, chválili jeho bystrý rozum a smelé vystupovanie.

Pamätné dni jeho študentského života v Prešove boli 13. okt. 1668 a 4. okt. 1669, keď na verejných skúškach prednesených školských divadelných dramatoch on hral hlavné úlohy. Boly to žilinským rodákom Eliášom Ladiverom, profesorom kolegia, písané školské dramaty: Vytrvalý Eleazar (Eleazar Constans) a Skalopevný Papinián (Papinianus Tetragenos). V poslednom kuse mal Imrich takú úlohu, ktorej jedna scéna splnila sa v pozdejšej dobe jeho života.

S triedou syntaxu skončilo sa jeho prešovské študovanie, lebo ho jeho otec pre nastalé zmätky povolal domov.

(KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Obrazy z dejín prešovských evanjelikov (II. Z doby jozefinskej)*. Zlatý fond denníka SME 2011. Dostupné na: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1501/Klein-Tesnoskalsky>)

KOČANOVÁ, Mária

(8. 12. 1890 Kostol'any nad Hornádom
– 30. 8. 1976 Bratislava)

**pedagogička, prozaička, spisovateľka pre deti a mládež,
osvetová pracovníčka**

Pseudonym: Ada Kostolanská, Ada Ondrejová, Ada Solivarská, Anna Kostolanská, Mária Kostolanská, Teta Mária

Zbieram zrnká pravdy v histórii, zaznačené v análoch a kronikách, v kódexoch, listinách i zažltnutých pergamenoch, ale aj v povestiach a legendách. Chcem odkryť závoj vekov, prehrabať pahrebu, rozdúchať oheň, aby sa národná hrdosť rozblčala ako strážny oheň... Týmito slovami charakterizovala svoju tvorbu milovníčka šarišského nárečia Mária Kočanová, jedna z najplodnejších východoslovenských autoriek próz, dramatických prác, rozhlasových hier i literatúry pre deti a mládež, ktorá rada spracovávala regionálnu tematiku. Napísala vyše dvoch desiatok kníh a veľký počet drobnejších prác uverejnila v časopisoch.

Narodila sa v Kostol'anoch nad Hornádom v kantorskej rodine Ondreja Martončíka. Kuchyňa jej rodičov bola miestom stretávania

sa mladých aj starých ľudí, ktorí si tam rozprávali dávne príbehy a spievali pesničky, a možno práve tieto chvíle ju inšpirovali k tvorivosti i budúcemu povolaniu. Študovala na Učiteľskom ústave v Košiciach, po jeho absolvovaní učila v ľudových školách vo Fričovciach, Göböli v Maďarsku a v rokoch 1916-1939 v Solivare pri Prešove, kde po predčasnom odchode do penzie aj ostala bývať. V škole s deťmi veľmi rada nacvičovala rôzne scény a dramatické práce v šarišskom nárečí.

Kočanovej prvotinou bola poviedka *Smrť jednej ženy*, neskôr zaradená do zbierky poviedok *Ukradnuté šťastie*. Literárne práce uverejňovala od roku 1922 v časopisoch *Živena*, *Kultúra*, *Slovenské Pohľady*, *Nová žena*. Podľa námetov z východoslovenských dejín vznikli jej *Šarišské povesti* a historický román *Nemý mních*, v ktorom sa odohráva príbeh idyllickej lásky

TVORBA – výber

Próza

- *Šarišské povesti* (1935)
- *Nemý mních* (1941)
- *Raj srdca* (1943)
- *Ukradnuté šťastie a iné novely* (1943)

Dráma

- *Višňový kvet* (1935)
- *Jarná scéna* (1939)
- *Túha a šťastie* (1939)
- *Pytač miliónov* (1940)
- *Súd, na ktorom každý vyhrá* (1940)
- *Z dvoch vlamačov pravý je ten tretí* (1941)
- *Dve ženy* (1942)
- *Šťastné manželstvo* (1942)
- *Macocha* (1943)

Próza pre deti a mládež

- *Starý rok* (1938)
- *Zlatá princezná* (1941)
- *Vtáčí snem* (1946)

Hry pre deti a mládež

- *Ježibaba sa už polepšila* (1939)
- *Ježiško nám doniesol mamičku* (1940)
- *Idem k Ježiškovi* (1940)
- *Motýľ v kukle* (1943)
- *Šípková Ruženka* (1943)

Hedvivy Kožuchovskej a Petra Jablonovského. Vplyvom intríg ich rodín sa táto láska časom úplne zničí a zmení na krutú nenávisť. Zacho-

vanú prvú časť z pôvodne plánovanej trilógie *Rozbresk na slovienskej Morave* edične v roku 2014 pripravil Ľudovít Petraško pod názvom *S Perúnom na štíte*. Dej tohto historického románu sa odohráva na dnešnom Ponitří i moravsko-sliezskom pohraničí a autorka v ňom zachytila život Slovienov, ich pohanský mýtus a jeho vplyv na spoločensko-politický život.

Peklo šarišských švihákov

Bola tmavá zimná noc, keď sa cigán Kondráč so svojimi kumpánmi Grujom, Karušom a Filkom vracali z dlhého hrania na fašiangovej zábave. Motali sa od únavy i od vypitého vína po zasneženej ceste a len keď došli na krížnu, uvedomili si, že už vlastne ani nevedia, kde sú – či na krížnej pri Prešove či okolo Hanušoviec a či zišli až ku Kysaku. Ustatý Kondráč sa zvalil do snehu a zveril sa svojim kamarátom:

– Ta vam povim, že lepší bulo, keď sme dakedy hrali Paločaymu. To sme aspoň daco zarobeli... A teraz? Vlačíme še jak durne po valaloch, bavime až do rana a ledva tri groše dostaneme...

(...)

Ako tak milí cigáni sedia a rozдумujú, počujú zrazu divný zvuk – akoby sa koč šuchtal po zamrznutej ceste. Len čo povyskakovali zo snehových hniezd, už pred nimi stojí parádny čierny koč so štyrmi ohnivými paripami. Cigánom oči ako jablká povyskakovali od úžasu a kým sa stihli spamätať, už ich čiesi ruky tlačia do koča.

Prvý vyskočil Kondráč ako primáš, za ním nastúpil Filko s Grujom a naostatok Karuš s veľkou basou. V koči vládne ticho ako v kostole a cigáni ani len netušia, s kým a kam sa vezú. V šedom prísvele zazrú tu kúsok bielej košeľe, tam špičku čiernej lakovanej topánky či vysoký čierny cylinder. Leteli tmavou nocou ako šípy... Ubehli už vari i dve hodiny, keď na rovine pred sebou uvideli svetielko, ktoré im v cvale ukazovalo smer cesty. Po chvíli došli k veľkému močiariu. Karuš, ktorý prvý videl, že klesajú do zeme chcel zakričať, ale kočíš, čo vedľa sedel mu takú vlepil zaucho, až sa mu hlava zakrútila. A tak išli ďalej, čoraz hlbšie pod zem... Odrazu sa pred nimi objavil krásny palác. Grujo si najprv pomyslel, že ich azda vezú do Veľkého Šariša do Rákoczyho kaštiela, ale rýchlo zbadal, že tento palác je omnoho krajší.

Koč konečne dohrkotal a odzadu sa ozval prísny hlas:

Dolu z koča!

Cigáni hned zoskákali ako kačky do vody.

Za mnou!

Zaznel druhý príkaz a Kondráč, Filko, Gujo, Karuš už kráčali za dvoma pánmi do prekrásnej sály, plnej pánov a panien, krásnych ako sen. Na konci sály zastali a rozkázali im hrať.

– Po šarišsky budete hrať, lebo ak nie, budeme vám po jednom zuby trhať!

To radšej hrať, – pomysleli si naši hudci. A aké čudo! V živote im muzika nešla tak pekne od ruky ako teraz. Valčíky i čardáše, pesnička za pesnič-

kou. Ktovie ako dlho takto hrali, no už boli nielenže unavení, ale i hladní. Báli sa však prestať hrať. Nakoniec sa osmelil Filko a ukázal pánom na ústa, že by chceli jesť. A jedla i pitia tu veru bolo od výmyslu sveta. Nuž jedli po jednom, i pili po jednom i na záchod chodili po jednom.

A medzi tým hrali a hrali a hrali. Karuš už nevládal basu udržať, Filkovi v hlave hučalo a Grujo len štuchal do Kondráča, že mu treba na veľkú... Konečne prišla pauza, a tak sa spolu vybrali von. Zamierili rovno k maštaliam a tu – čo nepočujú! Ktosi ustavične vyvoláva: – Farto, Berthoty! A o chvíľu: – Farto barón Paločay! Fartó barón Ghillányi! Farto pyšný Péchy!

Už to Kondráč nevydržal a potichučky nazrel oknom do maštale. Všade stáli krásne kone, ale inak nikde nikoho. Zvolal:

– Ta dze tu baron?

– Tu som Kondráč, – ozval sa jeden kôň a za ním hned ďalší:

– Á, servus Filko!

Viete si predstaviť, ako sa zadivil cigáni, že tu i kone „fajne hutoria“. Hned sa s nimi pustili do reči i tak sa dozvedeli, že sú v pekle, až na samom dne. A že práve tu sú všetci šarišskí páni a slúžia čertom ako kone, aby odčinili všetko zlé, čoho sa dopustili. A i to zvedeli, že tento palác je palácom samého diabla a stojí rovno pod Šarišom.

(Stratené šarišské príbehy a povesti.

Zost. KOZLOVÁ Marianna. Prešov : Vydavateľstvo Privatpress, 2007. s. 170 – 174)

KOSTRA, Ján

(4. 12. 1910 Turčianska Štiavnička – 5. 11. 1975 Bratislava)

básnik, prekladateľ, esejista, maliar

Pseudonym: Ján Medník, Ján Robur,
Kristián Benko – spoločný s Kristou Bendovou

Tento „totálny či absolútny lyrik“ známy najmä svojou milostnou poéziou bol v slovenskej literatúre činný vyše štyridsať rokov. Literárna kritika prijímala jeho diela veľmi pozitívne, ako posolstvo krásy tvarov, harmónie, bezpečnosti a istoty, po ktorej túži každý človek. Narodil sa v rodine kolárskeho majstra, k svojim rodičom, hlavne k matke, mal nesmierne pekný vzťah plný úcty, lásky a ten prerástol až do všeobecného obdivu k ženám, ktoré vyzýval ako božstvo. Rodičom venoval svoje básne poukazujúce na ich ťažký život. Pôvodne sa chcel stať profesorom kreslenia, preto po Ľudovej škole v rodnej Štiavničke a Štátnej reálke v Žiline, pokračoval v štúdiu v Prahe na Umelecko–priemyselnej škole. Súčasne sa však stal aj poslucháčom

Filozofickej fakulty Karlovej univerzity a v rokoch 1930 – 1933 študoval architektúru na Českom vysokom učení technickom. Počas štúdia bol veľmi aktívny, vyhľadával pokrokové literárne a dramatické spolky, stal sa aj členom slovenského spolku Detvan. Vojenskú základnú službu si odslúžil na východe republiky v Levoči a po jej skončení sa vrátil do Bratislavy. Pracoval v banke, no keďže s týmito povoláním nebol spokojný, rozhodol sa venovať novinárskej práci a stal sa redaktorom *Robotníckych novín* v Bratislave. V rokoch 1939 – 1942 bol redaktorom Slovenského rozhlasu v Prešove, neskôr aj v Bratislave. Súčasne bol šéfredaktorom týždenníka *Kultúrny život*. Od roku 1956 sa profesionálne venoval len literárnej práci. Počas svojho života mal štyri manželky, z nich aj dve známe spisovateľky Kristu Bendovú a Hanu Ponickú.

Jeho prvotiny sú poznačené sociálnymi témami, ktoré ho zaujímali počas celého života. Básnický čistým, prostým obrazom dokázal vyjadriť aj najzložitejšie otázky ľudského bytia. Témou jeho básní bolo detstvo v zbierke *Hniezda*, domov v zbierke *Moja rodná* a láska v zbierke básní *Ave Eva*. Nerozlučnou súčasťou Kostrovej literárnej činnosti bola jeho bohatá prekladateľská tvorba z francúzštiny, španielčiny, ruštiny i češtiny venovaná jeho obľúbeným básnikom (Baudelaire, Villon, Gorkij, Goethe, Mácha ai). Od mladosti až do konca života žil tento umelec pre dve svoje vášne. Jednou bola poézia a tou druhou kreslenie a maľovanie. S jeho originálnymi ilustráciami, kde dominujú zátišia, kvety, stromy, rodná krajina i blízki ľudia, sa stretne aj v jednom z vydaní jeho zbierky *Ave Eva*. Za svoju tvorbu získal veľa ocenení: Laureát štátnej ceny, Laureát štátnej ceny II. stupňa, Štátna cena Klementa Gottwalda za literatúru, Zaslúžilý umelec i Národný umelec. Básnik Miroslav Válek na poslednej rozlúčke s Jánom Kostrom povedal: *Nie, básnik nezomiera, odchádza. Ako odchádzajú vody riek. S tvárou obrátenou k nám, potichu, bez slov cúval, tak ako cúvajú stromy do jesene. Poznal ľudské slabosti a vášne, sny a túžby, presily smútku i horké chvíle samoty... V celom jeho diele cítiť obavu o človeka, o život, o svet, v ktorom žije. Jeho myslenie bolo zložitá, reč prostá...*

TVORBA – výber

Poézia

- Hniezda (1937)
- Moja rodná (1939)
- Ozubený čas (1940)
- Puknutá váza (1942)
- Všetko je dobre tak (1942)
- Ave Eva (1943)
- Presila smútku (1946)
- Básne (1949)
- Na Stalina (1949)
- Za ten máj (1950)
- Javorový list (1953)
- Šípky a slnečnice (1958)
- Báseň, dielo tvoje (1960)
- Každý deň (1964)
- Len raz (1968)
- Prvé a posledné (1977)
- Poézia pre deti a mládež
- Vtáčky (s Kristou Bendovou, 1951)
- Zvieratá (s Kristou Bendovou, 1951)
- Priamy smer do Tatier
(s Kristou Bendovou, 1953)
- Janko Hraško (1960)
- Našiel som nožik rybku (1963)

Eseje

- Básnik o básnictve (1944)

*Buď dobrá k nemu. Dobrá k nemu buď.
Keď obracia sa za oblúkom dúhy
i keď mu privalí jak balvan smútok hrud'.
Vždy jeden mocnejší je ako druhý.*

*Buď dobrá k nemu. Porozumenie
nech ťa vždy sprevádza, keď skúmaš, čo ho bolí.
Život je veľké krásne umenie.
Nemáme ešte pre ten odbor školy.*

*Koľko len básní, obrazov a sôch,
pesničiek koľko, koľko symfónií
blesk zloby spálil vinou obidvoch
a v zárodku ich vrhol do pomyjí.*

*Buď trpezlivá, ak vieš, že ťa rád.
Stoj pri ňom hoci v neúspešnej práci.
Ak rada ho máš, pamätaj ten sad,
sad zásnub, kvetov opýchavej krásy.*

*Buď príčinnivá, len tak všetko čas
rozvinie do kvetu i do ovocia.
Len sladkosť sať a zahnúť, keď mráz
do sadov šľahne, vie aj včela, osa.*

*Buď dobrá k nemu. Porozumenie
nech ťa vždy sprevádza, keď skúmaš, čo ho bolí.
Život je veľké krásne umenie.
Nemáme ešte pre ten odbor školy.*

Dvom

*Buď dobrý k nej. A trpezlivý buď,
kým koreň rozvetví sa za výživou,
aby strom mohol vetvy rozklenúť
bez poškodenia povíchrinou divou.*

*Buď trpezlivý. Porozumenie
nech ťa vždy sprevádza, keď skúmaš, čo ju bolí.
Život je veľké krásne umenie.
Nemáme ešte pre ten odbor školy.*

*Buď dobrý k jej snu. Lebo lepší sen
jak žena vysníva, projekty nezachytia.
Koľko ich padlo v plen, tých detí a snov žien,
v barbarskej minulosti pod kopytá!*

*Ako dve krídla ponad priepasti
nech každá lúbošť dvíha našu dobu
z temna a poníženia, z nešťastí,
do vysvietených miest a dedín glóbu.*

*Buď dobrý k nej. A spravodlivý buď,
keď obracia sa za oblúkom dúhy.
I keď ti privalí jak balvan smútok a hrud',
nezníž sa nikdy pošliapať jej kruhy.*

*Buď dobrý k nej. A porozumenie
nech ťa vždy sprevádza, keď skúmaš, čo ju bolí.
Život je veľké krásne umenie.
Nemáme ešte pre ten odbor školy.*

(KOSTRA Ján. Ave Eva. Bratislava : Vydavateľstvo SÚV SZM : Bratislava 1977, s. 76 – 77)

LADIVER, Eliáš

(o. 1633 Žilina – 2. 4. 1686 Prešov)

kňaz, pedagóg, filozof, dramatik a básnik

Všestranný učiteľ, ale hlavne skvelý filozof, jeden z predstaviteľov prešovskej filozofickej školy a reformátor školstva Eliáš Ladiver pochádzal zo Žiliny, z rodiny evanjelického učiteľa a náboženského spisovateľa rovnakého mena a jeho manželky Anny, rodenej Patakiovej. Rodičia dbali na vzdelanie detí a Eliáš sa vybral v otcových stopách. Po získaní základného vzdelania v rodnej Žiline navštevoval popredné gymnáziá v Levoči, Bratislave a istý čas bol aj žiakom Jána Amosa Komenského v Sárospatku (1650 – 1651). Jeho didaktické postupy a vyučovacie metódy potom aplikoval počas vlastnej pedagogickej praxe. Univerzitné štúdium absolvoval v centre reformácie vo Wittenbergu a Erfurte. Od návratu domov v roku 1655 pôsobil najmä v učiteľských službách. Najprv ako rektor viedol školu v Žiline, o šesť rokov prijal ponuku na rovnakú pozíciu v Bardejove. V roku 1667 bol krátko farárom v Lipovskej Teplej, no ešte v tom istom roku sa

stal jedným z profesorov na práve otvorenom evanjelickom kolégiu v Prešove, kde učil v VII. triede logikov. Popri logike prednášal aj filozofiu a polemickú teológiu, ktorej pochopenie v tom čase predstavovalo dobový ideál vzdelanosti. Ladiver vyučoval metódou „spojeného kruhu“. Svoje prednášky dával študentom zopakovať prakticky, kladením otázok, a systematicky, podľa logických pravidiel. Pri skúškach študentom predkladal neočakávané nové problémy a vytváral priestor na kladenie otázok. Ak niekto nepochopil výklad, dovolil mu požiadať o vysvetlenie. Študenti sa po skončení lekcie rozsadili do skupín vo forme kruhov. Jeden študent zastával funkciu respondenta, druhý oponenta, pričom sa ostatní poslucháči mohli zapojiť do dišputy. Ak niektorí z nich tápal, pomáhal mu. K žiakom bol priateľský, v trestaní mierny, v triede mal vždy vzorný poriadok, žiaci ho mali radi, ale sa ho aj báli. Zastával myšlienku nenúteného vývoja detskej mysle: *Rozum ako jablko*

pomaly zreje. Jeho rovesníkom a kolegom bol Izák Caban, no názorovo sa rozchádzali najmä v teórii atomizmu, ktorej bol Caban stúpencom. V dôsledku protireformačného hnutia kolégium v roku 1671 obsadilo cisárske vojsko, učitelia boli vypovedaní z Prešova a školu prevzali jezuiti. Ladiver po nútenom odchode z Prešova strávil pár mesiacov v Tisovci, skrýval sa v Kežmarku, pobudol v Toruni, Gdaňsku, Lešne, dva roky strávil na univerzite v Jene až sa napokon v roku 1678 usadil v sedmohradskom Sibiu, kde bol rektorom gymnázia. V roku 1682 dostal pozvanie od bývalého žiaka Imricha Tököliho, ktorý sa zmocnil Prešova a evanjelikom vrátil kostol i školu. Ladiver sa tak po desaťročnom exile vrátil a stal sa rektorom obnoveného kolégia. Pod jeho vedením sa škola rozvíjala, čo sa odrazilo i v rastúcom počte študentov. Už v nasledujúcom roku sa na škole uskutočnil prvý celoročný examen formou dišputy na tému biblického textu a pre potreby školy vypracoval aj nový školský poriadok. Ladiver úspešne viedol prešovské kolégium až do svojej smrti v roku 1686, a tak sa aspoň ne-dožil ďalšieho zatvorenia kolégia a Caraffových krvavých jatiek.

V novom školskom poriadku Ladiver v prvej časti prezentoval školské povinnosti žiakov a v druhej vymedzil školskú dochádzku do štyroch stupňov. Na prvom sa žiaci

učili abecedu, písať a čítať slová v latinčine, maďarčine, nemčine i slovenčine. Na druhom stupni pribudlo skloňovanie, časovanie, stupňovanie a kratšie preklady. Tretí stupeň už obsahoval gramatiku, písomné školské i domáce práce, či rytmy veršov. V poslednom stupni si študenti osvojovali rečnícke umenie zamerané na vyjadrenie myšlienok, tvorbu protiargumentov, prípravu písomných prejavov a praktických prednesov. Na všetkých stupňoch sa v primeranej miere vyučovalo náboženstvo od čítania Biblie, cez katechizmus až po diskusie o problémoch viery. Vo svojej pedagogickej práci zameranej na sprostredkovanie poznatkov Ladiver od počiatku veril v silu a výchovný účinok divadelných hier, ktoré gymnazistom uľahčili osvojenie si latinčiny, histórie i ostatných vyučovacích predmetov. Za jeho pôsobenia na kolégiu sa v oboch obdobiach hralo divadlo často – pri otvorení školského roka, na rozlúčke so starým rokom, počas Vianoc, Silvestra či Veľkej noci. Sám bol autorom úspešných školských hier známych aj mimo Prešova ako: *Vo viere neochvejný Eleazár* či *Udatný Papinianus*, v ktorej ako žiak účinkoval aj neskorší vodca protihabsburského povstania Imrich Tököli. Hru síce hrali v latinčine, no medzihry boli aj v slovenčine, nemčine a maďarčine. Historické námety v hrách vhodne aktualizoval a pri-

dal k nim moralizujúci i umelecký rozmer. Vernosť viere a cirkvi boli hlavným ideovým posolstvom jeho školských hier, ale aj celoživotným krédom. Okrem divadelných hier bol aj autorom učebníc a početnej spisby z filozofie, teológie, psychológie, rétoriky, logiky, etiky a politiky.

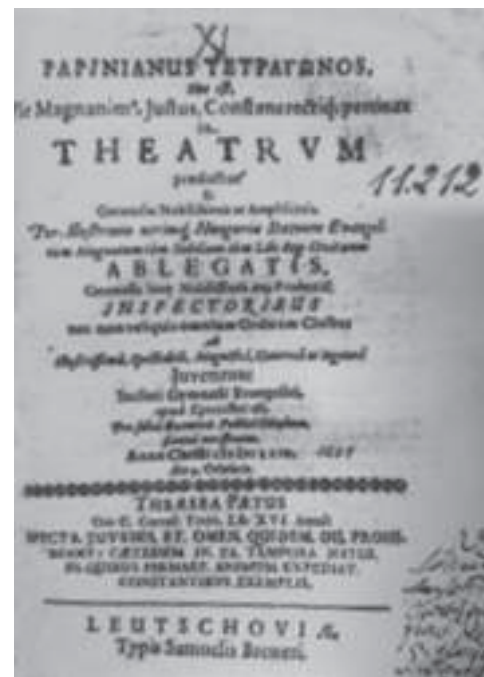
TVORBA – výber

Školské hry

- *Eleazar constans (Vo viere neochvejný Eleazár, 1668)*
- *Papinianus tetragonos (Udatný Papinianus, 1669)*

Odborné spisy

- *Annotationes in Pneumaticam... (Poznámky o duši... 1656)*
- *Annotationes in logicam... (Poznámky o logike... 1657)*
- *De coena Domini (O večeri Pánovej, 1660)*
- *Assertio immota ... (Neochvejný dôkaz... 1662)*
- *De atomis contra Zabanium (O atónoch proti Cabanovi, 1667)*
- *Summulae logicae (Pravidlá logiky, 1671)*
- *Summa metaphysicae Aristotelicae (Súhrn Aristotelovskej metafyziky, 1685).*

Papinianus tetragonos (Udatný Papinianus). Zdroj: Štátna vedecká knižnica v Prešove, deponit HF, svkpoA 77634.

LAZORYK, Fedor

(1. 4. 1913 Becherov – 4. 7. 1969 Prešov)

básnik, prozaik, novinár a učiteľ

Pseudonym: Feď Makovyčan, Ivan Berkut, Smutkožer, Daľnozír

Autor prvej básnickej zbierky vydanej v spisovnej ukrajinčine na Slovensku sa narodil v chudobnej maloroľníckej rodine v Becherove pri Bardejove. Ako nadaný žiak dostal po skončení miestnej ľudovej školy štipendium, ktoré mu umožnilo študovať na Ruskej meštianskej škole v Prešove a následne absolvovať Ruský gréckokatolícky učiteľský ústav. Po jeho skončení v roku 1932 nastúpil ako učiteľ v Lutine, odkiaľ odišiel učiť do zakarpatskej dediny Ruskyj Močar, kde sa popri práci učiteľa venoval aj kultúrno-osvetovej činnosti, literárnej a publicistickej tvorbe. Po okupácii Zakarpatska Maďarskom v roku 1939 sa vrátil na Slovensko a počas 2. svetovej vojny bol učiteľom v dedine Mlynárovce. Po vojne sa

presťahoval do Prešova, kde sa stal redaktorom ukrajinských novín *Prjaševčina*. Od roku 1951 bol jedným z prvých redaktorov spoločensko-kultúrneho mesačníka *Družno vpered* a o dva roky neskôr aj literárno-umeleckého a publicistického časopisu *Dukla*. Pracoval tiež pre dvojjazyčný časopis pre deti *Kolokolčyk-Dzvinočok*. Novinárskemu povolaniu sa venoval až do svojej náhlej smrti. Pochovaný je na mestskom cintoríne v Prešove.

Literárne tvoriť začal už na meštianskej škole v Prešove a v trinástich rokoch mu v zakarpatskom časopise *Včielka* uverejnili prvú báseň *Pieseň matky*. Básne, prózy a články z čias zakarpatského pobytu písal ešte v hovorovej ukrajinčine – rusínčine a uverejňoval ich v miestnych časopisoch pod pseudonymom Feď Makovyčan alebo Ivan Berkut. Po vojne sa plne priklonil k spisovnej forme jazyka a vo svojej básnickej

tvorbe sa tematicky zameral najmä na prírodnú a intímnu lyriku, ale venoval sa i spoločensko-občianskej poézii. Knižne debutoval v roku 1949 zbierkou *Slovo prenasledovaných a hladných*, v ktorej vyjadril túžby, pocity, sny, bolesti i radosti svojho ľudu. Táto prvá zbierka v spisovanej ukrajinčine sa stretla s veľkým ohlasom. Ďalšia zbierka *Veľká sila* vyšla o šesť rokov neskôr a bola silne poznačená politikou a ideológiou. Básne v nej sú plné schematicizmu a deklaratívnych hesiel. Vrchol jeho tvorby predstavuje tretia zbierka *Snežné chryzantémy*, v ktorej sa predstavil ako básnik nežných lyrických veršov s hlbokými úvahami o zmysle života a poslaní človeka. Popri poézii písal i prozaické texty zamerané na premeny života po 1. svetovej vojne, ktoré stvárnil v *Úsvite nad dedinami*, a pomery po 2. svetovej vojne zachytil v lyricko-romantickej povesti *Vek náš festivalový*. V nej sa odrazila jeho láska k folklóru a ukrajinským ľudovým piesňam, ktoré s obľubou zbieral a časť z nich vydal pod názvom *Spivanočky moje*. Vydal aj zbierku noviel a poviedok *Spevy a úvahy*. Bol tiež autorom šlabikára a učebníc pre ukrajinské základné školy a deťom venoval aj viacero básní a rozprávku o zloduchovi Mrázovi a dobrom slniečku. Po smrti ešte vyšiel výber z jeho poézie *Karpatské mámenie*, kniha reportáží z Balkánu a dvojdielne zobrahané poetické i prozaické spisy.

TVORBA – výber

Poézia

- *Slovo hnaných i holodnych (Slovo prenasledovaných a chudobných, 1949)*
- *Velika sila (Velká síla, 1955)*
- *Snižni chryzantemy (Snežné chryzantémy, 1968)*
- *Karpatska zamana (Karpatské mámenie, 1971)*
- *Tvori – poezia (Dielo – poézia, 1985)*

Próza

- *Svitanok nad selami (Úsvit nad dedinami, 1953)*
- *Vik naš festival'nij (Vek náš festivalový, 1958)*
- *Rozdumi i spivi (Spevy a úvahy, 1963)*
- *Tvori – proza (Dielo – próza, 1988)*

Чи слухав хтось
мойого співу,
чи хто відчув
його радості,
жалі?

Мої пісні,
мої скрижалі -
для кого
родилися,
дрижали?

Čy sluchav chtos
tojogo spivu,
čy chto vidčuv
jogo radosti,
žali?

Moji pisni,
moji skryžali –
dľa kogo
rodylysja,
dryžaly?

Поет Пряшівщини

Вони
без відгуку
стихали,
умирали...

Та всупереч усьому,
я щиро вірив
у чуле серце тих,
яким співаю,
яким дзвеню

Poet Prjašivščyny

Voni
bez vidguku
stychaly,
umyraly...

Ta vsupereč usjomu,
ja ščyro viryv
u čule serce tych,
jakym spivaju,
jakym dzvenju

то на сопілці,
то на лірі
чи у ритмі джазу, -
я твердо вірив,
що гідними людьми
вони
на кращий
вступлять шлях
до світлого сузір'я!..

to na sopilci,
to na liri
čy u rytmi džazu, -
ja tvrdo viryv,
ščo gidnymy ľudmy
vony
na kraščyj
vstuplať šlach
do svitlogo suzirja!..

(LAZORYK. Fedir. *Snižni chryzantemy*.
Prešov : SPN, 1967. s. 9)

LENKO, Július

(10. 12. 1914 Hybe – 18. 1. 2000 Bratislava)

básnik, prekladateľ

Pseudonym: Daniel Jozef, Elo Strmina, J. Onkel, Valaský a i.

Július Lenko vystupoval ako vlastenec so silným vzťahom k domovu, no okrem vlastnej kultúry si vážil aj kultúru iných národov. S Prešovom ho spája trojročné pedagogické pôsobenie na evanjelickom kolégiu v rokoch 1942 – 1945. Narodil sa v liptovskej obci Hybe, bohatej na kultúrnu históriu a významné osobnosti, ako boli napríklad literáti Belo Klein-Tesnoskalský, Dobroslav Chrobák i Peter Jaroš. Po absolvovaní Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1939), kde študoval slovenský a nemecký jazyk, bol stredoškolským profesorom na východnom Slovensku v Humennom, Prešove i Liptovskom Mikuláši. Neskôr pracoval v Bratislave na Povereníctve školstva a kultúry a ako redaktor vydavateľstva Tatran.

Svoje básne publikoval už počas štúdia na Gymnáziu v Liptovskom Mikuláši a písanie zintenzívnil počas vysokoškolského štúdia. Prvú básnickú zbierku *V nás a mimo nás* vydal ako 27-ročný a prihlásil sa ňou k metaforickému literárnemu smeru nadrealizmu. Vo svojich básňach zobrazuje neľútostný svet úzkosti a utrpenia ľudí, smútok nad chaosom vo vývoji spoločnosti, svet nenávisťi, teroru i vojnových mračien, proti ktorým sa postavil vo svojich metaforách a inotajoch ukrytých vo veršoch. V neskoršej tvorbe sa potom vracia k ideálom mladosti, smelým snom, túžbam po kráse, ktoré konfrontuje s rozvahou a trezivosťou dospelosti. Vo svojej tvorbe vyjadruje tiež vrúcny vzťah k rodnému Liptovu a jeho ľuďom. Súbežne s básnickou tvorbou sa venoval aj prekladom z poézie svetových básnikov (Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich Schiller, Ivan Andrejevič Krylov či Jean de La Fontaine). Spolu s Jan-

kom Alexym založil múzeum Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši. V roku 1985 mu bol za jeho prácu a tvorbu udelený titul Národný umelec. Zomrel vo veku 86 rokov v Bratislave. Jeho život a dielo sú zmapované v dokumentárnom filme *Július Lenko* (1997).

TVORBA – výber

Poézia

- *V nás a mimo nás* (1941)
- *Pohorie beznádeje* (1946)
- *Hviezdy ukrutnice* (1947)
- *Spomienková báseň* (1948)
- *Úrodný kameň* (1951)
- *Salvy bojovníkom* (1952)
- *Epocha* (1953)
- *K zemi sa kloním* (1958)
- *Z Tvojho stola* (1962)
- *Objatie* (1970)
- *Stužková slávnosť* (1974)
- *Čakaj ma pri púpavách* (1981)
- *Naberanie živej vody* (1989)
- *Smútok zelených stromov* (1993)
- *Večerné verše* (1998)

Poézia

*V šuštaní sena, v blyskoch bystrín,
v cvengote kôš, v hre lúčnych cvrčkov
žrecovským hlasom vyčarúvam
tvoj obraz. Kde si?*

*Zásterou z ľanu opášanú,
na hlave kvetovaná šatka
a biela blúzka vzdutá vánkom –
takú ťa vídam.*

*Rúbaniskami v rannej rose
sa k tebe brodím. Za stretnutím
s bytosťou tvojou kľukatými
chodníkmi blúdím.*

*Viem, že jestvuješ, v hviezdojasnej
voňavej noci uvidel som
panenské tvoje biele líca
i úsmev zvodný.*

*Z ručají smädný pijam. V stráni
ohnivé horské kvety trháť,
aby jak kráľovnej z nich som ti
uplietol veniec.*

*Nad malinové ústa tvoje
sa v spánku skláňam. V dyme kolíb
vystieram mládenecké ruky
za tvojou dúhou.*

*Nie, z tvojich dlaní prijať nechcem
lauru, čo márnivosťou dýcha,
buď mi len vernou sprievodkyňou,
halienku daj mi,*

*aby v nej po bludárskych rokoch
z miest, prístavov a cudzích dialí
bezpečne tam som našiel cestu,
kde som ťa stretol.*

(LENKO, Július. *Stužková slávnosť*. Bratislava :
Slovenský spisovateľ, 1974. s. 22-23)

Verná láska

*Padajú lúky. Osamelý mrak
nad uvädnutou trávou smútkom veje.
Však dievča, čo ju hrabe, len sa smeje
a celý deň má krídla ako vták.*

*Veď milého si ráno videla.
Tam v jarku kosil, za klobúčkom chovoja,
a tú si hvízdal: Frajerôčka moja,
A košieľočka sa mu belela.*

*Večer už iste bude skášať laz
pri hornej ceste. Domov pôjde tade.
Nech otec hundre, matka priekor kladie,
musí ho, musí uzrieť ešte raz.*

*Ak nevidí ho, žiaľ jej zmučí hrud'.
No v sobotňajší večer za humnami
mu povie, ako mreľa, prahla za ním,
a do náručia padne mu jak prút.*

(LENKO, Július. *Ak raz si ľúbil*. Bratislava :
Mladé letá, 1989. s. 23.)

MACINSKÝ, Ivan

(9. 4. 1922 Medzilaborce – 14. 3. 1987 Prešov)

básnik, prekladateľ, editor

Pseudonym: Cynskij, Taras Ostapčuk, Nikolaj Tonkij, Ivan Malej, Ihor Surmač

V povojnovom období patrilo Ivan Macinský medzi popredných predstaviteľov kultúry Rusínov-Ukrajincov Slovenska. Ako vášnivý funkcionár stál na čele najvýznamnejších ukrajinských inštitúcií a organizácií na Slovensku so sídlom v Prešove. Tu, po získaní základného vzdelania v rodisku, absolvoval v rokoch 1937 – 1941 Ruský učiteľský ústav. Po skončení 2. svetovej vojny, počas ktorej bol učiteľom vo Svetliciach, bol zvolený za člena Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny a študoval na Vysokej škole politickej a sociálnej v Prahe. V roku 1949 sa vrátil do Prešova a ako redaktor miestnej pobočky Spravodajskej agentúry Slovenska sa začal zapájať do kultúrneho života Ukrajincov. O rok na to sa stal dramaturgom v Ukra-

jinskom národnom divadle (dnes Divadlo Alexandra Duchnoviča) a v rokoch 1956 – 1959 bol i jeho riaditeľom. V tom čase inicioval vznik profesionálneho súboru piesní a tancov – Poddukelského ukrajinského ľudového súboru, ktorý pôsobí v Prešove dodnes. Po založení ukrajinskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov sa stal jej predsedom a pričínal sa o vznik literárno-umeleckého a publicistického dvojmesačníka *Dukľa*, v ktorom bol redaktorom i autorom. V 60. rokoch bol vedúcim oddelenia ukrajinskej literatúry Slovenského pedagogického nakladateľstva v Prešove, pri ktorom založil klub Družba, a tak mohli literárne debutovať aj ďalší ukrajinskí autori ako Vasil' Dacej, Sergej Makara, Jozef Šelepce, Jozef Zbihlej a iní. Pre svoje politické postoje k udalostiam roku 1968 bol vylúčený z Komunistickej strany Slovenska i z posledného ročníka na Filozofickej fakulte

Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, mal zákaz publikovať, čo niesol veľmi ťažko. No nezlomilo ho to a všetku svoju energiu vložil do tvorivej literárnej a prekladateľskej činnosti, ktorej sa venoval do konca svojho života. Do ukrajiničiny preložil časť diela Andreja Sládkoviča, Sama Chalupku a Jána Bottu. Zomrel v roku 1987 v Prešove, kde je aj pochovaný.

Prvú básnickú zbierku napísal v ruštine, ďalšie knihy veršov už písal v spisovnej ukrajiničine, v ktorej v roku 1953 zostavil *Antológiu slovenskej literatúry v ukrajiničine*. Jeho poémy ako *Balada o SNP*, *Tokajická svadba* či *Tri stretnutia* zo zbierky *Naša reč* odrážajú konkrétne politické udalosti, no kniha veršov *Karpatské akordy* je už sondou do ľudskej duše a ľudského vnútra. Za vrcholné dielo básnika je považovaná zbierka *Stretky*, práve v nej sa prejavil ako experimentátor, ktorý využíva v básňach klasickú formu s modernou, viazaný verš s voľným, čím obohatil ukrajinskú poéziu o určité novátorstvo v básnickom prejave. Jedinečné majstrovské dielo sa Macinskému podarilo vytvoriť v čase normalizácie v zbierke *Vence sonetov*, pozostávajúcej z dvadsiatich lyrických vienkov s filozofickým, intímnym i spoločenským zameraním. Posledná básnická zbierka *Meridiány a rovnobežky* vyšla až po jeho smrti v roku 1989. Jej obsahom sú básne filozofické, lyrické,

spoločenského i osobného zamerania, prejavuje v nej svoje životné skúsenosti, spomienky na mladosť, priateľov a predovšetkým na svoj rodný kraj. Macinsky sa venoval aj prozaickej tvorbe, z nej je najznámejšia novela *Zimná noc*. Vyskúšal si tiež dramatickú tvorbu a napísal i niekoľko podnetných monografických prác ako *Rozhovor stáročí*.

TVORBA – výber

Poézia

- *Belyje oblaka (Biele oblaky, 1949)*
- *Naša mova (Naša reč, 1956)*
- *Karpatskí akordy (Karpatské akordy, 1962)*
- *Prystritnyky (Stretky / Čakanky, 1968)*
- *Vinky sonetiv (Vence sonetov, 1985)*
- *Merydiany i paraleli (Meridiany a rovnobežky, 1989)*

Próza

- *Zymova nič (Zimná noc, 1961)*

Dráma

- *Staryj Zeleňak i jeho deti (Starý Zeleňak a jeho deti, 1950)*

Monografie

- *Rozmova storič (Rozhovor stáročí, 1965)*

Nespievaná pieseň

*Na mestskom chodníku vtáčatko zbadal som,
zašliapol ho ktosi neľútostne, kruto,
ležalo na zemi aj s nemým úžasom
v zobáčku malom, lemovanom žlto.*

*Vypadlo z hniezdočka a človek bez citu
naveky prerušil pieseň o neznámom...
Prečo tá pesnička nedôjde k zenitu
a srdcia ľudskej nezahreje plamom?*

*Či poznáte a máte radi ten kraj,
kde nad poľom zrieš hrušku rozkvitať,
kde nad výmoľom pnie sa k výške háj
a fazuľa sa ťahá vedľa chát?*

*Či poznáte a máte radi ten kút,
kde stenú buky v tichom zadumaní,*

*kde smaragdy riek znásobuje prúd,
kukučka kuká v dialke lesných plání?*

*Či poznáte a máte radi stále
ten kraj, kde hora ako stena stojí,
kde pod brezami šantia vlnky malé
a blýskavica ponad horou zbrojí?*

*Či poznáte a máte radi hole,
čo z mrákav siahli až do úžľabiny?
Tam chlapi čerpajú silu vôle,
keď už nie na viac – na šesťdesiatiny!*

*Či poznáte a máte radi ten kráž,
hôr tlenie, strminy, kamene a mach?
Lásku našu im je dlžen úpis náš,
pahreba živého býva na horách!*

(*Srdce ako slnce. Antológia poézie básnikov ukrajinskej národnosti v ČSSR.*
Zost. F. Kováč. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982. s. 38-39)

MAČINGOVÁ, Božena

(2. 6. 1922 Košice – 23. 11. 2017 Košice)

spisovateľka pre deti a mládež, dramaticka, publicistka, redaktorka, prekladateľka

Vlastné meno: Etela Božena Čonková, rodená Mačingová
Pseudonym: Božena Bourová, teta Betka, teta Božena

Tete Božene, ako ju volali jej čitatelia i kolegovia v práci, učarovali písmenká a kresby už v detstve vďaka jej otcovi, typografovi, ktorý pracoval v tlačiarňi, odkiaľ domov nosieval noviny. Už v predškolskom veku čítala a milovala knihy, svoju úplne prvú – *Robinson* – prečítala až šesťkrát. Absolvovala meštiansku školu v Košiciach, kde v rokoch 1937 – 1939 pracovala ako úradníčka v advokátskej kancelárii. Po anexii Košíc Maďarskom žila od roku 1939 v Prešove, neskôr vo Veľkom Šariši. Tu sa vydala a tu aj začala jej literárna tvorba v podobe básničiek, úvah či črt. Popri písaní kníh pre deti sa venovala i rozhlasovej tvorbe pre prešovské štúdio košického rozhlasu, kde si vyskúšala aj prácu za mikrofónom. Stalo sa to úplnou náhodou,

keď raz na vysielanie neprišla herečka a ju požiadali, aby prečítala svoj príspevok sama. Po návrate do Košíc v roku 1950 sa zamestnala ako úradníčka na oblastnom riaditeľstve Východoslovenských mlynov, no už o dva roky prijala ponuku pracovať v košickom štúdiu Československého rozhlasu, kde pôsobila najskôr ako redaktorka, potom dramaturgička a napokon ako vedúca literárno-dramatickej redakcie. V rozhlase strávila tridsať rokov, počas ktorých sa venovala najmä vysielaniu rozhlasových hier a rozprávok pre deti a mládež, no časom aj reportážam.

Debutovala výchovne zameranými zvieracími rozprávkami *Lapajove dobrodružstvá* a *Nezbednosti mravčeka Štipka*, po nich pokračovala v písaní príbehov pre najmenších

v knihe *Opička Kuk medzi ľuďmi a zvieratami*. V nej, ale i v mnohých ďalších sa snažila vštepovať deťom mravné hodnoty. Podľa námietok zo svojich kníh napísala aj večerníčkové seriály *Ježko Pichliachik* či *Gaštanko a Gaštaník*. V rozhlase bola jej prvotinou hra pre dospelých *Čarovný lampáš*, v ktorej zobrazuje život v baníckom prostredí. Svoj silný citový vzťah k rodnému mestu a východoslovenskému kraju vyjadrila v autobiografickej próze *Betka a Veterné mesto*, ale i hrách *Redaktorka* a *Život nie je rieka*. Prispievala do viacerých novín a časopisov, napr. *Veľkošarišan*, *Úsvit*. Vo svojich hrách a prózach sa venovala rôznym spoločenským, citovým i vzťahovým témam, akými boli rovnoprávnosť mužov a žien, triedne rozdiely, malomeštiacke maniere vtedajšej spoločnosti, medzigeneračné vzťahy starých rodičov a vnukov v čase rozvoja vedy a techniky, utrpenie detí počas manželskej krízy rodičov. Životu detí v detskom domove a rasovej problematike venovala dievčenský román *My spod Vrabčej skaly*, ktorý vyšiel aj v češtine. V jeho pokračovaní *Návrat pod Vrabčí skálu* sa zamerala na sexuálne zneužívanie dievčaťa z detského domova.

Božena Mačingová bola aktívnou členkou Spolku slovenských spisovateľov, Literárneho fondu a od roku 1954 aj členkou Československého, neskôr Slovenského syndikátu novinárov. V roku 1955 založila v Knižnici

pre mládež mesta Košice tradíciu podujatia Týždeň detskej knihy. Za svoju prácu získala viaceré ocenenia: Cenu v celoštátnej súťaži Československého rozhlasu v Prahe za hru

Čarovný lampáš, Cenu za knižné dielo *Plechové srdiečka* a za celoživotné dielo v roku 1996 aj Cenu mesta Košice. Zároveň jej bolo udeľené Čestné občianstvo mesta Veľký Šariš.

Betka a Veterné mesto

„Pomaly sa blížia vianočné prázdniny, a tak ako každý rok, aj tentoraz pripravíme pekný program na oslavy vianočného stromčeka,“ plynú nezvyčajne mäkko slová z úst našej pani učiteľky. Ó, Vianoce! Poskočí vo mne radostne dušička a najradšej by som sa rozospievala.

„A budú aj balíčky?“ pípala usoplená Barborka.

„Budú, samozrejme budú. Každý žiak dostane balík.“

„Ja doma nedostanem nič,“ zašumí ktosi tichučko v triede a hneď nato: „Psst, ticho, nevyrušujte!“ Trieda s príjemným vzrušením čaká na ďalšie slová pani učiteľky.

„Komu rodičia nemôžu kúpiť darček pod vianočný stromček, tomu pripraví dar učiteľský zbor na čele s pánom správcom a združenie rodičov. Nikto nesmie byť ukrivdený.“

Nastalo ticho. Cítim v ňom rozmanité myšlienky. Moja radosť sa scvrkáva, keď si pomyslím na otca. Nemá prácu, nemá peniaze, za čo mi kúpia darček?

V prvej lavici sa nástojčivo hlási tučná Cilka. Na pokyn vstáva, nemotrne a hrdmotne, opäť pribrala od tých cukríkov, ktoré vyrába a predáva jej otec, zafučí, opakom ruky si utrie masťné ústa, aby to, čo vypovie, bolo čo najposobivejšie. Čo to len bude?“

(MAČINGOVÁ, Božena. *Bibliografia knižnej tvorby pre deti s ukázkami*. Košice : Knižnica pre mládež mesta Košice, 1997. s. 7)

TVORBA – výber

Próza

- *Najkrajší dar: Príbehy spod Darrgova* (1962)

Próza pre deti a mládež

- *Nezbednosti mravčeka Štipka* (1947)
- *Lapajove dobrodružstvá* (1947)
- *Gaštanko a Gaštaník* (1948)
- *Opička Ku medzi ľuďmi a zvieratami* (1948)
- *Príhody ježka Pichliača a iné rozprávky* (1949)
- *Bosí hrdinovia* (1949)
- *Plechové srdiečka* (1953)
- *Danuška* (1962)
- *Taký veľký deň* (1968)
- *Betka a Veterné mesto* (1983)
- *Barborka a jej babka Robotka* (1983)
- *My spod Vrabčej skaly* (2000)

Rozhlasové hry a veselohry

- *Čarovný lampáš* (1949)
- *Redaktorka* (1960)
- *Život nie je rieka* (1969)
- *Španielčina* (1973)
- *Mamutie metly* (1976)

MARENČIN, Andrej

(22. 4. 1901 Radvanovce – 6. 1. 1985 Košice)

ľudový básnik, publicista, notár, úradník

Milovník šarišského nárečia Andrej Marenčin pochádzal z piatich detí statkára Arpáda a jeho manželky Márie, pričom traja z jeho súrodencov – Zoltán, Vojtech a Mária boli literárne činní a jeho synovec Albert Marenčin, syn brata Alberta, bol tiež známym slovenským spisovateľom. Po absolvovaní ľudovej školy v rodnej dedine pokračoval v rokoch 1911 až 1919 v štúdiu na gymnáziu v Prešove a svoje vzdelávanie zavŕšil v roku 1922 absolvovaním notárskeho náukobehu v Martine. Po ukončení štúdia pôsobil ako notársky elév vo Svidníku, neskôr úradník župného úradu v Košiciach či notár v Nižnej Myšli. Býval v Košiciach, no po viedenskej arbitráži v roku 1938, kedy bolo Česko-Slovensko nútené vzdať sa svoj-

ho južného územia, vrátane Košíc v prospech Maďarska, sa presťahoval do Prešova a počas dvoch rokov tu pracoval ako úradník. Od roku 1939 pôsobil vo Svini ako notár, pričom mal na starosti 118 obcí tohto regiónu, zároveň v tomto období spolupracoval s odbojom v Slanských vrchoch. V roku 1945 sa vrátil do Košíc, kde bol tri roky predsedom Okresného národného výboru, dva roky pracoval v Moldave nad Bodvou a napokon od roku 1950 až do odchodu na dôchodok v roku 1962 sa venoval úradníckej práci v Košiciach.

Svoje literárne ambície začal naplňať počas štúdia v Prešove, verše písal po maďarsky a šarišsky, no keďže mu nesmierne učarovala šariština, od roku 1926 už tvoril výlučne v tomto nárečí. Debutoval v roku 1928 zbierkou *Z ostatných časoch župného úradu v Košiciach a iné udalosti*, básne uverejňoval aj v mnohých regionálnych periodikách, napríklad *Naša zastava*, *Šarišské noviny*, *Zemplín*. Stvárnňoval v nich lásku k rodnému kraju, ľudové zvyky či obyčaje pri rozličných život-

ných udalostiach. Jeho tvorbu charakterizuje dobrosrdečný humor, satira i životný optimizmus. Okolo 150 básní nebolo vydaných a zostalo iba v rukopise. Niektoré z nich zľudoveli, ako napríklad táto časť jednej z nich:

*„Našemu Šarišu,
na švece ňit pari,
dobre še tu čuje
jak mladi, tak stari.
Dobre še tu žije,
jak v žime tak v ľece,
ja Šarišan chcem bic
i na druhim švece.“*

TVORBA – výber

Poézia

- *Z ostatných časoch Župného úradu v Košiciach a iné udalosti (1928)*
- *Klapancie Andreja Marenčina (1981)*

O mojím povodenisku

*Ja som Šariščanom už z-rodu na rodu,
to hutoria o mne, že nemam rad vodu,
to ale nepravda, rad mam vodu v-džbane,
pravda ne-napice, lem na umyvane.*

*Rodzisko moje je v-Šarišskej doline,
dže jadro vypuklo calej Šariščine,
tam dže Topľa čee pomedzi brehami,
Kapušansky zamek streže nad hurami.*

*Šarišska zem je nam Šariščanom draha,
našo šerco furt lem ku tej žemi caha
a hoc nas zaruca i na kraj šveta,
zato našo šerco na Šariš pameta.*

*Školy som vychodzil vov mesce Prešove,
tam še uča šicke Šarišske panove ;
z-jednej strany Sekčov, zos druhej Torysa,
do obkola hury, jak dajaka krysa.*

*Notarjustvo som še vyučil v-Martine,
usiloval som še pri kartoch pri vine.
Uznali to o mne profesore same,
kto lepši hra karty, ten istotne klame,*

*Naj neidze nikda, taky za notara,
kto nerad pokukne na spodek pohara, -
preto ked še stanul zo mne podnotarik,
popri kartoch rad som dzvihal i poharik...*

Ked krava obehla Bardiovsky Rychlik

*Rozpravjala mi raz jedna stara gdova,
že išla z-Prešova raz do Bardiova.
Mašina stanula okolo Kapušan,
Bože co še stalo? Pita še jeden pan.*

*Nato konduktor mu takto odpoveda :
bodaj by fras trimal tu tote hoveđa,
krava vyšla hore, stanula na šiny,
mašina zastala zos tejto príčiny.*

*Kravu potom jakoš čežko odohnali,
železnicu dakus zo zadku popchali,
ked už išli ďalej tak petnac minuty,
mašina zaš stane pri jednej zakruti.*

*Co tota mašina tel'o s-nami stava,
pitaju še ľudze, ozda druha krava,
nato odpoveda smutne mašinista :
ja jeho ministra,
ne druha krava to, ale tota ista.*

(MARENČIN, Andrej. *Z ostatnich časoch Župného úradu v Košičoch a iné udalosci* : verše v Šariščine. Košice : Župný úrad, 1928. s. 6-7, 14)

MARENČIN, Vojtech

(7. 7. 1899 Radvanovce – 9. 6. 1975 Košice)

právník, spisovateľ, úradník, redaktor

Vojtech Marenčin sa narodil v okrese Vranov nad Topľou v obci Radvanovce statkárovi Arpádovi a jeho manželke Márii. V rokoch 1909 – 1917 študoval v Prešove na evanjelickom kolégiu, po ňom na evanjelickej teologickej akadémii a svoje štúdium završil v Bratislave na Slovenskej evanjelickej teologickej akadémii a na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. Po ukončení štúdia pracoval ako úradník a zamestnanec Obchodnej a priemyselnej komory v Košiciach, v rokoch 1939 – 1945 v Prešove a od roku 1948 ako právnik na riaditeľstve podniku Zdroj, neskôr Povodia Bodrogu a Hornádu v Košiciach. Popri práci úradníka sa snažil aj o ekonomické pozdvihnutie východného Slovenska a podporoval rozvoj východoslovenskej tlače. Stal sa majiteľom, redaktorom, ale aj vydavateľom rôznych východoslovenských novín: týždenníka *Šarišské noviny* v Prešove, *Týždňa, Východného Slovenska* a *Východoslovenského spravodaja* v Košiciach, *Sloven-*

ských mlynárskych novín, Slovenských pekárskych novín a bol členom redakcie týždenníka *Slovenský trh* v Prešove. Publikoval množstvo článkov s ekonomickou, hospodárskou i náboženskou tematikou v rôznych ďalších slovenských novinách. Ako člen Klubu Východoslovákov v Bratislave sa snažil pomáhať kultúrno-hospodárskemu rozvoju na východe po 1. svetovej vojne. Bol spoluzakladateľom Ekonomickej univerzity v Bratislave a hlavným tajomníkom Obchodnej priemyselnej komory v Prešove. Jeho publikačná činnosť bola zameraná prevažne odborne na ekonomiku, no v jeho tvorbe sa objavujú aj novely.

TVORBA

Próza

- *Tieň noci* (1926)
- *Kto za pravdu horí* (1931)
- *Úvahy* (1947)

Odborné práce

- *Ceny – kalkulácia – ziskové kľúče* (1940)
- *Komentovaný zákon o židovských podnikoch a o židoch, zamestnaných v podnikoch* (1940)
- *Informačná príručka o obvode Obchodnej a priemyselnej komory v Prešove* (1942)
- *Adresár drevárskych firiem obvodu Obchodnej a priemyselnej komory v Prešove* (1943)

Láska

Milujme sa navzájom, lebo keď s našimi skutkami lásku od seba odcudzíme, odpudíme, - náš život stane sa vredovitým, chorým.

Áno, keď neni medzi nami pojtka lásky, vtedy sme chorí a za tú chorobu svoju nemôžeme obviňovať druhých, lebo na vine sme jedine my.

Potom škoda je bedákať a plakať, keď sami pracujeme na svojom nešťastí.

Chceš blažene žiť? Uč sa žiť v láske. Chceš nešťastie snášať? Ži v nenávisti so svojim bližným.

Okrem toho nenávisť dokazuje istú slabosť. Len ten nenávidí, koho duševné sily sú slabé. Len ten nenávidí, kto nemá smelosti bojovať s hriechom. Len ten nenávidí, kto nemá pravdu.

Nesprávnosti ale nenávidieť máme, to zase našu silu ukazuje.

Budme horliví v plnení prikázania lásky, lebo to je predpokladom toho, aby prišla doba lepšia: doba blaženosti a statočnosti.

Nech je pamätlivý na to každý a uvedomime si, že výlučne s láskou spojená nádej prinesie úsmev na našu tvár.

Ako máme ale opanovať svoje srdce, ktoré je preplnené nenávisťou a zášťou – spytujete sa vy? Na to vám odpoviem takto: len chcieť treba a všetko je možné. Silná vôľa, nekonečná vytrvanlivosť a veľká sebavláda premôže všetky ťažkosti.

Pravda

„Miluj pravdu“ – to je z najväčších prikázaní.

A preto ja teraz s tým prikázáním prichádzam k vám : – držte sa pravdy.

Keď pravda zvíťazí, to bude zároveň aj víťazstvom dobra, krásna a blaženosti.

Pravdou bojuje sa pre lepšiu budúcnosť, pre šťastie ľudu, a preto myslím a úfam, že vy nebudete zradcami, Judášmi pravdy. A keď áno, hodní ste osudu Judáša, hodní ste osudu zlodeja, lebo zabíjate radosť a blaho.

Dosiaľ sa považovala pravda len za slúžku (preto sa rozširovalo zlo), teraz ale nech sa stane kráľovnou nášho srdca, lebo jedine to prinesie spokojnosť do našich srdc.

Vravím vám (a nech nebude moje slovo len volajúcim hlasom na púšti), že vy sami kujete svoj osud pod zorným uhlom toho: aká je práca, také sú aj ovocie.

Preto sa má prizvukovať a stále opakovať : milujme pravdu!, lebo jedine pomocou pravdy môže sa zlomiť a odstrániť moc pána Zla.

Keď dľa zásady pravdy budeme sa riadiť pri našej ďalšej práci (nepriateľmi pravdy sú straníckosť a predpojatosť) – prejdeme do ríše nového života.

Dve životné cesty máme pred sebou, jedna cesta je cestou pravdy a druhá cestou klamu a lži. Keď vyvolíme si prvú, budeme mať život krásny a dobrý, keď ale pôjdeme na ceste druhej: zajdeme do údolia plaču.

(MARENČIN, Vojtech. *Kto za pravdu horí*. Prešov : Kníhtlačiareň M. Kahn, 1931. s. 9 a 15)

NEVICKÁ, Irina

(10. 12. 1886 Zbudská Belá – 21. 11. 1965 Prešov)

poetka, prozaička, publicistka, organizátorka ženského hnutia

Pseudonym: Anna Novak, Anna Gorjak

Prvá spisovateľka v hovorovom ukrajinskom jazyku a neúnavná emancipátorka Irina Nevická sa narodila v rodine pokrokového gymnaziálneho učiteľa Pavla Burika a jeho manželky Anny Kovalickej v Zbudskej Belej. Základné vzdelanie získala v Sabinove a v Prešove, kde po skončení meštianskej školy pokračovala v štúdiu na Ruskom gréckokatolíckom učiteľskom ústave. Pre nedostatok financií ho neukončila a vydala sa za učiteľa, gréckokatolíckeho kňaza Omeljana (Emiliána) Nevického. Spoločne pôsobili od roku 1903 v miestach jeho farností, najprv šesť rokov v Čičave a potom až do roku 1922 v Údole. Popri manželovi sa angažovala v národnom hnutí, viedla dramatické krúžky, čítarne i nedel'ne školy, propa-

govala aj sama tvorila ukrajinskú literatúru, rozvíjala kontakty s hnutím Živena a začala organizovať ženské hnutie. Keď jej manžel musel pre svoje politické názory a aktivity požadujúce pripojenie Zakarpatska k Ukrajine emigrovať do USA, presťahovala sa s deťmi do Prešova. Tu v marci 1922 založila Zväz ruských (ukrajinských) žien so širokým kultúrnym záberom, od kurzov čítania, cez populárno-náučné prednášky, umelecké a dramatické krúžky, organizovanie výstav až po vydávanie prvého ženského kalendára na východnom Slovensku – *Kalendar ruských ženščin*. V roku 1930 stála pri zrode ukrajinskej kultúrno-osvetovej organizácie Osveta (Prosvita) a v nasledujúcich dvoch rokoch vydávala v Prešove ukrajinské noviny *Slovo národa*. Kvôli národným aktivitám sa v roku 1933 presťahovala do Užhorodu, kde v rámci spolku Osveta založila Ženský zväz Podkar-

patskej Rusi a zorganizovala prvý zjazd jeho členiek. Angažovala sa i politicky v Ukrajinskej roľníckej strane a pri vyhlásení Karpatskej Ukrajiny, no po jej okupácii Maďarskom v roku 1939 sa vrátila do Prešova. Po 2. svetovej vojne čelila obvineniam z buržoázneho nacionalizmu, v dôsledku čoho sa literárne i spoločensky odmlčala až do svojej smrti v roku 1965. Pochovaná je na miestnom cintoríne.

V literárnej tvorbe sa venovala próze, poézii, ale i dráme a prekladom. Od roku 1905 uverejňovala svoje prvé pokusy pod pseudonymami Anna Novak a Anna Gorjak vo vtedajších periodikách *Nedela* a *Náuka*. K nim po 1. svetovej vojne pribudli ukrajinské noviny a časopisy: *Národná sila*, *Rusín*, *Včielka*, *Náš rodny kraj*, *Sloboda*, *Trembita*, kde už publikovala pod vlastným menom. V cykle básní *Odysea nášho národa* podporila v roku 1918 vznik Ruskej národnej rady v Starej Ľubovni. Keď v roku 1924 vydala historický román *Pravda zvíťazila* inšpirovaný Sienkiewiczovým *Quo vadis*, stala sa prvou prozaičkou v zakarpatskej literatúre, čo potvrdila aj poviedkami uverejňovanými v nasledujúcich rokoch v novinách *Rusín*. Výber z nich vyšiel v roku 1929 knižne pod názvom *Dar*. V roku 1936 jej v časopise *Živena* uverejnili prózu *Siréna* so silným sociálnym podtextom, ktorú preložil Anton Prídavok. Nevická je tiež

autorkou viacerých dramatických diel, ktoré hrávali ochotnícke divadlá v Prešove, Medzilaborciach či Užhorode, knižne však vyšla iba *Božia prozreteľnosť*. Jej najznámejšie poviedky z dedinského prostredia *Matej Kukulka* a *Dobrodružstvá Mateja Kukulku* boli vydané až posmrtné. Aj uznanie si vyslúžila až po rokoch. Na jej počesť sa od roku 1990 koná súťažná prehliadka umeleckého prednesu žien s názvom *Struny srdca* a výstižným podtitulom *Zo Zabudnutia – k nesmrteľnosti*.

TVORBA

Poézia

- *Odysea nášoho naroda (Odysea nášho národa, 1918)*

Próza

- *Pravda pobidila (Pravda zvíťazila, 1924)*
- *Darunok (Dar, 1929)*
- *Matij Kukulka (Matej Kukulka, 1968)*
- *Prihody Matija Kukulky (Dobrodružstvá Mateja Kukulku, 1994)*

Dráma

- *Bože providinňa (Božia prozreteľnosť, 1925)*

Čakanie

Sedím v parku, na poslednej lavičke pod gaštanom, čakám Hanu. Ešte päť minút, myslím si, a bude tu. Príde po cestičke pôjde pomaly a keď ma zbadá, usmeje sa.

Ahoj, pozdraví. Tu si?

Hanu poznám pol roka a presne tak dlho som do nej zamilovaný. Hanu totiž nemožno nemilovať. To nie je človek, ale anjel. Je nielen krásna a múdra, ale aj dobrá. Jedným slovom – poklad.

Myslím na Hanu, usmievam sa. Spomínam na našu spoločnú minulosť a predstavujem si našu spoločnú budúcnosť. Ponáram sa do sladkého snenia, ale iba dovtedy, kým náhodou nepozriem na hodinky.

Čo to má znamenať?

Je totiž dobrých 20 minút po termíne, a to Hana nerobíeva. Okrem iných vynikajúcich vlastností je totiž Hana aj absolútne presná.

Dačo sa deje, pomyslí si nespokojne. Čosi nie je v poriadku.

Prepánajána, preľaknem sa. Azda sa len Hane dačo nestalo? Určite sa jej dačo stalo. Iných ľudí môže zadržať, napríklad, prírodná katastrofa. Hanu iba smrť.

Bó-že, vyskočím z lavičky. Na čelo mi vystúpi studený pot. Predstavím si niekoľko strašných obrazov, jeden horší ako druhý. Vidím ako v skutočnosti auto krížom cez cestu. Vedľa neho nehybne leží Hana, ruky rozhodené. Dookola postávajú ľudia. Už sa blíži sanitka, prinášajú nosidlá. Dav sa rozostúpi, ozve sa siréna. V nemocnici nasleduje operácia. Transfúzie, infúzie...

Možno je Hana v tejto chvíli už mŕtva, uvedomím si odrazu.

Čo mám robiť? – chytám sa za hlavu. Bežať do nemocnice? Alebo radšej zostať? Počkať ešte?

Obzerám sa Kto mi poradí? – uvažujem. Nikto! Park je beznádejne prázdny. Nikde ani živéj duše. Iba gaštany a trávnik. Ľudia si spokojne sedia doma alebo dakde inde. Parky akosi nevyhľadávajú.

Pozriem na hodinky. Prešla skoro hodina.

Pomaly si sadám. Zamračím sa.

A čo keď je to všetko inak? – pomyslí si. Čo keď Hana neprišla schválne?

(NEVICKÁ, Irena. Čakanie.

In. *Východoslovenské noviny*. Roč. 36, č. 30 (6. 2. 1987), s. 7)

PAVLOVIČ, Alexander

(19. 9. 1819 Šarišské Čierne – 25. 12. 1900 Svidník)

**spisovateľ, básnik, rusínsky národný buditeľ,
gréckokatolícky kňaz**

Pseudonym: Čarňan Makovický

Významný obranca rusínskej svojbytnosti Alexander Pavlovič pochádzal z rodiny gréckokatolíckeho kňaza. Bol najmladší zo siedmich detí. V útlom veku osirel, preto sa oňho starali príbuzní. Najprv brat Ivan žijúci neďaleko mesta Lvov, kde Pavlovič vychodil základnú školu a naučil sa poľštinu. Absolvoval tu i tri poľsko-nemecké ročníky na Inštitúte sv. Juraja, po ktorých sa vrátil do rodného kraja pod Makovicou k bratovi Jozefovi, farárovi v Chmeľovej. Nastúpil na gymnázium v Bardejove, pokračoval v Miškovci a potom študoval filozofiu na lýceu v Egeri. Cudzokrajné skúsenosti otvorili Pavlovičovi obzor o európskej a svetovej politike a viedli ho k celoživotnému záujmu o štúdium cudzích jazykov. V rokoch

1843 – 1847 absolvoval Teologickú akadémiu v Trnave, kde sa spoznal s dôležitými osobnosťami slovenského obrodzovacieho hnutia (Jánom Palárikom, Martinom Hattalom ai.). Išlo o zlomový moment v spisovateľovej národno-buditeľskej aktivite. Popri teologických vedách sa oboznámil s poľskou, nemeckou, ruskou, maďarskou, slovenskou a českou literatúrou. Intenzívne spoznal myšlienky a dielo Ľudovíta Štúra, Andreja Sládkoviča, Adama Mickiewicza i Sándora Petőfiho. Za gréckokatolíckeho kňaza bol vysvätený v auguste 1848. Dva roky bol vychovávateľom detí grófa Szirmaya v Kurime, potom rok archivárom na gréckokatolíckom biskupstve v Prešove a od roku 1851 kňazom v Beloveži. Po trinástich rokoch zmenil miesto a stal sa farárom vo Vyšnom Svidníku, kde pôsobil až do svojej smrti v roku 1900. Jeho buditeľská činnosť

nebola definovaná vrcholovými pozíciami, orientoval sa na prácu s prostým rusínskym obyvateľstvom východného Slovenska.

Literárne sa Pavlovič začal prejavovať počas pobytu v Egeri, kde napísal prvé básne v maďarskom a nemeckom jazyku. V Trnave pokračoval v literárnej produkcii latinkou a potom prešiel na cyriliku. V Prešove sa stretol s Alexandrom Duchnovičom a Adolfom Dobrianskym, s ktorými spolupracoval pri zakladaní rusínskych spolkov. Úzke kontakty udržiaval aj s Jonášom Záborským, Jánom Andraščíkom a Bohušom Nosákom-Nezabudovom. Okrem pastorácie sa venoval kultúrno-osvetovej, publikačnej a pedagogickej činnosti. Publikoval v rusínskych, slovenských a poľských časopisoch a novinách. Knižne vyšli jeho diela až po smrti. Spisovateľova tvorba bola obľúbená medzi širokými masami, lebo oslovoval jednoduchého človeka, písal o jeho každodenných radostiach a starostiach a staval sa na obranu slabých. Takou bola i poéma *Stav chudobného roľníka*, či básne *Utrápený roľník*, *Pieseň siroty*, *Smutná, užialená ruská Makovica* i *Čestný Rusnák z Makovice uvažuje v Amerike*. Lásku k rodnému kraju vyjadril v básňach *Ja syn Beskýd*, *Ja v Karpatskom kraji ruskú mamku mám*, *Hlas rusínov*, *Otčina*, *Dumka* či *Zbohom*. Mnohé jeho básne boli zhudobnené a jeho samotného nazývali

„Makovický Slávik“. Spolu s Alexandrom Duchnovičom a Anatolijom Kralickým patril k najvýraznejším predstaviteľom rusínskej národnobuditeľskej generácie 2. polovice 19. storočia.

TVORBA

Poézia

- *Venec stichtovorenij Aleksandra Iv. Pavloviča s portretom i avtobiohrefieju avtora (Veniec veršov Alexandra Iv. Pavloviča s portrétom a autobiografiou avtora, 1920)*
- *Izbrannyje proizvedenija (Zobrané diela, 1955)*
- *Hučat' hory i dolyny : vybrani tvory (Hučia hory i doliny : vybrané diela, 2004)*

Pijanstvo

*Lude, bratja, rad vas maju,
A serdečno pozdravľaju.
Posluchajte radu moju,
Strimajte sja ot napoju!*

*Christiane chudobnijut,
Židy vsjahdi bohatijut,
Im ne treba pracuvati,
Lem palenku šenkuvati...*

*Žal' mi čeloveka toho,
Kotryj nesluchat nikoho,
Lem temno do bludu žije,
Što zarobit, to propije.*

Česnyj rusin z Makovici rozдумuje v Americi

*Bidna, bidna Makovica,
So sirotami vdovica,
Neščastliva vdova maty,
Trudno ditočky chovaty.
Ach, bida, bida tu žity.
Makovica opuščena, plače,
Vzdychaje, rozžalena.
Ditočky jej ochabjajut,
Proč za more utikajut.*

Proščanie

*Ostaj s bohom Makovica!
Ne uvižu tvoji lica.
Prestanu ťa objimati,
Tebi piseňky spivati.*

*Ja ťa lubil, ty to znala,
Mni nasuščnyj chlib davala,
Kormila i priodila,
Syna učila, ľubila.*

*Razlučajusja s tobouju,
Tebe pisň poslidnju poju:
Prijmi blahodarenie!
Želaj duše spasenie!*

Bud' zdrav, milyj rode russkij!

(BEŇKO, Kamil a kol. „Ludu verný som bol...“ 200. výročie narodenia Alexandra Pavloviča. Svidník : Podduklianska knižnica vo Svidníku, 2019. s. 32 – 34)

PRÍDAVOK, Anton

(28. 5. 1904 Kežmarok – 12. 5. 1945 Ružomberok)

**básnik, rozhlasový redaktor, prekladateľ,
organizátor literárneho a divadelného života**

Anton Prídavok patrí k najvýznamnejším osobnostiam spoločenského, kultúrneho a literárneho života medzivojnového obdobia na východnom Slovensku. Narodil sa v Kežmarku v roľníckej rodine s dvanástimi deťmi a rímskokatolíckym vierovyznaním. Jeho detstvo bolo poznačené častým sťahovaním, keďže otec pracoval ako strážnik trate vo viacerých mestách a obciach. Študoval na gymnáziu v Spišskej Novej Vsi a v Prešove, kde v roku 1918 prestúpil na učiteľský ústav. Po maturite v roku 1922 učil v Nových Zámkoch, v rokoch 1923 – 1927 v Košiciach. Následne sa stal oblastným tajomníkom literárno-dramatického oddelenia Slovenskej ligy. V roku 1932 ho kontaktovalo vedenie rozhlasového vysielania Radiojournal v Ko-

šiciach s ponukou, aby sa stal tajomníkom ich literárneho oddelenia a on ju s nadšením prijal. Ale ako sa k tomuto obdobiu vo svojej autobiografii neskôr sám vyjadril, od literatúry a vlastnej kreatívnej práce ho paradoxne skôr odtrhala. Písanie pre „hladný, neukojiteľný mikrofón“ si vyžadovalo neustále triedenie, prerábanie, upravovanie a prekladanie cudzích textov. S veľkými ťažkosťami a bolestou prijal okolnosti a dôsledky Viedenskej arbitráže, ktorá preňho znamenala koniec pôsobenia v Košiciach, kde sa medzičasom udomácnil a vybudoval si cenné priateľstvá. V Prešove za nežičlivých okolností rozbehol s bývalými zamestnancami košického štúdia Slovenského rozhlasu novú rozhlasovú stanicu, v ktorej pôsobil v rokoch 1938 – 1944 aj ako riaditeľ. Anton Prídavok mal silné humanistické a občianske ctenie, ktoré prestupovalo všetky jeho umelecké i neumelecké aktivity. Počas 2. svetovej vojny pomohol Ladislavovi Kalinovi vyhnúť sa deportácii do

koncentračného tábora. Ako pracovník prešovského rozhlasu sa zapojil do príprav povstaleckého rozhlasového vysielania v Banskej Bystrici, kam tajne preniesol technickú aparatúru a rozhlasový archív, aby mohol Slobodný vysielateľ komunikovať s členmi povstania a vydávať pokyny k organizácii partizánskeho odboja. Pri tejto činnosti bol prezradený a v januári roku 1945 ho uväznili nemecké gestapo. V dôsledku zdĺhavého vypočúvania, mučenia a chatrného zdravotného stavu zomrel len tri dni po skončení vojny, vo veku 41 rokov. V roku 1947 mu bola posmrtno udelená cena za rozhlasovú činnosť v národnooslobodzovacom boji.

Ako si sám spisovateľ spomína, prvé verše zložil svojmu otcovi na jeho narodeniny. Už od študentských čias aktívne spolupracoval s časopismi *Vatra* a *Slovenský východ*. Svoju básnickú prvotinu *Vrásky času* publikoval v roku 1926. Dobovou kritikou však bola prijatá skôr negatívne, preto sa rozhodol preorientovať na písanie prózy s aktuálnou spoločenskou tematikou a dokumentárnym charakterom. V tomto duchu vznikli romány s tendenčným vyznením *Rozbité ministerstvo*, *Svitanie na východe*, *Lámané drieky*. K poézii sa vrátil zbierkou básnických textov *Do videnia*, v ktorej vyjadril túžbu vrátiť sa žiť do Košíc. Básnickú zbierku *Kľúč od srdca* vydal v evanjelickom vydavateľstve Transcius

v Liptovskom Mikuláši. Dokázal tým, že aj napriek vystupňovanému konfesijnému antagonizmu nedošlo počas existencie Slovenského štátu k úplnej separácii evanjelických a katolíckych spisovateľov. Zaoberal sa témou domova, potrebou duchovného cítenia či emigráciou obyvateľov východného Slovenska do Ameriky a ťažkými sociálnymi následkami chudoby. Je takisto autorom románu pre mládež *Poklad na Hradisku* a posmrtno vydanéj kolekcie krátkych próz s názvom *Takí a onakí*. Anton Prídavok si cenil nadčasovosť v literatúre, ale za veľkú hodnotu považoval i aktuálnosť textov, ich schopnosť osloviť široké masy a dokumentárnu vecnosť a presnosť posolstva. Považoval za svoju povinnosť hájiť význam a svojbytnosť kultúry východného Slovenska a prispieť svojím dielom k jej rozvoju. Dôležitou mierou sa pričínal o premenu ochotníckej divadelnej scény Prešova na profesionálne teleso, a tak koncom októbra 1940 vznikol pri Miestnom odbore Matice slovenskej divadelný súbor Jonáša Záborského, ktorého považoval za svoj ľudský i literárny vzor. V zbierke *Podobizne* vytvoril básnické portréty slovenských autorov a autoriek poézie, spisovateľov a národných buditeľov. V tejto publikácii sa azda najvýraznejšie prejavil eklektický charakter Prídavkovej literárnej a poetickej tvorby a jej príležitostný ráz. Text knihy obohatil o por-

trét maďarského básnika slovenského pôvodu Sándora Petőfiho, rovnako aj o príspevok venovaný nórskeму spisovateľovi, nositeľovi Nobelovej ceny za literatúru Bjørnstjerne Bjørnsonovi, ktorého uznával pre jeho boj za slobodu malých a utláčaných národov a obhajobu Slovákov počas vrcholiacej maďarizácie v Uhorsku. V alegoricko-symbolickej podobe stvárnil myšlienky slovenského odboja v básnickom počine *Valaška a dukáty*, kde čerpal z bohatej umeleckej tradície nadväzujúcej na motív zbojníctva a jánošíkovskú tematiku. Do historickej látky sa opätovne ponoril pri práci na historickej dráme v troch dejstvách z čias Veľkomoravskej ríše, ktorej dal príznačný názov *Pribina*. Cudzia mu nebola angažovaná, protivojnovno namierená literárna tvorba charakteristická nekonformným protilúďackým a protifašistickým postojom. Do širokého dobového prúdu občianskej lyriky vyjadrujúceho kolektívnu národnú bolesť a protest sa zapojil svojou poslednou zbierkou básní *Svitá*. Zostavil ju básnik Július Lenko. Zaradil do nej Prídavkovu protifašistickú a satirickú poéziu z rokov 1938 – 1944 a pripojil k nej aj jeho preklady z ruskej poézie. Táto kniha patrila k prvým publikáciám, ktoré vyšli v obnovenéj Československej republike. Vyjadrovala nielen postoj odporu a ostrú vzburu proti autoritatívnemu utláčateľovi, no niesla i pozitívny ideál všeludskej dôs-

tojnosti, lásky a nádeje tlmočenej cez motív boja za slobodu. Venoval sa aj publicistike, autorsky sa podpísal na príručke *Slovenská liga v službách národa* i *Príručke pre činovníkov Slovenskej ligy*. Z jeho rozhlasových hier možno spomenúť napríklad hru zo súčasnosti s názvom *Nové časy idú*, ktorú vytvoril v roku 1933 spolu s Emilom Ruskom.

TVORBA

Poézia

- *Vrásky času* (1926)
- *Do videnia* (1940)
- *Valaška a dukáty* (1942)
- *Kľúč od srdca* (1943)
- *Podobizne* (1943)
- *Svitá* (1945)

Próza

- *Rozbité ministerstvo* (1928)
- *Svitanie na východe* (1928)
- *Lámané drieky* (1938)

Jeseň 1938

*Sychravá jeseň je, bolesťou kvilí;
bezmocní stojíme zomknutí v zbrani.
Zradili priateľa priatelia milí,
nedali možnosť brániť sa ani.*

*Mrákavy nad nami, kolo nás supi –
krvavo ranený, bezvládne stoná;
rozdávať z cudzieho nik nie je skúpy,
nad rodom na poplach bije hlas zvona.*

*Falošná hra bola v priateľskej páske.
zatrpklosť slzy nám zotrela z očí –
nemožno po svete chodiť viac v maske,
po svojsky držíme si budúcnosť v moci.*

Kľúč od srdca

*Až do duše mi prenikáš.
Máš v očiach k srdcu môjmu kľúč:
buď múdra, stráž ho, veľmi stráž!
A bolesť k sebe nepriviaz,
keď so mnou svetom putujúč,
raz spočinieš si unavená v hviezdach až.
Dve srdcia kľúčom v jedno zlúč,
hor vo mne. Život presnívaš.
A mňa i seba bôľom neumuč.*

Kľúč k srdcu môjmu vlastným srdcom stráž!

Nový život

*Keď raz s votrelcami zmizne od nás vojna
a keď po oblohe lietajú budú iba vtáky,
dospieva svoj hrozný šláger puška strojná –
ľudstvo do modlitby vpletie svoje vďaky.
Navráti sa ku nám požeňnaný život zase!
Zo železa miesto zbraní kuť budú pluhy,
rozzvučí sa pieseň práce na fabrickom páse,
z pôdy namoknutej vyvrí prameň vzpruhy.
Štyri svetadiely v bratstve ľudskej dôstojnosti
z tehál lásky postavia chrám svätý –
sloboda a rovnosť spoja ľudí ako pevné mosty:
v novom žití nový človek nové stvorí svety!*

Máj 1944

*Kto bude večer chodiť do parkov?
Kto bude slúchať piesne snívnych slávikov?
Kto bude koketovať s jasnou polárkou?
Kto bude snívať teraz? Človek navykol
si odokryvať v máji srdce dokorán,
v ňom budovať svet v túžbach vysnený...
Len teraz ako? S láskou vymizla i pokora
a do nocí sa reže nenávisť a výskot sirény!
Len leťte, leťte, krídle lietadiel
a hučte drsnou vravou roje ťažkých diel!
Keď zaplašíte do dúpáťa beštii,
čo marí máj náš, čo nám láme rozlety,
keď lúče slobody sa v zbitom svete rozlejú –
i holubica mieru s vami priletí...*

(PRÍDAVOK, Anton. *Vrásky času*.
Martin : Matica slovenská, 2007. s. 29, 77, 119, 122)

REZIK, Ján

(o. 1650 Krušovce – 4. 8. 1710 Prešov)

spisovateľ, pedagóg, historik

Predstaviteľ prešovskej filozofickej školy a prvý historiograf dejín školstva na Slovensku Ján Rezik pochádzal z obce Krušovce, kde vyrastal v rodine evanjelického farára Mikuláša Rezika a jeho manželky Zuzany rodenej Paluchovej. Po otvorení prešovského evanjelického kolégia v roku 1667 sa stal jedným z jeho prvých študentov vo vyššom ročníku a o dva roky pod vedením rektora Samuela Pomaria a profesora Izáka Cabana úspešne absolvoval teológiu a filozofiu. Jeho záverečnú prácu o cirkvi dokonca odporučili do tlače a poverili ho zúčastniť sa teologických dišpút s jezuitmi košického seminára. Následne ho vyslali na univerzitu do Wittenbergu (1670 – 1672) a neskôr do Torune (1672 – 1674), kde po skončení ostal učiť na miestnom gymnáziu. V roku 1684 sa stal rektorom latinskej školy v Košiciach, no neostal tam dlho. Po nezhodách s katolíkmami z košického magistrátu ešte v tom

TVORBA – výber

Divadelné hry

- *Petram Horeb (Skala Oreb, 1697)*
- *Pigritius scholarum hostis ad Caucasum deportatus (Lenivosť, nepriateľ školy, odvlčená na Kaukaz, 1707)*
- *Themistocles, iudicum image (Themistocles, obraz sudcu, 1708)*

Poézia, próza

- *Musa fragopolitana loquens... (Jahodová múza hovorí..., 1708)*
- *Salvianus Massiliensis redivivus morum emendator acerrimus... (Salvianus z Marseille, reformátor mravov..., 1708)*
- *Triplex virtutis vultus et cultus domino Michaeli Roth oblatu die Michaelis (Trojitá tvár cnosti a uctievania ponúknutá pánovi Michalovi Rothovi na Michala, 1708)*
- *Theatrum Eperiense Publicum Anno 1687. Erectum seu Laniena Eperiensis (Verejná prešovská poprava, čiže Prešovské jatky, 1710; Liptovský Mikuláš, 1931)*

Odborné spisy

- *Gymnasiologia evangelice-hungarica sive Historia scholarum et earundem Rectorum Celebriorum opera et studie (Gymnaziológia, 1697)*

Vedecké práce

- *Articulus VII. Augustanae confessionis de ecclesia in illustri collegio statuum Hungariae*
- *Eperjensini (Článok VII. Augustánske vyznanie cirkvi v preslávenom kolégiu maďarských štátov Eperjensin, 1669)*
- *De reparatione violati honoris per privatum ferrum... (O náprave cti porušenej súkromným mečom, 1703)*
- *Libellus ad Euergetas (List Euegestovi, 1705)*
- *Dum supremi in Ecclesia honoris metam Deo ducente (Pričom vedie cieľ cti k Bohu ako najvyššiemu v Cirkvi, 1708)*

istom roku prijal pozvanie svojho bývalého profesora Eliáša Ladivera, v tom čase rektora obnoveného evanjelického kolégia v Prešove, a stal sa tu profesorom poetiky, rétoriky, logiky, etiky a histórie. Bol svedkom udalostí po potlačení stavovského povstania Imricha Tököliho známych ako Caraffov krvavý súd, výsledkom ktorého bolo 24 popravených osôb a konfiškácia evanjelického kolégia v roku 1687. Rozhodol sa preto vrátiť do Torune, kde učil na univerzite až do roku 1705, keď bolo prešovské kolégium počas Rákociho povstania opäť otvorené a Rezikovi ponúkli miesto rektora. Zároveň prednášal rétoriku a poetiku, pričom k jeho študentom patrili aj neskorší slávny lekár a lekárnik Ján Adam Raymann. Kolégium viedol až do roku 1710, keď Prešov zachvátila epidémia moru, ktorej podľahla takmer polovica jeho obyvateľov a on bol jednou z obetí.

Ján Rezik patrí k predstaviteľom barokovej literatúry na Slovensku. Písal latinskú poéziu, gratulačné aj kondolenčné verše, ale i divadelné hry s biblickou a historickou tematikou. Pre študentov by iste bola i dnes poučná jeho školská hra *Lenivosť, nepriateľ školy, odvlečená na Kaukaz*. Nesporne cennou je jeho spomienková próza *Verejná prešovská poprava, čiže prešovské jatky 1687*, detailne zachytávajúca tragické

udalosti z čias prenasledovania evanjelikov generálom Caraffom. Je autorom latinských teologických dišpút a prednášok, ako i viacerých vedeckých prác z oblasti teológie a filozofie. Jeho najhodnotnejšou prácou je *Gymnaziológia*, prvé systematické dielo o dejinách uhorského evanjelického školstva v 16. – 18. storočí, rozdelené do štyroch kapitol. V prvej opisuje školy magnátov a šľachticov, v druhej sa venuje školám kráľovských a banských miest, v tretej školám malomestským a v poslednej dedinským školám. Je to prvá historiografická práca z dejín školstva na Slovensku, ktorú neskôr dokončili jeho žiaci Samuel Mathaides a Michal Rotarides. V slovenskom preklade však vyšla až v roku 1974.

Titulná strana diela *Verejná prešovská poprava, čiže Prešovské jatky 1687*. Prešov : Kraička, 1997. Zdroj: Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove.

Zlovestné znamenie prvej tragédie, ktorá sa stala 5. marca

III. Skaza miest a slávnych mužov neprichádza len tak potichu, nepozorovane. Zvestujú ju rozličné znamenia. Tam, kde sa kujú všelijaké zhubné plány, vysielala Boh predzvesti.

Ó, biedne hlavy hriešnikov!

Ó, čierne nebesá! Skrývate čierne blesky.

Strháva sa blýskavica. Ostrý vetrisko objíma domy a hrady. Leje! Svetom sa rúti prudký prival. Neobišiel ani mesto Horného Uhorska Prešov. Láskavý Boh naň zoslal svoj zázračný úkaz. Bola to príhoda, na ktorú potomkovia nikdy nezabudnú. Stalo sa to v lete roku 1685. Dva roky pred pohromou, o ktorej bude reč.

Neďaleko nemeckého a uhorského chrámu. A budovy kolégia!

Krídeľ kaviiek a krídeľ vrán sa s odporným škrekotom vrhli do tuhého krvavého boja. Na obidvoch stranách zostalo veľa mŕtvych vtákov.

Zranené krvácali.

Zlovestné znamenie.

Prelaknutí Prešovčania prosili Boha, modlili sa. Odvráť, Bože, od nášho mesta nenávisť. Odožeň od našich hradieb nepriateľov. Bože, pomôž nám! Čuduj sa svete! Na mieste, kde zvedavé oči videli nemilosrdný boj vtákov, čiže vyššie kolégia, smerom k bráne, tiekla krv nevin-

ných. Čo zlé vykonali? Podľa mienky sudcov pripravovali politický prevrat. A toto bude moje svedectvo!

V. ŽIGMUND ZIMERMANN

Rodom šľachtic. Náboženstva evanjelického. Hodnosť senátor a inšpektor mestského kolégia evanjelických stavov. Prešovský občan a popredný obchodník. Predchnutý pravou zbožnosťou, ktoré pokladáme za koreň ostatných cností. Na ceste za šľachetnými cieľmi ochotne pomáhal každému, kto pomoc potreboval. Pracovitý, k hosťom prívetivý. Bystrosťou umu predbehol svoju dobu. Vynikal nevšednou vzdelanosťou. Hovoril plynulo po latinsky, nemecky, maďarsky a slovensky. Postava úctu vzbudzujúca, duch otvorený. Vlasy plavé, tvár výrazná a akýmsi malým rumencom spríjemnená, údy silné a urastené.

V thökölyovskej dobe stál na čele rozličných podujatí. Hájil záujmy mesta radou i materiálnou pomocou. Po návrate cisárovej vlády do Prešova roku 1686 nastal obrat. Dňa 7. januára 1687 odňali evanjelický kostol Nemcom a Maďarom, Slováci už boli predtým odovzdali svoj kostol minoritom. Náboženská sloboda v Prešove zanikla. Zimmermann nepoznal únavu. Na vlastné trovy pohol každým kameňom, aby zachránil hynúci cirkevno-náboženský život a školu, dovoľával sa stáročných práv, prosbami vymohol, že evanjelici

mohli slúžiť Bohu v Hasovskom dome podľa obradov zdedených po predkoch. Ani tento zaslúžilý muž nemohol ujsť úkladom osudu. Dňa 16. februára, na prvú pôstnu nedeľu, cez obed, keď ľudia odpočívali, na rozkaz Antona Caraffu, generála s plnou mocou, vojaci Žigmunda Zimmermanna zatkli. Na strážnici mu dali do želez ľavú ruku a nohu. V nasledujúcich dňoch ho vypočúval aj generál. Vyhrážkami, sľubmi, že mu daruje život a zahrnie ho priazňou, vymáhal od neho priznanie.

(REZIK, Ján – PATARÁK, Ján. Verejná prešovská poprava, čiže Prešovské jatky 1687. Prešov : Karička, 1997. s. 13 – 14)

SOMMEROVÁ-LEFKOVITSOVÁ, Alžbeta

(25. 1. 1904 Dunaföldvár, Maďarsko – 5. 8. 1994 Bettingen, Švajčiarsko)

farmaceutka

Lekárnička Alžbeta Lefkovitsová pochádzala zo zámožnej židovskej rodiny lekára Žigmunda Strausza a jeho manželky Anny, rodenej Horowitzovej. Po absolvovaní štúdia farmácie na Univerzite Karlovej v Prahe pôsobila od polovice 20. rokov 20. storočia v prešovskej lekárni U Salvatora. Po čase sa vydala za tunajšieho zubného lekára Dezidera Lefkovitsa. Počas vojny získali obaja výnimku ako hospodárski dôležití Židia a do roku 1944 mohli žiť a pracovať v Prešove, i keď v obmedzených podmienkach. Po vypuknutí povstania výnimky prestali platiť a začalo prenasledovanie gestapom. Vďaka upozorneniu manželky miestneho lekára sa jej pred ním podarilo ujsť a spolu so synmi ju ukryla kaderníčka madam Eliz, ktorá prichý-

lila aj ďalších päť ľudí. Po udaní ich však gestapo odhalilo, uväznilo a deportovalo do koncentračného tábora v Ravensbrücku. Tu jej starší syn zahynul a ju aj s mladším Ivanom neskôr presunuli do tábora v Bergen-Belsene. Po oslobodení sa vrátili do Prešova, kde sa dozvedela, že jej manžela zastrelili v Budapešti, kam sa ukryl v jednej nemocnici. Spočiatku opäť pracovala v lekárni U Salvatora, no kvôli ťaživým spomienkam sa napokon rozhodla súkromne vyučovať nemčinu, francúzštinu a angličtinu. V roku 1949 sa vydala za bývalého spolužiaka Gabriela Sommera a presťahovali sa do Prahy. V roku 1968 emigrovali do Frankfurtu nad Mohanom a o šesť rokov neskôr do Freiburgu. Po smrti druhého manžela sa v roku 1984 odsťahovala k synovi do švajčiarskeho mesta Bettingen, kde žila až do svojej smrti.

V Bettingene na podnet svojich vnukov začala zaznamenávať svoje zážitky z koncentračných táborov, ktoré spočiatku šíriala len medzi svojimi priateľmi. Knižne vyšli až v roku 1994 vo Švajčiarsku, kde sa po denníku Anny Frankovej stali najčítanejšou knihou o holokauste.

TVORBA

Memoáre

- *Aj vy ste v tom pekle? (1995)*

Aj vy ste v tomto pekle?

Síce židovka, jednako ako farmaceutka „hospodársky dôležitá“ bola som ešte aj poslednej vojnovnej jesene zamestnaná spolu s dvomi ďalšími diplomovanými kolegami a dvomi pomocníkmi v Pfeilerovej lekárni. Okrem hojnej mestskej klientely začali sme ešte pred vypuknutím povstania zásobovať aj partizánov, pravdaže nanajvýš opatrne a v najväčšej tajnosti. I za najmenšiu pomoc hrozila smrť.

Zvyčajne nechával objednávky neznámy odbojár, najmä ak bolo v lekárni viac zákazníkov a len ťažko by sa dalo zistiť, kto nechal obálku. Pripravené lieky, obvazy a dezinfekčné prostriedky si potom nenápadne vyzdvihli, ani sme netušili, kto a kedy. Keby niekoho z nás zatkli, nemohli sme takto vypovedať jeden proti druhému.

Tak to išlo až do 11. septembra 1944.

Azda sa gestapo jednako dozvedelo, že pomáhame partizánom? uvažovala som o niekoľko týždňov neskôr vo väznici na betónovej podlahe vystlanej slamou.

Toho slnečného predpoludnie vošla do zaplnenej lekárne pani Kíssoczyová, manželka známeho prešovského lekára. Podišla k môjmu okienku a žiadala si aspirín. Videlo sa mi to dosť nezvyčajné, jej muž musel mať v ambulancii stovky liekov. Keď som jej podávala

škatuľku, zašepkala nedvihnúc hlavu od kabelky: – Musíte zmiznúť, gestapo ide po všetkých židovských lekároch a lekárnikoch, čo tu ešte zostali. Nato sa pobrala k východu.

Pomaly som vložila plniace pero do držiaka, vzadu som si vyzliekla biely plášť. Už som zamierila k hlavnému vchodu, keď sa v lekárni objavili dvaja gestapáci a s nimi gardista. – Heil Hitler! – zrúkol jeden z nich. – Hľadáme židovku Elisabeth Lefkovitsovú. Kolegovia ma však neprezradili, bez ťažkostí som sa dostala von.

Pre mňa našla nový úkryt moja priateľka Ilonka Friedmann-Mayerová u madame Elise na Hlinkovej 111. V poldruhaizbovom byte na prízemí sa už skrývali štyria ďalší.

Nepamätám sa presne, ako dlho boli deti na dedine, keď som dostala správu, že tam dlhšie nemôžu ostať. Ktosi spoznal v staršom Paľkovi, šikovnom futbalistovi, syna doktora Lefkovitsa z Prešova. Nielen Stracenský, ale celá dedina sa mohla dostať do nebezpečenstva, keby vyšlo najavo, že schovávajú židovské dieťa. Nás aj tak hľadalo gestapo, navyše po potlačení povstania stúplo prenasledovanie.

A tak do izby u madame Elise pribudli obe deti.

Stracenských v Lipovci tej zimy jednako postihla tragédia. Ich syn spadol na kĺzačke tak nešťastne, že si zlomil lebku na temene, nebo-

lo mu pomoci. Dlho sa s tým nevedeli zmieriť, ani v pomyslení na to, že „čo Boh dal, tak Boh vzal“, nenašli útechu.

V úkryte u madam Elise nás bolo teraz sedem: ing. Dezider Weiszhaus s manželkou Ilonkou, ich syn Jani, ja s dvoma deťmi a Klári Fischerová, neter doktorky Friedmann-Mayerovej. O niečo neskôr prišiel ôsmy. Volali sme ho Walter, ušiel vraj z rumunského transportu.

Naša domáca bola kaderničkou na dôchodku, v staromódne zariadenom byte žila so staručkou, chorou matkou. Za úkryt a stravu sme neplatili nijakú prehnajú cenu. Prítom madam Elise podstúpila riziko, aké sa nedá nahradiť peniazmi. Po obsadení Slovenska vypísali nemecké úrady odmenu päťsto korún pre každého, kto ich privedie na stopu skrývajúcich sa Židov. Kto takú informáciu zatají, tomu hrozila smrť.

Okná bytu viedli na Jarkovú ulicu. Nikdy sa neotvárali, husté závesy bránili pozrieť dnu i von. Ani neskoro na jeseň sme nesmeli zapáliť sviečku. Traja živí chlapi ťažko znášali taký život. Nesmeli nahlas hovoriť, museli sa pohybovať po izbe tak, aby dlážka nevrzgala. Front sa však blížil, delá duneli čoraz hlasnejšie.

(PETRAŠKO, Ľudovít. Hlasy mesta.

Literárna čítanka o Prešove. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2015. s. 147 – 148, 153 – 154)

STAVIARSKY, Štefan

(27. 12. 1934 Orkucany)

učiteľ, zooteknik, spisovateľ

Rodiskom nadšenca regionálnej histórie Štefana Staviarskeho bol orkucanský *Gazdašág*, súčasť poľnohospodárskej školy v Sabinove. Tu vyrastal a počas vojny chodil do Ludovej školy. Meštiansku školu už absolvoval v Sabinove a v štúdiu pokračoval na Vyššej roľníckej škole v Orkucanoch. Po škole sa stal inštruktorom pre Jednotné roľnícke družstvá v Banskej Štiavnici. Nasledovala vojenská služba, po ktorej sa vrátil k práci inštruktora, no teraz už na Krajskom národnom výbore v Prešove. V roku 1957 začal diaľkovo študovať na Vysokej škole poľnohospodárskej v Nitre a zároveň nastúpil ako učiteľ na Poľnohospodárskej majstrovskej škole vo Fričovciach. V Nitre sa zoznámil so svojou budúcou manželkou Máriou.

Štúdium obaja ukončili v roku 1962, presťahovali sa do Prešova a Štefan začal učiť na Strednej poľnohospodársko-technickej škole v Sabinove. V roku 1974 prijal ponuku byť riaditeľom Plemenárskeho podniku Prešov, kde zotrval až do roku 1990. Po revolúcii sa pustil do podnikania, no po štyroch rokoch sa rozhodol firmu prenechať synom a odísť do penzie, aby sa mohol venovať svojim záľubám, najmä pátraniu po histórii miest spätých s jeho životom.

Jeho publicistická a spisovateľská činnosť začala teda až na dôchodku. Prešovčania i Sabinovčania poznajú jeho meno z takmer tisícky článkov s prevažne historickou tematikou, ktoré publikoval v regionálnych novinách: *Korzár*, *Večerník*, *Veľkošarišan* či *Spravodajca mesta Sabinov*. Odkrývanie dejín, skladanie mozaik z informácií, legiend, povestí i spomienok si časom vyžiadali širší priestor, a tak v roku 2010 vznikol jeho knižný

debut *Gazdašág*, v ktorom pri príležitosti storočnice poľnohospodárskej školy v Sabinove zachytil významné okamihy školy i svojho rodiska. O rok neskôr, keď si slávny, no už zaniknutý prešovský Štátny žrebčinec, neskôr súčasť Plemenárskeho podniku v Prešove, pripomínal 150. výročie, vyšla kniha príznačne nazvaná *Kone naše*. V tretej knihe *Fričovce* zúročil spomienky, ktoré ho k tejto dedine pod Braniskom viazali nielen z čias, keď tu spolu s manželkou učili, ale i neskôr, keď si tu už ako dôchodcovia prerobili dom na chatu. Bolo len otázkou času, kedy napíše aj o Prešove. V roku 2013 vyšla kniha *Prešov v plášti pamäti* mapujúca nielen základné dejinné udalosti mesta, ale hlavne jeho málo známe zákutia, akými sú Táborisko, Kúty, Surdok, Išľa ai. Osemdesiatku oslávil publikáciou *Orkucany*, v ktorej sa opäť vrátil do svojho detstva a mladosti. Vo svojich spomienkach neobišiel ani Sabinov, a tak v roku 2016 vznikla kniha *Sabinovské šance a zabudnuté tajomstvá*. V nej odhaľuje okrem pôvodu nevšedných názvov tunajších častí, ako je Begalka, Telek, Čiktov či Šanec, aj históriu okolitých obcí: Drienice, Pečovskej Novej Vsi, Olejníkova, Majdanu či Čergova. Ďalšia kniha *Voz plný histórie a príbehov* má širší záber, nevenuje sa jednému konkrétnemu miestu, ale ponúka 80 epizód z oblasti celého východného Slovenska. Nasledovala publikácia *Argentína*,

Hollywood, Mexiko aj v Prešove, venovaná obdobiu priemyselnej revolúcie, ktorá so sebou priniesla aj vznik nových štvrtí v Prešove, a tie miestni obyvatelia ľudovo pomenovali exotickými názvami. Vlastné životné osudy zachytil v autobiografii *Moja životná cesta*. Nateraz posledným Staviarskeho dielom je kniha *Šarišský zbojník koní*.

TVORBA

Populárno-náučná regionálna próza

- *Gazdašág* (2010)
- *Kone naše ...* (2011)
- *Fričovce* (2012)
- *Prešov v plášti pamäti* (2013)
- *Orkucany* (2014)
- *Sabinovské šance a zabudnuté tajomstvá* (2016)
- *Voz plný histórie a príbehov* (2018)
- *Argentína, Hollywood, Mexiko aj v Prešove* (2019)
- *Šarišský zbojník koní* (2022)

Autobiografia

- *Moja životná cesta* (2021)

Prešov v plášti pamäti

Cez Šarišské Lúky, okolo kľukatého koryta Sekčova, v roku 1896 bola postavená železničná trať, ktorá spája Prešov s Bardejovom. Aj táto trať má kľukatý charakter a od Prešova až k Bardejovu má stúpajúci trend. O tejto trati sa objavili posmešné epizódy a autorom niektorých z nich bol Gabriel Kríž starší z Prešova. Tieto epizódy v tridsiatych rokoch 20. storočia dokonca vysielal aj Československý rozhlas Praha, na stanici Košice v relácii „V nedzeľu po obedze“. Jedna z nich je známa pod názvom „Keď perši raz išla mašina do Bardijova“. Pre čitateľov z nej uvediem aspoň dva verše:

*... nebudzeme chodzic pešo do Prešova
mašina odveže nas do Bardijova
vov tych malych chyžkoch kartky vymenice
a tak jak vov ľufce na nej polecice.*

*Radši sebe deci kupim vov Prešove
mal by som še vožic na takej potvore.
Eščik by še zemnu dakdzej vyvracila
a až do Sekčova by me vyšmarila....*

Minerálne vody v Borkute prvýkrát analyzoval v 18. storočí rakúsky balneológ Crantz, ktorý už vtedy tvrdil, že sa tam nachádza kyselka, ktorú ľudia na okolí denne s obľubou popíjajú a miešajú s vínom. Minerálne vody na tomto území boli známe už v 16. a 17. storočí. V polovici 16. storočia vo svojej knihe

„O podivuhodných vodách v Uhorsku“ ich spomína Juraj Wernher. V 17. storočí túto minerálku na pitie už využívali obyvatelia Prešova. O sto rokov neskôršie, po prvej analýze rakúskym balneológom Crantzom, tieto vody boli znova hodnotené pri prvej oficiálnej registrácii prameňov roku 1976. Tú istú vodu v tom čase posudzoval stoličný lekár Šarišskej stolice Ján Adam Reimann, ale potrebné informácie pre jej posúdenie mu spracoval ďalší prešovský lekár Samuel Neumann. Ján Adam Reimann na základe týchto podkladov uskutočnil podrobnejšiu analýzu borkutských vôd podľa požiadaviek Mateja Bela.

Pri prvej oficiálnej registrácii minerálnych prameňov v roku 1786 sa už spomína Malý a Veľký Borkut. Lekára Samuela Neumanna pri získavaní potrebných podkladov o týchto minerálnych vodách sprevádzal do Borkuta prešovský lekárnik Krieger, mestský richtár a dvaja poverení mestskí senátori. Na základe takto objektívnych a smerodajných poznatkov potom Ján Adam Reimann vyhotovil záverečné hodnotenia vôd, ktoré aj on označil ako „kyselky“ vhodné na pitie a nie na liečenie. Pri tejto udalosti vyjadril svoje stanovisko aj k minerálnej vode, ktorá vyvierala na povrch zeme v Malom Šariši v tomto znení, že „táto voda v Malom Šariši je vhodná aj na liečenie rôznych chorôb.“

(Staviarsky, Štefan. *Prešov v plášti pamäti*.

Prešov : Tlačiareň Kušnir, 2013. s. 157 – 158, 183)

STAVROVSKÝ, Julij Ivanovič

(18. 1. 1850 Sulín – 27. 3. 1899 Prešov)

spisovateľ, básnik, prozaik, kňaz, národný buditeľ

Zakarpatský básnik, zapálený lokálpatriot a podporovateľ kultúrneho života na východnom Slovensku Julij Ivanovič Stavrovský sa narodil v obci Sulín. Už od mladosti bol výrazne ovplyvnený aktivitami otca Ivana Andrijoviča Stavrovského, ukrajinského osvetového pracovníka a pedagóga. Ten sa v roku 1846 podujal napísať prvú ukrajinskú učebnicu pedagogiky na Podkarpatskej Ukrajine a východnom Slovensku. Stavrovský študoval na gymnáziu v Podolínci, Levoči i Prešove, kde začal písať prvé básne. Nasledovalo štúdium na Právnickej a Bohosloveckej fakulte univerzity v Budapešti. Tu nadviazal úzke kontakty so slovenskými, chorvátskymi i zakarpatsko-ukrajinskými dejateľmi. Ako gréckokatolícky farár pôsobil

v Jarabine a Toryskách. Od roku 1874 pracoval na prešovskom biskupskom úrade, no v roku 1886 prijal miesto farára v Čertižnom, kde zotrval až do svojej smrti. Bol priateľom a blízkym spolupracovníkom rusínskych národných buditeľov a vzdelancov Alexandra Duchnoviča a Adolfa Dobrianskeho, vedľa ktorého je aj pochovaný.

Zaoberal sa štúdiom slovanských jazykov a bol zástancom idey slavianofilstva a rusofilstva všetkých slovanských národov. Tým sa nachádzal v protikladnej hodnotovej pozícii k smerom presadzujúcim myšlienku formovania samostatného rusínskeho národa. Bol v dlhodobom písomnom kontakte so známym ukrajinským vedcom a zberateľom folklóru Vladimírom Hnatjukom. Ako spisovateľ sa venoval najmä tvorbe poézie, esejí, etnografických a publicistických článkov o reči. Jeho básnické texty možno zaradiť do subžánra patriotskej a intímnej lyriky, prózy mali prevažne folklórno-etnografický cha-

rakter. Svoje umelecké, etnografické a iné práce publikoval v zakarpatských časopisoch a novinách *Svet*, *Novyj Svet* a *Karpat*. Súborné dielo z jeho básnickej tvorby *Poézia Popradova* vyšlo až posmrtné zásluhou Nikolaja Beskyda.

TVORBA

Poézia

- *Поэзія Попрадова (Poézia Popradova, 1928)*

Я Русский

Было время, когда тьмою
 Помраченный разум мой
 Русскую народность свою
 Гордо почитал чужой.
 Сердце мое зимно било
 За святую Русь, народ,
 Слово русское не мило
 Проговаривал мой рот.
 Но успев, меня озарил
 Свет самосознания.
 Мою гордость я удавил:
 Русским почитаюся!
 Сердце бьет внутренним жаром
 За святую Русь и кровь,
 Рот мой пользуется даром
 Говоренья русских слов!

Ja Ruskyj

Bylo vremena, kogda t'moju
 Pomračennyj rozum moj
 Ruskuju narodnost' svoju
 Gordo počital čužoj.
 Serdce moje zimno bylo.
 Za svjatuju Rus, narod,
 Slovo ruskoje ne milo
 Progavarival moj rot.
 No uspev, meňa ozaril
 Svet samosoznanija
 Moju gordost' ja udavil.
 Ruskym počitajusja!
 Serdce biet vnturenim žarom
 Za svjatuju Rus i krov,
 Rot moj pol'zuetsja darom
 Govoreňja ruskich slov!

(DOBOS, Štefan. *Julij Ivanovič Stavrovskij-Popradov : očerk žizni i tvorčestva.*
 Prešov : SPN, 1975. s. 24)

ŠALKO, Oskar

(11. 6. 1934, Budča)

básnik, publicista

Básnik a rodák z Budče pri Zvolene Oskar Šalko pochádza z mlynárskej rodiny. Mal troch bratov a jednu sestru. Ich mama sa príležitostne zapájala do činnosti miestneho ochotníckeho divadla ako herečka. Jedným z jej kolegov a učiteľov bol aj režisér a herec Paľo Bielik. Mama mu však tragicky zahynula počas 2. svetovej vojny, keď do ich domu vletel granát a pred jeho vlastnými očami ukončil jej život. Šalko navštevoval základnú školu v Budči a neskôr gymnázium vo Zvolene. Po jeho absolvovaní zamýšľal uberať sa vojenským smerom, a preto pokračoval v štúdiu na Leteckom technickom učilišti. Prvé roky po škole strávil ako palubný mechanik a popri zamestnaní si rozšíril vzdelanie aj externým štúdiom Strednej osvetovej školy v Bratislave. Jeho ďalšie

kroky už potom smerovali do Prešova, kde pôsobil ako pedagóg a kultúrny pracovník na Strednej leteckej škole až do odchodu do penzie v roku 1990.

Šalko sa od útleho detstva venoval písaniu básní príležitostného charakteru. Už ako päťnásťročný chlapec skladal verše rodinným príslušníkom, priateľom a známym pri rozličných životných príležitostiach. Počas vojenských liet sa literárna tvorba ocitla v úzadí autorových aktivít. Naplno sa k nej vrátil až na dôchodku. Postupne vydal päť básnických zbierok *Obdobia lásky*, *Vyznania*, *Verše*, *Napísané z lásky* a *Prechádzka spomienkami*. Okrem poézie píše aj poviedky, ktoré knižne vyšli v dvoch tituloch: *Poviedky o starých kočoch a časoch* a *Starodávna vojenčina v Levoči*. Medzi jeho spisovateľské a ľudské vzory patrí Andrej Sládkovič a štúrovská generácia všeobecne. Inšpiráciu čerpá najmä z vlastných vojenských skúseností, spomienok na mladosť a histórie rodného kraja či iných slovenských regiónov a miest. Na jeho kni-

hách sa ako ilustrátor podieľal aj jeho syn, už zosnulý výtvarný pedagóg a autor monumentálno-dekoratívnych malieb Stanislav Šalko. Spisovateľ sa prostredníctvom svojej literárnej produkcie snaží tlmočiť posolstvo, že je dôležité poznať vlastné dejiny, lebo bez toho sa človek nemôže pokladať za plne vzdelaného. Dôležitosť dejín vníma nielen v rovine ľudskej, ale aj umeleckej a vedecko-technickej.

TVORBA

Poézia

- *Obdobia lásky* (2001)
- *Vyznania* (2008)
- *Verše* (2018)
- *Napísané z lásky* (2018)
- *Prechádzka spomienkami* (2020)

Próza a publicistika

- *Poviedky o starých kočoch a časoch* (2012)
- *Starodávna vojenčina v Levoči* (2018)

Jeseň v prešovskej záhrade

*Nádhernú pestrosť máš
ty naša záhrada,
si vlastne všetkých
farieb domov.
Prišiel k nám,
za ten čas,
keď vietor poroznáša
listy stromov,
ako spomienky z mladosti
medzi nás.
Ach listy
ružové, zlaté, hnedé,
a ktovie aké ešte,
môj pohľad na Vás
je akýsi hmlistý,
aj tak sa na moju starú hlavu znesie.
Však povedzte,
kde sú tie roky mladé?
A Vy listy ružové, z mladosti
mí ešte z hlavy neodleťte.*

(ŠALKO, Oskar. *Prechádzka spomienkami*.
Prešov : 2020. s. 28)

Spomienka na jahodové týždne

*Pod' milá, pôjdeme na jahody
Tam za mestom rastú v úbočí
milenci v júni chodievajú radi
tam na Budči alebo v Levoči.*

*Pod' milá, však je krásne leto
Aj naše bozky budú voňať jahodami,
veď milšej doby pre nás ani nieto,
keď milenci sú láskou opantani
dlho to budeme prežívať aj my,
však iba spomienkami.*

*Pod' žena moja so mnou na jahody
Naším deťom a vnúčatám nazbierame jahôd kytičku
Spomenieme si na dobu, keď sme boli mladí
A na „jahodové týždne“ takto trošičku.*

*Už päťdesiat rokov chodíme spolu na jahody
Tie pre nás rastú iba v záhrade,
teraz naše vnúčatá chodia za nás
na jahody do prírody,
a na tie naše „jahodové týždne“
už len spomíname v dobrej nálade.*

(ŠALKO, Oskar. *Verše*. Prešov : 2018. s. 12)

ŠMAJDA, Michal

(2. 11. 1920 Krásny Brod – 30. 4. 2017 Bratislava)

spisovateľ, prozaik, folklorista

Cesta autora prvého povojnového románu v ukrajinskej literatúre na Slovensku Michala Šmajdu k úspechu bola trnitá. Do ľudovej školy chodil v rodnej obci Krásny Brod a následne nastúpil na meštiansku školu v Medzilaborciach. Pre zlé ekonomické pomery v rodine ju nedokončil, hoci od detstva sníval o povolání učiteľa a musel tvrdo pracovať. Počas 2. svetovej vojny bol dokonca na nútených prácach v Nemecku. Po jej skončení sa najprv zamestnal na Okresnom úrade v Humennom, potom v Múzeu ukrajinskej kultúry v Medzilaborciach a vo Svidníku. Za verejné demonštrovanie odporu voči vstupu vojsk Varšavskej zmluvy na územie Slovenska bol vylúčený zo zväzu spisovateľov, prepustený zo zamestnania a nemohol

si nájsť novú pozíciu v okruhu sto kilometrov od svojho bydliska. Až do dôchodku zastával funkciu vrátnika v Trebišove. Zomrel v roku 2017 v Bratislave.

Svoje prvé básne uverejnil Šmajda ešte počas štúdia na meštianskej škole v časopise *Kolokolčik-Dzvinočok*. Písal tzv. „prešovskou“ ruštinou, ukrajinským nárečím a v neskoršej fáze svojej tvorby aj spisovným ukrajinským jazykom. Pozornosť literárnej obce upútal novelou *Paraziti*, v ktorej vykreslil motív vykorisťovania a zneužívania chudobných ľudí fašistami, gardistami a dedinskými boháčmi. Kinonovela *Zapálená krv* bola menej výrazná, ale zbierka poviedok *Zväzok kľúčov* sa už skladala z vydarenejších sociálne zameraných a psychologických poviedok. Svojou stavbou, jazykom, štýlom, prácou s dramatickým napätím, uveriteľnou a zmysluplnou psychologizáciou postáv sa dané poviedky zaradili k vrcholu dobovej ukrajinskej krátkej prózy.

Nasledoval prvý povojnový román v ukrajinskej literárnej spisbe *Pukajú l'ady*. Zobrazoval život obyvateľov ukrajinskej dediny v období zakladania prvých roľníckych družstiev, zákazu gréckokatolíckej cirkvi i zavádzania komunistického režimu. Dielo bolo preložené do slovenčiny a na jeho základe vznikol aj filmový scenár, ktorý sa však nerealizoval. V roku 1965 vydal Šmajda prvý diel zamýšľanej trilógie Lemky pod názvom *Krčmársky sluha*. Pokračovaní sa nedočkal pre inváziu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Oba romány, podobne ako novela *Cesty*, znázorňujú problémy ľudí z dedín cestujúcich za prácou do miest na týždňovky, vyvolali ostrú diskusiu a polemiku v umelecko-spoločenských kruhoch. Po zmene pomerov v roku 1989, keď bol politicky rehabilitovaný, vrátili mu členstvo v Zväze ukrajinských spisovateľov Slovenska a mohol znovu publikovať, vydal zbierku poviedok *Tajomstvo ebenovej škatuľky* napísaných v časoch normalizácie. Popri literárnej činnosti sa Šmajda celý život zaujímal o folklór. Vydal knihu o zvykoch Rusínov spojených so sviatkami a ročnými obdobiami *A ešte vám vinšujem* i brožúru *Kolískové piesne*. Získal Cenu Ivana Franka a prezident Ivan Gašparovič mu udelil Pribinovu kríž III. triedy za celoživotné dielo. V roku 2010 sa stal nositeľom Ceny umenia Európskej únie. Do literárnej pamäti sa zapísal ako

prozaik s výborným analytickým myslením, panoramatickým pohľadom, schopnosťou modelovať postavy a skonštruovať nevšedné a napínavé situácie a deje.

TVORBA

Próza

- *Parazyty (Paraziti, 1953)*
- *Viazka kľučiv (Zväzok kľúčov, 1954)*
- *Triščať kryhy (Pukajú lady, 1957)*
- *Korčmarskyj sluha (Krčmársky sluha, 1965)*
- *Rozjizdy (Cesty, 1969)*
- *Tajemnycia ebenovej škatulky (Tajomstvo ebenovej škatulky, 2000)*

Etnografické práce

- *A iší vam vinčuju (A ešte vám vinsujem, 1992)*
- *Kolyzkovi pisni (Kolískové piesne, 1993)*

Pukajú lady

Potom kráčali žitom ako opití a pod nohami im praskali steblá; chvíľami sa strhli, keď vyplašili z hniezda prepelice alebo zobudili zajaca. Oba ja zatajovali dych a rozprávali sa iba očami. Andrij žiadostivo vdychoval jej vôňu, až sa mu hlava krútila. Dávno už čakal na chvíľu, kedy sa stretne s Irynou osamote, lebo ju nevidel odvtedy, ako ju Čaklička zahanbila na zábave pred celou dedinou. Teraz v ňom planul oheň, a dotyk jej tela mu ešte viac rozpaľoval rozburnenú vnútro.

Ich horúca túžba nemala konca-kraja; náruživý sa bozkávali. Zrazu ich vyrušil hrkot traktorov a vrava družstevníkov, ktorí sa opäť dali do práce.

„Podme aj my!“ znepokojene povedala Iryna, zhadzujúc zo seba suché steblá žita.

„Príď v nedeľu. Dozvedela som sa, že sa matka chystá k bačovi, aby jej veštil zo žalmov.“

„O kom?... Vari nie o tebe?“ znepokojene pozrel Andrij.

„Nie, o otcovi. Teraz už behá po vešticiach a kartárkach, ale keď bol, chudák, zdravý, vtedy sa s ním večne len vadila,“ zaplakala Iryna; z očí jej vypadla slza Andrijovi na ruku. Zrazu však ožila; spoza vysokého žita zaznela pieseň dievčat.

*Ej, lúbosti, lúbosti
ej, horšie od starosti;
ej, starosť sa pomínie –
lúbosť nezahynie.*

*Ej, nikdy ja neznala,
ej, jak ťažké vzdychanie;
ej, až ma naučilo
verné milovanie.*

Iryna sa usmiala a vytrhnúc ruku z Andrijovej dlane vybehla na cestičku a Andrij sa rozbehol rovno cez žito k svojmu traktor. Štyri traktory zaútočili na lány žita, ktoré tu stálo ako hradba, a polovica pasík ľahla pod ich samoviazačmi. Na zemi rástli rovné rady krížov a medzi nimi sa neprestajne hmýrili ľudia. Muži v súkenných nohaviciach a bielych plátenných košeliach; bez klobúkov, niektorým sa len plešiny leskli na slnku. A ženy v pestrých sukniach, v bielych vyšívanych opleckách boli ako poľné kvety. Skláňali sa a hovorili o každodenných starostiach, klebetili o svadbách a krstinách. Ľudia rozprávali, traktory vrčali a celé pole cvendžalo čarovnými zvukmi; všetko sa kúpalo v oslepujúcej žiare letného dňa.

(ŠMAJDA, Michal. *Pukajú lady*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959. s. 190 – 191)

ŠŤASTNÝ, František

(31. 10. 1935 Nitra – 16. 11. 2022 Prešov)

stavbár, spisovateľ

Pochádzal z Nitry, no za roky, ktoré od detstva v Prešove strávil, s mestom nenápadne zrástol. Podobne nenápadne sa prepracoval aj k literárnej tvorbe. Už v mladosti ho to ťahalo k štúdiu umenia a po maturite uspel na skúškach na divadelnú réžiu na VŠMU a zároveň ho prijali na stavebnú fakultu, kam napokon nastúpil, aby pokračoval v šľapajách a remesle svojho otca. Napokon, v minulosti boli stavitelia zároveň aj umelcami. Ako stavebný inžinier sa celý život zúčastňoval na realizácii rôznych stavieb, a to nielen na Slovensku či Česku, ale i v Sovietskom zväze, v Iraku a Nemecku, popritom úspešne viedol podnik Pozemné stavby Prešov a angažoval sa i ako športový funkcionár. Jeho prvou stav-

bou bolo Jazero na Delni, za ktoré dostal pamätnú plaketu mesta Prešov, slúžiacu aj ako doživotná vstupenka, no ani raz ju nevyužil. Roky strávené v stavebníctve ho napokon priviedli k umeniu okľukou.

Po odchode do dôchodku sa pustil do spisovania spomienok a v roku 2004 debutoval knihou *Sabinovská padla, historky ostali*, kde cez prizmu bývalého obyvateľa opísal osudy ľudí a život dnes už zaniknutej Sabinovskej ulice, tak ako ju poznal v mladosti. Nasledovali spomienky na jeho cesty do 31 krajín na troch kontinentoch v netradičnom cestopise *Túlavé topánky. Zážitky zo života stráveného v Pozemných stavbách zachytil v Stavbárskych epizódach* ilustrovaných karikatúrami Fedora Vica. Jeho celoživotným koníčkom boli sakrálné stavby, ktoré obdivoval ako odborník i ako duchovne založený človek. A tak po knihách spomienok sa tento milovník regionálnej histórie pustil do putovania po opustených spišských sakrálnych pamiatkach. Túto tému otvoril najprv v kni-

he *Kostol na konci sveta a odsun Nemcov z horného Spiša* o kostole v Ihľanoch a po nej vydal ucelenejšie dielo *Opustené kostoly Horného Spiša*, kde približuje slávne i dramatické osudy ľudí a vzácnych 15 evanjelických kostolov v Bušovciach, Huncovciach, Ihľanoch, Jurskom, Lomničke, Mlynici, Podhoranoch, Rakúsoch, Stráňach pod Tatrami, Tatranskej Kotline, Toporci, Tvarožnej, Vrbove, Výbornej a Žakovciach. Podnetom k napísaniu ďalšej knihy bola jeho neter Katka, ktorá sa s manželom rozhodla žiť na ďalekom ostrove, kam sa on sám síce nevybral, no vďaka internetovej komunikácii s neterou vznikla séria reportáží pod názvom *Za teplom a morom na Martinik*. Jeho ďalším počinom bol príspevok k 500. výročiu reformácie *Rozhovory s evanjelikmi rôznych profesií*. Mimochodom, deň výročia reformácie je i dňom jeho narodenia, navyše sám je evanjelik, preto dialógy s 23 osobnosťami z celého Slovenska i zo zahraničia o ich osudoch a vzťahu k evanjelickej cirkvi boli prirodzeným spôsobom, ako cez vzťah k ľuďom vyjadriť svoj vzťah k Bohu. Na sklonku života sa ešte raz vrátil k osobným spomienkam v knihe *Horúca stolička direktora*.

TVORBA

Populárno-náučná próza

- *Sabinovská padla, historky ostali* (2004)
- *Túlavé topánky* (2006)
- *Stavbárske epizódy* (2009)
- *Kostol na konci sveta a odsun Nemcov z horného Spiša* (2011)
- *Opustené kostoly Horného Spiša* (2014)
- *Za teplom a morom na Martinik* (2016)
- *Rozhovory s evanjelikmi rôznych profesií* (2017)
- *Horúca stolička direktora* (2022)

Čakanie v Kuvajte

Ale späť k nášmu letu cez Kuvajt. Následkom spomínanej vojny prelety do Bagdadu sa uskutočňovali iba v neskorých nočných hodinách, kedy vládol pokoj zbraniam. Jeden takýto spoj bol už plne obsadený, a tak sme museli prenocovať. A čo čert nechcel, v krajine bol práve **ramadán**. Ubytovali nás v dvadsaťposchodovom hoteli Meridien, ktorý mal všetko na úrovni piatich hviezdíčiek, akurát z horeuvedeného dôvodu domorodci oddychovali. Dali nám však súhlas na samoobsluhu pri príprave raňajok.

Okrem našej skupiny nik v tom čase v hoteli nebýval a pohotovostná služba sa na jedlo, v zmysle zásad ich sviatku, nesmela ani pozerať. Zatiahli paraván a za ním sme sa sami obslúžili. Iný kraj, iný mrav.

Kuvajt je však aj krajina, ktorá prísne zakazuje požívanie a dovoz alkoholu, s čím nebol oboznámený jeden z našich kolegov. Miesto toho, aby alkohol, ktorý niesol pre svojich kolegov na stavbu, ponechal vo svojej tranzitnej batožine, zobral ho do príručnej igelitky na tunajší krátkodobý pobyt a prišiel s ním na colnú prehladku. Flaše mu, samozrejme, odobrali a rozbili o mramorový žľab, obsah vytekol do kanalizácie.

Ráno sa celá partia venovala prehliadke mesta, všade moderná architektúra dokazujúca bohatosť krajiny. Zvedavosť nás doviedla aj na suk – tradičný trh so zeleninou a ovocím, ktorý očaril všetkých. Na pultoch pekne zoradené, vyumývané a vyleštené jednotlivé druhy ovocia, to našinec v tom období doma len tak ľahko nevidel.

Ale čo nás najviac prekvapilo, bol fakt, že vedľa seba ležali skoré jarné jahody, neskoršie čerešne či jesenné jablká alebo hrozno. Nápis pod nimi prezrádzali, že toto je z Nového Zélandu, iné zase z Talianska a tamto z Indonézie. Neveriac sme krútili hlavami, ako je to vlastne možné? Nakoniec rébus vyriešil sprievodca – síce nechápal, prečo sa čudujeme, ale s pokojom Angličana nás informoval, že každé

ráno priletia lietadlá z celého sveta a privezú čerstvú zeleninu a ovocie. Dnes to vídať už aj v našich končinách. Šok som zažil aj v jednej malej súkromnej zmenárni, kde dokonca menili naše koruny.

(ŠŤASTNÝ, František. *Horúca stolička direktora*. Prešov : UNIVERSUM, 2022. s. 163 – 164)

Žrebčinec uprostred mesta

Šťatny žrebčinec, ktorý mal veľmi dobré meno aj mimo Prešova, a bol po žrebčinci v Topoľčiankach najväčším na Slovensku, bol dominantou Sabinovskej ulice. O jeho zriadení rozhodla uhorská vláda a následne v roku 1859 mestská rada v Prešove s tým, že sa žrebčinec vybuduje na pravej strane Sabinovskej ulice, na mieste oproti dnešnej čajovni Bonsaj. Pri jeho vzniku významnú úlohu zohral majiteľ pozemku Koloman Papp a Emanuel Berzevitz – v tom čase kráľovský komisár, ktorý mal pomôcť pri získavaní peňazí, lebo Koloman Papp stanovil vysokú cenu za prenájom pozemku. Vo viac ako storočnej histórii tohto žrebčince možno stanoviť tri hlavné obdobia podľa jeho chovateľského programu: 1. obdobie predstavovali roky 1859 až 1918, keď sa chov zamerával na anglické plemená; 2. obdobie tvorili roky 1918 až 1945, vtedy chovali najmä ťažké a vo-

jenské kone; nakoniec 3. obdobie od 2. svetovej vojny až do zániku žrebčince 25. januára 1975, kedy tu chovali úžitkové kone.

Žrebčinec mal okrem iného aj vojensko-strategický charakter. Pomáhal plniť úlohy v delostrelectve, kde kone ťahali ťažké delá. Vo vojnových časoch musel riaditeľ plniť príkazy, ktoré mu dávali z posádkového veliteľstva. Prvým riaditeľom bol kpt. Jindřich Jarsch, ktorý zaviedol do prevádzky žrebčince vojenský režim a dbal na jeho dodržiavanie. Na tomto poste zotrval až do roku 1939. Funkciu zverolekára vykonával Dr. Ján Zboril a účtovníkom bol Jozef Novák. Mali aj vlastný telefón – jeho číslo bolo 199.

Zakladatelia žrebčince si určite neuvedomili, že obyvateľom mesta, ktorí si koníky veľmi obľúbili, prinesú prezývku koňare. Nezískali len pocty za to, že pritúlili tieto človeku milé tvory, že sa s nimi dokázali zblížiť a vedeli sa s nimi dorozumieť, ale ušlo sa im aj posmešné pomenovanie, najmä od škodoradostných športových súperov zo susedných miest, pre ktorých sa Prešovčania stali jednoducho koňarmi. Mnohí si pamätáme, ako na futbalovom štadióne v susedných Košiciach pri derby zápasoch pokrikovali na našich hráčov a fanúšikov: „Koňare, koňare!“ s doprovodným zborovým erdzaním. Ba raz priniesli na štadión aj ozajstného koňa. My sme však v tomto fanúšikovskom hecovaní

nijak nezaostávali, a keďže Košičania sú prezývaní vraňare, na oplátku sme im na našom štadióne zborovo krákali a pustili z kliebok krádel' vrán.

Kone sa stali súčasťou celého mesta, nielen samotnej Sabinovskej ulice. Boli jeho ozdobou na každom kroku. Ľudia si zvykli na rytmické klopkanie kopýt, keď prechádzali po kamenných dlažbách. tieto zvuky, lahodiace ušiam, okamžite upozorňovali ľudí, a najmä deti, že idú koníky. Málokto odolal, aby nevyšiel na ulicu a nepozeral sa na ich majestátne pochodovanie. Ale nielen to, koníky sa stali aj súčasťou hospodárskeho života v meste. Boli zapriahnuté do pekných kočov – hintovov, tie slúžili ako taxíky a prepravovali obyvateľov na stanicu, alebo na iné miesto podľa požiadaviek klientov. Svoj štand mali na Hlavnej ulici v blízkosti divadla prevesený na zadnici na ich občerstvenie. Úlohou kočiša bolo pozametať za koníkmi, tie totiž svoju potrebu robili aj počas jazdy.

Žrebčinec bol dobrým zamestnávateľom, ale aj miestom športového a kultúrneho využitia pre obyvateľov mesta a blízkeho i vzdialeného okolia. Najmä deti sa veľmi často točili okolo neho a keď sa naskytna príležitosť, už boli pri koňoch, obzerali si ich, sem-tam pomáhali pri čistení maštali alebo roznášaní slamy, za čo im ošetrovatelia dali akú-takú odmenu. Boli však aj väčší lapaji, najmä tí

starší, ktorí povystrájali rôzne huncútstva. O jednom z nich podávam svedectvo aj v tejto knihe.

Raz pri vypustení žrebca do výbehu si huncúti pripravili zväzok slamy, ktorý namočili do nafty a pripevnili na kónský chvost. Potom slamu podpálili. Slama sa rozohorela, začala žrebca páliť a ten v ľaku začal vystrájať akoby mu šlo o život. Chlapčiská sa nestačili svojim dielom ani dobre pokochať, keď zistili, že im hrozí nebezpečenstvo. Pre koňa to bolo veľmi bolestivé, ohrozená bola aj jeho potencia. Behal ako zdivený a deti začali panikáriť. Chceli koňa zastaviť a uhasiť horiaci chvost. Naháňačka však trvala pomerne dlho, pridali sa aj zamestnanci žrebčince. Schyľovalo sa k dráme, veď každú chvíľu hrozilo nebezpečenstvo úrazu aj koňa, aj detí i zamestnancov. Šťastne sa všetko skončilo len vďaka pohotovosti jedného zo zamestnancov, ktorý vytiahol hadicu z požiarneho hydrantu a horiacu slamu uhasil. Iniciátori tohto divadla dostali, čo im patrilo už v žrebčinci, a doma od rodičov a im ušlo ešte niečo navyše. Okrem toho mali prístup do žrebčince zakázaný, a to bol pre nich najväčší trest.

(ŠŤASTNÝ, František. *Sabinovská padla, historky ostali*. Prešov : UNIVERSUM, 2004. s. 31-33)

TOMPA, Michal

(28. 9. 1817 Rimavská Sobota – 30. 7. 1868 Chanava)

spisovateľ, básnik, kalvínsky kňaz

Pseudonym: Rém Elek

Po Sándorovi Petőfim a Jánosovi Aranyim tretí najvýznamnejší predstaviteľ maďarskej romantickej poézie a ľudovej národnej lyriky Michal Tompa pochádzal z rodiny čizmára Michala Tompu a jeho manželky Zuzany Bárdošovej. V ranom veku mu zomrela mama a starali sa oňho starí rodičia v Ingridi, kde získal základné vzdelanie. Ako talentovaného žiaka ho učiteľ odporučil na kolégium v Sárospataku, kde absoloval právo a teológiu. V štúdiu pokračoval na univerzite v Budapešti, no kvôli chorobe ho nedokončil. Už počas štúdií sa ujal učiteľskej pozície v Sárbogárde a v roku 1845 prijal ponuku byť učiteľom a vychovávateľom v rodine Pécióvcov v Prešove. Tu sa zoznámil s básnikom Frigyesom Kerényim, ktorý do Prešova po-

zval Sándora Petőfiho. Počas jeho pobytu v Prešove spoločne chodievali na prechádzky po meste i okolí, na Cemjatu, Kalváriu či Vilec hôrku. Tá ich tak zaujala, že sa rozhodli súťažiť, kto o nej napíše najlepšiu báseň. Súťaž vyhral Petőfi.

Od roku 1847 pôsobil ako farár v Behynciach (dnes súčasť Tornale). Ako poľný duchovný národných gárd sa zapojil do revolúcie v rokoch 1848 a 1849 a zúčastnil sa i bitky pri Schwechate. Po revolúci bol farárom v Keleméri, kde sa oženil a od roku 1851 až do svojej smrti v roku 1868 viedol farnosť v Chanave. V období Bachovho absolutizmu bol za účasť na revolúcii politicky prenasledovaný a istý čas aj internovaný v Košiciach, čo opäť prispelo k zhoršeniu jeho zdravotného stavu.

Literárnu činnosť započal Tompa v roku 1841, vystupoval aj pod pseudonymom Rém Elek. Venoval sa prevažne tvorbe filozoficky

a spoločensky angažovaných textov, vo svojich vlastenecky motivovaných básňach kritizoval sociálnu nerovnosť a vyzýval do boja za nezávislosť, národnú jednotu a spoločenskú reformu. Debutoval básnickou zbierkou *Ľudové príslovia a ľudové rozprávky*, ktorá sa stretla s priaznivým ohlasom u kritiky. Stal sa členom Kissfaludyho spoločnosti a neskôr aj Spolku desiatich. Sándor Petőfi básnika ako blízky osobný priateľ povzbudzoval k dôslednejšiemu uplatneniu obsahových i formálnych prostriedkov ľudovej slovesnosti. Nasledovala zbierka prírodnej lyriky *Kvetné puky*. Po roku 1849 jeho literárna produkcia nadobúda kontúry tragiky, zobrazuje ťaživú a chmúrnú spoločenskú i osobnú situáciu človeka, ovplyvnenú smrťou dvoch autorových synov. Optimistickejšie nálady prevládali v jeho tvorbe po páde Bachovho režimu. Písal príspevky do rozličných periodík (napr. *Athenaeum*, *Forradalmi Emlékek*, *Pesti Hírlap*, *Pesti Divatlap* a iné). Tvoril aj epiku, napríklad veršované rozprávky, romancy, legendy a povesti. Od roku 1858 pôsobil ako korešpondent Maďarskej akadémie vied. V slovenčine vyšla v roku 1976 jeho báseň *Bocianovi* v antológii *Spoved' Dunaja*. Tompa získal v roku 1868 cenu za celoživotné básnické dielo od Maďarskej akadémie vied.

TVORBA

Poézia

- *Népregék és népmondák* (Ludové príslovia a ľudové rozprávky, 1846)
- *Virágregék* (Kvetné puky, 1854)

*Vzduch znežnel, chotár má sa k rozkvetu,
bocian, vták dobrý, prišielš', tu si, tu.
Poupravuješ hniezdo rozviate,
by vypel'hal si mláďa pernaté.*

*Lež naspät', odíď naspät', klamú ťa
Falošný lúč i riečka labutia.
Len naspät', naspät', úsvit ešte mdlý,
život je zmrazený a strnulý.*

*Na pole nejdí, je tam cintorín,
ni do jazera, krvavý tam stín.
Na vežiach, keď si hľadáš oddychu,
do žaratokov môžeš kročiť dnu.*

*Ba lepšie bude odťahovať sa,
no kam by si chcel s hniezdom schovať sa?
Veď všade by si počul zúfalstvá.
Či bleskov nebies nebál by si sa?*

*Len naspät', naspät'! Sihoť na juhu
čaká ťa, šťastnejší vták než my tu.
Dve vlasti dal ti osud do vena,
nám iba jednu – i tá stratená!*

Bocianovi

*Nuž leť, len leť a na juhu tam kdes',
Keď s exulantmi sa raz postretníš,
povedz im, klesáme pod ťarchou zlôb,
náš národ rozpadáva sa jak snop.*

*Mnohým hrob hrozí, iným temnica,
čo žijeme – dom holohumnica.
Daktorý plačky ujde za more,
novú vlasť hľadať v šírom obzore.*

*Nevesta túži zostať jalovou,
rodičia neplačú za mŕtvolou.
A duša kmeťa plná plesania,
že dlho nemusí žiť z plazenia.*

*Povedz im, och – tá hanba prekliata –
nie dost', že dubina sme vyťatá,
vo vyvalenom strome črvotoč:
vlastenec na vlastenca krivo soč!*

*Brat brata, otec syna predáva ...
Nie, táto správa nech sa nedáva,
by ten, kto nad národom plače už,
nemusel pociťovať prítom hnu!*

(TOMPA, Mihály. Bocianovi. In. *Spoved' Dunaja* : Antológia maďarskej poézie od najstarších čias po dnešok. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1976. s. 87-88)

VANDRÁK, Andrej

(24. 1. 1807 Štítник – 14. 9. 1884 Prešov)

filozof, pedagóg, reformátor, básnik

V ýznamný predstaviteľ prešovskej filozofickej školy 2. polovice 19. storočia, reformátor gymnaziálneho štúdia a autor prvých dejín prešovského evanjelického kolégia, sa narodil v Štítniku v remeselníckej rodine. Po vychodení škôl v Štítniku, Košiciach a v Rožňave roku 1824 nastúpil na prešovské evanjelické kolegiálne gymnázium. Prednášky z logiky a algebry u profesora Karlovského sa mu zdali náročné, zato prednášky Michala Gregussa navštevoval rád. Vzniklo medzi nimi vzácné priateľské puto. Neskôr ho Greguss ovplyvnil aj vo vedeckej činnosti. V rokoch 1824 – 1828 navštevoval Vandrák aj právnický kurz. Po kňazskej a profesorskej skúške opustil Prešov a jeho študentská cesta sa zavíjala štúdiom filozofie v Nemecku,

v Jene (1830 – 1831). Chýry o talentovanom a aktívnom študentovi sa rýchlo širili v bohatších a vplyvných kruhoch. Pracoval ako vychovávateľ v mnohých významných rodinách ako Kerepessy, Kubinyi, Thuránszky, Dessewffy, Balogh, Mariássy či Szirmay a angažoval sa v študentskej spolkovej činnosti. Pod patronátom rektora Michala Gregussa iniciovali Karol Nemessány a Andrej Vandrák založenie študentskej *Maďarskej spoločnosti*. Zriadili tiež *knižnicu s Maďarskou čitateľskou spoločnosťou* (1827). Zo stanov spoločnosti vyplývali viaceré, z dnešného pohľadu zaujímavé povinnosti, napríklad neúčast' na povinných zasadnutiach sa trestala pokutou 20 grajciarov. V školskom roku 1829/1830 predstavovala knižnica Maďarskej spoločnosti jediná maďarskú knižnicu v Prešove. Ku koncu 40. rokov vlastnila viac ako 500 zväzkov kníh. Vandrák pôsobil na kolégiu najprv ako pomocný učiteľ maďarského jazyka a literatúry a od roku 1833 bol jeho riadnym profesorom. Vyučoval viaceré humanitné predme-

ty, latinčinu a maďarčinu, dejiny, filozofiu aj logiku, psychológiu a metafyziku. Popritom vykonával aj funkciu knihovníka. Bol obľúbeným učiteľom, ctili si ho študenti, kolegovia a postupne aj verejnosť. Jeho osobný život spočiatku nemal pokojný priebeh. Oženil sa s Viktóriou Stellerovou, avšak po necelom roku spoločného života ovdovel. O tri roky neskôr si vzal Emíliu Kelerovú a stal sa hrdým otcom šiestich detí – synov Pavla, Viktora, Júliusa a dcér Etelky, Kornélie a Vilmy. Na Teologickom ústave prednášal Vandrák prirodzené právo, etiku, didaktiku a estetiku. Od 40. rokov vyučoval svoje predmety v maďarčine a aktívne sa podieľal aj na reforme štúdia práva. Na Právnickej akadémii k jeho vyučovacím predmetom pribudlo aj uhorské verejné právo. Počas nasledujúcich rokov pôsobil na kolégiu v riadiacich funkciách, v pohnutých časoch bol rektorom a neskôr dekanom Právnickej akadémie. Stal sa dôležitým reformátorom gymnaziálneho štúdia, výraznou osobnosťou na poli filozofie a postupne prednášal na všetkých štyroch kolegiálnych ústavoch. Pôsobil aj ako tabulárny sudca v Trenčianskej, Oravskej a Šarišskej župe. Bol členom v prešovskom mestskom zastupiteľstve a zaslúžil sa o založenie a zabezpečenie prešovskej škôlky. Prešovskí obyvatelia si ho chceli zvoliť za poslanca, ale keďže nechcel opustiť svoju katedru, voľbu odmietol.

Andrej Vandrák bol obľúbeným učiteľom Hviezdoslava a patrila medzi najproduktívnejších profesorov prešovského kolégia. Je autorom jeho prvých dejín *A short account of the College of Eperjes* (1864), ktoré boli preložené Júliusom Dallosom a Augustínom Pulszkym z maďarského rukopisu do angličtiny. Išlo o prvú prácu, ktorá podala na tridsiatich šiestich stránkach krátky náčrt takmer dvestoročného historického vývinu kolégia. V úvode nechýbal topografický a historický náčrt Prešova a priblíženie jednotlivých vývinových období školy. Hlavný záujem Andreja Vandráka smeroval do oblasti vied. Napísal viacero štúdií, vedeckých prác z logiky, psychológie, etiky aj estetiky, filozofických rozpráv, pedagogických spisov a učebníc. Spomeňme aspoň niekoľko diel z predrevolučného obdobia, keď vydal psychologickú prácu *Enchiridion Anthropologiae psychicae*, filozoficko-etickú prácu *A philosophiai ethica elemei...*, z oblasti logiky je známa práca *Elemi logika*. Vo filozofických prácach položil základy maďarskej filozofickej terminológie. Ako študent sa príležitostne venoval i tvorbe poézie v latinčine, ktorej inšpiráciou bola latinská klasická literatúra. Svoju oslavnú rétorickú poéziu Vandrák venoval profesorom, priateľom a patrónom školy. Z jeho prešovskej dielne sú známe verše venované profesorovi práva Andrejovi Csapkovi, báseň za-

TVORBA – výber

Poézia

- *Carmen, quo tempore examinis anniversarii, publici anno 1828 diebus Julii celebrati scholasticae*
- *iuventutis nomine, ...* (Pieseň, v čase výročnej skúšky, vyšla v roku 1828 počas školských dní oslavovaných v júli v mene mládeže, ... 1828)

Vedecké práce

- *Enchiridion logicae* (Príručka logiky, 1840)
- *Lelkileges embertan, vagyis psychicae Anthropologia* (Duchovne a ľudsky, teda psychická Antropológia, 1841)
- *A philosophiai ethica elemei* (Prvky filozofickej etiky, 1842)
- *Elemi logika* (Elementárna logika, 1844)
- *Tapasztalati lélektan* (Zážitková psychológia, 1847)
- *Tiszta logika, felgymnasiumi tanulók számára* (Čistá logika pre stredoškólov, 1861)
- *Lélektan mint gymnasiumi kézikönyv* (Psychológia ako príručka pre gymnázium, 1863)
- *Bölcseleti jogtan* (Morálna jurisprudencia, 1864)
- *A short account of the College of Eperjes* (Krátky popis kolégia v Eperjes, 1864)
- *Bölcészeti erkölcs tan iskolai kézikönyv alakjában* (Liberálna etika vo forme školskej príručky, 1865)
- *A magyarhoni evangélikus gymnasiumok szervezésének terve* (Plán organizácie evanjelických gymnázií v Uhorsku, 1870)
- *Az erkölcsi világ lényege és kivált a társadalomban* (Podstata morálneho sveta a jeho pôvod v spoločnosti, 1878)
- *Az esztetikai világ lényege scurturnális fontossága* (Kultúrny význam podstaty estetického sveta, 1879)
- *Az emberi tudat és hit világa bölcseleti szempontból* (Svet ľudského vedomia a viery z filozofického hľadiska, 1882)

svätená Michalovi Gregussovi, obľúbenému profesorovi filozofie či rektorovi Andrejovi Mayerovi. Oslavný charakter majú aj básne venované všetkým patrónom a donátorom kolégia a pozdrav kolegom, ktorých priateľstvá si cenil. Vandrák publikoval v odborných

a cirkevných časopisoch ako *Storočia*, *Maďarská pedagogika*, *Athenaeum* či *Protestantské cirkevné a školské noviny*. V roku 1881 bol vyznamenaný rytierskym krížom Rádu Františka Jozefa. Zomrel o tri roky neskôr. Pochovaný je v evanjelickej časti prešov-

ského cintorína. Svojou literárnou tvorbou, vedeckými prácami a pedagogicko-organizačnou činnosťou zasiahol do kultúrneho aj vedeckého života v Prešove a v Uhorsku 19. storočia. Azda aj vďaka nemu si Prešov vyslúžil označenie Atény nad Torysou.

Profesorovi filozofie

*Aký Skýt by ma mohol zadržať bohatým postavením,
aby som obišiel slávny Prešov?
Kto odvráti odo mňa teutónsky meč
aký Jupiter, keď ma vyzve bojisko?*

*Kto ma vyslobodí od úkladov Attala?
Kto od úlisných nástrah? Kto od nekalých sľubov
tyrana, zrodeného zo sarmatskej medvedice,
keď bude naliehať.*

*(Kto iný), ako Ty trojnásobne slávny GREGUSS
hodný vavrínového venca, ochrana a ozdoba
môjho života! ktorého budem vždy spomínať
ako Platóna a Tita.*

*Kiežby som pod tvojím vodcovstvom
šťastne unikol pred zločinnou nohou
a pred Tvojou tvárou, do ktorej vložil ducha sám boh
dosiahol obrodzenia svojej mysle i ducha.*

*Som utrápený? otcovskou rukou dávaš dary;
Klesám? premysleným spôsobom ma dvíhaš:
Ó, akože by si nebol hodný lepšieho neba
GREGUSS ako sú nebesia bohov.*

*Mám ťa slovami vychváliť? či piesňou ospievať?
Si ako nádherný Sirius, čo rozkazuje hviezdám,
si ako Vozotaj, hovorí sa,
že sa skvieš ako žiarivá nádhera Andromedy.*

*Vznešený otče, daj, aby tento môj život sa rozplynul
s Tvojím,
a jeden deň prikryl telo s telom.
Nebudem ľutovať, že som s Tebou žil,
ani že som s Tebou zomrel.*

(HLEBA, Edmund. Latinská poézia Andreja Vandráka. In. *Nové obzory* 15. Zost. M. Chmelárová. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 289 – 302)

VARGA LIPNICKÝ, Ján

(9. 6. 1931 Petrovce)

Pedagóg, spisovateľ, regionálny historik

Ján Varga-Lipnický sa narodil v Petrovcích v okrese Vranov na Topľou. Vyštudoval slovenský jazyk a ruštinu na Pedagogickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove (1995) a pedagogiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Spočiatku bol učiteľom na základných a stredných školách v Chrastnom, Revúcej a Dobšinej. Od roku 1962 pôsobil na Katedre pedagogiky Pedagogického inštitútu a následne na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove. V roku 1976 prestúpil v rámci univerzity na Katedru pedagogiky Filozofickej fakulty, kde bol až do roku 1990, keď sa vrátil na Pedagogickú fakultu vo funkcii vedúceho Katedry pedagogiky 1. stupňa základnej školy a zotrval v nej do roku 1994.

Po odchode do dôchodku sa začal venovať písaniu o regionálnej histórii, ale do jeho literárnej produkcie možno zaradiť aj básne, poeticky ladené útvary a beletrizované príbehy zo života ľudí. Jedinečný je najmä tým, že opisuje lokálnu históriu vo veršoch. Medzi nosné témy jeho tvorby patrí rodná obec Petrovce a jej okolie, spomienky na 2. svetovú vojnu, problematika Slovenského národného povstania, vysťahovalectvo a iné zaujímavosti z lokálnej histórie. Je autorom štyroch prozaických a básnických zbierok: *Petrovce – Obrázky spod Oblíka*, *Reminiscencie*, *Premeny dediny*, *Návraty* a *Samizdat*. Svoje texty uverejňuje v periodickej tlači, v zborníkoch a v novinách. Sám Varga-Lipnický sa viac než za básnika považuje za rozprávača. Zaujíma ho didakticko-etický aspekt literárneho textu a svoje knihy adresuje krajanom, starším i mladším čitateľom, ale hlavne všetkým, ktorí chcú poznávať tento kút Slovenska. Medzi jeho literárne vzory patrí napríklad

holandský autor Knuth Vodegard. Spisovateľ aktívne spolupracuje s prešovskou pobočkou Spolku slovenských spisovateľov a ako predseda Historicko-dokumentačnej komisie Oblastného výboru v Prešove stál aj pri zrode publikácie o protifašistickom odboji v prešovskom regióne s názvom *V boji za slobodu*. Predseda Oblastného výboru v Prešove Jozef Čorba mu pri príležitosti jeho deväťdesiatych narodenín odovzdal pamätný list Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov a medailu Jána Nálepku.

TVORBA

Náučno-popularizačná literatúra

- *Petrovce – Obrázky spod Oblíka* (2006)
- *Reminiscencie* (2007)
- *Premeny dediny* (2011)
- *Návraty* (2014)
- *Samizdat* (2014)
- *V boji za slobodu* (2019)

Srnky tri

*Srnky tri v snehu na svahu brodia sa i dnes.
Srnčia mať s deťmi odrastenými. Chceli by jesť.
Zo zeme vyberajú mokrej trávy trs.
Zahýbajú k susedovmu domu.
Psík, tá malá potvora, ženie ich z dvora preč.*

*Myslím aj na staršie dámy, na vdovy, čo žijú samy
bez partnerov, bez detí,...tie pošli ta, za zárobkami.
Vnúčatá svetom uleteli, ako tie vtáky.
Dnešný svet je taký.
Myslím na ne zas a znova.
Priateľka zo študentských čias, Hanka Jasenková,
pre zimu dom i dvor Na rúrkach opustila.
Prestahovala sa na opačnú stranu mesta, do
penziónu.
Žiť sama ďalej už nevládala. A veru dobre spravila!
Tu na Veselej žije si medzi seberovnými
s boľáčkami,
aj so spomienkami na všetko pekné, na to
pominutéľné
i na to večné – na lásku.
Ulica Veselá pekná je, i keď nie vždy veselá.*

V okolí Šimonky....

*Najslávnejší z kopčekov v blízkosti Šimonky –
Libanka je posiaty otvormi opustených štôlní.
Podnikaví nájomníci od polovice 19. storočia
do roku 1922 vyťažili z nich nesmierne poklady
– opály všetkých druhov, farieb a odtieňov
v hodnote miliónov. Tie po vybrúsení putovali do
zbierok drahokamov, stali sa ozdobou veľkých
klenotníc i mladých žien. Viacej vám však
nepoviem. Koniec slávy.
Pod Dubníkom Goldschmidtovci dali vybudovať
úradovne, brusiareň, robotnícke dielne, ubytovne.
Ľuďom pomohli vybudovať kolóniu, postaviť školu,
kaplnku, sebe rodinnú kúriu.
Červenicu drahým Dubníckym opálom preslávili
za siedmimi horami aj za oceánskymi vodami.
Na môj veru aj v samotnom New Yorku.
Dubnícke bane dnes? Sú štátom chránenou
lokalitou, jedným z najväčších zimovísk netopierov
– ochrancov cenných pokladov.
A čo dediny v okolí Šimonky? Kedyže začnú vábiť
k sebe turistov? Ožije nad Slanskými horami duch
zašlej slávy? Kto vie, odpovie, kto chce, cestu
k nim vždy si nájde.*

(VARGA LIPNICKÝ, Ján. *Premeny dediny (Obrázky z okolia Oblíka)*.
Prešov : Dominanta, 2011. s. 53-54)

VOKÁL, Ferdinand

(31. 7. 1921 Stará Ľubovňa – 8. 12. 1997 Prešov)

básnik, esejista, prekladateľ

Pseudonym: Ferdiš Vokál

Predstaviteľ katolíckej moderny Ferdinand Vokál absolvoval gymnázium v Prešove a v roku 1941 nastúpil na štúdium slovenského a latinského jazyka na Filozofickej fakulte Štátnej univerzity v Bratislave. V roku 1945 sa stal učiteľom na gymnáziu v Prešove, odkiaľ sa o štyri roky neskôr presunul do Sabinova. V roku 1950 bol zaradený do funkcie pracovníka výroby v Harmaneckých papierňach. O rok nato sa stal lektorom v Divadle Jonáša Záborského v Prešove, aby sa následne vrátil do prostredia školstva ako stredoškolský profesor na gymnáziách v Humennom, Prešove a na Strednej ekonomickej škole. Krátke obdobie pôsobil ako vedúci kabinetu pre slovenský jazyk Krajského pedagogického ústavu pre

ďalšie vzdelávanie učiteľov a školských pracovníkov. Dva roky pracoval ako externý vyučujúci na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Napriek tomu, že bol od roku 1982 oficiálne na dôchodku, ujal sa ešte posledného pracovného miesta na Cirkevnej zdravotníckej škole Bazila Veľkého v Prešove. Jeho rôznorodé a zdanlivo chaotické striedanie zamestnaní na viacerých gymnáziách bolo zapríčinené jeho prenasledovaním Štátnou bezpečnosťou kvôli nežiaducim názorom v náboženskej i spoločenskej oblasti. Zomrel v roku 1997 v Prešove, kde je aj pochovaný.

Už počas študentských čias inklinoval k produkcii literárnych, obzvlášť básnických textov. Medzi jeho najväčšie spisovateľské vzory patril Andrej Žarnov, Valentín Beniak, Janko Silan či iní príslušníci katolíckej moderny. Od roku 1940 mu vyšlo viacero prác v časopisoch *Kultúra*, *Verbum* a i. Debutoval

zbierkami *Ozveny* a *Biela nemesis*. Na publikovanie ďalších prác si musel počkať až do pádu socialistického režimu, keď svoj návrat k poézii potvrdil knihou *Zvony srdca*, obsahujúcou verše z obdobia svojej odmlky vo verejnom literárnom živote. Nasledovala publikácia *Skúsenosť* a dva počiny silne autobiografického charakteru *Kam kráčame* a *Na milosť čakám*. Svoje knihy vydával Vokál zväčša vlastným nákladom a všetky sa viac alebo menej držali na kvalitatívnej úrovni jeho debutu. Nad tematikou náboženskej a ľudskej znášanlivosti sa zamýšľal v knihe *Dosebavstúpenie*, vydal i kolekciu fejtónov a úvah *Na prelome storočí*, lyrické impresie meditatívnej hĺbky *Rozhovory duše* a i. Okrem vlastnej básnickej tvorby sa venoval aj prekladom z ruského a francúzskeho jazyka. Patril medzi zapálených matičiarov, istý čas bol predsedom Miestneho výboru Matice Slovenskej v Prešove, tajomníkom i vedúcim literárnej sekcie.

TVORBA

Poézia

- *Ozveny* (1941)
- *Biela nemesis* (1941)
- *Zvony srdca* (1991)
- *Skúsenosť* (1993)
- *Kam kráčame?* (1994)
- *Na prelome tisícročí* (1995)
- *Rozhovory duše* (1996)
- *Piesne zo Zamaguria* (1999)
- *Blízko k hviezdám* (1999)
- *Dúha pokoja* (1999)

Prešov

*Na tvojom štíte sedí čierny orol
a stráži ruže červené
Raz navštívil ťa
s Hurbanom aj Štúr.
Praskli skoby
spájajúce múr
Čierneho orla.*

*Tajovský stál tu, ako dneská stojím ja
a do notesa vpisoval si,
že zasa stretol mamku Pôstkovú
i robotníka prosiaceho
o pôžičku na chlieb,
bedárov, čo bozkávali zem,
zem rodičku,
a i keď mali nalomenú dušičku,
v hrudi im oheň v požiar prerástol.
Vtedy sa ozval Záborský a Duchnovič.
No Hviezdoslav už vedel,
že voda v riekach vystupuje na brehy,
že človek plačom chlieb si nevymodlí,
že treba zoŕať buk, keď prehníva,
aby človek neznhnil za živa
a mal i slnka dostatok
i jedíva.*

*Tak bolo, keď sa písal
rok tisícosemstodevätidesiaty.
Žiaľ! radosť zo srdc vysal,
ale hnáty
a hrčovitě ruky
nezlomil.*

(VOKÁL, Ferdinand. *Zvony srdca*.
Prešov : [s.n.], 1991, s. 60)

Dážď tichý, vytúžený

*sa podpisuje do kroniky leta
smädnými stopkami ríbezlí,
malinčím voňajúcim ako ruky ženy,
čo s láskou pridávajú prvorodené dieťa.*

*Dážď tichý ako milosť z neba
na dlane polí nebo štetcom kreslí
modrými farbami nádeje.
Aj naše oči svojou sprškou prepál,
aby sme dary záhrad a polí pred oltár Boží
niesli.*

(VOKÁL, Ferdinand. *Skúsenosť*.
Prešov : Michal Vaško, 1993. s. 44)

WEBER, Ján

(1612 Vinosady – máj 1684 Prešov)

lekár, lekárnik, richtár, spisovateľ

V ýznamný lekár a lekárnik Ján Weber pochádzal z nemeckej meštianskej rodiny z obce Vinosady pri Modre. Do Prešova prišiel už ako lekár v roku 1639 a o šesť rokov si zriadil v centre mesta lekáreň. V tom čase už bol vdovec a v Prešove sa druhýkrát oženil s Felicitas Stierbitzovou, s ktorou mali 12 detí a adoptovali si aj dcéru Felicitasinho brata Reginu, ktorá sa neskôr stala manželkou pedagóga a filozofa Izáka Cabana. Weberova lekáreň mala vynikajúcu povest a jeho postavenie v spoločnosti stúpalo. Priatelil sa so špičkami v oblasti teológie, zdravotníctva, politiky, filozofie, školstva a kontakty mal aj medzi šľachtou, bol lekárom Vešeléniovcov. V roku 1662 ho cisár Leopold menoval

hornouhorským kráľovským lekárnikom, vďaka čomu sa stal hlavným dodávateľom liečiv pre cisársku armádu a zabezpečilo mu to bohaté príjmy. V rámci lekárskej praxe založil aj prvú súkromnú lekársko-lekárnickú školu na Slovensku, ktorá záujemcov o toto povolanie pripravovala na ďalšie štúdiá vo Viedni. Potvrdením jeho postavenia v meste bol fakt, že si ho Prešovčania štrnásťkrát zvolili za richtára. Najprv sedemkrát za sebou v období rokov 1661 – 1667, keď bol v tejto funkcii i zástupcom Pentapolitany, združenia piatich východoslovenských miest vo Viedni. Ako richtár mal zásluhu na tom, že v prešovských matrikách sa pri mene otca a krstných rodičov začalo uvádzať aj meno matky. Svoje diplomatické schopnosti využil aj pri rozhodovaní hornouhorských stavov o zriadení evanjelického kolégia a podporil tak úsilie rektora Jána Bayera a kazateľa Jána Sartoria o jeho výstavbu v Prešove. Bol by

TVORBA

Náučné práce

- *Amuletum, to jest: Zpráva krátka a potřebná o moru ...* (1645)
- *Janus Brifons (Janus s dvoma tvárami,* 1662)
- *Lectio Principum (Vladárske čítanie,* 1665)
- *Wappen der Freyen Stadt Eppreies in Ober Ungarn ... beym Richterlischen Abdanken ausgelegt (Erb slobodného mesta Prešov v hornom Uhorsku ...,* 1668)

toho dosiahol možno aj viac, no doba bola hektická, kvôli stavovským povstaniam sa situácia v meste neustále menila. Po tom, ako v roku 1673 evanjelikom odobrali kostol i kolégium a vyhnali ich duchovných aj profesorov z mesta, Weber zachránil svojho uväzneného syna tým, že konvertoval na katolícku vieru a syna vykúpil. Prešovčania si ho aj napriek tomu vážili a v rokoch 1675 – 1682 opäť sedemkrát dosadili na richtársky stolec. Po príchode Tököliho do mesta v roku 1682 sa vrátil k protestantizmu. Začiatkom mája 1684, netušiac, aká pohroma čoskoro postihne nielen mesto, ale i jeho

rodinu, umiera. Traja z jeho synov zahynuli na popraviske, dom aj s lekárňou boli skonfiškované a predané na dražbe.

Na počiatku svojho pôsobenia v Prešove po skúsenostiach s ničivými dôsledkami morovej epidémie napísal medicínsku príručku *Amuletum, to jest: Zpráva krátka a potřebná o moru*. Vydal ju najprv v nemčine v Bardejove a potom v slovakizovanej češtine v Levoči, čo sa považuje za prvú publikáciu so zdravotníckou tematikou vytlačenú v národnom jazyku na Slovensku. Popísal v nej spôsoby liečenia moru a užívania liekov, ale i to, ako sa moru vyhnúť, pričom za najúčinnější prostriedok považoval dobrú prevenciu, dodržiavanie hygienických zásad a čistotu životného prostredia. Odporúčal tiež dýchať čerstvý vzduch, zachovávať striedmosť v jedle, pití a spaní. Neodmietal ani ochranné amulety, no viac veril modlitbám.

V pozícii richtára sa Weber vrátil aj k publikačnej činnosti, no tentoraz vytvoril tri diela s politickým námetom. Prvé dva latinsko-nemecké spisy sú kriticko-moralistickými dielami, ktorých zámerom je vo forme vladárskych zrkadiel poskytnúť vhodné rady, ako vládnuť. V diele *Janus s dvoma tvármi* prirovnal vlastnosti ideálneho panovníka k jednotlivým častiam ľudského tela, podľa ktorých nazval aj jednotlivé kapitoly. Spis

Vladárske čítanie venoval členom mestskej a vonkajšej rady Prešova, no jeho zámerom bolo zanechať nasledujúcim generáciám základné hodnoty, normy, zásady a princípy politického riadenia mesta, ktorého súčasťou má byť usporiadaný a cnostný spôsob života, nutnosť vzdelávať sa a ochota prijať rady od skúsených a učených mužov. V poslednom, heraldickom diele *Erb slobodného mesta Prešov v hornom Uhorsku* objasnil symbolický význam jednotlivých častí tretieho mestského erbu, udeleného Prešovu v roku 1558 cisárom Ferdinandom I.

Vladárske čítanie

V tom prípade vôbec nemožno spochybníť, že výchova je žriedlom všetkých dobrých i planných túžob, ba aj základom celého ľudského šťastia. Na nej totiž spočíva blaho všetkých vládcov aj ich záhuba. Odtiaľ pochádza poroba a sloboda mnohých národov a pokolení, tam pramení vzostup i pád vladárov. Ak sa výchova riadi náležitým spôsobom, stáva sa matkou všetkých dobrých mravov. Na dobrých mravoch vyrastajú dobré zákony, a ak sa patrične zachovávajú, zaisťujú sa nielen vážnosť a rešpekt vlády, vznešenosť a veľkoleposť úradu, ale medzi poddanými bude prekvitať blahobyť.

Správna výchova nie je nič iné ako vytrvalé okresávanie ducha, čím sa rozjasňuje chápanie, usporiada sa myseľ, stanovuje sa miera v túžbach, vášňam sa nasadzuje uzda, dohodám sa stanovujú pravidlá a napokon telu sa vstupuje mužnosť a sila. A takáto príkladná výchova k správne mu žitiu je bez rozdielu potrebná pre všetkých ľudí tak, ako duša pre život. Bez jej pomoci sa v každej dynastii či vláde namiesto otca a dobrého pastiera rodí všeobecná pohroma a verejný úpadok.

Mäso sa bez soli pokazí. Ryba nezostane nažive bez vody. Ruža zbavená trníov musí zvädnúť. A rodičia sa vonkoncom nemôžu tešiť z detí, ktoré nie sú dobre vychované. Len zriedka možno očakávať dobrý zber ovocia, ak na jar stromy dobre nezakvitli. Mnohým rodičom robí veľké vrásky starosť, aby deťom zanechali hojný majetok, a zatiaľ z nich vychovávajú lenivcov a daromníkov. A pritom by mali vedieť, že všetko dedičstvo, čo dostanú darmožráči, bude zbytočne premrhané a prehajdakané. Daromné je sypať mnoho obilía do mlynskeho kameňa, ak je na spadnutie a zle postavený.

(WEBER, Ján. *Vladárske čítanie*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019. s. 168 –170)

WERNHER, Juraj

(o. 1497 Paczkow, Poľsko – o. 1567 Prešov)

**lekár, notár, mineralóg, balneológ,
básnik, pedagóg**

Významný humanistický vzdelanec Juraj Wernher pochádzal z nemeckej meštianskej rodiny z poľského Paczkowa. Študoval na univerzite vo Wittenbergu, neskôr s podporou Jána Thurza na Jagelonskej univerzite v Krakove, kde v roku 1519 získal titul bakalára slobodných umení a pokračoval v štúdiu medicíny vo Viedni. Lekársku prax však spočiatku nevykonával, ale bol učiteľom najprv v Košiciach a po prestavbe mestskej školy v Prešove v roku 1522 sa stal jej rektorom. O dva roky mu vedenie mesta ponúklo miesto pisára, neskôr notára, a keď sa oženil s dcérou popredného meštana Žoňou, stal sa aj členom mestskej rady. V roku 1528 prijal ponuku jágerského biskupa a kancelára Tomáša Zalaházyho byť učiteľom jeho synov. Nasledujúci rok sa po návrate do Prešova aktívne zapojil do vtedajšieho politického diania a absolvoval

množstvo diplomatických ciest, na ktorých zastupoval slobodné kráľovské mestá Prešov, Košice, Bardejov, Sabinov a Levoču, združené v spolku Pentapolitana. Na jednej z nich v roku 1532, keď ho vyslali spolu s košickým richtárom Andrejom Melczerom a levočským notárom Gregorom Pantscherom k cisárovi Ferdiandovi I. do Regensburgu intervenovať proti násilnostiam Jána Zápoľského a Turkov, bol zajatý a takmer pol roka väznený na Oravskom zámku. Prepustili ich až po zaplatení výkupného. V nasledujúcich rokoch ho cisár menoval do viacerých funkcií. Pôsobil ako radca uhorskej komory, výberca kráľovských desiatkov celého Uhorska, kráľovský radca na dvore vo Viedni, kapitán Šarišského hradu, šarišský kráľovský miestodržiteľ s právomocami župana, župan Spišskej stolice či správca Spišskej komory. Za jeho úradovania získal Prešov v roku 1538 právo skladu. Svojou osobnou účasťou prispel aj k porážke lúpežných rytierov Bazalda a Balaša na Muránskom zámku, vďaka čomu máme najstaršiu zmienku o Prešove v umeleckej literatúre v *Písni o zámku muránském* z roku 1549, prvej známej historickej piesne z obdobia renesancie, kde sa Juraj Werner opisuje ako záchranca hradu.

Popri svojej zodpovednej práci kráľovského hodnostára sa venoval aj lekárskej pra-

xi, liečiteľstvu, prírodovedným bádaniam a vlastnej literárnej tvorbe. Je autorom zbierok latinských básní *Jedna elegantná kniha* a *Zármatok Panónie*. Osobitne sa zameril na výskum minerálnych vôd a liečivých prameňov, z ktorého vznikli aj jeho po latinsky písané diela *O podivuhodných vodách Uhorska* a *O podivuhodných vodách na Spiši*. Už po vydaní prvej z nich v roku 1549 v Bazileji si dovtedy takmer neznámy autor z Prešova získal uznanie celej učenej Európy, a to za výstižné i pútavé systematické opisy neznámych minerálnych a termálnych prameňov v Uhorsku, pričom väčšina z nich bola zo slovenského územia. Wernher uskutočnil aj rozbor ich fyzikálnych a chemických vlastností a pripojil aj návody na ich použitie, čím položil základy vedeckého prístupu pri poznávaní liečivých účinkov minerálnych vôd a ich využití v kúpeľníctve a prakticky sa stal zakladateľom balneológie u nás. Jeho práca sa dočkala ďalších vydaní vo Viedni, Antverpách či Kolíne nad Rýnom a spustila budovanie kamenných kúpeľných bazénov a zariadení v mnohých dnes vychýrených kúpeľoch, ako sú Piešťany, Bojnice, Vyhne, Trenčianske Teplice, Turčianske Teplice, či neďaleké Bardejovské Kúpele. S podobným úspechom sa stretlo i jeho druhé dielo. Jeho pôsobenie v Prešove pripomína pamätná tabuľa na Hlavnej 80, kde Wernher býval.

TVORBA

Poézia

- *Elegarium Liber unus* (Jedna elegantná kniha, 1523)
- *Luctus Panoniae* (Zármutok Panónie, 1544)

Odborné práce

- *De amirandis Hungariae Aquis Hypomemation* (O podivuhodných vodách Uhorska, 1549)
- *De amirandis in Scepusio aquis* (O podivuhodných vodách na Spiši, 1551)

Titulný list diela *Podivuhodné vody na Spiši*.
Zdroj: Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava
v Prešove.

O podivuhodných vodách Uhorska

Ďalej sa chcem zmieniť aj o tom, že poniektoré pramene prinášajú záhubu tým živočíchom, ktoré sa z nich napijú. Jeden tohto druhu je na úpätí Sarmatských hôr, ktoré ako už bolo povedané sa vypínajú na Spišom.

Iné dva ešte povestnejšie sú v Šarišskej župe, a to takmer na dohľad od hradu toho istého mena, ktorého správcom som ja sám.

Prameň, ktorý je pod vysokými bralami, usmrcuje vtáky, len čo sa z neho napijú. Tie dva môžu nielen vtáky, ale aj iné zvieratá zahubiť. Z tohto dôvodu sa zachováva veľká ostražitosť, aby sa k týmto prameňom nedostal dobytok. Pri druhom z nich, ktorý je takmer v chotári nášho Prešova, rastie jedovatá bylina, od ktorej i voda v prameni obsahuje veľké množstvo prudkého jedu. Ako vraví jeden Ovidiov verš:

„Hrozné jedy miešajú kruté macochy.“

Z toho možno jasne pochopiť, odkiaľ má prameň toľko jedu v sebe. „Také sú totiž vody“ – hovorí Plinius – „aká je zem, cez ktorú pretekajú“. Ja pridávam, že sú také aké rastliny obmývajú.

Je skutočne zaujímavý charakter tohto prameňa. Keď mesiac dorastá, stúpa i tento prameň, keď sa však mesiac zmenšuje, i hladina vody v prameni klesá. A tak sa to vraj ustavične opakuje medzi novým a starým mesiacom.

A keďže mienka o tomto prameni má všeobecnú platnosť, nepokladám za potrebné viac sa o veci rozširovať.

Okrem toho sú v okolí Prešova slané pramene, ktoré sú také ostré a slané, že sa z nich soľ odparuje. Túto soľ používajú na prípravu jedál všetkých druhov, ale najmä na varenie rýb. Z tohto dôvodu považujú tento prameň za užitočnejší ako všetky ostatné.

Podľa týchto prameňov má aj jedno miesto svoj názov. Pre Maďarov je to Sovár. Pod týmto názvom rozumie sa Salisburg – Solivar. Nad týmto mestom sa vypínal aj hrad toho istého mena a podliehal mojej správe, dokiaľ nebol zrúcaný.

V niektorých častiach tých hôr, na svahu ktorých sa hrad vypínal, je veľké množstvo soli. Dostatočným dôkazom toho sú slané pramene aj na ich opačnej strane, ktoré tiež svojim názvom poznačili toto miesto.

To, že sa málo urobilo pri hľadaní a ťažbe soli na týchto miestach, nebola nedbanlivosť ľudí, ale nepochybne stalo sa to skôr opatrením kráľov, aby sa takým veľkým množstvom soli nedosiahlo jej znehodnotenie.

(WERNHER, Juraj. *O podivuhodných vodách Uhorska*, Bratislava : Osveta, 1974. s. 50, 52 – 53)

ZÁBORSKÝ, Jonáš

(3. 2. 1812 Záborie – 23. 1. 1876 Župčany)

básnik, prozaik, dramatik, kňaz, historik a publicista

Pseudonym: Rečislaw Záborský, Vojan Josifovič; Filip z Konôp; Drotár Fedor; Páter Chrysolog; Brindza Jánoš; Jano Metla, hrebeňanský majster ai.

Župčiansky samotár či národný hriešnik, to sú označenia, aké si svojím životom vyslúžil Jonáš Záborský. Pochádzal zo Záboria z chudobnej zemianskej rodiny Josefa Záborského a Anny, rodenej Tomčániovej. Prvé školské roky strávil v rodisku a na nižšom gymnáziu v Necpaloch. V štúdiu pokračoval na gymnáziu v Gemeri, kde sa naučil po maďarsky, a nemčinu si osvojil na lýceu v Kežmarku. Tu sa i národne uvedomil a po maturite v roku 1832 sa rozhodol študovať teológiu na prešovskom evanjelickom kolégiu, kde so spolužiakom z Kežmarku, Jozefom Srnkom, založili Slovenskú spoločnosť a knižnicu. Štúdium ukončil v roku 1834 a niekoľko rokov pôsobil ako kaplán v Pozdišovciach. V rokoch 1838 – 1840 absolvoval univerzitu v Halle, kde sa spo-

znal s Ľudovítom Štúrom, no ako hrdý zeman nesúhlasil s jeho protifeudálnymi názormi, ani s jeho koncepciou slovenčiny ako spisovného jazyka. Podľa Záborského bolo potrebné pre národné myšlienky najprv získať duchovenstvo a zemianstvo, až potom pospolitý ľud. Napätie medzi ním a štúrovskou skupinou sa neskôr ešte vyostriilo, pretože bol proti orientácii štúrovcov na Viedeň. Po návrate z Halle krátko pôsobil ako kaplán u Michala Miloslava Hodžu v Liptovskom Mikuláši a koncom roka 1840 prijal miesto farára v Rankovciach, kde ho stíhala bieda, neúspechy i vyhorenie fary. Po ťažkom vnútornom boji a pod vplyvom existenčných problémov roku 1842 prestúpil na katolícku vieru. O rok na to ho v Košiciach vysvätili za kňaza a ustanovili za kaplána tunajšej nemeckej farnosti, kde pôsobil do roku 1850. Aj tu zažil krušné časy, keď ho v roku 1848 vyšetrovali a väznili za prechová-

vanie Žiadostí slovenského národa. Na konci pobytu v Košiciach získal miesto profesora gréčtiny na právnickej fakulte, no po krátkom čase sa rozhodol odísť do Viedne, kde do roku 1853 pôsobil ako redaktor vládnych *Slovenských novín*, ktoré redigoval spolu s Danielom Lichardom. Svojimi článkami, glosami a úvahami sa dostával do sporu nielen so štúrovcami, ale i bachovskou cenzúrou a napokon sa znechutený v marci 1853 utiahol na faru v Župčanoch neďaleko Prešova. Prežil tu takmer 23 rokov v biede a odriekaní, no tvorivo. Napriek názorovým rozporom s predstaviteľmi národného hnutia sa v roku 1861 zúčastnil zhromaždenia v Martine, na ktorom bolo prijaté Memorandum národa slovenského, a o dva roky bol aj pri založení Matice slovenskej. Svoje rukopisy však venoval Matici českej, ktorá ich neskôr darovala Matici slovenskej. Po jeho smrti v roku 1876 ho pochovali v Župčanoch pri kostole, v ktorom dlhé roky kázal. V Prešove je po ňom pomenovaná ulica aj miestne divadlo a v parku v centre mesta je jeho busta.

Záborský bol mimoriadne plodný autor, či už ide o lyriku, prózu, drámu alebo historické práce. Básnické prvotiny tvoril už počas štúdia na prešovskom kolégiu a uverejňoval ich v *Pamätníku* Slovenskej spoločnosti. Do literatúry sa zapísal ódou *Na Slowákú* uverejnenou v almanachu *Zora* v roku 1836, ktorá vzbudila pozornosť národovcov i samotného Štúra. Po nej vy-

TVORBA – výber

Poézia

- *Bájkyslovenské* (1840, 1866)
- *Na Slowákú* (1836)
- *Žehry. Básně a dvě řeči* (1851)
- *Básne lyrické* (1851)
- *Smrť Jánošíkova. Pospolitá povest'* (1894)
- *Kalendár drotára Fedora* (1861)
- *Žihadlice* (1868, 1872)
- *Násmešné listy* (1866)
- *Násmešné rozmluvy* (1864 – 1869)
- *Násmešné telegramy* (1869)
- *Pohrobné dodatky Jonáša Záborského* (1868)
- *Vstúpenie Krista do Raja* (1871)

Próza

- *Básnici* (1863)
- *Kulifaj* (1864)
- *Chruňo a Madragora* (1864)
- *Mroč* (1864)
- *Frndolína* (1866)
- *Šofránkovci* (1866)
- *Faustiáda* (1866)
- *O siedmich vodcoch maďarských* (1866)
- *Nálezca pokladu* (1866)
- *Borzajovci* (1866)
- *Jurát* (1866)

- *Blud* (1866)
- *Rozmluva filozofická o svete* (1866)
- *Žarty Josefa Paločaja* (1866)
- *Svatoplukova zrada* (1869)
- *Panslavistický farár* (1870)
- *Hlovík medzi vzbúreným ľudom* (1870)
- *Mrzutá* (1871)
- *Mazepova láska* (1871)
- *Dva dni v Chujave* (1873)

Dráma

- *Holub* (1862)
- *Arpádovci* (1864)
- *Odboj zadunajských Slovákov* (1864)
- *Poslednie dni Veľkej Moravy* (1865)
- *Bitka u Rozhanoviec* (1865)
- *Felicián Sáh* (1865)
- *Karol Dračský* (1865)
- *Alžbeta Ludiekovna* (1865)
- *Najdúch* (1865)
- *Huňadovci* (1866)
- *Dóža* (1866)
- *Utišenič* (1866)
- *Bátoryčka* (1866)
- *Jánošíkova večera* (1866)
- *Striga* (1866)
- *Holub* (1866)
- *Ztroskotanie Srbska* (1866)

- *Chorvátska Helena* (1866)
- *Đorde Čierny* (1866)
- *Ubitie Dimitrija* (1866)
- *Ocarenie Godunova* (1866)
- *Lžedimitrij v Poľsku* (1866)
- *Pád Godunových* (1866)
- *Prvý Lžedimitrij* (1866)
- *Druhý Lžedimitrij* (1866)
- *Tretí Lžedimitrij* (1866)
- *Liapunovci* (1866)
- *Poslední zločinci* (1866)
- *Bohatý okradač* (1866)
- *Cudzoložník* (1866)
- *Pytač* (1866)
- *Korhel' a ožran* (1866)
- *Betlehem* (1866)
- *Pansláv* (1869)

Historické práce

- *Dejiny Veľkej Moravy a počiatky Uhorska* (1929)
- *Dejiny kráľovstva Uhorského od počiatku do časov Žigmundových* (1875 rukopis, 2012 tlač)

Autobiografia

- *Vlastný životopis* (1869)

dal v troch dieloch pôvodné i preložené *Bájk*y. Ostrú polemiku vzbudila v roku 1850 jeho satirická zbierka básní *Žehry*, namierená proti štúrovcom. Napriek tomu, že Záborský ako stúpenec časomier, klasicizmu a staroslovenčiny tento spor prehral, neodradilo ho to od ďalšej tvorby, naopak bol ešte kritickejší, čo dokazujú jeho *Žihadlice*, *Násmešné listy*, *Násmešné rozmluvy* či *Násmešné telegramy*. Popritom napísal aj veršovanú povesť *Smrť Jánošíkova* a náboženský epos *Vstúpenie Krista do raja*. Kritiku doby a spoločnosti, ako i kontrast medzi romantickým ideálom a realitou, uplatnil aj vo viacerých prózach, počnúc *Faustiádou* cez *Panslavistického farára*, *Chruňa a Mandragoru*, *Frdolínu* až po *Dva dni v Chujave*, v ktorých vychádzal z poznania pomerov v Župčanoch, ale i neďalekom Prešove. Historické udalosti ho inšpirovali k napísaniu diel *Šofrankovci*, *Svato-plukova zrada*, *Mroč* či *Hlovík medzi vzbúreným ľudom*, v ktorom zachytil východoslovenské roľnícke povstanie v roku 1831 ako dôsledok šírenia cholerovej epidémie. Historické pozadie má aj veľké množstvo jeho drám, v ktorých načrel do uhorských, ruských i srbských dejín s podobnou témou tragických dôsledkov zrady v podobe večného kolobehu pomsty: *Arpádovci*, *Huňadovci*, *Posledné dni Veľkej Moravy*, *Bitku u Rozhanoviec*, *Bátoryčka*, cyklus *Lžedimiriád*, *Chorvátska Helena*, *Stroskotanie Srbska*. ai. Známejšie sú však jeho veselohry a frašky: *Bo-*

hatý okrádač, *Pansláv*, *Pytač* a najmä *Najdúch* o neduhoch panskej i sedliackej morálky, ktorú hrávajú divadlá podnes. Záborský sa venoval literárnej práci značne izolovaný od verejného života a v ustavičných konfliktoch s okolím pre svoju iróniu, ťižiadostivosť a najmä, na jednej strane láskavú, no na druhej strane tvrdohlavú, povahu. Kým v poézii sa prejavil ako stúpenec klasicizmu, v drámach ako romantik, v prózach už vďaka analyticko-kritickeému zobrazeniu detailov života predznamenal nástup realizmu v slovenskej literatúre. Posledné roky venoval kompletizácii svojich diel a práci na *Dejinách kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových*, ktoré ostali vyše 100 rokov v rukopise a knižne vyšli až pri 200. výročí jeho narodenia. Myšlienka Jonáša Záborského – *Ak chceme, aby si nás vážil svet, musíme si najprv vážiť samých seba, náš pôvod, našich predkov, našu reč i náš národ* – je stále aktuálna.

5. Teologické štúdiá v Prešove

Na štúdiá teologické odobral som sa r. 1832 do Prešova, kde Anton Muňay sám jediný všetko prednášal, ako to už vtedy bývalo.

Pri odchode z Kežmarku uložil som so Srnkom už na tristo kníh počítajúcu slovenskú knižnicu do knihovne gymnaziálnej. Boli to

sčasti dary Čechov, sčasti našimi peniazmi zakúpené diela. Zmizli potom hneď bez stopy. Nepriaznivá ruka zničila všetko úplne.

Miesto tejto zaniknutej štepnice podtatranskej zriadili sme v Prešove novú, s odobrením Muňayovým. Knihy aj tu darovali Česi, na sprostredkovanie Kollárovo, ktorý to nedržal nižšie svojej hodnosti dopisovať si častejšie s nami. Skladali sme sa ale i my na knižky. Ja som prednášal českú mluvnicu. V zhromaždeniach sme rečnili a čítali práce pôvodné. Každý z nás vybral si istý odbor vied alebo umení, v ktorom mal potom pracovať celý život. Moja voľba padla na filozofiu.

Novoprišlý profesor Muňay prejal predsedníctvo a robil sa veľkým národovcom, hoci deti svoje ani čítať po slovensky nenaučil. Pohovoril také reči, že sme neraz trpeli za neho. A nie bez príčiny. Lebo to ho uvrhlo i do nebezpečenstva života. Keď raz sedel pod stromom v záhrade, zaznel spoza múra výstrel a broky sa sypali nad jeho hlavou do stromu.

Mňa považoval viac za priateľa než za žiaka. Preto mi aj ochotne dal používať svoju knižnicu.

Počal som už žive cítiť ľahotárske pregalopovanie cez odbory prísnych vied, matematiky, fyziky, filozofie, histórie, a vynasnažoval som sa všemožne nahradiť čítaním, čo bolo premeškané.

(ZÁBORSKÝ, Jonáš. Vlastný životopis. In. *Dva dni v Chujave*. Tatran : Bratislava, 1974. s. 247-248)

ZBOROVJAN, Júlio

(14. 1. 1921 Šarišské Michalany – 12. 10. 1974 Košice)

spisovateľ, dramaturg, režisér, prekladateľ, redaktor

Pseudonym: Júlio Michalanský, Marián Ostreha, Ján Šanár

Básnik a organizátor divadelného života Júlio Zborovjan študoval v rokoch 1934 – 1942 na gymnáziu v Prešove. Odtiaľ prešiel na Univerzitu Komenského v Bratislave, kde nastúpil na Právnickú fakultu. V roku 1950 svoje štúdiá ukončil na Pedagogickej fakulte v Košiciach. Popri zamestnaní ešte absolvoval odbor pedagogika dospelých na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. Pracoval ako tajomník a dramaturg Štátneho divadla v Košiciach. Jeho život bol poznačený vážnou chorobou a veľa času trávil na liečení v tatranských sanatóriách. Túto skúsenosť však dokázal pozitívne využiť a pretaviť do svojej literárnej tvorby.

Zborovjan debutoval básnickou zbierkou *Serpentína*, v ktorej sa prejavil ako senzitiv-

ny lyrik, čo potvrdil aj v ďalších zbierkach: *Hviezdy sa blížia*, *Lúboštné krutá*, *Bludička moja pieseň*, *Momentky* či *Výmena stráží*. Zdravotným pobytom v Tatrách je inšpirovaná *Tatranská elégia*. Básnická skladba *Za žiarou mora* je venovaná pamiatke sv. Cyrila. Poslednou kolekciou básní vydanou za jeho života je *Medúza*, posmrtno vyšla zbierka *Prehovor, srdce*. Zborovjan sa venoval aj tvorbe pre deti. Napísal pre ne básnické zbierky *Slávik a ruža*, *O dvanástich mesiačikoch* a *Rozprávočka spoza kríka zo života medvedíka*. Na konto si pripísal aj detské hry *Čarovná bylinka*, *Koza rohatá*, *Ako Filúz gajdoval v nebi*, *v pekle*, *na zemi*. Ako dramaturg sa príležitostne venoval aj dramatizáciám a úpravám literárnych diel pre potreby divadla. Zdramatizoval *Reštavráciu* Jána Kalinčiaka, detské rozprávky *Nosálko* a *Zhavranelí bratia*. Podujal sa na niekoľko prekladov próz z češtiny a maďarčiny. V roku 1971 mu bolo udelené vyznamenanie Za vynikajúcu prácu.

TVORBA

Poézia

- *Serpentína* (1937)
- *Hviezdy sa blížia* (1941)
- *Lúboštné krutá* (1944)
- *Bludička moja pieseň* (1946)
- *Momentky* (1968)
- *Výmena stráží* (1945)
- *Tatranská elégia* (1974)

Tvorba pre deti

- *Čarovná bylinka* (1947)
- *Slávik a ruža* (1947)
- *Koza rohatá* (1951)
- *O dvanástich mesiačikoch* (1953)
- *Rozprávočka spoza kríka zo života medvedíka* (1958)
- *Ako Filúz gajdoval v nebi, v pekle, na zemi* (1972)

Janko Borodáč

*Na kvetoch psoty táto vôňa žila,
A že ju slnko ľudu zohrievalo,
od roka k roku mocnela v nej sila,
ktorá dnes národu je vzácnou chválou.*

*Rozbil sa čriepok z detstva pri Toryse,
kde voda brúsila mu brehy umu:
to chlapec našiel pre svoj život zmysel,
a nikdy viac ho cudzí nevyrvú mu!*

*Vo svete búrok, besov bil sa smelo
za lásku veľkej múzy, ktorá ľúbi
i v šesťdesiatke, kde sa jeho dielo
na dlani Tália skvie ako rudý rubín.*

(ZBOROVJAN, Julo. *Odklíata panna a iné*. Košice :
Východoslovenské vydavateľstvo, 1981. s. 35)

Dievča zo Šariša

*Po koľkých záhumniach ťa vetry naháňaly
ale si všade bystrá ako rybka
keď k slncu dvíhaš hrud' ten pestrý lajblík
malý
pod ktorým dúžie prs a cítiš že krv štípka
už nedá v noci spať ti volá do záhrady
tam za tie plôtky nízke so žihľavou
to možno pravdou nie je že sa máte radi
a že je opretý o líčko hlavou
to preto preto len by hviezdy teplé boly
jak tvoje pery a tie boky svižké
po ktorých stieka noc a ktosi proti vôli
ich stíska vedno ako listy v knižke.*

(ZBOROVJAN, Julo. *Lúbstne krutá*. Prešov :
Jozef Stanovský. 1944. s. 23)

Prešovské Vianoce 1944

*V šarišských domkoch teplo bolo srdcu,
keď mamy naše na Vianoce piekly,
no toho roku pod jedličku schnúcu
sa spúšťal iba nárek ťažký, vleklý.*

*Z vôd Torysy sa slzy vylievaly
na kraja nášho krásnu metropolu
i na tie tiché, zbožné na valaly,
keď miesto Vianoc smrť im sadla k stolu.*

*Ten hukot dusný z ťažkých bombardákov,
ach, aké strašné spúšťal na nás svetlá...
Či prijali ste údel tento s vďakou,
že takto ku vám „anjela zvest“ slietla?!*

*Bud' prekliaty stroj s tými, čo ťa viedli
na toto mesto mojej tichej slávy,
že miesto malých zelenkastých jedlí
si hádzal dážď, čo mojich rodných zdlávil.*

(ZBOROVJAN, Julo. *Výmena stráží*. Bratislava :
Hlavné veliteľstvo Hlinkovej mládeže, 1945. s. 40)

ZELINOVÁ, Hana

(20. 7. 1914 Vrútky – 16. 1. 2004 Bratislava)

prozaička, dramaticka, autorka literatúry pre deti a mládež

Autorka obľúbených próz s historickou tematikou a sentimentálnym nádychom Hana Zelinová pochádzala z robotníckej rodiny. Navštevovala základnú školu vo Vrútkach a vo vzdelaní pokračovala na učiteľskom ústave v Bratislave. K tvorivej práci s textom sa dostala už v rokoch 1937 – 1941, kedy zastávala pozíciu redaktorky v Košiciach a v Prešove. Po 2. svetovej vojne viedla v rozmedzí rokov 1946 – 1948 košické vydavateľstvo Svojeť. Jeho aktivity ju zaviedli aj do Prešova, ale vydavateľstvo bolo neskôr znárodnené. Zelinovej nebol cudzí ani „neliterárny“ svet: začiatkom 50. rokov pracovala ako vedúca materiálno-technického zásobovania v podniku Obnova a neskôr získala funkciu odbornej referentky pre

investície v Západoslovenských vodárňach a kanalizáciách v Bratislave. K profesionálnej literárnej činnosti sa vrátila v roku 1962, keď sa stala redaktorkou v detskom časopise *Zornička* v Bratislave. Do dôchodku odišla v roku 1972. Spisovateľka mala silné občianske a politické cistenie, v rokoch 1990 – 1992 pôsobila ako poslankyňa Národnej rady SR za Demokratickú stranu. Činorodá autorka zomrela v Bratislave vo veku 89 rokov.

Jej literárne začiatky siahajú približne do roku 1933, keď začala uverejňovať svoje prvé prozaické príspevky v novinách a časopisoch (*Slovenka, Život, Svet socializmu, Slovenské pohľady, Zornička, Ohník* a i.). Už ako dvanásťročná vraj napísala takú skvelú slohovú prácu, že ju učiteľ poslal do krajských žilinských novín a Hana si zarobila svoj prvý honorár. Jej debutom sa stala zbierka poviedok s témou medziľudských vzťahov *Zrkadlový most*. Román o kľatbe osudu doliehajúcej na tri generácie zemianskej rodiny *Prístav pokoja* predznamenal nasledujúce dlhodobé smerovanie poetiky jej literárnych výtvorov: in-

špiráciu prózou naturizmu, príklon k romantizujúcemu príbehu s rozprávkovou štylizáciou a obdiv voči severskej a nemeckej literatúre. Román *Anjelská zem* sa vyznačuje fantastickosťou, harmonickosťou a jeho veľká vzdialenosť od reality povojnového človeka sa stala predmetom dobovej kritickej polemiky. K tejto próze spisovateľka pridala romány *Hora pokušenia* a *Dievočka, vstaň!*, čím vytvorila svojbytnú trilógiu. Po desaťročnej odmlke napísala text *Diablov čardáš*, ktorý sa svojím charakterom a celkovým vyznením podobá jej debutu. Zobrazila v ňom úpadok a zložité medziľudské vzťahy v košickej šľachticko-patricijskej rodine Simonidesovcov. Z prozaickej tvorby pre dospelých možno spomenúť zbierku krátkych próz *Kamenný ruženec* či ďalšiu románovú trilógiu *Alžbetin dvor, Volanie vetra* a *Kvet hrôzy*. Vykreslila v nej dramatický obraz rodovou kľatbou postihnutej turčianskej zemianskej rodiny od konca 18. storočia po súčasnosť. Na motívy prvej časti trilógie vznikol v roku 1986 šesťdielny televízny film *Alžbetin dvor*, pričom scenára sa ujala sama spisovateľka. Nasledovala ďalšia trilógia viažuca sa k mikulášskym garbiarskym rodinám *Hodvábna cesta, Smäd* a *Kľukatý let motýľa*. Počas svojej produktívnej literárnej kariéry napísala Zelinová množstvo ďalších kníh, medzi inými: *Hlas starých huslí, Nočný koncert, Víno maturanťov, Harlekýnove milióny*,

Vranie oči, Dve slová, Sedem dní a jedna noc, Aj v raji prší, Ruža zo samého dna a i. Svoje diela mierila prevažne pre masového čitateľa, pričom využívala konvenčné a opakujúce sa romantické námety. Vedela zručne vyrozprávať dej a budovať dramatický spád s nečakaným vyvrcholením, hoci záver vyznel príliš sentimentálne a melodramaticky. Ešte na prelome 50. a 60. rokov sa začala orientovať aj na literatúru pre deti a mládež, ktorá sa zaradila do čítaniek a tešila sa veľkej obľube. Zväčša v nej stvárňovala tematiku 2. svetovej vojny a Slovenského národného povstania. Platí to pre knihy *Jakubko, Sivá húska, Taká čudná jar, Bosý generál* a *Otec, povedz pravdu*. V textoch *Večer neprídem, Moja je pomsta* a *Do videnia, Zuzanka* skúmala citový život a každodenné problémy dospievajúcich. Život mestských detí v škole i v rodine je nosnou témou v próze *Spať na slnku*. Svoje súkromie autorka poodhalila v memoárovej knihe s názvom *Ešte raz*. Zelinová sa venovala aj písaniu rozhlasových hier, dramatizácií, filmových a televíznych scenárov a prekladom z češtiny. Autorsky sa podpísala aj na niekoľkých divadelných hrách, napríklad: *Mária, Ktosí je za dverami, Žijem cudzí život* a pod. Titul zaslúžilá umelkyňa získala v roku 1979 a v roku 2001 jej bolo udelené najvyššie štátne ocenenie za celoživotnú tvorbu – Pribinov križ I. triedy.

TVORBA

Próza

- *Zrkadlový most* (1941)
- *Prístav pokoja* (1944)
- *Anjelská zem* (1946)
- *Hora pokušenia* (1948)
- *Dievočka, vstaň!* (1948)
- *Diablov čardáš* (1958)
- *Kamenný ruženec* (1970, zbierka krátkych próz)
- *Alžbetin dvor* (1971)
- *Volanie vetra* (1974)
- *Kvet hrôzy* (1977)
- *Hodvábná cesta* (1980)
- *Smäd* (1981)
- *Kľukatý let motýľa* (1983)
- *Nočný koncert* (1989)
- *Víno kráľov* (1993)
- *Dve slová* (1996)
- *Ešte raz sa obzrieť mám...* (1998)
- *Múr plaču* (1999)

Próza pre deti

- *Jakubko* (1959)
- *Sivá húska* (1959)
- *Taká čudná jar* (1962, tri novely)
- *Večer neprídem* (1964)
- *Hriešna krajina Atlantis* (1966)
- *Hanibal za bránou* (1970)
- *Pehavý noštek* (1981)
- *Matko a ja* (1986)
- *Rozprávková studnička* (1999)

Alžbetin dvor

Práve som rozprával o našich cínových holbách rozostavaných na ebenovej polici, ktoré si Júlia Thomková, moja stará matka, cenila nad všetko ostatné, keď spoza jedálenských dverí ktosi zaštrkotal príbormi. Obzrel som sa k dverám a históriu dvanástich holieb som nedopovedal. Prečo? Na rímse zostalo po sýkorke iba jedno pierko, ktoré si čierny kocúr veľmi usilovne labkou zhadzoval z naježených fúzov. No a preto, lebo Klementína povedala:

„A teraz mi povedz všetko, čo vieš o krásnej Rimanke.“

Vzdychol som si.

Nie preto, že som mal rozprávať o svojej pramatke, ale že som mal hovoriť o jej tragédii – ktovie, či nie podobnej, aká sa odohrala na malkom posypanej rímse. A keby sa to prísne vzalo, ani preto nie. Vzdychol som preto, lebo som mal hovoriť aj o jej mužovi. O Mathiasovi Fabricim, ktorého portrét ma desil zamladi a ktorého čin ma neprestane desiť do najdlhšej staroby. Prv však, ako som stihol čo len slovo povedať o svojej pramatke Alžbete Castiglione, pierko odletelo a kocúr pozrel priamo do izby. Čosi ma prechvelo, a to čosi bol strach. Najradšej by som pred ním utiekol, vysmial sa mu, strach ma však opantával a nútil sa dívať,

ako sa nehybný kocúr černie na bielom, iskrivom pozadí snehu, ktorý pomaly roztápalo slnko toho februárového pravého poludnia roku tisícosemstodvadsiatehodruhého. Rozhovor o izbe sme nedokončili, a ako mi teraz prichodí na um, druhý raz už neprišla na pretras. Klementína staršia sestra pani Margita Lilgová nás pozvala obedovať a počas celej jari sme na rozhovor o našej veľkej izbe nemali čas. Na Veľkú noc sme mali zásnuby a na svätodušný pondelok som Klementínu zaviedol prvý raz do veľkej izby ako najmilšieho hosťa. Doviezli ju z Riečan jej dvaja švagrovia Ondrej a Gábriš Lilgovci, aby sa poobzerala po Alžbetinom dvore, ktorý sa mal stať v nedeľu po svätej Anne jej novým domovom. Odvolali ma pre čosi z izby, len čo do nej Klementína a Lilgovci vstúpili. Neviem preto, aký dojem na ňu izba urobila a či som ju nesklamal takisto, ako som pred rokmi sklamal Izabelu Rakovskú.

Možno sa jej na to raz opýtam, teraz nie, ešte dlho nie, a už vonkom nie v lete a v čase, keď všetko kvitne a vonia. Júl plný vône a farieb mal byť mesiacom našej svadby. Nebol. Namiesto toho sa stal a navždy ostane mesiacom najväčšej fabriciovskej hrôzy. Dvadsiateho druhého júla toho istého roku Alžbetin dvor vyhorel do tla.

(ZELINOVÁ, Hana. *Alžbetin dvor*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2018. s. 5)

ZOZUĽAK, Vasil'

(19. 9. 1909 Čertižné – 15. 5. 1994 Brno)

prozaik, dramatik, publicista, učiteľ

Hrdina protifašistického odboja a predstaviteľ rusínskej literatúry Vasil' Zozulák pochádzal z rodiny chudobného roľníka z obce Čertižné v okrese Medzilaborce. Zložitá finančná a sociálna situácia rodiny sa prejavila v tom, že stredoškolské vzdelanie dosiahol v pomerne vysokom veku, aj to zásluhou morálnej a materiálnej pomoci jazykovedca, docenta Georgija Gerovského. Zmaturoval na ruskom učiteľskom ústave v Mukačeve v roku 1937. Po štúdiu začal svoje pedagogické pôsobenie v dedinách Zakarpatskej oblasti, často ho však z politických príčin prekladali na iné miesta. Počas 2. svetovej vojny figuroval v protifašistickom odboji a bol väznený v koncentračnom tábore v Maďarsku. Po roku 1945 sa venoval kultúrno-osvetovej práci, vo svojom rodisku podporoval a zveľaďo-

val kultúrny život Rusínov-Ukrajincov. Najprv tak učinil vo funkcii tajomníka Ukrajinskej národnej rady Prjašivščiny, potom ako tajomník Kultúrneho výboru Zväzu československo-sovietskeho priateľstva či riaditeľ ukrajinskej redakcie Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry v Prešove. V rokoch 1960 – 1965 prijal post zástupcu riaditeľa Múzea Slovenskej republiky rád v Prešove a pracoval aj ako predseda Ukrajinskej sekcie ZSS. Vasil' Zozulák zomrel v Brne v roku 1994, pochovaný je v rodnom Čertižnom.

V rámci svojho literárneho zamerania sa autor venoval písaniu divadelných hier, románov a poviedok. Písal po ukrajinsky, po rusky i tzv. „prešovskou ruštinou“, ktorá bola vzdialená živej hovorovej spisovnej ruštine. Pomerne veľkú časť jeho tvorby poznačil dobový schematizmus a propagácia socialistických myšlienok. Za najvydarenejšie sa vo všeobecnosti považujú jeho satiricko-humoristické poviedky, ktoré vyšli v knihách *Aj takto to býva*, *Svetlo a tiene*, *Mraky a zore nad Beskydom*. V daných textoch zaujal občianske stanovisko a reagoval na rozličné formy ľudského správania a postojev v povojnových rokoch: na meštiactvo,

obmedzenosť, hlúposť, byrokratizmus, kariérizmus a pod. V slovenskom preklade vyšli jeho poviedky v roku 1983 pod názvom *Slzy a úsmevy*. V duchu satiry, moralizátorstva a výsmechu nedostatkov v spoločnosti sa nesie aj kniha divadelných hier *Za čisté nebo*. Po rusky napísané kolekcie hier *Jednoaktovky* a *Hry* zobrazujú predvojnový život ukrajinských sedliakov, bojovníkov proti fašizmu, exekútorov, gardistov a rôznych zradcov. Spomedzi Zozulákovej dramatickej spisby azda najväčší úspech zaznamenala komédia *Smiech, a to je všetko*, ktorá bola uvedená na scéne Ukrajinského národného divadla v Prešove. Zvyšná literárna tvorba autora sa dočkala rôznorodých reakcií kultúrnej a literárnej verejnosti. Možno spomenúť zbierku rozsiahlych noviel *V krvavej hmle*, napísanú v spomínanej „prešovskej“ ruštine a preloženú do slovenčiny. V jednotlivých novelách sa mu podarilo vierohodne zachytiť atmosféru vojnových rokov, vzburu čertižnianskych a haburských roľníkov aj určujúce momenty v živote ľudu, menej úspešný bol vo vykreslení psychologizácie postáv. Na románovej trilógii *Nepokorení* pracoval viac než 15 rokov. Vystupuje v nej približne 300 postáv a dej sa odohráva na ruskom a talianskom fronte i na východnom Slovensku. Niektoré z nich sú skutočnými historickými osobnosťami (V. Lenin, A. Kerenskij, B. Kuhn, T. G. Masaryk, M. Beňo a pod.). Po románoch *Na ostrých zákрутách*, *Nezlomené krídla*, *Vzplanutia a skutočnosť* vydal ešte spomienkovú prózu *Nehľadiac na semafor*. Svoje relatívne roz-

siahle dielo zakončil vydareným románom *Meta-morfózy*, stvárajúcim proces industrializácie jeho rodného kraja a premenu sociálnych pomerov pod Karpatami. Román získal Cenu Ivana Franka a za celoživotné dielo si spisovateľ pripísal Rad práce a titul Zaslúžilý pracovník kultúry.

TVORBA

Divadelné hry

- *Oдноактныје пјесы (Jednoaktovky, 1952)*
- *Пјесы (Hry, 1953)*
- *За чысте небо (Za čisté nebo, 1983)*

Próza

- *В кровавом тумане (V krvavej hmle, 1956)*
- *Буваете і так (Aj takto to býva, 1957)*
- *Нескореіі (Nepokorení, trilógia: 1962, 1966, 1972)*
- *Світло і тині (Svetlo a tiene, 1971)*
- *На крутых поворотах (Na ostrých zákрутách, 1976)*
- *Порываііа і дійсніст' (Vzplanutia a skutočnosť, 1977)*
- *Незламні крила (Nezlomené krídla, 1977)*
- *Не ііадачы на семафоры (Nehľadiac na семафоры, 1981)*
- *Slzy a úsmevy (1983)*
- *Chmury і зорі над Beskydom (Mraky a zore nad Beskydom, 1987)*

V krvavej hmle

Pred farskú bránu chodievali plačúce ženy s deťmi, no ku generálovi ich nepustili. Na chvíľu ho zazreli v obluku. Ženy sa s plačom vrhli na, navaliли sa na plot a zlámali ho. Vojaci rozohnali prosebnice pažbami. Keď si ženy nevyprosili milosť od generála, odchádzali a preklínali katov. Vyslali delegáciu, ale stráž nepustila do domu nikoho okrem vojenských osôb. Dediččania čakali na noc ako na spásu.

Podvečer väzňov koho vyvedli, koho vytiahli z pivnice, nahádzali ich ako polená na nákladné auto zakryté nepremokavou plachtou. Po oboch stranách sa na lavičkách usadili nemeckí vojaci so samopalmi v rukách. Aj k vodičovi si sadli dvaja.

V nákladnom aute bola tma. Viezli ich podľa všetkého smerom na Zarečie. „Vezú nás na pravu,“ horúčkovo vrtalo zajatcom v mozgu. „Zachrániť sa, ale ako?“

– Zákruťa... To bude Babino pole... Zasa napravo... – šepkal si Cundra, akoby blúznił.

– Tak je. Vezú nás na Zarečie, – hádal ktosi.

Nemcov toto polohlasné stonanie, blúzne nie nezaujímalo. Boli presvedčení, že dobití a sputnaní zajatci idú na poslednú cestu, aká čaká každého smrteľníka. Sprievodcovia najprv fajčili, potom si sem-tam vymenili slovko, ale napokon ich rytmický šum a kolísanie auta uspalo. A tu prepukla horúčkovitá činnosť.

Andrej, ktorý ležal na chrbte Ilju Varcholu, nahmatал gambami povraz a začal ho rozťahovať a hrýzť. To isté robil Varchola na chrbte plecnaťého chlapiska. Povraz bol mocný a na prehryzenie bolo treba veľa času. Minúty leteli... Nákladné auto sa blížilo k Zarečiu. Zrazu auto zastalo. Vojaci najprv vystrčili hlavy a potom zoskočili z auta. Hore ostal iba jeden, ten, čo sedel vzadu pri kabíne. Počuli rozhovor. Zavolaňalo cigaretovým dymom. Vojaci sa zhovárali.

Zuby zajatcov pracovali a pracovali... Zastávka akoby im dodala síl. Napokon povraz na rukách plecnaťého chlapa povolil. Vyslobodil si ruky a začal sa mocovať s putami na nohách.

– Zадusíš ма, задусíš, ты... – zastenal ktosi.

– Pst! – zasipel obor a dodal: – Vydrž!...

Strážny zaodrňal, prebral sa z driemot, no nezbadal nič. Nastalo ticho. Varchola zašepkal:

– Už som voľný... – a tiež si začal vypanťávať nohy. Uplynulo ešte niekoľko minút. Plecnaťý obor zrazu vstal a po chrbtoch skočil k oblôčiku šoférovej kabíny k vojakovi. Nemeц znervóznel, zacítil, že sa deje čosi nepredvídané, chcel kričať, no nestihol, iba čo sa zatrepotal v smrteľných krčoch. Stíchol.

(ZUZULAK, Vasiľ. *V krvavej hmle*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977. s. 50 – 51)

ZUBRICKÝ, Dionýz

(20. 6. 1895 Ďačov – 15. 4. 1949 Prešov)

spisovateľ, pedagóg, publicista, maliar

Pseudonym: Torysyn

Horlivý propagátor svojbytnosti a kultúry rusínsko-ukrajinského národa žijúceho na východnom Slovensku Dionýz Zubrický sa narodil v obci Ďačov v sabinovskom okrese do rodiny gréckokatolíckeho farára. Vyštudoval gymnázium v Prešove a následne v tomto meste v roku 1917 vstúpil do gréckokatolíckeho bohosloveckého seminára. O dva roky neskôr sa stal študentom Právnickej fakulty v Košiciach, potom Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity a v roku 1926 aj Voľnej ukrajinskej univerzity v Prahe. Zubrický mal široké umelecké, literárne i národno-spoločenské záujmy. Stal sa jedným zo zakladateľov gréckokatolíckej meštianskej školy v Prešove a bol aj jej dlhoročným riaditeľom. Svoje organizátorské zručnosti využil aj pri založení Ruskej národnej rady v Starej Ľubovni a v Prešove, kultúrnej ukrajinskej spoločnosti Prosvita (Osveta), takisto pri iniciácii Prvej ruskej národno-kultúrnej výstavy v Prešove či pri vzniku

novín *Ruskoje slovo* a *Slovo národa*. V tridsiatych rokoch 20. storočia stál pri inscenovaní prvých divadelných hier uvedených v Prešove v ukrajinskom jazyku a zapojil sa aj do vytvorenia Ruského ľudového múzea v Prešove. Zubrický bol talentovaným a všestranným výtvarníkom. Venoval sa najmä krajinomalbe a portrétnej tvorbe. Zúčastňoval sa rôznych výtvarných výstav, najmä po skončení 2. svetovej vojny. Patril do Zväzu československých výtvarných umelcov a do Spolku ruských spisovateľov, žurnalistov a umelcov Podkarpatskej Rusi.

Ťažisko jeho literárnej činnosti tkvelo v písaní mnohorakých príspevkov do ruských a ukrajinských novín a časopisov v Prešove a Užhorode, kratších prozaických textov, poviedok, básní, bájok a rozprávok pre deti. Je autorom učebnice *Kresťanská náuka pre deti ľudových škôl*, čítanky ruskej literatúry pod názvom *Ruské čítanie* a vedecko-popularizačných publikácií *Naš A. Duchnovič* a *Aleksander Pavlovič*. Tvoril aj kritické články a štúdie o tvorbe T. Ševčenka, I. Franka, V. Stefanyka, I. Nevyckej a ďalších. Veľkú časť svojho diela napísal hovorovou ukrajinčinou, bol aj prekladateľom z českej a poľskej literatúry. Prostredníctvom svojich aktivít a umeleckej produkcie sa snažil akcentovať myšlienky demokracie, humanizmu a národnej hrdosti rusínsko-ukrajinských obyvateľov Prešovského regiónu.

TVORBA

Vedecké a popularizačné publikácie

- *Naš A. Duchnovič*, 1923
- *Aleksander Pavlovič*, 1925
- *Chrystyjanska nauka dl'a ditej narodnych škil (Kresťanská náuka pre deti ľudových škôl)*, 1925)
- *Ruskoje čtenije (Ruské čítanie)*, 1946)

4. Duchnovič farárom v Komloši a v Beloveži. (1833-1838.)

V roku 1833 *Duchnovič* opäť prichádza do Prešova na pozvanie biskupa. Chcel však byť medzi svojim ľudom, preto ho biskup poslal za farára do Komloša (*Chmel'ovej*) a neskôr do Beloveže. Tu bol *Duchnovič* 4 roky, až do roku 1838.

Ludia v tých farnostiach a v okolí Bardejova ho tak milovali, že ešte i dnes spomínajú na svojho dobrého dušpastiera.

V Beloveži sa náš básnik už pilne venoval literatúre a zbieral tie krásne, lúbozvučné piesne, s ktorými sa náš ľud aj obveseľuje, aj zaplače.

(ZUBRICKÝ, Dionýz. *Naš A. Duchnovič*. Prešov : vlastný náklad, 1923. s. 9)

PREŠOV: ŠTÚDIUM

BACHÁT, Daniel

(18. 6. 1840 Ratková – 13. 4. 1906 Budapešť)

kňaz, prozaik, básnik, prekladateľ, publicista, organizátor kultúrneho života

Pseudonym: Blahoslav Úprimný, Dunajský, Ľubomiersky, M. Dumný, Nevádzov, Tatranský ai.

Daniel Bachát sa narodil v obci Ratková v okrese Revúca. Navštevoval gymnáziá v Spišskej Novej Vsi, Rožňave a Prešove, kde zmaturoval a pokračoval štúdiom teológie na tunajšom evanjelickom kolégiu. Počas štúdia sa stal členom študentského spolku *Národnej slovenskej spoločnosti*. Súkromné vzdelávanie študentov sa realizovalo tri hodiny týždenne. Na jednej hodine sa venovali vopred stanoveným pôvodným a posúdeným prácam, na druhej prebiehala diskusia o témach, ktoré uznal predseda spolku za vhodné, a na tretej prednášali práce, ktoré mali byť zapísané do rukopisného zborníka *Torysa*. Literárne nadaný Bachát sa stal jeho redaktorom a zvolili ho aj za podpredsedu spoločnosti. V roku 1860 pod vedením

profesora Michala Hlaváčka popísal jej vznik a rozvoj v časopise *Priateľ školy a literatúry*, o rok neskôr tu uverejnil otvárací príhovor k členom Slovenskej spoločnosti. Tým začala jeho publikačná činnosť a postupne sa stal prispievateľom do takmer všetkých slovenských politických, odborných, cirkevných, ľudovýchovných, ale aj beletristických a humoristických časopisov. Príležitostne písal i do českej a maďarskej tlače. Štúdium teológie zavŕšil v roku 1863 na univerzite vo Viedni a prijal miesto učiteľa a kaplána v Hybiach, no ešte v tom istom roku ho zvolili za farára v Pribyline, kde sa stal organizátorom kultúrneho, najmä divadelného života na Liptove. Usporadúval ochotnícke predstavenia a písal o nich referáty do *Sokola* a *Pešťbudínskych vedomostí*. Okrem toho písal i poéziu, prózu a drámu. Svoju občiansku lyriku vydal až vo

svojom súbornom diele s názvom *Nevädze*. Neskôr mu vyšla aj zbierka intímnej náboženskej lyriky *Zbožné zvuky*, napísaná v biblickej češtine. Väčšie umelecké naplnenie našiel v dráme. Je autorom divadelných hier *Z iskry býva vatra*, *Slovenka*, *Neústupný*, *Veta za vetu* a *Rodolubci*, ktoré sa v 60. rokoch často hrali na ochotníckych scénach. Stredobodom jeho umeleckej tvorby je však próza. Spočiatku písal humoresky do časopisu *Černokňažník*, neskôr v *Sokole* uverejňoval novely. Prevažnú časť svojej prozaickej tvorby zahrnul do 2. a 3. zväzku *Nevádzí*. Druhý zväzok sa s výnimkou poviedky *Anna Petrovna* zameriava na slovenskú súčasnosť, revolučné roky 1848 – 1849 a nedávnu minulosť, v treťom zväzku sú zahrnuté arabesky, humoresky, noveletky a Bachátove preklady.

Kňazskú činnosť vykonával od roku 1873 v Pešti a aj tu sa venoval literatúre a národnej práci. Nadväzujúc na svojich predchodcov sa usiloval o posilnenie tradície slovenského zboru, bol členom Slovenského spolku a zakladateľom literárneho časopisu *Dunaj* (1874), ktorý poskytoval publikačný priestor pre Slovákov žijúcich v Pešti. Písal novely z veľkomestského peštianskeho prostredia a uverejňoval ich prevažne v *Orle – Dve Elenky*, *Vodnárka*, *Hasič*, *Švihák*, *Kvetinárka*, *Moc prírody*, *Mučedlnica*. Prózy Daniela Bacháta sú pokusmi o sentimentálno-romantickú

TVORBA - výber

Poézia

- *Nevädze: Zv. 1. Básne. (1870)*
- *Zbožné zvuky (1885)*

Divadelné hry

- *Z iskry býva vatra (1862)*
- *Veta za vetou (1865)*
- *Rodolubci (1867)*
- *Macoča a všade dobre, doma najlepšie: dve rozprávky zo života (1909)*

Próza

- *Nevädze: Zv. 2. Besiedky. (1870)*
- *Nevädze: Zv. 3. Obrázky. (1870)*

literatúru, ovplyvnenú dobovou nemeckou sentimentálnou literatúrou. Využíval v nich tradičné romantické schémy veľkej lásky a osudových náhod. Daniel Bachát bol epigónskym predstaviteľom doznievajúceho romantizmu, reprezentantom záverečnej etapy romantizmu, tzv. matičného obdobia. Po roku 1880 sa venoval najmä umeleckému prekladu. Ako prvý preložil do slovenčiny Turgeneva, jeho *Fausta* uverejnil v časopise *Sokol*. Prekladal aj maďarských autorov (M. Jókai, V. Győriho, K. Mikszátha, S. Petőfiho a i.). Knižne vydal Mikszáthovu novelu *Lohynská zelina*.

Od roku 1891 bol Daniel Bachát podpredsedom literárnej Lutherovej spoločnosti a od roku 1905 pôsobil ako predseda Uhorskej protestantskej literárnej spoločnosti. Pomáhal tiež organizovať humanitárnu činnosť Červeného kríža ako člen centrálného výboru. Na sklonku života v roku 1905 sa stal biskupom banského dištriktu. V Budapešti pôsobil až do svojej smrti v roku 1906. Bol ocenený Rádcom Františka Jozefa.

Kompan (obrázok zo života)

Kompan náš prvýraz bol s Irenou celkom o samote. Dlhá nemá chvíľa nastala. Srdcia dvoch zaľúbených hlasite tĺkly, oba triasli sa sťaby zimničným zachvením; až Irena s plačom a štkaním padla v náruč Kompanovú.

Mesiac zvedave vykuknúl z poza mrakov a škülil oblôčkom do letohrádku, hviezdíčky sa za ním dívaly; vetriček rozknísal konáre stromov, luny jázierka tajomne o breh zašpláhotaly, a sláviček zanôtil tak sladkobôľne, tak milo-jemne, že sa list na stromach triasol a celý

kríček ružový zachvieval. No, zachvely sa i srdcia našich zaľúbených a prvý bozk odšumel na perách ružových. Nebe i zem rozkochoaly sa blaženosťou.

„Irena!“

„Matej!“

Sníva sa mi to, či je to na ozaj? Nie! toľko nebeskej blaženosti nemožno mi v skutočnosti pocítiť, chudobnému šuhajovi!

Lúbiš ma ty Matej?

Nebeská otázka! –

Ale zem je zradná, nepriaznivá. My sa máme lúčiť! –

Mladým šuhajom to trhlo boľastne.

Ty ma zabudneš. –

O anjel môj, Irena! toho ja sa bojím. Predo mnou cesta ďaleká.

Ja ti budem anjelom strážnym na nej.

O svätica moja!

Nový objem. –

Lúčili sa, mesiačik zahalil mrakom tvár svoju, hviezdíčky zažmurily svoje nebeská očka, luny jezära búrne o breh zašpláhotaly, konáre stromov polnočným vetrom dive sa zachvely a sláviček vydával tóny tak boľné ako čoby krú od srdca kvapkala.

(BACHÁT, Daniel. *Kompan*. Zlatý fond denníka SME 2011, [cit. 30. 10. 2022]. Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1584/Bachat_Kompan)

BANŠELL, Koloman

(26. 8. 1850 Točnica – 27. 3. 1887 Lučenec)

kňaz, básnik, literárny teoretik, prozaik, novinár

Pseudonym: Maškovský, Mejulim, Peketelný

Významný slovenský národovec Koloman Banšell sa narodil v obci Točnica. Jeho otec bol učiteľom v Maškovej, kde získal základné vzdelanie. Neskôr chodil do školy v Lučenci, Banskej Štiavnici a Revúcej, kde v roku 1868 maturoval. Ako študent teológie na evanjelickom kolégiu v Prešove (1868 – 1871) sa spriatelil so študentom práva Pavlom Országhom a pod patronátom profesora Michala Hlaváčka založili slovenský študentský spolok Kolo (1870 – 1873), ktorý mal 12 členov a knižnicu so 740 zväzkami.

Svoje prvé básne uverejnil Banšell v rukopisných študentských časopisoch *Svit*, *Zora* a *Bubon*, v tlačenej podobe vyšli v časopise *Sokol*, *Dennica*, *Ježibaba*, *Dunaj*, *Orol*, v almanachoch *Minerva* a *Živena*. Počas štúdia

v Prešove sa stal jedným z hlavných iniciátorov nastupujúcej literárnej generácie. S Hviezdoslavom a mládežou zo spolku Kolo vydali v roku 1871 almanach *Napred* s podtitulom *Národný zábavník mládeže slovenskej*, v ktorom sa objavili prvé náznaky literárneho realizmu. Hoci almanach venovali *Vrelelúbny* a *drahocteným otcom národa*, *bojovníkom práva*, *kriesiteľom povedomia*, *rozširovateľom blaha národného*, stretli sa s veľkým nepochopením zo strany staršej generácie. Almanach mal pôvodne vychádzať ako ročenka, z veľkých plánov však nakoniec zišlo. Báseň dvadsaťjedenročného Banšella *Len ma lúb!* sa pre moralizujúceho, konzervatívne zmýšľajúceho Jozefa Miroslava Hurbana stala zámienkou na útok proti almanachu aj celej mladej generácii. Na Hurbanovu stranu sa pridali i ďalšie osobnosti, vrátane Andreja Truchlého-Sytnianskeho. V dejinách slovenskej literatúry tento konflikt poznáme ako

spor doznievajúceho romantizmu a nastupujúceho realizmu. Mladá poézia zdôrazňovala básnický subjekt a priniesla typ nového lyrického hrdinu: Prometea, Sifyfa, Archilocha. V prozódii presadzovala zmenu štúrovského sylabotonizmu na stopovú veršovú organizáciu. Banšell mal v almanachu najväčšie zastúpenie, napísal doň sedemnaásť básní a dve prózy. Vo svojej poézii presadzoval právo na sebavyjadrenie a kritiku národného života, čím nadobudla charakter manifestov a výziev – *Na Javori*, *Priateľovi*, *Máš ty, ľud môj*, *mnoho priateľov*, *Nechváľte rod môj*, *Naša sloboda* a iné. Kritický aspekt zviditeľňuje aj neskorší výber z jeho poézie s názvom *Túhy mladosti*. Nový umelecký program sa mu kvôli silnejúcemu nátlaku nepodarilo usústavniť. Sklamanie, nepokoj, strata ideálov a rezignácia sa prejavovali aj v jeho poézii. Z prozaickej tvorby uverejňoval kratšie útvary ako napríklad povahopisné obrázky *Šuhaj ako z iskry* či *Okyptenec*, ktoré vyšli v almanachu *Napred*. Jeho krátke prózy sú známe nekonvenčnými, citovo exaltovanými námetmi, bez moralizovania a didaktizmu – *Netancujem viacej štvorylku*, *Poklady*, *Emancipovaná*. Knižne vyšla jeho historická próza *Atalanta*, ktorú možno vnímať ako alegóriu postoja mladej generácie ku generácii otcov. Odohráva sa v Taliansku, kolíske renesancie, no mierila na vtedajšiu domácu politickú situáciu. Kritika

na seba nenechala dlho čakať. Hurbanovi sa nepozdávala údajná nemorálnosť, na čo Banšell reagoval uvážlivou a vyargumentovanou odpoveďou. Okrem toho napísal aj cestopisnú črtu *Na paralodi a železnici* a publicistické články: *My a panslavizmus, Slováci a Slovanstvo, Duch maďarskej revolučnej poézie*, a literárnoteoretické štúdie: *Rozbor a znelky, Podľa čoho máme súdiť básne?* V nich pokračoval v polemickom dialógu s oficiálne prijímanými estetickými názormi a prejavoval svoje osobité a originálne videnie.

Po štúdiu v Prešove pracoval ako vychovávateľ u statkára Štefana Belicza v Gerendási. Jeho život pomaly smeroval k tragédii. Pustota Dolnej zeme a odlúčenosť od priateľov v ňom prehĺbili pocity osamelosti. Trápili ho aj spoločensko-politické problémy. Vnútny konflikt v ňom podnietil negatívne myšlienky a výsledkom bola prvá zmienka o samovražde v liste Országhovi v novembri 1871. Po kandidátskej skúške Banšell pokračoval v štúdiu teológie vo švajčiarskom Bazileji. Pôsobil v redakcii *Slovenských novín* v Pešti (1873), kde vyniklo jeho žurnalistické nadanie. Chvilu pracoval znova v Gerendási ako vychovávateľ, potom ako kaplán v Sámsonháze, farár vo Veľkom Lome v banskobystrickom okrese a v Maškovej. Služba v malých, zapadnutých dedinkách neprospievala jeho duševnému zdraviu. Po depresívnom

období sa pokúsil vziať si život krátko po návrate z tradičných augustových slávností v roku 1880 v Martine. Kolomanov synovec Styk sa zmienil o udalostiach, ktoré sa stali po pokuse jeho strýka o samovraždu: *Odšikovali ho do Lučenca, kde mu nedali ani jesť a v 20-stupňovom mraze ho nechali chudáka zatvoreného o hlade a smäde, že bol Slovákom*. Počas Banšellovej neprítomnosti bola vyhlásená voľba farárov a podľa Styka cirkev dosadila na jeho miesto kňaza Andreja Šolca. Banšell to niesol ťažko, jeho synovec sa domnieval, že príčinou zosadenia strýka z úradu bola maďarizácia v Uhorsku: *Nepriateľia jeho, že bol veľkým Slovákom, najatí cirkevníci, obžalovali ho, že je blázon*. Liečil sa v ústave pre choromyselných v zahraničí. Keď ho po piatich rokoch prepustili, vrátil sa do Lučenca a ocitol sa v ťažkej situácii. Napriek zlému duševnému stavu a biednemu živobytiu vydal v roku 1886 svoju jedinú básnickú zbierku *Túhy mladosti*. Okrem postromantických textov sentimentálno-vlasteneckého a úbožného charakteru v nej nachádzame aj básne, v ktorých odhaľuje vnútro mladého človeka, pokúšajúceho sa o úprimné a pravdivé vyznanie „*žalostí svojich*“. Posledné dva roky svojho života prežil na Slovensku v núdzi a zabudnutí. Svoje trápenie ukončil v Lučenci, pravdepodobne 27. marca 1887. Jeho sestra uviedla iný dátum, a to 26. apríla. Mal

iba 36 rokov. Príčiny osobnej tragédie odhalil jeho testament, ktorý poskytli médiám sestra a jeho synovec: *V závete v peknom slohu poukazuje na nevďačnosť a neľudskosť evanjelického cirkevného zboru, ktorý po jeho ochorení, odchýliac sa od ústavy cirkevnej, vyvolil si iného farára. Poukazuje na to, že toto nekresťanské zmýšľanie svojich bývalých cirkevníkov ho úplne znechutilo k ďalšiemu životu*, napísala. *V duši ho to tak zaboľelo, že život ukončil samovraždou*, dodal Banšellov synovec. Ako samovraha ho nepochovali riadne, ale na okraji cintorína v Lučenci v hrobe bez kríža.

TVORBA

Poézia

- *Túhy mladosti* (1886)

Pýtaš sa ma...

Pýtaš sa ma, čo mi je,
že tvár mi tak bledá? –
Žiaľ má právo na bledosť:
Každý svoje žiada.

—
Pýtaš sa ma, čo smúti
Duša moja mladá? –
Klam má právo na krivdu:
Každý svoje žiada

—
Pýtaš sa ma, čo zrak môj
Tak mutný vyhlíada? –
Múľ má právo na čistosť:
Každý svoje žiada.

—
Pýtaš sa ma, čo z očí
Toľko slz mi padá? –
Kat má právo na krv-meč:
Každý svoje žiada.

—
Pýtaš sa ma, čo ma to
Sužuje za zradu? –
Nepýtaj sa... Nič mi je:
Každý svoje žiada!

Dost' sa ja naslzil . . .

Dost' sa ja naslzil; – slza mimovoľná
Čo chceš v zrenici? . . .
Ach ale lenže teč, len teč z ticha, zvol'na
Po sbl'adlom líci:
Oplakával ja už nie raz sudby rodnie,
Mamku, priateľ'ov –
Nuž nech si zaplačem v samote svobodne
Raz aj nad sebou! . . .

Len ma l'úb!

Zrieknem sa duše mojej snov;
Zrieknem sa letov, obrazov:
Oh len ma l'úb!
Zahrabem v zabudnutia hrob
Nároky moj' budúcich dôb:
Oh len ma l'úb!
V žertvu dám ti junstva časy;
Povrhnem účasťou spásy:
Oh l'úb ma, l'úb!

(Napred. Národný zábavník mládeže slovenskej.
Zost. Koloman Banšell a Pavol Országh.
Liptovský Mikuláš : Spol. Martina Rázusa
v Liptovskom Mikuláši, 2021, s. 26, 154, 188)

NA PARALODI A ŽELEZNICI

(Fejtón)

Mníchov som opustil pod dojmom prijemných citov. Mnohé by som mal spomenúť, čo ma zaujímalo, naširoko-d'aleko by som sa mohol rozpisovať o každom videnom predmete. Či by môj cestopisný úryvok potom nebol ešte rozvláčnejší, než je teraz, to ľahko uhádne. Pritom je aj to isté, že by tieto riadky mnohým lepšie chutili, keby v nich rozličné skúsenosti boli pospomínané dve na tri a nakrátko, než chutia teraz, keď sa pri niektorom predmete trochu dlhšie zabavím. Z toho si každý novelistista môže tú dobrú radu vybrať, že sa väčšine terajšieho čitateľstva také poviestky najlepšie l'úbia, v ktorých je mnoho deja v krátkom lapidárnom slohu nakopené. Kto sa tejto modernej požiadavke ozlomkrky neprispôsobí, lež i na estetický zmysel prevýšených „šlendrianov“ reflektuje vpradeným do svojej práce kde-tu obsirnejším opisom niektorého deja alebo osoby, nad tým novelistom je už vopred vyneseny výrok nezdaru.

Moja návšteva v mníchovskej glyptotéke* mala za následok, že som si v najbližšom kníhkupectve zaopatril Lessingovo dielo „Laokoón“. Túto klasickú prácu čítal som na železnici od Mníchova až po Lindavu. Medzi spolucestujúcimi som iste nemal nikoho, kto by mi bol lepšie než „Laokoón“ zdĺhavý čas cestovania krátil. „Laokontovi“ mnohé mám čo ďakovať...

* glyptotéka – zbierka sochárskych diel

(Antológia realistickej literatúry (druhá polovica 19. a začiatok 20. storočia). Ed. Pavol Petrus. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983. s. 87)

BARČ-IVAN, Július

(1. 5. 1909 Kropachy – 25. 12. 1953 Martin)

dramatik, prozaik a publicista

Pseudonym: Teta Mahuliena

Knajznámejším rodákom z Kropach nepochybne patrí spisovateľ Július Barč-Ivan. Doma sa u nich hovorilo po slovensky aj po maďarsky, keďže matka Alžbeta, rodená Ivanová mala maďarské korene. Ľudovú a meštiansku školu vychodil v Kropachoch, gymnáziá v Spišskej Novej Vsi, Kežmarku aj Košiciach a nakoniec študoval v Prešove na Šafárikovom štátnom reálnom gymnáziu, kde aj zmaturoval (1926). Po štúdiu práva v Prahe, ktoré nedokončil, sa vrátil na Slovensko, kde pracoval do roku 1930 ako úradník daňového úradu v Košiciach a zároveň sa rozhodol pre štúdium teológie. Navštevoval evanjelickú teologickú fakultu v Bratislave (1928 – 1934) a na stránkach dobových novín a časopisov (*Vesna*, *Národné noviny*, *Slovenské pohľady*, *Elán*) začal vydávať prvé eseje, fejtóny, glosy,

úvahy aj kritické články. Počas štúdia navštívil viaceré krajiny: Nemecko, Poľsko, Francúzsko, Anglicko, Taliansko, ale aj Holandsko a Švajčiarsko. Ako užhorodský kaplán (1934 – 1935) už ovládal viacero jazykov. Dva roky pôsobil na fare v Pozdišovciach (1935 – 1942) a od roku 1942 pracoval v Matici Slovenskej v Martine, kde bol tajomníkom Slovenskej národnej knižnice a redaktorom *Obežníka Slovenskej národnej knižnice*. Počas Slovenského národného povstania ho poverili vedením *Národných novín*. Po vojne tam pracoval ako interný referent a katalógizátor až do svojej smrti v roku 1953. Pochovaný je na Národnom cintoríne v Martine.

Hoci celoživotne písal prózu, do povedomia vstúpil ako dramatik. Knižnou prvotinou, ktorá vyšla v Prešove, je súbor próz *Pohádka* s autobiografickým podložením, najmä námetmi z jeho detstva a dospievania. Objavuje sa tu aj frekventovaný motív neskoršej tvorby, súciti u tláčaným a prenasledovaným. Jeho texty už v začiatkoch ukazujú náklonnosť k poetike ex-

presionizmu či tzv. dráme novej vecnosti. Známe sú hry: *3000 ľudí*, v ktorej spracoval problém nezamestnaných Slovákov v Amerike, historická dráma *Pevec boží* o živote básnika Juraja Tranovského či *Človek, ktorého zbilí*, o deformácii spravodlivosti vo formálnej demokracii štátu západnej Európy. Etické dôsledky manipulácie rozoberá hra *Diktátor*, ktorú vtedajšia cenzúra nepovolila hrať. Podobný osud postihol aj satirickú veselohru *Mastný hriec*, kde sa vysmieva karierizmu, korupcii a ďalším negatívnym spoločenským javom, ktoré prehĺbila ideológia fašizmu. Značný úspech zaznamenala hra *Neznámy* o príchode nepoznaného Ježiša Krista a možnosti uskutočnenia božieho kráľovstva na zemi. Barčova hra *Matka* sa stala známou aj na svetových javiskách. Rozvinul v nej tragický príbeh matky usilujúcej sa zachrániť život dvoch rozhádaných synov na pozadí znevýhodnených sociálnych podmienok banického prostredia. Na obe nadviazal drámou *Dvaja*, v ktorej sa okrem znakov expresionizmu už objavujú i prvky absurdity. Pozornosť doma, ale aj v zahraničí, vzbudila aj *Veža*. Hry *Koniec* a *Poeta laureatus* ostali v rukopisoch. Slovenskú drámu obohatil o nové témy aj prostriedky stvárnenia. Barč-Ivan je autorom knihy noviel *Predposledný život*, románu *Železné ruky* aj románu pre mládež *Husličky z javora*. Po smrti mu vyšla zbierka noviel *Úsmev bolesti* a výber z jeho publicistic-kých prác *Cesta myšlienky*.

TVORBA

Próza

- Pohádka (1933)
- Predposledný život (1940)
- Železné ruky (1948)
- Husličky z javora (1957)
- Úsmev bolesti (1968)

Dráma

- 3000 ľudí (1935)
- Pevce boží (1936)
- Na konci cesty (1942)
- Mastný hrniec (1941)
- Matka (1943)
- Neznámy (1944)
- Dvaja (1945)
- Veža (1948)

Publicistika

- Cesta myšlienky (1971)

Matka

TRETÍ VÝSTUP

Matka, Paľo, Kata.

P a ľ o : klope zvonku, potom nesmelo vojde:

Dobrý večer!

K a t a : za ním: *Dobrý večer!*

M a t k a ticho: *Dobrý večer!*

P a ľ o : *Sama sú?*

M a t k a : *Sama.*

P a ľ o : *Smutno je, keď je človek sám.*

K a t a : *Ako je tu ticho.*

P a ľ o : *Ani v kostole.*

K a t a : *U nás je plno ľudí. Samý krik a smiech.*

P a ľ o : *K nám ľudia nechodievali. Bývalo tu vždy ticho a smutno. A predsa tu bolo dobre.*

K a t a : *Ani sa nás nespýtajú, tetka, prečo sme prišli?*

P a ľ o : *Čo by sa spytovali? Sme tu cudzí. Nik nás nevolal, ani nečakal, ani neprivítal. Nemáme tu miesta. Sami musíme povedať, načo sme prišli.*

M a t k a : *Ty si chcel, aby ťa v tomto dome čakali a vítali? Veľa si musel zabudnúť.*

P a ľ o : *Nič som nezabudol. Ani bratov nôž, ani ich slová. I ja som chcel byť od toho večera tvrdý a nemilosrdný ako oni. I preklínať som chcel. Už som raz chcel odplatiť každému za všetko, aj im. Zariokol som sa, že ma tu viac neuvidia, ani keby ma volali. Človek sa nevracia k tomu, kto ho odkopol a zbil. Človek musí za to nenávidieť. A ja som ich chcel nenávidieť, aby ma nič neťahalo k nim, ani do tohto domu.*

M a t k a : *A nemohol si, syn môj.*

P a ľ o : *Nemohol som, mamka. Darmo mi obečali, že ma vyženú. Prišiel som.*

M a t k a : *A ja ťa neviem vyhnať.*

P a ľ o : *Už ma nič nepomýli, mamka. Oni mi vždy len dobre chceli. I v ten večer, keď ma vyhнали z rodičovského domu a povedali mi, že som žobrák... Ja viem, že nebolo inej pomoci.*

M a t k a : *Ty to vieš?*

P a ľ o : *Mamka, my odídeme s Katou. To sme im prišli povedať.*

M a t k a rýchlo: *Nie.*

P a ľ o : *Urobíme im po vôli. O týždeň sa napíšu ohlášky. A po svadbe si nájdeme robotu niekde ďaleko, aby nik nevedel o mne.*

M a t k a : *A ty?*

K a t a : *Pôjdem s Paľom.*

M a t k a : *Pôjdeš. Ak ťa rodičia pustia.*

K a t a : *Ak ma nepustia, ujdem,*

M a t k a : *Nikoho nemajú, len teba.*

K a t a : *Všetko sme si rozmysleli, so všetkým sa porátali. Keď to raz musí byť...*

M a t k a : *Musí. To Paľo musel. On mal ísť so svojim nešťastím. On sám. A nešiel. Teraz je už na všetko neskoro.*

P a ľ o : *Nieto pomoci?*

M a t k a : *Keď som ťa v ten večer vyhнала, len na to som myslela, že ťa inakšie nezachránim. Či by som vás nevyhнала aj teraz, keby som si tak chcela pomôcť... Nemusíte odísť. Nie je to treba!*

P a ľ o : *Mamka, to Jano...*

M a t k a : *Nepýtaj sa, syn môj. Raz všetko pochopíš.*

P a ľ o : *Nepýtať sa? Ako? Niečo sa muselo stať...*

M a t k a : *Našla som inú cestu.*

P a ľ o : *A ja...*

M a t k a : *Ty budeš žiť!*

(Štyri hry slovenskej moderny. Zost. E. Lehuta. Bratislava : Tatran, 1973. s. 131 – 133)

BOTTO, Július

(24. 7. 1848 Rozložná – 29. 9. 1926 Revúca)

advokát, pedagóg, historik, prekladateľ, prozaik, publicista a kultúrny činiteľ

Syn evanjelického farára Ladislava Botta, Július, sa podľa rodinnej tradície mal stať teológom. Po ľudovej škole v Jelšave študoval na gymnáziách v Rimavskej Sobote, Levoči a Spišskej Novej Vsi. Teológiu vyštudoval na kolégiu v Prešove (1869). V nasledujúcich rokoch pôsobil ako výpomocný profesor na prvom slovenskom gymnáziu v Revúcej a medzitým sa mu v Prešove podarilo ukončiť aj právnické štúdiá (1872). Patril medzi obľúbených členov učiteľského zboru a študenti ho prezývali Baťuška. Po zotvorení gymnázia v roku 1874 ostal v Revúcej ako advokát. Z jeho iniciatívy tu po rozpade Rakúsko-Uhorska vzniklo Československé štátne reálne gymnázium v Revúcej (1919) a on bol jedným z jeho profesorov. Na krátky

čas sa teda vrátil k vyučovaniu a stal sa aj dočasným gymnaziálnym správcom (1920 – 1922). Koncom októbra 1922 bol zriadený i Spolok pre nemajetných študentov a Botto bol jeho predsedom. Po dvojročnom vedení gymnázia pôsobil ako verejný notár, no na gymnáziu ďalej externe učil dejepis a bol i členom mestského zastupiteľstva. Svoju životnú púť uzavrel v roku 1926.

Július Botto sa venoval výskumu slovenskej histórie a patril k tvorcom národnej koncepcie dejín Slovenska a Slovákov. Študoval a kriticky prehodnocoval diela súvekých maďarských historiografov, ktorí nepokladali Slovákov za národ, analyzoval texty s ohľadom na slovenské pomery. V historických prácach: *Slováci, vývin ich národného povedomia* a *Dejiny Matice slovenskej* sa zameriaval na kultúrohistorické problémy. V Bottovom chápaní by mali mať národy a jednotlivci vo svete rovnaké práva, pretože podľa jeho ná-

boženského presvedčenia možno všetkých bez rozdielu považovať za Božie deti. Odnárodňovanie sa z jeho pohľadu rovnalo zločinu, šlo o porušenie Božieho zákona. Venoval sa aj vlastnej výskumnej činnosti – študoval Gemer od najstarších čias po súčasnosť, dokazoval jeho slovanské a slovenské osídlenie dávno pred príchodom Maďarov a svoje zistenia uverejňoval v *Slovenských pohľadoch*, *Sborníku muzeálnej slovenskej spoločnosti*, *Cirkevných listoch* či *Národných novinách*. Okrem historických prác písal aj literárno-vedné práce. Je tvorcom monografií – portrétov predstaviteľov národného a literárneho života: *Michal M. Hodža*, *Jonáš Záborský*, *Ján Francisci*, *Životopis Štefana Marka Daxnera*, *Samuel Tomášik*, ako aj odborných časopiseckých článkov o ďalších významných Slovákoch (Matej Bel, Daniel Krman a i.) a textov z kultúrnej histórie uverejnených v *Slovenských pohľadoch*: *Bakulinyho životopis a listiny z jeho pozostalosti*, *Ján Francisci roku 1848 a 1905*, *Historicum povestí „Malkotentí“ a „Valgatha“*. Bottovo autorské portfólio zahŕňa aj prekladateľské práce z maďarčiny, nemčiny, ruštiny a jednu historickú novelu s názvom *U priateľa podivína*.

TVORBA

Historické práce

- *Slováci, vývin ich národného povedomia 1, 2* (1906, 1910)
- *Michal M. Hodža* (1911)
- *Jonáš Záborský. Nákres životopisný.* (1912)
- *Krátka história Slovákov* (1914)
- *Ján Francisci. Nákres životopisný.* (1922)
- *Životopis Štefana Marka Daxnera* (1922)
- *O štátnej jednote Slovákov a Čechov pred tisíc rokmi. Dejepisná rozprava.* (1922)
- *Dejiny Matice slovenskej 1863 – 1875* (1923)

Krátka história Slovákov**I. Úvod**

Bratia Slováci!

Ako viete, my Slováci bývame od nepamäti pod Tatrami v severnej čiasťke Uhorska, v stolicach Prešporskej, Nitrianskej, Tekovskej, Honťianskej, Zvolenskej, Trenčianskej, Turčianskej, Oravskej, Liptovskej, Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej, Ungvárskej, Abauj-Tornianskej, Gemerskej, Novohradskej, i v Békešskej, Sabolčskej, Čanádskej, Peštianskej, Ostrihomskej, Báčskej, Torontálskej a v Slavonii v Srieemskej.

Počet nás Slovákov v Uhorsku činí pol treťá milliona; okrem toho ťažkosť vyžitia vyhnala do Ameriky už asi 500.000 Slovákov. Je nás tedy spolu do troch millionov. Úradnému popisu, ktorý i roku 1900 napočítal len dva miliony a 008.744 Slovákov, niet čo veriť. Úradní popisovatelia zapísali i vtedy, i roku 1910 za Maďara, koho chceli; tak popisali vyše 10 millionov uhorských občanov za Maďarov, kdežto v skutočnosti ich je hodne menej.

Uvediem vám o tom z vlastnej zkušnosti niekoľko príkladov.

V Gemerskej stolici sú mnohé slovenské dediny a mestá, v ktorých niet ozajstného Maďara, a jednako zapísali všade mnoho Maďarov. V mestečku Jelšave niet ani 20 rodených Maďarov, a predsa z 2790 obyvateľov zapísali len 565 občanov za Slovákov, a ostatných za

Maďarov. V Revúci podobne niet ani 20 korenitých Maďarov, a z 1812 obyvateľov zapísali len polovičku za Slovákov – druhú za Maďarov. Slovenských občanov čisto slovenskej dediny Šivetice popisali roku 1880 všetkých za Maďarov, kdežto tam niet ani jedného Maďara. Podobne v Niredházi zo 14.000 Slovákov zapísali len 940 občanov za Slovákov, ostatných za Maďarov. A to všetko len preto, aby Maďari mohli svetu nahovoriť, že oni sú väčšinou obyvateľstva uhorského, že uhorskú krajinu udržujú oni a tak že i prvenstvo a panovanie im prislúcha.

A to je nie pravda. V Uhorsku je ešte vždy viac Rumunov, Slovákov, Srbov, Rusov, Slovincov, Horvatov, Nemcov, Židov, ako Maďarov. Uhorskú vlasť udržujú tedy i nemaďarské národnosti, a nie len Maďari.

A jednako Maďari prisvojili si všetky krajinské úrady a výhody – pre seba a pre svoj národný život.

Niet väčšej krivdy, ako keď si Maďari maďarské vzdelávacie ústavy, školy, akademie, muzea, divadlá z krajinských peňazí, tedy i z mozoľov Nemaďarov, zakladajú a udržujú. Tej nespravodlivosti podobá sa len skutok rímskych vojakov, ktorí Pána Krista prinútili, aby si sám niesol kríž na Golgatu. Tak je i s naším slovenským národom: platí krajinské dane,

a z nich zakladajú Maďari i pre seba, i na Slovensku len maďarské školy, v ktorých si ľud slovenský odnárodňovaním mu mládeže sám na seba bič pliesť a tak si národnú smrť pripravovať musí. Správcov verejného krajinského života, páchajúcich takéto krivdy, veru nemožno za spravodlivých ľudí považovať, lebo úspešná výučba je len v reči materinskej možná, a keď jej slovenské dievky v reči materinskej nemajú, zaostanú vo vzdelanosti a tak si ani chleba nebudú môcť zarobiť. A nie je pravda, čo maďarskí ľudia s veľkou neúprimnosťou tvrdia, že si Slováci preto majú reč maďarskú osvojiť, aby

verejnú krajinšnú úradu i oni obdržať mohli. Úradu tie dostávajú len Maďari a maďaroni, a pospolití Slováci najviac ak strážnické miesta pri železničiach.

K tomu v národnostných krajoch má sa úradovať v reči ľudu, na Slovensku tedy, po slovenských krajoch, výučba vo všetkých školách má byť slovenská, a tak maďarská reč bola by potrebná len vo vyšších krajinšných úradoch postaveným Slovákom.

A prečo my Slováci tie krivdy trpíme, našu vzdelanosť, náš pokrok sami zastavujeme a našu národnú smrť si sami pripravujeme?

Preto, že niet v nás národnej hrdosti, národného povedomia a citu národnej rodinnej spolupatričnosti; preto, že sa pospolitý Slováč len sám o seba a o svoje malicherné životné potreby stará; preto, že ako slovenský básnik so žiaľom pripomína, „zostáva na potupnej službe bez reptania, a svojej biede sám otvára dvere do korán;“ kdežto, keby sme sa všetci Slováci za vymoženie slovenských škôl, úradov a súdov rázne zasadzovali, stali by sme sa národom vzdelaným a hneď by sme sa i majetkove lepšie mali.

(BOTTO, Július. *Krátka história Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin : Knižtlačiaršný účasťináršný spolok, 1914. s. 5-6)

BUKOVČAN, Ivan

(15. 9. 1921 Banská Bystrica – 25. 5. 1975 Bratislava)

**dramatik, redaktor, filmový dramaturg,
režisér a scenárista, publicista**

Náš známy dramatik strávil veľkú časť detstva na stredoslovenských Starých Horách, kde bol jeho otec riaditeľom lesnej správy. Navštevoval tu ľudovú školu, pokračoval v Solivare a od roku 1932 chodil na gymnázium v Prešove. Istý čas študoval v Prahe, no maturoval v Prešove v roku 1940. Potom sa zamerl na štúdium práva na Slovenskej univerzite v Bratislave. Jeho vzťah k filmu a k divadlu ovplyvnilo najmä pražské prostredie. Bol častým návštevníkom predstavení E. F. Buriana v D 34 a tiež Voskovca a Weriacha v Osvobozenom divadle. Už ako vysokoškolač písal filmové recenzie. Uverejňoval aj publicistické, teoretické a kritické články o filme a vojnovnej propagande vo

filmovom priemysle. Okúsil post redaktora v denníkoch *Demokrat* v Košiciach aj *Národná obroda* v Bratislave. Po vojne sa vrátil do Prahy a ako redaktor *Národnej obrody* navštívil v priebehu dvoch rokov (1945 – 1947) viaceré spustošené štáty Európy, čo rozvinul v reportážnej knihe *Rozpačitý mier*, a z ciest po Kube vznikla neskôr kniha reportáží *Kuba bez brady*. Už v roku 1947 začal externú spoluprácu s Československým filmom a o rok na to v ňom začal pôsobiť ako filmový dramaturg, ktorým ostal do konca života.

Bukovčan je autorom poviedky *Zimná rozprávka*, ktorá je aktualizáciou námetu O. Jariabka pre film *Čertova stena*. Pripravil veselohru *Surovô drevo*, ktorá sa stala knižnou predlohou rovnomennej inscenácie, a historickú komédiu *Diablova nevesta* – v oboch sa sčasti opieral o námety iných

autorov (aj J. Macha a D. Kodaja). Jeho prvou samostatnou veselohrou je *Hľadanie v oblakoch*. Do povedomia sa na prelome 60. a 70. rokov vryl ako autor triptychu – *Pštrosí večierok*, *Kým kohút nezaspieva* a *Zažeň vlka!* Všetky časti predvzdzajú zradu ako fenomén, ktorý za istých okolností riadi charakter a správanie človeka a pôsobí na životy iných až fatálne. V 60. rokoch sa pohyboval hlavne vo filmovej a televíznej scenáristike, ale aj v dramatike, tá prevažovala i v poslednej etape jeho tvorby po roku 1967. Najväčší úspech zaznamenal práve drámou z povstaleckého obdobia *Kým kohút nezaspieva* o stroskotaní ideálov a skúške charakterov. Bukovčan do nej zasadil desaťčlenný kolektív s existenčnou úlohou vybrať spomedzi seba jedného baránka, ktorý by sa obetoval za životy ostatných. Nasledovali tragifraška *Slučka pre dvoch alebo Domáca šibenica*, drámy *Prvý deň karnevalu*, *Sneh nad limbou* a vedecko-fantastická tragikomédia *Fatamorgána*, v ktorej sa pohrával s rozporuplnosťou vedecko-technického pokroku a jeho vplyvom na morálnosť postáv, ktoré ním hýbu. O problematike človeka ocitajúceho sa na prahu technologického pokroku vypovedajú jeho rozhlasové hry *Kladne vybavená žiadosť*, *Takmer božský omyl* a *Luigiho srdce alebo Poprava tupým mečom*.

Ako scenárista sa podpísal pod známe filmy *Rodná zem*, *Posledná bosorka*, *Šťastie príde v nedeľu*, *Statočný zlodej*, *Pieseň o sivom holubovi*, *Zvony pre bosých*, *Tango pre medveďa*, *Zmluva s diablom* či *Človek na moste*. Život ľudí úzko previazaných s prírodou zobrazil v dnes už legendárnych filmových scenároch *Medená veža*, *Orlie Pierko* a *Stratená dolina*. Krátko pred smrťou ešte stihol vytvoriť drámu a scenár *Deň, ktorý neumrie*. Ivan Bukovčan bol veľmi aktívny človek, ktorý do filmu a divadla prispel množstvom kvalitných diel. Bol výborným spisovateľom, autorom dramatického ako aj tvorivého dialógu, čím sa zaslúžil o zachytenie človeka v jeho najsurrovejšej po-

dobe. Bukovčan bol psychológom doby. Skúmal hraničné situácie a limity človeka aj jeho vnútorný konflikt medzi ideálmi a skutočnosťou. Drámy Ivana Bukovčana

patria do stáleho repertoáru domácich aj zahraničných divadiel. Za svoju tvorbu bol niekoľkokrát vyznamenaný a získal titul zaslúžilý umelec (1975).

TVORBA - výber

Próza

- *Rozpačitý mier* (1948)
- *Kuba bez brady* (1963)

Dráma

- *Surovô drevo* (1954)
- *Diablova nevesta* (1957)
- *Hľadanie v oblakoch* (1961)
- *Pštrosí večierok* (1968)

- *Zažeh vlka* (1970)
- *Kým kohút nezaspieva* (1971)
- *Slučka pre dvoch alebo Domáca šibenica* (1971)
- *Prvý deň karnevalu* (1974)
- *Sneh nad límbou* (1974)
- *Fatamorgána* (1977)

Kým kohút nezaspieva

tretí výstup

BABICA, DR. ŠUSTEK, TULÁK A PREDOŠLÍ

(Zjaví sa staršia, rozčúlená žena, za ňou trochu napitý doktor. Ten tretí znehybnie v prítomí schodov.)

BABICA. Ja vášho andela . . . ! No len povážte . . . idem od samodruhej ženy a tí švábi ma zrazu schmatnú priamo na ulici a . . . (Zahrozí dohora.) Ja to tak nenechám . . . ! Poviem pánu farárovi . . . aj za samotným komandantom pôjdem . . . a čo mu poviem, to si veru . . . (Zalapá dych.)

ONDREJ. A viete, čo vám povie on? Že sa po siedmej hodine v meste . . .
BABICA. No čo . . . čo . . . ? (Rozhorčene.) Po siedmej sa nesmú deti rodiť . . . ? Tak sa potom vyľahol z divých vajec – a nie z materinho lona . . . ! U nás sa deti, chvalobohu, rodia ešte normálne a nie na komando ako u nich . . . ! (Odfúkne si, rapoce ďalej.) A vraj už vymysleli aj u m e l é deti . . . ! Vraj len také fľaštičky . . . injekcie . . . šup, šup . . . a hneď je plno nových vojakov!

ŠUSTEK. Šup . . . šup . . . ? (Začká.) Chcete povedať, že oni . . .
BABICA (zľakne sa, chytró zavráva). Nič nechcem povedať! Len si myslím, že tie normálne decká – tie od chlapa a od boha – no, že oveľa

viacej vydržia ako umelé. (Na Fanku s Ondrejom.) Aha – aj týmto dvom som pomohla na svet . . . polovičke mesta som zaviazala pupočnú šnúru! Pravdaže, okrem takých ako tuto . . . (pohľadavo sa zmrastí) . . . starý Terezčák!

STAREC. Ako p á n Terezčák, pani Babjaková!

BABICA. Zaspievalo vtáča na kosodrevine . . . ! (Jedovito.) Nebola to . . . tá vaša pesnička, Terezčák?

STAREC. Raz si ju ešte zaspievam . . . ! (Temne.) Ale vy pri nej budete plakať! (Mlčky, nenávisťne hľadia na seba. Tá vzájomná zloba je priam hmatateľná. V pivnici sa rozhostí trápne ticho.)

ŠUSTEK. Prepáčte . . . Vy ste teda – pôrodná baba?

BABICA (odvráti sa od Starca, dôstojne, sebavedome). Odborná pôrodná asistentka, prosím.

ŠUSTEK. A ak som dobre rozumel, tak vás chytili . . . Pri výkone povolania?

BABICA (v strehu). Čo vás to tak zaujíma, pán môj . . . ?

ŠUSTEK. To je teda svinstvo . . . ! (Začká.) Pardon. My sme totiž . . . tak trochu kolegovia. (Obradne.) Doktor Šustek, zverolekár. Musíme spolu pracovať . . . !

BABICA. Babjaková, teší ma. (Podávanie rúk.) Meno poznám z počutia . . . No v našom meste som vás ešte . . .

ŠUSTEK. Bol som u švagra na zabíjačke . . . Ferdiš Gavora, zaiste poznáte. (Začká.) Pardon. Taký pech . . . ! Trochu sme si popili . . . pohovorili, potom utekám na vlak, a tu ma . . .

ONDREJ. Na ten sedem desať?

ŠUSTEK. Sedem desať. Zadržali ma tesne pred stanicou! Pech ! Aj výslužku mi zobrali . . . klobásky, jaterničky, krvavničky . . . ajaj, také niečo sa dnes tak ľahko nezoženie . . . ! (Pobúrene.) A teraz mi to žerú Nemci . . . ! Treba protestovať, pani Babjaková, protestovať . . . ! (Od rozčúlenia sa hlasito rozočká.) Pardon, pardon . . . !

(BUKOVČAN, Ivan. *Kým kohút nezaspieva*. Bratislava : Tatran, 1971. s. 17 – 21)

CIRBUSOVÁ, Jolana

(15. 5. 1884 Krivany – 9. 11. 1940 Sabinov)

prozaička

Autorka próz s národnobuditeľským charakterom Jolana Cirbusová sa narodila v Krivanoch v rodine učiteľa Andreja Cirbusa. Od detstva rada rozprávala príbehy a rozprávky svojim mladším súrodencom, veľa čítala a preukazovala literárne nadanie. Už ako trinásťročná napísala prvé básne v maďarčine a čoskoro sa pustila aj do prózy. Napriek tomu, že citlivá samotárska dievčina so svojiskými názormi v rodine nenašla podporu, svoje pokusy posielala na posúdenie slovenským a maďarským literárnym znalcom. Vyjadрили sa, že má talent, ktorý ešte potrebuje dozrieť, preto nepočala v literárnom úsilí. Absolvovala meštiansku školu v Sabinove a potom nastúpila na Štátny učiteľský ústav v Prešove. I keď bola

dobrou študentkou, nemala hudobné nadanie. Keď sa jej učiteľ hudby urážlivo posmieval, psychicky to neustála a z ústavu odišla. Vrátila sa do Krivian, kde žila s rodičmi až do otcovej smrti v roku 1908. Rodina sa potom na istý čas presťahovala do Prešova. Od roku 1910 Jolana vypomáhala v domácnosti sestre Anne, ktorá sa stala učiteľkou vo Vyšnom Svidníku a neskôr s jej rodinou žila v Szatmárskej stolici. V roku 1916 sa vrátila do Sabinova, kde spolu so sestrami Margitou a Elenou viedla obchod po starej matke až do svojej smrti v roku 1940.

Jolana Cirbusová žila takmer v úplnej izolácii od „veľkého“ sveta, nemala žiadne priateľské väzky, len tichú, skromnú a nežnú povahu so znalosťou problémov a úprimným záujmom o rodný kraj. Jej národné cítenie sa prehĺbilo počas 1. svetovej vojny. Úprimne vítala rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Československa v roku 1918. Preorientovala sa na literárnu tvorbu v slovenskom jazyku a nadsene čítala *Slovenské pohľady*. Ďalšie roky priniesli do života skromnej, no stále ambi-

ciózne ženy zásadný zvrät. Keď v roku 1924 poslala šéfredaktorovi *Slovenských pohľadov* Štefanovi Krčmérymu poviedku *Národné prebudenie*, Krčméry ju síce neuverejnil, ale zaradil ju do *Slovenského obrazového kalendára* na rok 1925. Následne mu poslala poviedku *Vyzvedač*, ktorú Krčméry vcelku priaznivo akceptoval. Povzbudená úspechom sa po krátkej príprave odvážne pustila do písania románu. Krčméry na jej ambíciu reagoval nasledovne: *Doteraz uverejnené práce nemala slabé, ale že si trúfa hneď na román, to sa mi zdá prismelé*. Po prečítaní rukopisu zmenil názor a rozhodol sa, že ju navštívi v Sabinove, lebo *do tých čias nebude mať pokoja, kým osobne nestisne ruku tejto nadanej slovenskej spisovateľke a veľkej vlastenke*. Rukopis románu bol odmenený v roku 1928 na súbahu Matice slovenskej z Hubkovej základiny. O rok neskôr ho pod názvom *Cez zatvorenú hranicu* vydal Kníhtlačiarsky účastinársky spolok v Martine. Po úspešnom románe písala rodáčka z Krivian kratšie prozaické útvary, ktoré uverejňovala v *Slovenských pohľadoch*, *Živene*, *Slove* a iných periodikách. Tieto poviedky súborne vyšli v roku 1932 pod názvom *Tiché boje*. Autorka v novelách svojrázne a kriticky hodnotí nešváry malomestského života, kastovníctvo, klebetníctvo, závišť, ale vníma i prítomnosť dobra a lásky. Vykresľuje niekoľko typizovaných postáv žobrákov, tulákov a zločincov.

Ich osudy stavia do paralely s dobovou spoločenskou klímou, hospodárskou krízou, nezamestnanosťou a hodnotí ich s kresťanským súcitom. Po vydaní druhej knihy sa Jolana Cirbusová literárne odmlčala. Prenasledovala ju choroba, ktorá sa u nej v závere tridsiatych rokov ešte viac vystupňovala. Obdivuhodná spisovateľka Jolana Cirbusová odišla tak, ako žila: zabudnutá, takmer neznáma. Zostalo však po nej dielo hodné našej pozornosti a úcty k talentu, nesmiernej obetavosti, vytrvalosti a slovenskému vlastenectvu.

TVORBA

Próza

- *Cez zatvorenú hranicu* (1929)
- *Tiché boje* (1932)

Tiché boje

Obe dcéry Filipa Oravského do osemnásteho roku, podľa starého šľachtického zvyku, boli vychovávané v jednom z najlepších budapeštianskych kláštorov Saint-Cour. Pobožné mníšky, verné svojmu povolaniu, zachovávali zákony svetské i cirkevné, vychovávali im zverené chovanky vo vernom vlastenectve natoľko, že vlastenectvo sa vytvorilo v ich duši

ako najsvätejšia povinnosť a svojím vplyvom prenikalo aj ich náboženstvo. V škole im vštepili do srdc i blud, že priznávať sa k poddanej slovenskej národnosti, milovať ju a zvelebovať je hanba a zrada, kým priznávať sa k panujúcejmu maďarskému národu, velebiť a milovať ho, je svätou povinnosťou.

A v rodičovskom dome nik sa neohradzoval proti tomuto omylu. Matka síce robila niekedy námietky, ale nemohla odstrániť mylné národné krédo. A takto sa mohli vyvíjať celou dušou a srdcom na pravé maďarské ženy. Takto vychované sa dostali do života.

Skalník si zapálil cigaretu a zamyslene hľadel po osvietenom parku.

V diaľke na krivolakej ceste sa zjavila biela postava. Tu zmizla medzi stromami a kričkami, a zas sa zjavila. Potom zašla do tmavého stromoradia. Bola to Eva.

Skalník ju istý čas pozoroval. Divil sa, prečo blúdi v noci. Pritahuje ju noc? Čo cíti, čo si myslí? Keby ju oslovil, čo by odpovedala v takýto letný večer, nasiaknutý vôňou kvetín, keď pôsobením temnoty sú ľudia nežnejší, citlivejší?

Vstal a išiel za Evou do stromoradia.

Eva zbadala prichádzajúceho. Zastala a usmievajúc sa pýtala:

- I vás láka storočné stromoradie?

Skalník usmievavo odpovedal:

- Chcel by som vedieť, čo v ňom cítia a myslia ľudia... Čo cítite a na čo myslíte vy v ňom v takýto omamujúci letný večer?

Pomalými krokmi šli ďalej.

Eva zvažovala. S akýmsi sviatočným vzdorovaním vyznala:

- Myslím na starého zemianskeho ducha, ktorý prechádza z pokolenia na pokolenie a ovieva tieto storočné stromoradie...

- Vy myslíte ešte i v takýto vábivý letný večer na takéto abstraktné veci?

- Áno, - pokračovala Eva veľmi vážne. - Keď na to myslím, vtedy i cítim. Za najkrajšiu a najdrahšiu domovinu pokladám týmto duchom ovievané kaštiele a starodávne stromy. Za najvelebnéjšie povolanie pestovať, udržiavať a čím väčším a slávnejším urobiť tohto ducha v našom životnom kruhu. A za najväčšie šťastie pokladám obohatiť veľkými, krásnymi, šľachetnými skutkami dejiny prastarej rodiny...

Znevažujúco pozrela na Skalníka, akoby si myslela:

„Daromné sú moje reči. Vy, buričskí vyznávači nových sedliackych myšlienok a takzvanej demokracie, tomu nemôžete porozumieť.“

A mala pravdu. Plukovník sa usmieval na znak nepochopenia.

(CIRBUSOVÁ, Jolana. *Tiché boje*. Bratislava : Tatran, 1976. s. 18, 66-67)

ČORBA, Andrej

(17. 9. 1770 Chmeľov
– 8. 3. 1845 Hanušovce nad Topľou)

**kňaz, učiteľ, maliar, kronikár, historik
a spisovateľ**

Andrej Čorba sa narodil v obci Chmeľov. Študoval teológiu na prešovskom kolégiu a taktiež maliarstvo vo Viedni. Po kňazskej vysviacke sa v roku 1797 stal farárom cirkevného zboru v obci Žehňa. Od roku 1821 pôsobil v Hanušovciach nad Topľou ako evanjelický farár. Bol obľúbeným kazateľom a znalcom viacerých svetových jazykov. Počas kňazského pôsobenia v Hanušovciach napísal svoje najvýznamnejšie literárne dielo *Hrozne a strašne rozprávki o chorobe cholery a rozbroju proščavi*. Ide o veršovanú kroniku o priebehu východoslovenského roľníckeho povstania z roku 1831. Jej originalnosť spočíva jednak v téme – opísal v nej hrôzostrašné udalosti, ktoré sprevádzali vypuknutie tzv. cholerového povstania, jednak v podobe zápisu vo veršoch, ale aj v použití východoslovenského nárečia, pričom v nej zachoval rôzne typy regionálnych dialektov (medzi nimi aj šarištiny či zemplínčiny). Je zdrojom

dejinných faktov pre historikov a jej prednosť spočíva v autentickom zachytávaní udalostí, aj v ich osobnom prežívaní, ktoré sa prejavilo komentovaním a osobným hodnotením povstania a s ním spojených súvislostí. Ako očitý svedok videl východisko z problémov v prekonávaní biedy, sociálneho úpadku a predovšetkým v posilnení viery a tiež lásky k blížnemu. Čorba v nej v spojitosti s prevenciou voči nákaze cholery uvádzal napríklad priaznivé účinky žihľavy a studenej vody. Kronika bola písaná na ručnom papieri hnedým atramentom a v súčasnosti predstavuje vzácny exponát Východoslovenského múzea v Košiciach. Kniha obsahuje aj dodatok *Kratki opis medzi obecnim ľudom panujucej poveri a nemravnosti jako najblišše pričini zboreňa proščavi*. Tento text sa zachoval v rukopise a vyšiel až v roku 1954 v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach.

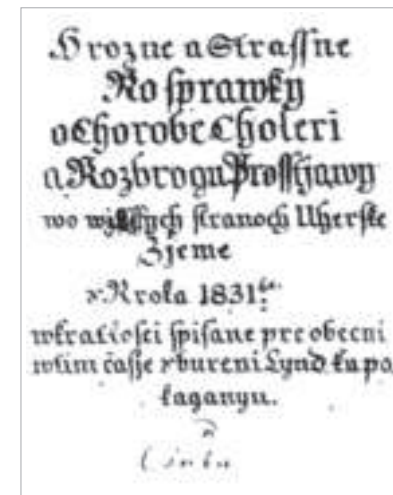
Vo voľnom čase sa Andrej Čorba venoval milovanému maliarstvu. Ako kňaz sa zaslúžil o vybudovanie kostolnej veže evanjelického chrámu v Hanušovciach nad Topľou (1830), kde slúžil až do svojej smrti v roku 1845. Pochovaný je na miestnom cintoríne.

» Titulný list diela *Hrozne a strašne rozprávki o chorobe cholery a rozbroju proščavi*.
Zdroj: <https://www.ilonas.net/valal/obr/proscava.gif>

TVORBA

Veršovaná kronika

- *Hrozne a Strassne Rosprawky o Chorobe Cholery a Rozbrogu Prosstjawy wo wissszych stranoch Uherske Zjeme s Rroka 1831. ho. wkratkosci spisane pre obecni w tim časje sbureni Lyud, ku pokaganyu*
(*Hrozne a strašne rozprávki o chorobe cholery a rozbroju proščavi vo viššich stranoch uherske žeme z roku 1831ho v kratkoscí spisane pre obecni v tim čaše zbureni ľud ku pokajaňu*, 1831)

Počatek choroby Cholery i rozbroju proščavi v Zemlinskej stolici

I. ROZBROJ V TREBIŠOVE I CELIM JEHO OKOLI, S PRIPRAVAMI K NĚMU

Rok tisíc osmisti tricati perši bul,
kedi še ten chir zli a prehrozni počul,
že taka choroba idze od Indii,
chtora veľo ľudzi zmorila v Persii.
A že ona prešla ztamadz k Erivaņu,
dze veľo Moskaľe popadaľi na ņu.
Ona s Moskaľami vse maširovala
a s ņima do Moskvi vjedno vandrovala.
Tam ņemilošerdne ľudzi hardušila
a veľo tišice do hrobu drilila.
Ňejeden še teraz s pracelom svim vital:
„A jak še maš, bratu?“ jeho še opital,
v naremnosci spadnul, ņeznal, co še stalo,
ze zdraveho cela dušu mu vihvalo.
Prave še v tim čaše i to prihodzilo,
že še veľke Poľsko šicko poburilo.
Moskaľe z Varšavi behom ucekaľi
a šickich za Vislu Poľaci zahnaľi.
Strach, bjeda a psota všadzi še harnula,

nebo už i v Poľsku zla choroba bula.
Ňejeden povedal: „Tam morila včera
a už je dñeš u nas ņeščasna cholera.“
Moskaľe, Poľaci od meča padaľi,
z chtorich veľo rožne i cholery klaľi.
Ona život vžala i Konštantinovi,
ve znaki še dala tjež i Dibičovi.
Ňeplacil tam titul knižeca veľkoho,
aňi generala tjež Zabalkanskoho.
Už i v Galicii čudo porobila,
i z našoho vojska veľo pomorila.
Strach, šerca trešeňe i nas popadaľi,
že šme še dze podzec v tej bjidze ņeznaľi.
Pisaľi novini, kľevetaľi ľudze,
každi vidzil, že to i tu barz zľe budze.
Šicko s pridavkami ľudze hutorili,
mudrich ņesluchaľi, ľem blaznum verili.
Z tich pľetkoch hamistvo take postavalo,
že še od zlich ľudzi, zle šemjačko šalo,

že še kral' chudobe často ukazuje,
a že Moskaľ ku nam tuho maširuje.
Že to ņe cholera, co to povedaju,
aľe že panove praški zadavaju,
abi vimoril'i prebidnu chudobu
a od še zahnaľi vojensku čežobu.
Tak čort tu porobil veľike bludarstvo,
takže už ņemalo žadnej viri paňstvo.
Darmo kñez pokaňe, pan na panske kazal,
darmo solga-birov to a to rozkazal,
zo šitkich stran bjeda hrozna še valila,
bo tu i cholera še už pribľižila.
Ňič tu ņeplacil'i hranične kordoni,
ňič ņeosožil'i rozkazoch pohoni.
V najľepšim porjadku ņeporjadek še stal
a sprostak v svej vire potužeňe vse bral.
Že to vera šitko ľem paňstvo provodzi,
že ono, ņe inši, na životu škodzi.

(ČORBA, Andrej. Hrozne a strašne rozpravki o chorobe cholery a rozbroju proščavi vo viššich stranoch uherske žeme z roku 1831ho v kratkoscí spisane pre obecni v tim čaše zbureni ľud ku pokajaňu. In. *Nové obzory* 12. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 380 – 381)

DAXNER, Štefan Marko

(26. 12. 1822 Tisovec – 11. 4. 1892 Tisovec)

politik, právnik, publicista, zberateľ slovenských ľudových rozprávok a spisovateľ

Pseudonym: Jeremkovský, Od Šajavy, Od Trstia

Štefan Marko Daxner pochádzal zo šľachtickej zemianskej rodiny z Tisovca. Rodinné prostredie určilo nielen jeho národnú, kultúrnu a politickú orientáciu, ale malo vplyv aj na voľbu povolania. Jeho otec, advokát Ján Daxner, bol stoličný úradník a skoro tridsať rokov pôsobil v službách Gemersko-malohontskej stolice. Vidol aktívny cirkevný život a bol inšpektorom v evanjelickom cirkevnom zbore v Tisovci. Na základe vlastného rozhodnutia ešte pred marcom 1848 zrušil poddanstvo na svojich majetkoch. Staral sa o výstavbu ciest vo svojom okolí a podporoval cirkevné aktivity. Vzťah Jána Daxnera k verejným záležitostiam a k postaveniu slovenského národa veľmi zapôsobil na jeho synov. Mladý Marko

vychodil základnú školu v Tisovci, študoval na latinskej škole v Ožďanoch, v Spišskej Novej Vsi a na gymnáziu v Rožňave, odkiaľ v roku 1840 odišiel na Evanjelické lýceum v Bratislave. Tu sa spoznal s Ľudovítom Štúrom, ktorý výrazne ovplyvnil jeho myslenie. Založil humoristický časopis *Buben* a písal tiež balady a drobné prózy. V rokoch 1842 – 1843 absolvoval právnické štúdium v Prešove. Bol mimoriadne nadaný a aktívny študent a jeho vodcovské a organizačné schopnosti sa prejavili už počas štúdií, keď pôsobil ako vedúci člen študentskej slovenskej spoločnosti. Po roku strávenom v Tisovci vykonával advokátsku prax, pracoval ako námestný notár cirkvi evanjelickej slovenskej u Alexandra Vrchového v Pešti. V rodnom Tisovci spolupracoval v Hospodárskom spolku s Augustom Horislavom Škultétyom a Jonatanom Čipkom. Založili verejnú čítareň, zbierali prstonárodné slo-

venské povesti a pripravovali detský časopis *Zornička*. Zobierané ľudové rozprávky možno nájsť v rukopisnom *Codexe Tisovskom*. V roku 1845 mal Daxner v slovenskej spoločnosti v Prešove prednášku k téme vtedajšej súčasnej slovenskej poézie, *Některé myšlenky o básnictví*, v ktorej, nadväzujúc na myšlienky Štúra a Hegela, objasnil niektoré problémy jej vývinu. Daxnerove zápisy sú zväčša osobitými adaptáciami ľudových rozprávok. Príkladom by mohla byť rozprávka *Statočný valach*, publikovaná v almanachu Nitra, ktorá je vnímaná ako zásadná štúrovská próza, pretože ju možno chápať ako ojedinelé úsilie o včlenenie ľudovej rozprávky do umeleckej prózy. Podobný ráz má i rozprávka *O troch grošoch* a ďalšie v zbierkach *Slovenské povesti a Prostonárodné slovenské povesti*. Známe sú aj jeho baladické básne *Co kdo činí, sobě činí* a *Poklad Jánošíkov*. V roku 1846 zložil advokátsku skúšku a vyše roka pracoval ako advokát.

Daxnerov záujem o spoločnosť, kultúru a verejné záležitosti, ako aj občianska uvedomelosť, vyústili do verejného politického angažovania. V marci 1848 spolu s Hodžom, Štefanovičom, Franciscim a Hroboňom pripravili tzv. *Liptovské žiadosti*. Požiadavky zahŕňali výučbu v slovenskom jazyku, ale aj používanie slovenčiny na úradoch a sú-

doch. Žiadali tiež účasť slovenského ľudu v zastupiteľských orgánoch a na uhorskom sneme. Daxner bol i iniciátorom zhromaždenia v Rimavskej Sobote v máji 1848, kde privítal zrušenie poddanstva a kriticky sa vyslovil voči riešeniu národnostnej otázky. Liptovské žiadosti sa spolu s Nitrianskymi žiadosťami stali základom pre *Žiadosti slovenského národa* vyhlásené v máji 1848 v Liptovskom Mikuláši a Daxner mal veľký podiel na ich koncipovaní. Cieľom bolo zrušenie výlučného postavenia maďarčiny a zákonné uvedenie používania slovenčiny, rovnoprávnosť národov, rozšírenie politických práv, odmietnutie feudalizmu, vznik slovenských škôl, zrušenie poddanstva či prepustenie revolucionárov a vodcov Príbeľského povstania (Janka Kráľa a Jána Rotaridesa). Požiadavky však neboli prijaté a na predstaviteľov slovenského hnutia bol vydaný zatykač. Daxnera spolu s Franciscim a Bakulinym obvinili z panslavizmu a odsúdili na smrť. Rozsudok mu napokon zmenili na tri roky väzenia, z ktorého ho začiatkom januára 1849 vyslobodil Francisci s cisárskymi vojskami, a vzápätí vstúpil do slovenského dobrovoľníckeho oddielu v hodnosti kapitána. Po revolúcii v roku 1850 pracoval v štátnych službách ako zástupca štátneho komisára pri stolícnom súde v Rimavskej Sobote. Následne sa venoval povolaniu

advokáta, právnika a úradníka v rôznych mestách (Košice, Nové mesto pod Šiatrom, Veľké Kálló, Debrecín). Písal state právneho a filozofického charakteru, prispieval do *Pešťbudínskych vedomostí* článkami o demokratizácii spoločenského života a propagoval predstavu svojho politického programu. V roku 1861 vydal brožúru *Hlas zo Slovenska* o problematike štátoprávneho postavenia Slovenska v rámci Uhorska. Následne v júni inicioval zvolanie národného zhromaždenia v Martine, kde bol hlavným osnovateľom tam prijatého *Memoranda národa slovenského*, ktoré vychádzalo z jeho brožúry. V tom istom čase sa stal podžupanom Gemersko-malohontskej stolice v Rimavskej Sobote. V tomto postavení mal veľký vplyv na verejné záležitosti. Na jeho podnet vzniklo prvé slovenské gymnázium v Revúcej, držal nad ním ochrannú ruku a bránil ho pred útokmi zo strany svetskej aj cirkevnej vrchnosti. Jeho politické ambície vrcholili v roku 1865, keď kandidoval za poslanca vo voľbách do uhorského snemu, ale nezúčastňoval sa na predvolebnej kampani, keďže ho v roku 1864 preložili za sudcu do Debrecína. Naďalej uverejňoval články v slovenskej tlači, kde presadzoval záujmy slovenského národa. Daxner sa svojou činnosťou stal významnou postavou slovenskej politiky 19. storočia.

TVORBA

Publicistické a autobiografické diela

- *Hlas zo Slovenska (1861)*
- *V službe národa (1958)*

Po roku 1849

(Z pozostalých písem Štefana M. Daxnera)

Všeobecne tak myslíme, že revolúcia maďarská skončila sa pod Világošom. Áno, skončil sa tam odboj so zbraňou v rukách, ale nie revolúcia. Jej program – prednesený od deputácie prešporského snemu vo Viedni dňa 15. marca 1848 v hlavných bodoch, menovite dotyčne neodvislosti Uhorska od viedenskej vlády, dotyčne osobitného a snemu uhorskému v Pešti zodpovedného ministerstva, parlamentárnej vládnej formy, reprezentatívneho systému, osobitných financií, osobitného vojska, inkorporácie Sedmohradska, slobody tlače atď., teda v bodoch tých, ktoré zrovna protivili sa jednote monarchie rakúskej – uskutočnený bol vlastne len dňa 23. februára 1867, keď Jeho Veličenstvom vymenované maďarské ministerstvo prejalo správu krajiny. A kto previedol tieto radikálne zmeny, túto revolúciu, zvíťazivšiu nad princípom jednoty monarchie rakúskej (ein einiges Österreich)? – Dopúšťame, že vojny talianske a vojna „Nemcov proti Nemcom“ mali veľký vplyv na vnútorný organizmus a prevrat v monarchii rakúskej, ale hlavným nosičom revolúcie v organizme tom od 1849 po 1867 bola predsa len aristokracia maďarská.

Ona hneď po Világoši – ba i skôr – v krajoch cisárskym vojskom okupovaných vystupovala

ako strana starokonzervatívna, vlastne ako hlavná rezerva revolúcie, vystupovala nie so zbraňou v rukách, ale s hlbokými poklonami a s úsmevom na tvári, ako strana Kossuthom prenasledovaná a lojálna, ktorá tamhľa Görgeym obeseného grófa Eugena Zichyho pokladajúc za svojho martýra, osvedčuje všade svoju lojalitu a nezvratnú vernosť trónu a osočuje pritom každého, kto nebol jej politickej viery.

Keď v auguste 1849 regulárny dobrovoľnícky Sbor pod vedením c. k. majora baróna Lewartowského bol prišiel do Gemera očistiť stolicu od gerily maďarskej, vtedajší stoličný magistrát lamentáciami naklonil kapitána, v Tornali a Putnoku s dvoma kompániami Ceccopierovcov ležiaceho, aby sa zaujal za pokojných a lojálnych občanov a rozohnal tú zberbu. Kapitán, mladý chlapík, rodom Talian (na meno sa už nepamätám), zbral svoje dve kompánie a šiel proti nám. V ten čas Lewartowski držal obsadenú Rimavskú Sobotu štyrmi stotinami. Ja som bol s druhými štyrmi stotinami v Tisovci, majúc na starosti horný Gemer. Náhodou bol som práve v Rimavskej Sobote pre úpravy, keď – o tomto úklade ničoho netušiacemu – Lewartowskému oznámili, že blíži sa c. k. vojsko ku Rimavskej Sobote. Lewartowski hneď poslal svojho adjutanta, poručíka Samka Kolényho, aby oznámil veliteľovi prichádzajúceho c. k. vojska, že Rimavskú Sobotu drží obsadenú c. k. regulárny dobrovoľnícky Sbor

s hlavným veliteľstvom. Tým bol úklad zmarovaný, kapitán Ceccopierovcov prišiel sám do Rimavskej Soboty, kde sme si všetci dôstojníci s ním potykali. Ešte v ten deň Lewartowski dal k sebe doviest' prvého viceispána stolice, Antona Szentmiklósiho, zodpovedať sa pre falošné zprávy o dobrovoľníctve. Videl som človeka toho, niekdajšieho veliteľa nemzetórov gemerských pri Muráni, kľáčať pred Lewartowským, plakať, prosiť, rukami zalamovať; pri tom všetkom Lewartowski poslal ho do Košíc, kde vtedy už zasadal vojenský súd. Tam zaujal sa za neho a protežoval ho gróf Anton Forgách, známy pod menom „muszka-vezető“, ktorý v ten čas bol už c. k. civilným komisárom pri vojenskom dištriktuálnom komande košickom.

(DAXNER, Štefan Marko: V službe národa. Zlatý fond denníka SME 2011, [cit. 9. 2. 2023]. Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1457/Daxner_V-sluzbe-naroda)

ĐURIŠIN, Dionýz

(16. 10. 1929 Vyšná Jedľová – 26. 1. 1997 Bratislava)

literárny vedec

Popredný slovenský teoretik a komparatista, Dionýz Ďurišin, sa narodil vo Vyšnej Jedľovej v rodine gréckokatolíckeho kňaza. Základnú školu absolvoval v Čičave a zmaturoval na Štátnom ruskom gymnáziu v Prešove (1848). V ďalšom štúdiu pokračoval na západe Slovenska. Na Slovenskej univerzite v Bratislave vyštudoval slovenčinu a ruštinu. Po štúdiu pôsobil natrvalo v hlavnom meste, kde v roku 1952 nastúpil na miesto asistenta na Vysokej škole pedagogickej. Krátky čas pracoval na Povereníctve poľnohospodárstva a od roku 1960 pôsobil na Slovenskej akadémii vied. Najskôr na Československo-sovietskom inštitúte, potom v Ústave svetovej literatúry a jazykov i v Literárnovednom ústave. Súčasne prednášal na

Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Trnave a bol tiež redaktorom vedeckého časopisu *Slavica Slovaca* (1965 – 1970).

Začiatky jeho literárnovednej práce sú spojené s tvorbou učebných textov pre vysokoškolákov *Vybrané kapitoly z ruskej literatúry 1 – 2* a spoluprácou na tvorbe učebníc ruskej literatúry pre stredné školy. Jeho hlavným záujmom bolo komparatistické skúmanie, pri ktorom využíval metódu štruktúrnej analýzy. Je autorom štúdií o prijímaní tvorby ruských autorov (Gogol'a, Lermontova, Tolstého, Turgeneva) v slovenskej literatúre. Jeho výskum vyústil do knižných monografických prác: *Slovenská realistická poviedka a N. V. Gogol'* či *Problémy literárnej komparatistiky*, ktorej sa v dejinách slovenskej literárnej vedy pripisuje osobitý význam. Jeho ďalšie publikácie: *Z dejín a teórie literárnej komparatistiky*, *Teória literárnej komparatistiky* či *O literárnych vzťahoch: sloh, druh preklad*, vzbudili záujem aj v zahraničí a boli preložené do nemčiny, angličtiny, maďarčiny, ruštiny, srbčiny

a iných jazykov. On sám spolupracoval s viacerými literárnymi vedcami z celého sveta. Príspevkom k dejinám slovenskej literárnej vedy sú i *Dejiny slovenskej literárnej komparatistiky* doplnené titulom *Bibliografia slovenskej literárnej komparatistiky*. Za zmienku stoja i monografie *Čo je svetová literatúra* či *Svetová literatúra perom a dlátom*, v ktorej rozvinul teóriu medziliterárnosti ako základ svojho bádania v oblasti inonárodných literatúr. V *Teórii medziliterárneho procesu* sa usiloval o kodifikáciu zákonitostí literárnej vedy. Dospel v nej k poznaniu, že medziliterárnosť je obohatením literárnej vedy, predovšetkým literárnej histórie, o nový rozmer, a to o priestor od národnej literatúry až po svetovú. Kniha mala v názve rímsku I., čo naznačovalo pokračovanie skúmania, no náhla smrť v roku 1997 mu v tom zabránila.

TVORBA

Literárnovedné diela

- *Vybrané kapitoly z ruskej literatúry* (1954, 1955)
- *Slovenská realistická poviedka a N. V. Gogoľ* (1966)
- *Problémy literárnej komparistiky* (1967)
- *Z dejín a teórie literárnej komparistiky* (1971)
- *Teória literárnej komparistiky* (1975)
- *O literárnych vzťahoch: sloh, druh preklad* (1976)
- *Dejiny slovenskej literárnej komparistiky* (1979)
- *Bibliografia slovenskej literárnej komparistiky* (1980)
- *Teória medziliterárneho procesu* (1987)
- *Dialógy a reflexie o medziliterárnosti* (1988)
- *Systematika medziliterárneho procesu* (1988)
- *Osobitné medziliterárne spoločenstvá (kolektívne autorstvo, 1987 – 1993)*
- *Čo je svetová literatúra* (1992)
- *Svetová literatúra perom a dlátom* (1993)
- *Teória medziliterárneho procesu* (1995)

I. Metodologické východiská a podstata problematiky

Doteraz nezodpovedaná otázka?

*Keď vezmeme do rúk akúkoľvek príručku dejín svetovej literatúry, celkom zákonite sa pred nami vynorí celá séria otázok: čo je svetová literatúra a jej dejiny, aké koncepcie dejín svetovej literatúry vôbec existujú, na ktoré z nich sa podujal za daných konkrétnych okolností a podmienok autor alebo autorský kolektív práve tejto knihy, ktorú máme v ruke, aký je vzťah medzi národnou a svetovou literatúrou a pod. Odpoveď na podobné otázky nie je ani jednoduchá, ani jednoznačná. Odkedy totiž existuje v literárnom a literárnovednom povedomí pojem svetová literatúra, odvtedy sa priam násťročne domáhal a domáha svojho konštruktívneho aj inštruktívneho riešenia. Isteže nielen pre vonkajškovú zvedavosť čitateľa, ale predovšetkým preto, lebo táto vrcholová a teda **vývinovo konečná** literárnohistorická jednotka bytostne determinuje obsah dobového literárneho historizmu, literárnovedného povedomia, a tým aj predstavu o umeleckej literatúre vo všeobecnosti, aj keď si to nemusíme vždy v plnom uvedomovať.*

Takéto výsostne usmerňujúce postavenie svetovej literatúry vyplýva z veľkej, ba maximálnej miery zovšeobecnenia literárneho

vývinu vlastne celého ľudstva. Je to zhrnutie skúsenosti, ktorú umelecká literatúra získala vo všetkých svojich prejavoch a podobách od najstarších čias až po súčasnosť. Právom možno povedať, že svetová literatúra je „učiteľka života“ umeleckej literatúry a slovesného umenia. Je to priam nevyčerpateľný arzenál ideových, tematických, štylistických a iných tvorivých postupov a prostriedkov. Je to literárnoteoretické, historické i celkom praktické zhrnutie nesmierne veľkého a rozmanitého bohatstva, ktoré ľudstvo nahromadilo, vytvorilo a stále vytvára vo svojom úsilí o umelecky štylizované zachytenie podstaty sveta a ľudského bytia. Je to výsledok schopnosti človeka vidieť skutočnosť v jej mnohorakosti, schopnosti tvorivo a nenapodobiteľne sa tejto skutočnosti zmocňovať. Svetová literatúra je dobrodružstvom spoznávania mohutnej sily a vnútornej uspôsobenosti vyjadriť esenciálnu podstatu vecí a života v najširšom zmysle slova, uspôsobenosti špecificky sa so zobrazovanými javmi stotožniť a splynúť.

(ĎURÍŠIN, Dionýz. *Čo je svetová literatúra?* Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1992. s. 11 – 12)

FRANCISCI-RIMAVSKÝ, Ján

(1. 6. 1822 Hnúšťa – 7. 3. 1905 Martin)

národný buditeľ, básnik, prozaik, prekladateľ, publicista, politik, revolucionár

Pseudonym: Janko Rimavský, Slavofľub, Vratislav Rimavský, Vroclav a i.

Popri Štúrovi a Hurbanovi patril k významným organizátorom slovenského národného hnutia Ján Francisci-Rimavský. Pokrstili ho ako Jána Samuela, ale svoje druhé meno nepoužíval. Prímenie Rimavský si zvolil podľa rieky Rimavy, ktorá pretekala jeho rodným krajom. Ako študent prijal aj meno Vratislav. Vyžreboval si ho podľa zvyku študentov slovenského Ústavu v Levoči, ktorí si k svojmu menu pridávali aj historické slovanské meno. Ján pochádzal z rodiny remeselníkov, jeho otec bol krajčír a neskôr podnikal. Do škôl chodil v rodnej Hnúšti a v Ožďanoch, v štúdiu pokračoval na evanjelickom lýceu v Levoči a v Bratislave, kde sa pod vplyvom Štúra rozvíjala jeho národná a literárna činnosť.

Bol organizátorom národnobuditeľských podujatí, zapisovateľom spolku Učencov reči a literatúry pri Ústave slovenskom, zaslúžil sa o spisovanie *Prostonárodného zábavníka*, nechýbal na divadelných predstaveniach a rôznych akciách štúrovskej mládeže. Od mája 1844 bol námestníkom profesora Hlaváčka na Katedre reči a literatúry československej v Levoči. Francisci tam vypracoval poriadok *Jednoty mládeže slovenskej pri evanjelických školách* a stal sa jej prvým predsedom. V Prešove študoval právo na evanjelickom kolégiu v rokoch 1845 – 1847. Obdobie štúdia opisuje v diele *Vlastný životopis*. Potom pracoval u Gustáva Fáya, vtedajšieho podžupana Gemerskej stolice. V revolučnom roku 1848 sa pridal k organizátorom liptovskomikulášskeho zhromaždenia a spoločne so Štefanom

Markom Daxnerom a Michalom Bakulínym organizoval v Gemerskej stolici národné gardy. Následne bol odsúdený a väznený v Plešivci a v Pešti a po prepustení sa stal kapitánom slovenského dobrovoľníckeho zboru. Po revolúcii vykonával rôzne funkcie v štátnej správe v Banskej Bystrici, Debrecíne a Budíne. Francisci sa uchádzal o priazeň prvej slovenskej herečky Aničky Jurkovičovej, dcéry slovenského národného buditeľa Samuela Jurkoviča. Anička si však za muža zvolila Jozefa M. Hurbana. Po jej odmietnutí sa Francisci oženil s Amáliou Kasanickou (1852) z Banskej Bystrice, dcérou lesného majstra Ondreja Kasanického. Narodila sa im dcéra Mária a neskôr mal Francisci ešte dvoch synov, Miloslava a Fedora. Po vydaní cisárskeho patentu sa spolu s Karolom Kuzmánym stal svetským predstaviteľom slovenskej evanjelickej cirkvi v Uhorsku. V marci 1861 založil a vydával noviny *Pešťbudínske vedomosti*. V júni 1861 bol súčasťou národného zhromaždenia v Martine a s následne prijatým Memorandom národa slovenského viedol deputáciu k predsedovi uhorského snemu Kolomanovi Tiszovi. V životopisnej stati *Črty z doby moysesovskej* v súvislosti s Memorandom opisuje priebeh týchto udalostí a vyzdvihuje aj jeho ideový odkaz. Patril aj k zakladajúcim osobnostiam *Matice slovenskej* a jej

celoživotným podpredsedom. Jeho manželka Amália dokonca vyšila ozdobný obal, do ktorého boli vložené stanovy Matice. Po rakúsko-maďarskom vyrovaní odišiel do penzie a postupne zanechal aj novinárčinu. Na krátky čas sa stal hlavným dozorcóm slovenského evanjelického gymnázia v Revúcej, no po jeho zatvorení sa presťahoval do Martina, kde do roku 1898 pôsobil ako predseda *Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku*. V ústraní od spoločenského diania zomrel v roku 1905. Pochovaný je na Národnom cintoríne v Martine.

Už ako študent písal poéziu a uverejňoval ju najmä v almanachu *Nitra*. Prvé texty vyšli v druhom ročníku. Boli to najmä vlastenecké básne, piesne či príležitostná báseň *Ohlas*, ktorú venoval superintendentovi P. Jozeffymu. Báseň *Svojím vrstovníkom na pamjatku* je prvou tlačenou publikáciou v štúrovskej slovenčine. Neskôr písal a uverejňoval ľúbostné verše, zachovali sa v rukopisoch a vyšli až neskoršie v básnickej zbierke *Iskry zo zaviatej pahreby*. Okrem poézie písal aj prózu. Ako prozaikovi mu patrí prvenstvo v tvorbe historickej povesti v štúrovcine – *Janko Podhradský*. Prejavil sa v nej ako talentovaný rozprávač, využívajúci námety a postupy ľudového umenia, najmä rozprávok. Francisci bol ich vášnivým zberateľom a medzi prvými ich začal aj vydávať. Výsledkom jeho zberateľskej

činnosti sú *Slovenské povesti*, 10 rozprávok, na ktorých spolupracoval s bratmi Reussovami, Daxnerom a inými. Neskôr vydal aj ich ďalšie zväzky a spolupracoval na vydaniach zbierok rozprávok Dobšinského aj Škultétyho. Francisci sa zaoberal aj recenznou činnosťou súdobej literárnej tvorby. Je autorom textu *Vlastný životopis*, spomienkovej prózy, v ktorej bilancoval svoje celoživotné dielo aj národné úsilie celej svojej generácie. Na sklonku života sa zaoberal umeleckým prekladom. Prekladal divadelné hry, redigoval edície *Slovenský divadelný ochotník*, *Slovenská národná knižnica* či *Slovenský národný zábavník*.

TVORBA - výber

Próza

- *Svojím vrstovníkom na pamjatku* (1844)
- *Janko Podhradský* (1844)
- *Slovenskje povesti 1.* (1845)
- *Vzájomné pomocnice* (1868)
- *Poviedky pre slovenské dietky* (1871)
- *Zornička* (1871)

Poézia

- *Iskry zo zaviatej pahreby* (1889)

Publicistika

- *Črty z doby moysesovskej* (1897)
- *Vlastný životopis* (1904)

Krásny Janko

*Krásnym Jankom ma prezvali,
že som driečny šuhaj,
oči sú mi slnka blesky,
vlasy smrekový háj.*

*Fúzy, briadka jak hmla zrána
a tvár ako zora,
krok jelení, reč medová,
zrast ako javora.*

*Hoj, krásota, krásavica,
podže sa podívať,
ukážem ti, že znám ešte
i pekne objímať.*

*Objímať znám pekne, ale
sladšie vybozkávať
Dajže sa mi raz pobozkať
lepšie budeš spávať, –*

*bude sa ti pekné snívať
i vo dne i v noci,
budú tebe večne svietiť
moje čierne oči.*

(ŠTÚROVCI: najkrajšie básne, prózy a články.
Zost. J. Čertík. Bratislava : Perfekt, 2015.
s. 173 – 175)

Vlastný životopis

V Prešove, kam so mnou prišiel i Mikuláš Ferienčík a Leopold Abaffy, tiež za juristov, a bývali sme spolu, nepodarilo sa mi ani ústav, ani jednotu ustrojiť, i pre málopočetnosť, i pre ne-súčasť k tomu tamojších vtedy žiakov Slovákov.

Pozitívne práva na kolégiu prešovskom prednášal advokát pri tamojšej dištriktuálnej tabule a profesor práv Ondrej Csupka. Civilné uhorské právo prednášal hodne obsírne, iné pozitívne práva len nakrátko odhajduchoval. Roku 1846/47 bolo nás okolo deväťdesiat jeho poslucháčov zo všetkých strán krajiny.

Ondrej Csupka bol na ten čas vychýreným juristom, ale nehladaným advokátom. Prednášal po maďarsky, ale „tótosan“ a po šarišsky, t. j. všetko krátko vyslovujúc, napr. „baratim“, čo bolo dosť komické. Prednášal bezplatne, t. j. bez didaktra; ale čo sa mu na mena popodpisovalo a zozbieralo, značne prevyšovalo didaktum. Prednášal bez kompendia a bez zošitov, len ústne, a z toho, čo kto zachytil, to si zapísal.

Okrem poslucháčstva Csupkových prednášok bol som i členom maďarskej spoločnosti na kolégiu prešovskom, pod predsedníctvom Andreja Vandráka, učeného profesora, tuhého Maďara, ale humánneho človeka. I dostal som od tej spoločnosti pochvalné vysvedčenie.

V jesenné a jarné časy chodieval som i s Ferienčíkom a Abaffym na telocvičné hodiny

a v zimných mesiacoch chodili sme všetci traja do tamojšej kolegiálnej šermovne, kde sme sa hodne pocvičili v šermovaní, a menovite ja prišiel som do povesti výtečného šermovníka. K tej povesti prišiel som menovite takto: šermúval som súkromne s Tomášom Péchym, pozdejšie snemovým predsedom a dištriktuálnym inšpektorom potisského okolia, s Jozefom Bánóm, pozdejšie snemovým vyslancom, a inými, v Prešove bývajúcimi šarišskými mladými zemanmi. Ale tú povesť potvrdilo hlavne to, že na verejnej, v prospech školskej telocvične v mestskom divadle sporiadanej telocvičnej produkcii, na naliehanie profesora Vandráka, dozorcú telocvične, odhodlal som sa i ja i Ferienčík i Abaffy zúčastniť sa a pri tej príležitosti, šermujúc s učiteľom šermovania Walterom, keď mi Walter niekoľko úderov odtajil, tak som ho čapil po maske na hlavu, že padol na – starú paniu.

Na konci roku nanútil mi rektor Hazslinszky valedikovanie na verejnej skúške. Valedikciu predniesol som po maďarsky naspamäť, bez potknutia sa, s citom a výrečne, takže profesora Csupku a inšpektora Ferenca Malatinského a iných prítomných pohla k slzám a kolegov juristov do takého rozčúlenia, že éljenovaniu, podávaniu rúk a objímaniu nechcelo byť konca-kraja.

V čas môjho bývania v Prešove prihodila sa zvláštna udalosť. V Prešove bývalo niekoľko poľských emigrantov, medzi nimi aj istý Burchard, s rodinou príkladne ustrojenou, vo svojom dome nad vodným mlynom, neďaleko „Čarvovej karčmy“. Ja, Ferienčík a Abaffy bývali sme oproti a chodievali sme do Burchardov i s viacerými žiakmi na obed a večeru. Burchard bol veľmi umný, činný, opatrný, a zdalo sa, že i majetný človek, lebo v dome mal fabriku na ocot a na šampanské a kdesi v Šariši árendoval fabriku alebo hutu na sklo. Mal viac synov a dcér. V revolúcii 1848/49 on bol zásobným komisárom Dembiňského, jeho syn Július adjutantom ktoréhosi poľského generála, a najmladší syn Konrád bol tiež čímsi pri légiách poľských. Teraz je tento Konrád členom magnátskej tabuly uhorskej, že pre zásluhy pri veľkoindustrii a obchode. Okrem rodiny Burchardovskej býval v Prešove istý Wagner, bývalý ulánsky kapitán v poľskom povstaní, vtedy učiteľ šermovania, aj akýsi menšieho významu Poliak, či popoľštený Malorus, ktorého meno už nepamätám, ako vlásenkár. Po Šarišskej stolici bývalo viac poľských emigrantov, árendovali hospodárstva šarišských zemanov.

FRANCISCI, Ján. *Vlastný životopis: Črty z doby Moysesovskej*. Bratislava : SVKL, 1956. s. 125 – 129)

FRIČOVSKÝ, Ladislav

(5. 3. 1930 Košice – 20. 12. 2014 Košice)

kňaz, básnik, prozaik, dramatik a publicista

Ladislav Fričovský pochádzal z Vajkoviec pri Košiciach. Stredoškolské štúdiá absolvoval na kolégiu v Prešove, po presťahovaní rodiny na gymnázium v Bardejove, kde aj zmaturoval. Vyššie vzdelanie získal na Slovenskej evanjelickej teologickej fakulte v Bratislave (1949 – 1953). Po ordinácii nastúpil do duchovnej služby ako evanjelický kaplán v Sučanoch (1953 – 1954), po ročnej vojenskej službe pôsobil ako kňaz v Púchove (1956 – 1957) a následne ako farár v Chmeľove (1957 – 1968) a v Obišovciach (1968 – 2001). Popri povolání vyštudoval filmové a televíznu dramaturgiu na Vysoké škole múzických umení v Bratislave (1956 – 1970). Fričovský bol dve volebné obdobia seniorom Košického seniorátu a zastával aj funkciu

tajomníka Biskupského úradu Východného dištriktu v Košiciach (od roku 1995).

Literárne aktívny bol už ako študent, písal poéziu, prózu, rozhlasové hry aj scenáre a publikoval vo viacerých cirkevných aj literárnych periodikách (*Nový rod, Tvorba, Evanjelický posol spod Tatier, Cirkevné listy, Kresťanská revue, Tranovského kalendár, Literárny týždenník* a i.). Jeho knižná tvorba mohla vyjsť až po zmene politického systému po roku 1989. Je autorom vyše tridsiatich zbierok poézie pre deti aj pre dospelých, napísal niekoľko románov, rozhlasových a televíznych pásiem a hier. Samostatne vydal meditatívnu a duchovnú poéziu, zbierky *To slovo, Boh mi je štítom, To najkrajšie iba príde, Čakáme na prievan, Zostupujem, aby som vystúpil* a iné. Je tvorcom súboru náboženskej poézie na biblické texty určenej mládeži *Dovoľte dietkam*, zbierky básní pre deti *Boh ma nedrží v hrsti* i ďalších textov (*Detský Otčenáš, Desatoro pre deti, Krédo pre deti, Život Pána Ježiša pre deti* a i.). Jeho prozaickú tvorbu zahŕňa

knihu próz s názvom *Miniatúry*, je autorom rozhlasových pásiem, medailónov a hier (*Kúpeľní manželia, Vrásky na mojej tvári, Z tvorivej dielne* a i.), televíznych hier a adaptácií (*Zázračný doktor* a i.). Pomáhal pri zostavení učebnice *Svetielko, Evanjelického spevníka, Funebrálu, Pašii* a spolupodielal sa na úprave biblických textov Starej zmluvy do slovenskej Biblie. Získal niekoľko ocenení – prémii Literárneho fondu (1993), Cenu Emila Boleslava Lukáča (2001), Cenu predsedu Košického samosprávneho kraja (2009) i Cenu Leonarda Stöckla (2011).

TVORBA - výber

Poézia

- *To slovo* (1990)
- *Boh mi je štítom* (1995)
- *To najkrajšie iba príde* (1997)
- *Čakáme na prievan* (2000)
- *Je viera taká!* (2001)
- *Zostupujem, aby som vystúpil* (2002)
- *Život Pána Ježiša pre deti* (2004)
- *Letokruhy* (2010)
- *Bezdomovčatá* (2011)
- *Dotyky lásky* (2013)

Próza

- *Miniatury* (1999)
- *Miesto pre lásku* (2007)
- *Láska má pokračovanie* (2012)

Pre deti a mládež – poézia

- *Dovoľte dietkam* (1998)
- *Boh ma nedrží v hrsti* (1999)
- *Detský Otčenáš* (2000)
- *Krédo pre deti* (2001)

Pre deti a mládež – próza

- *Stvorenie sveta pre deti podľa Prvej knihy Mojžišovej* (2007)

Mať kúsok Eliášovho plášťa

*Mať kúsok Eliášovho plášťa
a s ním aj požehnanie Božie.
Večnosti, do ktorej človek vrasť
s kolesom na ohnivom voze.*

*Bol tu. A je už len malým bodom.
Škovránok v svižnom lete k slnku.
Kým dolu blikocú ohne Sodóm.
Aj steblá trávy za úplnku.*

*Ale tie oči. Prosiace dlane.
A údiv, čo mieša sa s bázňou.
V huku, čo deťom unáša spanie.
Udiera na hrud' s dušou prázdnu.*

*Tak je, keď svet si prorokov stráca.
Slovo len v teplých hriadkach klíči.
Blankyt hôr, skade sa nenavracia
na krídlach lastovičích –*

*Mať kúsok Eliášovho plášťa
a udierať ním na morské peny,
a silou, pred ktorou kosti praštia,
ktorá nás od tiarch odbremení!*

Je viera taká!

*Je viera taká a je viera iná.
Čo skromná býva i čo sa hrdo vzpína.
Čo všetko sľubuje – a siete sú však prázdne.
Taká, čo mlčí. Jej mlkvosť zlatom zaznie.*

*Je viera, čo má vždy príliš naponáhlo.
Taká, čo vyjde, no domov by ju tiahlo.
I tá, čo za vernosť žiada platiť prevodom.
I tá, čo zahynie radšej hladom – smädom.
Je viera taká a je viera iná.
Ktorá vždy tvrdí len, že je vždy v iných vina.
I tá, čo na seba radšej viny berie.
Jedna, čo otvára, druhá stráži dvere.*

*Jedna, čo liek, podá, druhá jed zas chystá.
Kým jedna pod krížom, druhá zrádza Krista.
Kým jedna milosť pre seba si len zhŕňa.
Tá druhá z milosti je milostiplná.*

*Je viera taká a je aj viera iná.
Je viera, čo len tlie i čo nezhasína.
Je tá, čo víťazí i čo prchá z boja.
A ty si máš vybrať, ktorá je tá tvoja!*

(FRIČOVSKÝ, Ladislav. *Letokruhy. Výber z diela.*
Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2010. s. 60, 82)

HALAŠA, Andrej

(17. 9. 1852 Dolný Kubín – 4. 4. 1913 Martin)

právník, múzejník, knihovník, divadelník, prekladateľ, vydavateľ a redaktor

Pseudonym: Jáchym, Prorok

Andrej Halaša sa narodil na Orave, v dedinke Záskanie ležiacej asi 3 km na západ od Dolného Kubína. Inšpiráciou v živote a tvorbe mu boli najmä evanjelický farár v Dolnom Kubíne, Samuel Novák, a Ctiboh Zoch, jazykopisec, cirkevný historik a literárny kritik z Jasenovcej. Samuel Novák v jeseni roku 1863 priviedol Andreja Halašu a ďalších študentov na nové slovenské evanjelické gymnázium vo Veľkej Revúcej, ktoré otváralo svoju druhú triedu. Medzi Andrejovými spolužiakmi bol aj Matej Bencúr, známy neskôr ako Martin Kukučín. Vo vzdelávaní pokračoval na evanjelickom gymnázium v Levoči a na právnickej akadémii v Prešove. V tom čase sa tu pripravovala celá generácia slovenských „pravotárov“: Július Botto, Pa-

vol Országh Hviezdoslav, Ján Ružiak, Gustáv Lehotský, Andrej Hanzlík ai. Halaša sa stal členom slovenskej študentskej spoločnosti Kolo a prispievateľom do časopisu *Napred*. Pre študujúcu mládež vydával a redigoval časopis *Prorok*. Už ako devätnásťročný študent zbieral národné piesne a svoje prvé príspevky posielal Pavlovi Dobšinskému. V roku 1874 mu vyšlo niekoľko spevov v *Matičnom zborníku*. Po skončení štúdia práva v roku 1873 pracoval ako praktikant u advokáta Ignáca Radlinského v Dolnom Kubíne, kde spolu s Pavlom Országhom Hviezdoslavom organizoval ochotnícke divadlo. Po roku nastúpil ako koncipient v advokátskej kancelárii Pavla Mudroňa v Martine, kde bol i redaktorom Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku. Štúdium v Revúcej, Levoči a Prešove ho pripravilo aj na publicistickú kariéru. Najprv prispieval do *Slovenských novín*, neskôr písal

články a kritiky do *Národných novín* a podpisoval sa ako Prorok. V tomto geste možno vnímať túžbu, ktorou žil. Stať sa prorokom pre svoj národ. Zároveň sa venoval zberateľskej činnosti. Do tlače pripravil celú kolekciu spevov, ktorá vyšla pod názvom *Písne Slovenské*. Pražská edícia pozostávala zo 735 piesní bez nápevov a Halaša má na svojom konte 275. Medzi štrnástimi spolupracovníkmi sa ocitla aj budúca Halašova manželka, Anna Mudroňová, dcéra Pavla Mudroňa. Onedlho na to vyšiel v Martine prvý zväzok *Slovenských spevov*, o ktorého vydanie sa zaslúžil Ján Francisci. Jeho zberateľská činnosť siahala po celom Slovensku a za celý čas vyzbieral približne 20 000 piesní. Podľa obsahu boli systematicky usporiadané na sobášne, pohrebné, lúbostné, veselé aj smutné a s označením stolice a obce, z ktorej pochádzali. Zbierku prevzala do svojho opatrovníctva Matica slovenská. Väčšina zo spevov v nej existovala v rukopisoch, a keďže nikdy neboli uverejnené, ich znenie sa neuchovalo. Halaša publikoval v časopise *Národný Hlásnik*, tentoraz populárne články o hospodárskych, právnych a politických otázkach, ovplyvnené myslením a učením Svetozára Hurbana Vajanského. Prvé články majú dialogickú formu, autorovou silnou stránkou bola totiž scénickosť. Zväčša šlo o podobu priateľského rozhovoru dvoch mužov kon-

trastného vzdelania či sociálnej vrstvy, ktorí sa navzájom poučujú. Halaša dbal na propagáciu mravnosti, cnostného života, ktorý platí pre všetkých ľudí bez ohľadu na národnosť.

Zaslúžil sa o výstavbu martinského Národného domu, kde sa neskôr obnovilo budovanie slovenského Múzea a Bibliotéky. Spolupracoval pri dokumentácii muzeálnych zbierok či katalogizácii knižných fondov. Spolu s Andrejom Kmeťom stál v roku 1893 pri vzniku Muzeálnej slovenskej spoločnosti a bol dlhoročným členom jej výboru - pokladníkom. Od roku 1898 pracoval ako hlavný redaktor *Národného hlásníka*. Okrem toho publikoval správy o svojich zbierkach, ale aj pravidelné spolkové správy v *Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti* a v *Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti*.

Na svojich cestách za národnými piesňami zbieral aj starožitnosti a rôzne etnograficky zaujímavé predmety, ktoré vlastnoručne inštaloval, čím zastúpil funkciu správcu a kustóda múzea. Halaša bol aj divadelníkom a spoluzakladateľom Slovenského spevokolu v Martine (1874 – 1913). Pripravoval dramatický repertoár, prekladal divadelné hry a s Jozefom Škultétym vydával *Divadelnú knižnicu*. V roku 1900 sa stal redaktorom edície *Slovenský divadelný ochotník*. Vydal v nej okolo tridsať knižných titulov. Vďaka svojej aktivite v národných veciach si vyslúžil prezývku „národný mravec“.

TVORBA

Zbierky piesní

- *Písňe slovenské* (1880)
- *Sborník slovenských národných piesní* (1874)
- *Slovenské spevy 1, 2* (1880, 1890)

Písňe věku mládeneckého a panenského.

27.

*Přišol ku mne mladý pan,
pytal vienek na taľar.
„Nedam ci vienečka,
ja sama dzivečka,
mlady pán.“*

*Přišol ku mne pan stary,
pytal vienek na dary.
„Nedam ci vienečka,
ja sama dzivečka
pše stary.“*

119.

*Na prešovskej turni
dva holubky šedza;
ľudze im zavidza,
že še radzi vidza.*

*Ach ľudze, preludze,
nezávidzte teho;
vedz je to šumna vec,
kto rad vidzi keho,
V Prešove, v Prešove,
pri veľkym koscele
tam me budzeš čekac
poceseňe moje.*

*Poceseňe, laska,
nevidzel ce dneška;
jutro pohotove
vidzim ce, lebo ne.*

186.

*Nikemu ja neverila,
žeby ľubosc zaškodzila;
a mne teraz samej škodzí,
bo muj mily indze chodzí.*

*Indze chodzí, a mne nechce,
popuka še ve mne šerdce;
popuka še na dve strany,
bo to šuhaj malovany.*

(Ukážky šarišských piesní. In. *Písňe slovenské. Sbírký prostonárodní. Sešít 1.* Praha : Knihtiskárna J. R. Vilímka, 1880. s. 19, 56, 91 – 92.)

HLOVÍK, Adam

(6. 3. 1793 Párnica – 29. 3. 1851 Giraltovec)

kňaz, zberateľ ľudových piesní, národný buditeľ, autor náboženskej poézie

Adam Hlovík sa narodil v Párnici na Orave gazdovi Jánovi Smolenému-Hlovíkovi a Dorote, rodenej Melicherčíkovej. Rodina bola chudobná, a preto sa Adam vzdelával v domácom prostredí. Po dosiahnutí základného vzdelania chcel pokračovať v štúdiu na vyšších školách, no dostal sa tam až ako osemnásťročný. Študoval v Banskej Bystrici a v Debrecíne, potom teológiu na evanjelickom kolégiu v Prešove. Jeho prvé pôsobenie po kňazskej vysviacke bolo vo vtedajšej Bihárskej stolici v obci Šváb-olaszi (dnes Olosig v Rumunsku). Funkciu evanjelického farára tu zastával do roku 1826. Následne pôsobil v Kladzanoch pri Vranove nad Topľou. V tom období zasiahla život celého Uhorska epidémia cholery. Na východnom Slovensku vtedy v dôsledku vysokej úmrtnosti a zlého sociálneho postavenia obyvateľstva vypukli ľudové vzbury, známe ako Východoslovenské roľnícke povstanie.

Hlovíkov blízky priateľ, spisovateľ Jonáš Záborský, zdokumentoval jeho priamu účasť na násilných vzburách v próze *Hlovík medzi vzbúreným ľudom*. Od konca roku 1831 pôsobil v Giraltovcích ako farár. Spolu so svojou mnohopočetnou rodinou tu prežil 20 rokov. S prvou manželkou, Zuzanou Draškóci, mal jedno dieťa. Keď ovdovel, oženil sa druhýkrát v roku 1827 so Zuzanou Frankovou a mali spolu deväť detí. Bývali vo veľmi skromných podmienkach. V roku 1836, keď sa stal seniorom Šariško-zemplínskeho seniorátu evanjelickej cirkvi, začala sa jeho intenzívna práca na rozvoji školstva východného Slovenska. Napísal dokument pre vidiecke a meštianske školy s názvom *Porádek školských důležitostí*. Zaujímal sa aj o pomoc vdovám a sirotám učiteľov na filiálkach. Z jeho iniciatívy bol v roku 1845 založený Ústav učiteľsko-vdovský a sirotský pre Šariško-Zemplínsky slovenský seniorát. V roku 1850 sa stal členom správnej rady evanjelického kolégia v Prešove. Okrem kňazskej a národnej činnosti sa venoval aj kultúre a umeniu. Zaslúžil sa o vznik, posilnenie aktivít a vplyv spolku Tatrín (1844 – 1848) na národné uvedomenie východoslovenského ľudu, zaoberal sa filológiou a písal hospodárske spisy.

Hoci písal aj prózu, jeho hlavný literárny záujem bol v poézii. Je autorom náboženskej lyriky ako aj niekoľkých prekladov básní Ho-

méra. Z jazykového hľadiska uznával bibličtinu, dokonca aj spisovnú šarištinu, čím sa definitívne vyhranil voči Štúrovej spisovnej slovenčine. Adam Hlovík bol zberateľom zemplínskeho a šarišského ľudového nárečia. Podnet k zberateľskej činnosti dal Hlovíkovi Ján Kollár. Prispel piatimi piesňami do *Zpěvníka evanjelického* Jána Kollára a v novinách *Orol tatranský* uverejnil cestopisný príspevok *Cesta na Oblík*. Jeho najvýznamnejším dielom je rozsiahla rukopisná zbierka piesní z horného Zemplína s názvom *Nekteré zpevy z okolí Horno-Zemplínskeho z úst obecného lidu*. Takmer dve tretiny z nej prevzal Ján Kollár do *Národných spievaniek*. Cenné sú aj jeho duchovné piesne zo *Zpěvníka ewangelického*. V súčasnej podobe *Evanjelického spevníka* sú uverejnené tri Hlovíkovy piesne: *Sláva Ti bud', Bože náš, Chváľte Hospodina, Darcu štedrej milosti* a *Od východu jasné svetlo*. Jonáš Záborský spomína vo *Vlastnom životopise* Hlovíka ako veľkého lingvistu, hlbokého znalca jazykov, najmä gréčtiny a sčítaného človeka, zaniieteného pre vedu a umenie. Zomrel v marci 1851 v Giraltovcích na zápal pľúc.

TVORBA

- Nekteré zpevy z okolí Horno-Zemplínskeho z úst obecného lidu (1831 – 1834)
- Porádek školských důležitostí (1837)
- Cesta na Oblík (1845 – 1846)

Prvá strana cestopisu.
Zdroj: https://www.slanskevrchy.sk/Rozne/Oblík/Cesta_na_Oblík.html

Cesta na Oblík

Zdeľuje Adam Hlovík.

Na východnom chotáre Šáriskej stolice v Uhorskej, nad mestečkom Hanušovcami vipína sa ďalekovidný vrch Oblík, na 1000 nuoh nad hladinou mora vivíšený, jako sopka pabrčkovať, skoro celkom oddelený, len na juhovýchodnej strane nízkim sedlom i ruda susedných vrchov s ňou pripojený, ďakde kruhmi a zručaninami visokých skál ohradený, bujnou drevinou nájme bučinou obrostlý. Na jeho prípetí (in radice, auf dem Bergfusze) od východu leží veliká d'edina slovenská Harmanovce zvaná, d'edictvo grófa Dessewffyho a pána Bujanoviča. Od tejto d'ediny k západno-juhovýchodnej strane strana sa tmavá, hájovitá, jedním potokom rozkrojená dolina, z ktorej pravého boku, pod samým Oblíkom, trčí hrozná skala Sokolova, 20 – 30 sjah visoká, na spuůsob ďakej pevnosti vistavená, poprebibovaná, divími zápolinami prešíknutá (šíkom pret'jahnutá), na hrebeňi medzi druhými strminami i dvoma

končaramí ako dáкими sochami ktorje sa cigán a cigánka s d'jeťaťom zovú, na od'iv viznačená. Nazvali ju tak iste od sokolou (Falco gentilis) ktorí sa v jej neprístupných napospol i strechou zaopatrených škárach nosjevajú. Oproti Sokolovej skale, na pravom potoka brehu je Vraňja-Skala, o moc menšja jako tamtá, ublistá, končitá z ďaleka vežičke alebo kazateľnice podobná, a – pri nej ešte jedna menšja.

Navštíviu som už aj pred tím dakolko razi okolja toto, ale som sa len tohoto roku dozvedeu, že v ňom i dáke kamennje starožitnosti jesto, a to pod Oblíkom tak nazvaná stupaj alebo skala olbrimská a na samom Oblíku jedna studnička v čírom kameni po zbojníckí vikresaná. Vibrau som sa obidvoje obzrjeť v spolku miljeho brata muojho a dvoch prjaťelou učeních – a náš prjevodca z Harmanovjec nás najprú dovjedou ku chirečnej stupaji olbrimskej.

(HLOVÍK, Andrej. Cesta na Oblík. (online). [10. 10. 2022].
Dostupné na: https://www.slanskevrchy.sk/Rozne/Oblík/Cesta_na_Oblík.html)

HODŽA, Michal Miloslav

(22. 9. 1811 Rakša – 26. 3. 1870 Český Těšín)

národný buditeľ, politik, spolukodifikátor slovenčiny, kňaz, básnik a jazykovedec

Jeden z najvýznamnejších reprezentantov slovenského národného obrodenia, Michal Miloslav Hodža, sa narodil v Rakši, v okrese Turčianske Teplice. Bol synom mlynára Jána Hodžu a matky Márie, rodenej Hriankovej. Ľudovú školu vychodil v rodnej Rakši a v Mošovciach, potom navštevoval gymnázium v Banskej Bystrici a v Rožňave, odkiaľ prišiel študovať do Prešova (1829 – 1832). Na evanjelickom kolégiu si zvolil odbory teológia a filozofia. Vlastenectvom a mravnosťou inšpiroval i mladších študentov a druhov (J. Záborský, S. Tomášik a i.). V štúdiu pokračoval na evanjelickom lýceu v Bratislave, kde sa formovala generácia štúrovcov (1832 – 1834), čo značne zasiahlo do Michalovho národného cítenia. Spolu

s Ľudovítom Štúrom a Jozefom Miloslavom Hurbanom patrí Hodža k veľkej trojici slovenských národných buditeľov. Spočiatku sa zapojil do činnosti Spoločnosti reči a literatúry československej, kde krátko zastával funkciu podpredsedu, a pôsobil i v tajnom študentskom spolku Vzájomnosť. Na schôdzkach Spoločnosti prednášal svoje básnické prvotiny *Elegia u hrobu Napoleona*, *Slavění jara* či *Leander*. Pre Hodžu bola podstatná jeho prednáška o „reči československej“, uverejnená v almanachu *Plody*, kde tvrdil, že Slováci a Česi sú si najbližší, pretože už 300 rokov majú spoločný literárny jazyk, ktorý je potrebné udržiavať a ďalej rozvíjať. Napísal aj epicú báseň *Meč křivdy*, ódu *Československá řeč* a taktiež niekoľko epigramov.

Na pamätnej vychádzke na hrad Devín v apríli 1836 prijal symbolicky meno Miloslav. Po štúdiách ostal rok doma, potom

učil v rodine zemana Jána Töröka de Szen-drő a bol vychovávateľom v Rakši a Podrečanoch, ale po roku už pokračoval v štúdiu teológie vo Viedni. Tu ho vysvätili za evanjelického kňaza (1837) a koncom augusta už pôsobil ako farár v Liptovskom Mikuláši, kde zotrval takmer tridsať rokov. Koncom 30. rokov navrhol vydávanie náučných novín a časopisov (*Krasomil*, *Vedomil tatranský*, *Slovenské noviny*, *Slovenská včela*). Bol spolutvorcom *Prosbopisu liptovského seniorátu* o znovuzriadenie Katedry reči a literatúry československej na lýceu v Bratislave. V roku 1840 pôsobil ako dekan liptovského seniorátu a vyslanec na dištriktuálne konventy, o rok neskôr člen redakcie evanjelického *Spěvníka*. V roku 1842 sa stal členom posolstva slovenských evanjelických vzdelancov k rakúskemu cisárovi. V lete roku 1843 sa stretol so Štúrom a Hurbanom na fare v Hlbokom, kde spolu rozhodovali o podobe spisovnej slovenčiny. Nový spisovný jazyk hájil spisom *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo a viacerými jazykovednými prácami* ako sú *Větín o slovenčině*, *Epigenes Slovenicus/Potomok slovenský*). Je tiež autorom *Šlabikára a Prvej čítanky pre slovenské evanjelické a. v. školy*. Jeho predstava spisovnej slovenčiny požadovala náhradu Štúrovho fonetického princípu etymologickým, čím by sa spisovný jazyk priblížil češtine a tým utlmil rozpory me-

dzi Slovákmí a Čechmi súvisiace s kodifikáciou spisovnej slovenčiny. Na ďalšej schôdzi v Liptovskom Mikuláši v auguste 1844 založili kultúrno-vzdelávací spolok Tatrín a Hodža sa stal jeho prvým predsedom. Spolu so Štefanom Markom Daxnerom sa podieľal i na *Liptovských žiadostiach*. Nechýbal ani pri tvorbe mikulášskych *Žiadostí slovenského národa* v máji 1848, ktoré obsahovali návrhy na riešenie postavenia slovenského národa v rámci Uhorska. Uhorská vláda však odpovedala vyhlásením stanného práva v slovenských stoliciach a vydaním zatykača na Hodžu, Hurbana a Štúra, pred ktorým sa zachránili odchodom do Prahy, kde sa na rokovaní Slovenského zjazdu zapojili do príprav na ozbrojené slovenské povstanie. V dielach *Hlas k národu slovenskému* a *Der Slowak* objasňoval dôvody a ciele pripravovaného povstania. Stal sa členom Slovenskej národnej rady a aktívne sa zúčastnil aj na slovenských dobrovoľníckych výpravách (1848 – 1849) po boku cisárskych vojsk, hoci jeho postoj sa rozchádzal so Štúrovým a Hurbanovým. Na rozdiel od nich nesúhlasil, aby sa situácia riešila otvoreným vojenským zápasom.

V 50. rokoch napísal Hodža svoje najvýznamnejšie literárne diela, epickú báseň *Matora*, pokus o filozoficko-básnickú esej *Slavomiersky* a cyklickú báseň *Vieroslavín*. Po porážke povstania sa vrátil späť do Lip-

ovského Mikuláša, kde opäť získal miesto farára a dočasne aj hlavného stolického notára Liptovskej župy. Onedlho sa však názorovo nezhodol s vládnym komisárom, ktorý podporoval zemianske a maďarské kruhy a rozhodol sa vzdať úradu. Svojho národnobuditeľského programu sa však nevzdal, pokračoval v jeho realizácii a to tak na poli cirkvi, ako aj školstva, kultúry a spoločnosti. V roku 1863 stál pri zrode Matice slovenskej a výrazne podporoval aj presadzovanie Cisárskeho patentu (1859), ktorým sa zavádzalo jednotné zriadenie pre protestantov a ich formálne zrovnoprávenie s katolíckou cirkvou, v čom Hodža videl prostriedok proti maďarizácii. To mu však prinieslo značné konflikty, nechýbalo dokonca ani fyzické násilie. Zároveň bol jedným zo zakladajúcich členov Matice slovenskej v roku 1863. Maďaróni proti nemu kuli intrigy, a tie vyústili až do zákazu cirkevnej služby nielen v Liptovskom Mikuláši, ale v celom Uhorsku. V roku 1866 ho prinútili opustiť liptovskú faru. Napriek krivde zo strany cirkevnej vrchnosti sa ľudsky nevzdával. Odišiel do Těšína, kde pokračoval v literárnej práci. Vytvoril báseň *Vieroslavín* a dokončil epos *Matora*. Začiatkom 70. rokov však ochorel a čoskoro skonol. Pochovali ho v Těšíne, odkiaľ jeho pozostatky previezli do vlasti a uložili ich v Liptovskom Mikuláši (1922). Na jeho pamiatku sú vo viacerých

TVORBA - výber

Lyricko-epické diela

- *Elegie u hrobu Napoleona, Polonofil, Noc krivdy* (1833 – 1834)
- *Meč krivdy* 1836
- *Šenk pálenčený* (preklad diela Jána Andraščíka, 1845)
- *Matora* (1856)
- *Slavomiersky* (1862, zverejnená 1907)
- *Vieroslavín* (1911/1912)

Jazykovedné a národnoobrané práce

- *Dobruo slovo Slovákom, súcim na slovo* (1847)
- *Epigenes slovenicus* (Slovenský potomok, 1847)
- *Větín o slovenčine* (1848)
- *Der Slowak* (Slovák, 1848)
- *Hlas k národu slovenskému* (1848)
- *Dohovor* (1862)
- *Dohovor druhý* (1862)

Učebnice

- *Šlabikár* (1859)
- *Prvá Čítanka pre slovenské evanjelické a. v. školy* (1860)

slovenských mestách pomenované ulice, námestia, spolky a školy. V Liptovskom Mikuláši stojí pamätník a pamätná tabuľa, ktorou si ho pripomínajú aj v rodnej Rakši.

Vlastný životopis

(...) V Prešově sem pobyl tři roky, po který čas sem se pilně sice dost v jiných školských věcech, ale zvláště, ba s největší oblibou Maďarčině cvičil, umysleje se na tom, aby tato řeč budoucně, asnad i co spisovateli, nanejvýš zobyčejněna byla. Proto sem i s cvičením se v latinském veršování, také Maďarské cvičenky spojil. Není také divu, ani příčiny, za kterouž by se mi to teď vytýkalo. Ten oheň národnosti, zanícení v nedávné době, rozhošťujíc se v srdci každého mladíka uherského, kterémuž slovo vlasti tanulo, zaujali mé srdce, mimo to schopné takových věcí, jenž si člověk vidinosti ozdobovati může. A při tom ustavičné hluky a termy Maďarů, z nichžto (s) mnohými sem v přátelském svazku nažíval, uši a srdce mé ku jejich náklonnostem a oblíbením ducha zanáškám navyčili. Při tom všem národu a řeči své sem naprosto tak odcizen nebyl, aby sem se byl za své hanbil, ujímaje se o to směle kdekoliv a kdokoli utržkavě se proti tomu kasati počínal. Nic meně tato zkušenost, že se tu rodem naším opovrhuje, na mně to nevymohla, abych se byl od takových oddělil a ku svému tím vroucněji přilnul. Nebo povšechnost toho pochopu a na něm založeného usudku, že totižto můj národ Uhríč jsou jen Uhré, Maďari, Hungari, že i z toho plemene, z té kolebky jsou, tak stále místo byla si v mysli mé osobila, že ji

odtud nic vypáčiti nemohlo. Kde tedy je taková předpojatost anebo jen křivé pochopění, tam je darmo, k vyšším pochopům národnosti, člověčenstva vznesti se tam nemožno. Mezitím non venit ante suos prudentia nobilis annos. Život vnitřní člověka má své vlastní doby; nebo člověk celý jest sama hystorye.

Poslední rok mého pobývání na školách Prešovských stal se s mou dosavadní soustavou vnitřno-životní všeobecný převrat. Jen mnoho srdce, třebaš i dost málo rozumu měj, totě rozhodne osud tvé duševnosti. Jen máličko sem zaslechnul o Slovanství, jen malo slov učitele mého Greguše, obvinujících Slováky z neznámosti národu svého, řeči své, z cizolibosti a lehkomyšlnosti, dojalo na mě srdce, jen jednokrátne přečtení předzpěvu na Sl(ávy) Dceru, kterýž mi jistý Lipták, od rodu Němec, opsaný sdělil, jen jednokrátne přečtení koruny mučedníků českých – a já sem Ti, Vzájemnosti moje, plný Slovanstva československého! Úctívou tuto zpomínku musím učiniti o nebožtíkovi Důstoj. Pánu Ondřejovi Majerovi, bohomluvecství Dru. rodilém Turčanu; ze Žabokrjek. Tento mne v tomto mém zápalu, mnohými horlivými řečmi utvrdil, předstíraje mi zvláště výtečnost našeho rodu a převahu nad jinými (nakolik se to na oboru školském jevílo) i umní i mravnou, ukazuje také napsané, odůvodněné osvědčení se Professorů Colegium Prešporského, ve zprávě o téže škole učiněné Vrchnosti vyšší;

Excessus in Collegio nostro rarissimi aut nulli fiunt, nisi Hungari et Rosciani confluxerint. Pokoj prachu jeho! Památku velect. Starčeka zachovejž aspoň Ty, drahá vzájemnosti!

Upevniv se tedy na tomto přesvědčení, umyslil sem sobě materštině se učiti. Mnoho všelijak dobrého slyše o společnosti Prešporské, předsevzal sem sobě hned budoucí rok tam jíti, a tam dvouletý bohomluvecký běh vykonati. A tak rozloučiv se s Prešovským učilištěm, domů sem na prázny přišel, pevně maje na vůli do Prešporku, jen zvláště pro společnost slovenskou, jíti. (...)

(BÉDER, Ján. Vlastné životopisy vedúcich členov tajného spolku Vzájomnosť (Vrchvoský – Olík – Hodža). In. *Slovenská literatúra*, 1959, č. 1, s. 97 – 98)

HVIEZDOSLAV

(2. 2. 1849 Vyšný Kubín – 8. 11. 1921 Dolný Kubín)

básnik, dramatik, prekladateľ a právnik

Vlastné meno: Pavol Országh

Pseudonym: Jozef Zbranský, Syn ľudu

Klasik slovenskej literatúry pochádzal z chudobnej zemianskej rodiny Mikuláša Országha a Terézie, rodenej Medzihradskej, z Vyšného Kubína. Ľudovú školu navštevoval v Leštínach a napriek tomu, že patril k najlepším žiakom, rodičia jeho ďalšie štúdium neplánovali. Až keď ochorel, vypočuli radu jeho učiteľa a poslali ho k strýkovi do Miškovca, kde tri roky študoval na gymnáziu. Po strýkovej náhlej smrti sa vrátil domov a pokračoval v štúdiu na gymnáziu v Kežmarku, kde v roku 1870 zmaturoval a rozhodol sa študovať právo na prešovskom evanjelickom kolégiu. V Prešove spolu s Kolomanom Banšellom založili slovenský spolok Kolo. Štúdium úspešne ukončil v roku 1872 zložením štátnej skúšky

a pár mesiacov bol súdnym praktikantom v Dolnom Kubíne. Potom niekoľko rokov pôsobil ako advokátsky koncipient. Najprv v Dolnom Kubíne u Antona Nádašiho, potom u Žigmunda Melfelbera v Martine, kde sa aktívne zapájal do národného života a účinkoval v Slovenskom spevokole. V januári 1873 sa vrátil do Dolného Kubína k Nádašimu, stal sa členom ochotníckeho krúžku a zblížil sa s Elenou Novákovou, dcérou evanjelického seniora Samuela Nováka. O rok odišiel pracovať k Štefanovi Fajnorovi do Senice, kde zotrval až do zloženia advokátskej skúšky v roku 1875. Následne bol prijatý za člena Prešovskej advokátskej komory, pod ktorú spadali aj oravské okresné sudy, a mohol si otvoriť advokátsku prax v Námestove. Kvôli svojej nastávajúcej sa v roku 1876 presťahoval do Dolného Kubína a stal sa podsud-

com na Kráľovskom okresnom súde, kde sa spriatelil s Belom Kleinom-Tesnoscalským. Po troch rokoch sa rozhodol vrátiť k advokátskej praxi v Námestove, kde zotrval až do roku 1899, keď sa znovu presťahoval do Dolného Kubína a pôsobil tu ako advokát a krátko i ako vedúci filiálky Tatra banky. Od roku 1904 sa venoval už len literatúre. Po vzniku Československa sa v máji 1919 stal poslancom prvého Revolučného národného zhromaždenia a v auguste po oživení činnosti Matice slovenskej jedným z jej štyroch predsedov. Po zápale pľúc v roku 1921 ochorel na srdce, v lete sa liečil v kúpeľoch v Luhačoviciach, ale o pár mesiacov vydychol naposledy.

Básnický talent prejavil už počas štúdia na gymnáziu, keď písal prvé verše v maďarčine a nemčine. Pod vplyvom bývalého učiteľa Adolfa Medzihradského a dolnokubínského farára Samuela Nováka začal od jesene 1867 tvoriť slovenské básne, ktoré s ich podporou o rok vydal v zbierke *Básnické prviesenky Jozefa Zbranského*. V nej vyjadril nielen svoje pocity, nálady či spätosť s rodným krajom, no hrdo sa hlásil k slovenskému národu, ako napríklad v básni *Ja som Slováč*. Pod rovnakým pseudonymom mu v časopise *Sokol* uverejnili aj prvý dramatický pokus *Vzhľadanie*. V intenzívnej tvorbe pokračoval aj v Prešove, kde spolu s os-

tatnými členmi spolku Kolo vydali v roku 1871 almanach *Napred*, v ktorom uverejnil 13 básní a činohru *Otčím*. Tvorit neprestal ani na svojich prvých pôsobiskách, najmä u Štefana Fajnora v Senici, kde začal používať pseudonym Hviezdoslav. Dve desaťročia advokátskej praxe v Námestove boli najplodnejším obdobím, v ktorom vznikla väčšina jeho lyrických diel: *Jesenné zvuky*, *Krb a vatra*, rozsiahly cyklus *Letorosty 1 – 3* s úvahami nad poéziou, zmyslom a hodnotami života i stavom spoločnosti, *Žalmy a hymny* na biblické motívy, *Sonety*, ako aj čarovné cykly prírodnej lyriky *Prechádzky jarom a Prechádzky letom*. V Námestove napísal aj lyricko-epickú skladbu *Hájnikova žena* o tragickom príbehu Hanky a Michala Čajkovcov, eposy *Ežo Vlkolinský* a *Gábor Vlkolinský* či menšie obrázky zo života dedinského ľudu: *Zuzanka Hraškovie*, *Bútora a Čútora*, *Poludienok*, *Večera a i*. Na konci pobytu v Námestove zostavil a vydal prvé dva zväzky svojich *Zobraných spisov básnických*. Začiatkom 20. storočia, po návrate do Dolného Kubína, prenikajú do jeho lyrických cyklov *Stesky* a *Dozvuky* tóny smútku, samoty i starnutia, ale aj kritika kultúrno-spoločenských javov vyjadrená v básni *Slovenský Prometheus*. Napísal aj vynikajúcu drámu *Herodes a Herodias*. V tomto období sa venoval najmä prekladom diel svetovej klasiky

od Shakespeara, Goetheho, Schillera, Puškina, Lermontova, Mickiewicza, Slowackého, Petőfiho či Aranya. Po vypuknutí 1. svetovej vojny bol jedným z prvých, kto ju s nevšednou poetickou silou odmietol v cykle *Krvavé sonety*, ktoré však mohol vydať až po vojne. Tesne pred smrťou stihol ešte vlastnoručne zredigovať posledný zväzok svojich *Zobraných spisov*. Jeho básne boli preložené do ruštiny, angličtiny, francúzštiny, nemčiny a iných jazykov. V Prešove je po ňom pomenovaná krajská knižnica, ulica a na evanjelickom kolégiu je pamätná tabuľa, pripomínajúca jeho študentské roky.

*Vy nadšene nado mnou plápolajúce hviezdy,
váš pohľad noc tak utešenou robí,
ach, vás vídam, vídam vždycky rád,
vo vás od mladí zvyknem sa ochať,
od vás si meno slávne požičiav,
Vedzte, že zvem sa: Pavol Hviezdoslav.*

(JANČO, Štefan. *Advokát Pavol Országh Hviezdoslav*. Bratislava : Slovenská advokátska komora, 2013. s. 28)

TVORBA – výber

Lyrika

- *Básnické prviesenky Jozefa Zbranského (1868)*
- *Jesenné zvuky (1878)*
- *Krb a vatra (1880)*
- *Letorosty 1 – 3 (1885 – 1895)*
- *Žalmy a hymny (1885 – 1896)*
- *Sonety (1896)*
- *Prechádzky jarom (1898)*
- *Prechádzky letom (1898)*
- *Stesky (1903)*
- *Dozvuky (1909)*
- *Krvavé sonety (1919)*

Epika

- *Hájnikova žena (1886)*
- *Gábor Vlkolinský (1886)*
- *Ežo Vlkolinský (1890)*

Dráma

- *Vzhľadanie (1868)*
- *Pomsta (1869)*
- *Otčím (1871)*
- *Herodes a Herodias (1909)*

*Kto zapríčinil tento úpadok,
zosurovenie, zdivočenie mravov?
Čo ľudstvo zvieďlo s ducha veličavou^[14]
vbrsť do bahna? Ký upír to a mlok,*

*z prs sajúci mu i dnes žitia mok,
krvožíznivec s večnou záhou žhavou?
Ech, sebeckto! to! – a niet nad ohavou
tou zvíťaziť, vojsk, rekov po dnešok.*

*Hej, ono krivdí, hnetie, zdiera, týra
svevolne, kde len stihne, slabšieho;
hoc zem je pre všetkých dosť širošia,
chce, aby strela sa len pre neho;
ba končiny si svojí všehomíra,
kams' v prázdne vytískajú iného –*

*To oná panovačnosť nadutá,
čo pancier odela a čiha v zbroji;
čo na obzore ako mračno stojí,
žlč v okáloch a hrozbu pohnutia;*

Krvavé sonety

*nad zemou visí ako pokuta,
opäťok drzý držiac na pokoji;
tá, dušiaca sa spupne, že sa bojí
len Boha!... Ale zato nehúta,
nerozvažuje veľa vo svedomí
o prísnom v desatoru: ‚Nezabi!‘
lež smelo blesky mece, húka hromy;
sťa jahnenca ľud ženie pochabý
na bitúnok –; svet šatí do pohromy,
obúva do spáleníšť pahrary...*

*I hučí válka – Ako krútnava
sa vrtí, guľa-váľa, rozohnaná,
plutvami trepe jakby leviatana^[15]
a v bezdný hrtan s chvatom strháva,*

*požiera, nenásytná, hltavá,
tak ľudské životy, jak ľudské mania,
vždy tlamu dokorán ni sitna brána,
a trosky sú, čo na breh vydáva...*

*Púšť rozťahla sa vypasenu zmijou,
kde kvitli mestá jak kry ružové;
vzdor, nárek, kliatba divou harmóniou
preletá nad ňou pozdĺž, krížove...
– Pred spravodlivou kto raz históriou,
kto pred Bohom to všetko zodpovie!?*

*– A keď sa toto peklo vyvzteká,
či ozaj nastúpi zmier, pokoj neba?
Nenávisť ovládze-li sama seba,
z nástrahy zrodí-li sa bezpeka*

*a pravda sadne za stôl odveká?
Bude-li právo všetkých právom? chleba
hoj všetkým? Nebude pút? zbrani treba?
Česť bude práci, tvári človeka?*

*Ten kúpeľ krvi splynie očistením?
Milosrdenstva znežnie obrazom
sebeckosť? pýcha skrotne pokorením?
trojica lásky svitne príkazom...?
Alebo beda, beda – premoženým?
a menom pomsty beda – víťazom?*

(Ukážka: HVEZDOSLAV. Krvavé sonety. Bratislava : Tatran, 1978. s. 34-44)

CHALUPKA, Ján

(28. 10. 1791 Horná Mičiná – 15. 7. 1871 Brezno)

dramatik, prozaik, publicista a kňaz

Pseudonym: Anonymus Belae Regis Notarius

Ján Chalupka bol synom evanjelického farára a učiteľa Adama Chalupku a bratom štúrovského básnika, Sama Chalupku. Základné vzdelanie získal od otca, potom vychodil školy v Slovenskej Lupči a Brezne, gymnáziá v Ožďanoch a Levoči. Následne navštevoval evanjelické kolégium v Prešove (1805 – 1809) a potom ho študentské cesty zaviedli do Sárospataku. Dva roky pôsobil ako domáci učiteľ v Radvani nad Hronom a vo Viedni. Svoje teologické, filozofické a filologické štúdiá dokončil v Jene (1816 – 1817). Po návrate na Slovensko najprv vyučoval na gymnáziu v Ožďanoch a na lýceu v Kežmarku, kde predniesol niekoľko slávnostných latinských rečí, príhovorov k profesorom a žiakom, ktoré boli vydané v *Solenniách*. V 20. rokoch 19. storočia sa stal farárom v Brezne, kde ostal po zvyšok

života. V roku 1842 bol členom delegácie slovenských národovcov na viedenskom dvore.

Ján Chalupka bol generačným spolupútnikom Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika. Ideovo vychádzal z európskeho racionalizmu, ale literárne sa pohyboval medzi klasicizmom, preromantizmom a romantizmom. Poznáme ho ako nášho prvého moderného dramatika. Jeho *Kocourkovo, aneb Jen abychom v hanbě nezůstali* dynamizovalo slovenský divadelný život. Táto satirická komédia vyšla v češtine pod vedením Gašpara Fejérpataky-Belopotockého, ktorý si neskôr zahral hlavnú postavu, čizmárskeho majstra Tesnošila. V 70. rokoch Chalupka hru prepísal do slovenčiny. Veselohra vypovedá o problémoch národného a triedneho uvedomenia slovenského meštianstva a odnárodneného slovenského zemanstva ako upadajúcej a neproduktívnej spoločenskej vrstvy. Podáva v nej ironizovaný obraz charakteru Kocúrkovčanov, príliš sebavedomých, ale obmedzených a rigidných občanov, ktorí sa preceňovaním svojich hodnôt stávajú

smiešnymi. Navyše, hovoria hatlaninou domáceho jazyka, maďarských, nemeckých a latinských fráž aj citátov. Satira sa vysmieva najmä z maďarománie turčianskej šľachty. Tému Kocúrkova neskôr využil aj pri svojich ďalších fraškovitých hrách: *Všecko naopak aneb Tesnošilova Anička se žení a Honzík se vydáva, Trasořitka anebo Stará láska se předce dočekala, Třináctá hodina aneb Však se nahledíme, kdo bude hlásníkem v Kocourkově, Starouš plesnivec anebo Štyři svadby na jednom pohřbe v Kocourkově* a aj v rovnomennej próze *Kocúrkovo*, ktorá vychádzala na pokračovanie v časopise *Hronka*. Chalupka je autorom satirického románu *Bendeguz* o hľadaní pravlasti Maďarov, ale aj činohry *Dobrovoľníci*, frašky *Fuk a Huk anebo: Prvý apríl* a jednoaktovky *Hrdá pýcha skrotla*. Tlačou vyšli Chalupkove *Kázně nedělní a sváteční* v dvoch zväzkoch, podieľal sa aj na autorstve *Zpěvníka*, kde prispel štyridsiatimi piatimi duchovnými piesňami. Ako vysoký hodnostár cirkvi napísal historickú štúdiu *Dejiny generálnych synod oboch evanjelických vyznaní v Uhorsku od r. 1791*. Je autorom politickej brožúry *List grófa Karola Zaya, generálneho dozorců ev. a. v. cirkví a škól v Uhorsku, profesorom v Levoči*, v ktorej ako národovec háji levočských profesorov voči grófovi Zayovi.

Príslušníci štúrovej generácie sa o Chalupkovi v porevolučnom období zmieňovali s veľkým uznaním. Jeho divadelnými hrami a románovou „donkichotiádou“ *Bendeguz* sa inšpiroval

rad slovenských dramatikov a prozaikov, pričom naďalej ostáva v divadelnom repertoári ochotníckych aj profesionálnych divadiel.

TVORBA

Próza

- *Kocourkovo* (1836)
- *Bendeguz, Gyula Kolompos und Pista Kurtaforint* (1841)
- *Kázně nedělní a sváteční* (1846/1847)
- *Geschichte der Generalsynoden beider evangelischen Konfessionen der Ungarn vom Jahre 1791* (*Dejiny generálnych synod oboch evanjelických vyznaní v Uhorsku od roku 1791; 1858*)

Dráma

- *Kocourkovo, aneb: Jen abychom v hanbě nezůstali* (1830)
- *Všecko naopak aneb Tesnošilova Anička se žení a Honzík se vydáva* (1832)
- *Trasořitka anebo Stará láska se předce dočkala* (1833)
- *Třináctá hodina aneb Však se nahledíme, kdo bude hlásníkem v Kocourkově* (1835)
- *Starouš plesnivec anebo Štyři svadby na jednom pohřbe v Kocourkově* (1837)
- *Dobrovolníci* (1854)
- *Fuk a Huk anebo: Prvý apríl* (1862)

Poézia

- *Zpěvník* (1842)

Kocúrkovo alebo len aby sme v hanbe nezostali

(Veselohra v troch dejstvách)

Dejstvo tretie

Výstup 25.

Suseda a predošli.

S u s e d a (vbehne): Či viete, čo nového?

M a d l e n a: To žiadna novina. O tom už vrabce na streche čvirikajú.

S u s e d a: Vy ma nerozumiete.

M a d l e n a: Ba veľmi dobre.

T e s n o š i l (ospanlive): Že sa pán rector ošialil. (Šnupe.)

A n i č k a: A že sa rectorova vyškoricca spolu s ním ošialila.

S u s e d a: Ký čert vám to už povedal?

M a d l e n a: A vám kto? -- Azda by ste vy to zamľali. --

S u s e d a: A vy dve čože ste na to povedali? -- Anička, po čom farba?

A n i č k a: Vyprosím si. -- To padá na vašu Uršuľu.

S u s e d a: Že vraj Uršuľu? Moja dcéra nie je žiadna Uršuľa.

M a d l e n a: A u kohože sa ten pán mladý zat' osadil, či u nás, či u susedov?

S u s e d a: A ktože ho k obedu očakával?

M a d l e n a: A kdeže nocoval?

S u s e d a: A ktože povedal, že neminie pol roka, čo jeho dcéra sa na turčiansku repku dostane? -- Či ja, či sused Tesnošil?

M a d l e n a: To si vyprosím. Má chvalabohu desať prstov a na každý, koľko by len chcela. -- O to najmenšia starosť, a moje dieťa sa na repkára neutislo.

S u s e d a: Nuž a či sa azda moja dcéra utisla? Daj ti mi bože, rector -- veľiké šťastie!

M a d l e n a: Dost' šťastia pre hrnčiara.

S u s e d a: Nuž a pre čizmára a sklenára a drotára a miškára? -- He? --

A n i č k a (zdesená): Či sa táto žena blázni? Čože to za miškára?

S u s e d a: To vy najlepšie znáte. -- Ani sa mnoho necifrujte. Však sa dnes o tej návšteve po celom meste rozpráva. -- Hahaha! -- Adié, pani matka, adié, pani rectorka! -- Tesnošil uram! (Zdvihne mu čiapku na hlave. On sa prebudí.) Len aby sme v hanbe nezostali! (Odbehne.)

(CHALUPKA, Ján. *Výber z diela v dvoch zväzkoch. Zväzok II. (Drámy)*. Ed. J. Štolc. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954. s. 91 – 92)

JESENSKÝ, Janko

(30. 12. 1874 Martin – 27. 12. 1945 Bratislava)

básnik, prozaik, prekladateľ, advokát

Pseudonym: Baltazár, Janko Martinský, Lenský, Panpero, Stokráškin, Tenistý, Záhorák ai.

Popredný predstaviteľ slovenskej literárnej moderny a potomok známeho šľachtického rodu Janko Jesenský sa narodil v Martine v rodine národne uvedomelého advokáta Jána Jesenského a jeho manželky Adely, rodennej Ballovej. Základné vzdelanie získal v rodisku, gymnáziá navštevoval v Banskej Bystrici, Rimavskej Sobotě a Kežmarku. Po maturite absolvoval v rokoch 1893 – 1896 právnickú akadémiu v Prešove a štúdium završil doktorátom v roku 1901 v Kluži. Nasledujúcich päť rokov pôsobil ako advokátsky koncipient v Lučenci, Bytči, Liptovskom Mikuláši, Martine i v Novom Meste nad Váhom a po zložení advokátskej skúšky v Budapešti si v roku 1906 otvoril vlastnú advokátsku kanceláriu v Bánovciach nad Bebravou. Tesne pred vojnou sa oženil s dcérou štúrovské-

ho historika Júliusa Bottu, Annou. Po vypuknutí 1. svetovej vojny v roku 1914 narukoval k trenčianskemu pluku a odvelili ho na ruský front. Krátko na to prebehol na stranu Rusov a zapojil sa do zahraničného odboja v československých légiách ako dôstojník a redaktor slovenskej prílohy časopisu *Čechoslovan*, kde spolupracoval s Jozefom Gregorom-Tajovským i Jaroslavom Haškom a stal sa podpredsedom Československej národnej rady. Po vzniku Československa zastával významné politické funkcie. Dvakrát bol županom, najprv gemersko-malohontským v Rimavskej Sobotě, potom nitrianskym. V roku 1929 sa stal vládnym radcom a neskôr viceprezidentom Krajinského úradu. Aktívne sa zapájal aj do kultúrneho a spoločenského života. V rokoch 1930 – 1939 bol podpredsedom Spolku slovenských spisovateľov a od roku 1933 i šéfredaktorom časopisu *Slovenské smery umelecké a kritické*. Nesúhlasil s rozbitím Československa a počas vojny sa radšej stiahol

z verejného diania, no podporoval protifašistické hnutie. Zomrel krátko po skončení vojny, mesiac po tom, keď bol ako prvý Slováč menovaný za národného umelca. Pochovaný je v rodinnej hrobke na Národnom cintoríne v Martine.

Jesenský svojou básnickou i prozaickou tvorbou výrazne zasiahol do slovenského literárneho života prvej polovice 20. storočia. Tvoriť začal už počas štúdia a z jeho prešovského obdobia pochádzajú básne inšpirované tunajšou prírodou i pamiatkami: *Na rumoch Šariša*, *Na kapušianskom hrade* či *Na brehu Torysy*, ale i dve veselohry *Bozky súboja* a *Medecína účinkuje*, ktoré však ostali v rukopise. Neskôr napísal i novelu *Karol Ketzer* o miestnom výstrednom statkárovi. V poézii prišiel s motívmi osobne prežívaného ľúbostného citu a jeho básnický debut *Verše* vzbudil veľký ohlas a v konzervatívnych kruhoch až pohoršenie pre svoju modernosť. Bol intelektuálnym typom básnika reagujúcim aj na stav spoločnosti, čo odzrkadľuje zbierka *Zo zajatia*, v ktorej spracoval zážitky z vojny i zbierka *Verše 2* s reflexívnymi a meditatívnymi básňami či zbierka *Po búrkach* s motívmi rozčarovania. Aj na vznik Slovenského štátu zareagoval sériou politických básní a pamfletov, ktoré boli ilegálne vyvezené do Londýna, kde sa stali súčasťou Československého vysielania BBC počas 2. svetovej vojny a knižne vyšli pod názvom *Na zlobu dňa*. Podstatnou zložkou jeho poézie bola irónia a satira, ktorá je súčasťou jeho lyrickoepickej skladby *Náš hrdina*

či zbierok *Proti noci*, *Reflexie* i posmrtno vydaného súboru *Jesenný kvet*, v ktorých jasne vyjadril svoj protifašistický postoj. Popri poézii sa systematicky venoval i próze a od roku 1897 publikoval v časopisoch množstvo zvyčajne humorne ladených besedníc, črt, humoresiek, poviedok a noviel, spojených s kritikou malomeštiactva: *Pani Rafiková*, *Gazdiná*, *Štvorylka*, *Slnčný kúpeľ a i.*, ktoré neskôr vyšli pod názvom *Malomestské rozprávky* a *Zo starých časov*. K zážitkom z vojny sa vrátil v autobiografickej knihe *Cestou k slobode*. Vrcholom jeho prozaickej tvorby je rozsiahly román *Demokrati*, v ktorom zúročil skúsenosti z politiky a nemilosrdne odhalil praktiky politických strán. Sporadicky sa zaoberal literárnou i kultúrnou publicistikou a venoval sa tiež prekladom ruských básnikov – Bloka, Jesenina či Puškina.

Karol Ketzer

Ludia čakali, že povie: „Prší. Chodte domov. V takomto čase sa v poli nedá nič robiť. Lepšie by bolo v humne mlátiť. To by bola robota suchá, čistá.“ Nepovedal. Stál a díval sa. Golier vyhrnul, aby voda netiekla zaň. Hlavou mu tiahli iné obrazy a nie, čo mu ukazovali polia, hory, cesty, kone, ľudia. Sedela mu v myšlienkach kartárska kompánia, ktorú nechal len nedávno v Prešove i s desaťtisícimi zlatými. Tam v izbe číslo sedem v hostinci „U čierneho orla“ hral s nimi farao a obrali ho do posledného

TVORBA – výber

Poézia

- *Verše* (1905)
- *Verše 2* (1923)
- *Po búrkach* (1932)
- *Náš hrdina* (1944)
- *Na zlobu dňa* (1945)
- *Jesenný kvet* (1948)

Próza

- *Malomestské rozprávky* (1913)
- *Cestou k slobode* (1933)
- *Zo starých časov* (1935)
- *Demokrati 1. a 2.* (1934, 1938)
- *Dva medvede* (1940)
- *Prefikovaná sláva* (1942)
- *Strach* (1946)

grajciarika. Keď už nemal čo vsadiť do kasy, vyhnal bandu a dal sa zaviesť na svoj majetok do Ploského, že sa chopí zase gazdovania, aby vytĺkol nových desaťtisíc alebo aspoň päť a vrátil sa hrať do Prešova. Žiadať revanš. Veľmi ho mrzelo, že ho tak vyrabovali... Hej, keby bol dostal deviatku, mohol ešte sedieť v meste. Ešte dobre, že nepostavil na tú kartu svoj prešovský dom.

Ledva sa uvítal s Karolom Ketzerom, už prišiel Žigmund Kapy z Kapušian, tiež vysoký, silný pán s vyholenou tvárou v nemeckých, úzkych nohaviciach a topánkach. Rakušiak. O tomto sa

hovorilo, že dal tri dediny za jedného koňa a za polhodinu prehral v kartách z osemdesiatich dedín päť. Iste sa to stalo v menšej miere s jeho dedom alebo pradedom, ale prischlo na ňom, hoci tých dedín už dávno nebolo.

Prišiel i Magurský, plečitý, široký, územčistý, v chlpatých zelených šatách. Široké nohavice mu padali na široké sáry čižiem. Podľa šiat bol zreteľný poľský vliv. Chýrna rodina. O Šimonovi Magurskom je v kronikách napísané, že sa podpísal ako kráľ. Prikladal k svojmu menu R. C. – Rex Crusloensis, to jest Kráľ Kružlova. Kružlov je dedinka v bardejovskom okrese.

Ketzerove ramená sa nezatvárali. Objímal kompanistov. Zavrel ich len pred kibicmi, ktorí tiež hneď prišli. Prešovský „purger“ Stamm, podliezavý, sladký, so stlačenou holou tvárou, hostinský „Čierneho orla“, Grasgrün, guľatý a bruchatý so špicatými luciferskými črtami, a súkenník Engländer, vycivený boháč s dlhou, chudou tvárou. Postavili sa za chrbty hráčov, potom si prisadli a strkali nosy do karát. Spočiatku sa ešte ako-tak držali hráčskeho pravidla: „Kibic, drž hubu!“ ale keď Ketzer tri razy vyložil jedno za druhým figúry, ktoré v hre makao nič neznamenajú, „purger“ Stamm sa nezdržal, aby nevyčítal kartám:

„Potvory – samé dámy.“

(JESENSKÝ, Janko. *Próza 2. Malomestské rozprávky, Novely, Demokrati, Zo starých časov*. Bratislava : Tatran, 1977. s. 924, 930)

KASARDA, Štefan

(18. 12. 1935 Sačurov – 15. 9. 2006 Košice)

pedagóg, redaktor, dramatik, prozaik

Pseudonymy: Ján Ondava, Ján Valal

Štefan Kasarda sa narodil v Sačurove na Zemplíne. Študoval na gymnáziu v Humennom (1950 – 1953) a s mestom Prešov sa bližšie zoznámil ako študent slovenčiny na Filozofickej fakulte Vysokiej školy pedagogickej (1953 – 1957). Pôvodnému povolaniu, učiteľovaniu, sa venoval iba krátko, tri roky pôsobil na strednej škole v Trebišove (1957 – 1959) a potom nastúpil ako redaktor a vedúci vysielania pre deti a mládež, neskôr Literárno-dramatickej redakcie, do Československého rozhlasu v Košiciach (1959 – 1972). Splnil si tak detský sen, keď ako chlapec rád počúval sobotné rozhlasové hry pre deti. Ako syn spisovateľa a dramatika Martina Kasardu, a synovec básnika Mikuláša Kasardu, mal k literatúre odjakživa blízko. Jeho literárne nadanie sa pre-

javovalo už na gymnáziu, bol spoluzakladateľom školského časopisu *Cesta mladých*.

Do literatúry vstúpil písaním básní a poviedok, od roku 1959 to boli aj rozhlasové pásma, divadelné a televízne hry. Myšlienku písania rozhlasových hier mu vnukol dramatik Ján Solovič na jednom z pracovných stretnutí pracovníkov rozhlasu po tom, ako si všimol jeho pásmo o spisovateľovi pre deti, Gajdárovi. Kasarda v roku 1963 prihlásil do rozhlasovej súťaže pásmo *V jednom okne sa svieti*, za ktoré získal druhú cenu (prvá nebola udelená) a o rok poslal do inej súťaže pásmo *Sny prichádzajú z mesta*. Počas normalizácie ho politicky prenasledovali a z rozhlasu musel odísť. Na písanie však nezanevrel. Pracoval ako referent v Košiciach (1972 – 1978), vychovávateľ v Čičejovciach (1978 – 1988) a administratívny pracovník na rektoráte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove (1988 – 1990). Do košického štúdia Československého rozhlasu sa vrátil v roku 1990 ako dramaturg literár-

no-dramatickej redakcie, kde pôsobil až do dôchodku. Zomrel vo veku 71 rokov v Košiciach.

Napísal vyše 20 rozhlasových hier, venoval sa aj úpravám a adaptáciám. Dovedna pripravil okolo 200 rozhlasových relácií. Viaceré získali ocenenia na rozhlasových festivaloch. Zaujímal sa zväčša o témy medziludských a rodinných vzťahov: *Sny prichádzajú z mesta*, *Štyria z cintorína*, *Čas tvojich návratov*, *Na samom konci opäť sám*; *Deravé vrece*, *Ludia*. Počas normalizácie mu uviedli iba rozhlasovú hru *Azbukárka* a rozprávkovú hru pre deti *Povešť bez mena*. Slobodne tvoril až po páde komunizmu. Napísal niekoľko rozhlasových a dramatických hier zo súčasného života: *Nie veľmi veselá slečna*, *Zánik školy v obci Č.*, *Nie a nie sa pohnúť z miesta*, ale aj *Plakať pre kohosi*, *Skok*, *Púť*, *Spoveď* a ďalšie. Je tvorcom životopisnej hry o P. J. Šafárikovi *Vzývanie svetla*. Pre rozhlas a televíziu upravil mnohé hry domácich i svetových autorov (J. Barčlvan, P. Claudel, V. Hugo, G. Orwell a i.). Jeho vlastné hry upútali pozornosť aj v zahraničí. V prekladoch vyšli v Nemecku, Holandsku, Poľsku a Švajčiarsku. V zbierke noviel *Dotyk zeme kolenom* sa inšpiroval autentickými motívmi zo svojho života. V spomienkovom rozprávaní príslušníka generácie, ktorá prežila obdobie rýchleho vzostupu, ale aj jeho otrasy, sa odrážajú príbehy konkrétnych ľudí, plné dramatismu aj krehkosti.

TVORBA

Próza

- *Sny prichádzajú z mesta* (1965)
- *Bosé leto* (1965)
- *Dotyk zeme kolenom* (1999)
- *Bubon* (2002)
- *Zl/ostne* (2003)
- *Hadí kamienok* (2004)
- *Osamelosť náhodného chodca* (2005)

Osamelosť náhodného chodca**Odliv**

„Neprorokoval Dostojevskij, že pravda a krása spasí svet?“

Muž to povedal nahlas. A začul ho jeden zo sprievodcov.

„Kto?!“

„F. M.“

„EFEM? To je kto? Ten je iste dnešný, lebo skratky sa dnes nosia.“

„Dostojevskij.“

„Dobré meno. Keď sa končí na -skij, musí to byť dobré meno.“

Ale už o ňom ako o EFEM nebola reč, lebo by prišli na rad Besy a Zločin a trest s Raskolnikovom a Myškin, a to by bola háklivá téma, okrem toho si všimol, že krívajúci muž idúci pred ním si sadol.

Len tak uprostred chodníka. Či dokonca ulice. Podistým bolesť nohy alebo únava. Možno oboje. Pocítil to isté. Aj bolesť v nohe, aj únavu. Vyšší stupeň prenosu vnútorného stavu.

Mužom vedľa seba povedal:

„Som unavený a veľmi ma rozbolela noha. Sadnem si. Môžem?“

„Tu na chodníku?“

„Tam, kde ma chytil bolesť a únava.“

Druhý: „Čo ste to povedali o Boxerovi z tej farmy? Čoho sa mu ujde okrem kocky cukru?“

„Biča.“

Druhý: „My ten nepoužívame. Ale toto.“ A ukázal mužovi pištoľ.

„Poznáte to?“

„Poznám. Keď ste mi prišli robiť prehliadku v byte, tiež ste mali v rukách to isté.“

„Môžeme to použiť, ak si tvrdošijne budete chcieť sadnúť.“

„Sadnem si, lebo musím. A použite ten bič na váš spôsob.“

„Spravili by sme to, keby sme neboli na verejnom priestranstve.“

„Sedí.“

(...)

Na chvíľu je opäť na zemi. Ale čo ten chlap pred ním?

On si ide na základe slobodnej voľby. Môže cestovať a robiť všetko slobodne, hľadať prácu, aby nehladoval v čase sľubov. Lebo slobodu pociťuje človek iba vtedy, keď nie je hladný.

Hoci jemu bahno blahobytu nehrozí. On je ten, kto netlieska, keď vybuchujú balóny fráz.

Ale čo ten pred ním? Nevie o ňom nič. Tak, ako nevie nič ani o sebe samom.

Nemá tomu vpredu zavolať: Hej, človeče! Ale teraz je to nevhodné oslovenie. Lebo slovo človek patrí medzi zabudnuté.

Nie, nemá.

Pretože človek nikdy nevedel o sebe viac, ako teraz a ešte nikdy tak málo. V súvislosti s vlastným zaradením. Určením. Poslaním. Zmyslom života.

Zmysel života človeka? Človek? To, čo znelo hrdo, hoci smiešne, už znie cudzo.

Ved' z neho ubúda.

Už to neznie nijako. V čase chaotického prítomia duše, kde je všade rozvrat, duch úpadku a negácie. Život prestáva mať cenu, nikomu už nič nie je sväté, nijaká obeť nezaváži. Je chorý iba človek alebo svet?

(KASARDA, Štefan. *Osamelosť náhodného chodca*. Košice: Viena, 2005. s. 43 – 44)

MARENČIN, Albert

(26.7.1922 Bystré nad Topľou – 9.3.2019 Bratislava)

prozaik, básnik, esejista, prekladateľ, scenárista, dramaturg, kritik, výtvarník

Albert Marenčin bol mnohostranný a originálny umelec, sám hovoril: „... nevedel som, čo je umenie, robil som jednoducho to, čo mi robilo dobre.“ Kultúrna verejnosť ho vníma predovšetkým ako výrazného predstaviteľa surrealizmu, ktorý našiel svoj umelecký výraz tak v básnickej tvorbe, vo výtvarnom umení, ako aj v množstve prekladov surrealistických textov do slovenčiny.

Rodák zo Zemplína z obce Bystré, kde aj prežil prvé roky života v mlyne svojho deda, navštevoval školu v Nižnej Myšli, neskôr Ša-fárikovo štátne reálne gymnázium v Prešove a po maturite odišiel do Bratislavy, kde sa zapísal najskôr na lekársku fakultu, potom právnickú, avšak nakoniec vyštudoval Filozofickú fakultu Slovenskej Univerzity,

odbor slovenčina-francúzština. Počas 2. svetovej vojny sa pridral k partizánom v skupine Čapajev, ktorá operovala na východnom Slovensku nad obcou Matiaška pri Hanušovciach nad Topľou. Tu spoznal Leopolda Friedmanna a inšpiroval ho k umeleckému priezvisku Lahola, pod ktorým sa potom preslávil ako dramatik. Po skončení vojny pracoval ako redaktor v denníku *Národná obroda* v Košiciach. Neskôr sa dostal ako štipendista do Paríža a študoval paralelne na Sorbonskej univerzite francúzštinu a súčasne na Vysokej škole filmovej. Od mladosti túžil stať sa novinárom, čo sa mu v Paríži aj podarilo, keď sa ako hlásateľ i redaktor dostal do československého vysielania Francúzskeho rozhlasu, odkiaľ z hlásateľského kresla mohol vždy pozdraviť aj svojich rodičov do Bystrého. V Paríži sa ako redaktor uplatnil v mnohých periodikách. Po návrate do Československa pracoval na sekretariáte ministra Vladimíra Clementisa a v rokoch

1949 až 1972 na rôznych pozíciách v Československom štátnom filme na bratislavskej Kolibe. Ako dramaturg spolupracoval na 40 hraných filmoch, z ktorých viaceré predstavujú vrcholné diela slovenskej kinematografie (*Pieseň o sivom holubovi*, *Prerušená pieseň*) a významných koprodukčných dielach (*Muž, ktorý luže a Eden*). V období normalizácie ho prepustili zo zamestnania a vylúčili z Komunistickej strany Slovenska. „*Keď ma zovšadiaľ vylúčili, zakázali mi publikovať, vystavovať a byť akýmkoľvek spôsobom verejne činný, mal som odrazu toľko voľného času, že som sa mohol venovať práci, na ktorú mi dovtedy čas neostával: písal som básne, úvahy, robil koláže, ba aj maľoval som – samozrejme všetko do šuplíka*“, píše vo svojich spomienkach na tie roky. Ďalej tvoril nové koláže (séria *Zuzanka a sedem veľkých pokúšení*, súbor 12 koláží pod názvom *Torzá*, séria *Návraty do neznáma*), ktoré vnímal ako jeden z výrazových prostriedkov poézie, nielen ako ilustráciu konkrétnej básne, ale aj jej rovnocennú súčasť. Albert Marenčin až do dôchodku v roku 1988 pracoval v Slovenskej národnej galérii. Mal zákaz publikovať, preto svoje práce vydával v samizdate a v zahraničí. Knižne začali jeho práce vychádzať na Slovensku až po roku 1989. V tom čase sa vrátil ako pedagóg na Filmovú a televíznu fakultu Vysokej školy múzických umení,

znova začali vychádzať jeho preklady z francúzskej literatúry a pokračoval aj vo svojej výtvarnej práci a výstavnej činnosti, najmä v rámci surrealistickej skupiny.

Literárne činným sa stal už počas vysokoškolských štúdií, kedy začal písať rozhlasové hry, pričom niektoré z nich, ako *Záchranná hamovka* či *Nový život* boli počas vojny odvysielané z prešovského štúdia. Okrem prozaickej tvorby zameranej prevažne na 2. svetovú vojnu sa venoval písaniu spomienkových kníh, rozhlasových hier, filmových scenárov podľa literárnych predlôh i prekladom francúzskych a frankofónnych osobností, a slovenskému čitateľovi tak sprístupnil diela renomovaných autorov, akými sú: André Breton, Albert Camus, Aimé Césaire, Jean Cocteau, Jean Ferry, Alfred Jarry, Paul Valéry a ďalších. V jeho pozostalosti sa našli desiatky zošitov s denní-

kovými záznamami, myšlienkami, nápadmi, úvahami i osobnými vyznaniami k témam, ktoré považoval za najdôležitejšie. Texty zachytávajú obdobie normalizácie a vystupujú v nich najbližší priatelia i ľudia s podobným osudom, ako bol ten jeho. Za svoju literárnu i filmovú tvorbu získal viaceré slovenské a francúzske štátne ocenenia: Vyznamenanie za vynikajúcu prácu vo filmovej tvorbe (1968), Cenu Jana Hollého za preklad poézie (Jean Cocteau, 1969), Pribinov kríž I. triedy prezidenta Slovenskej republiky za celoživotné dielo v oblasti modernej slovenskej literatúry (2002), Slnko v sieti za celoživotné dielo vo filmovej tvorbe (2010), Cenu Zory Jensekej za celoživotné prekladateľské dielo (2011), Hlavnú cenu Egona Ervína Kischa za literatúru faktu (2013).

TVORBA – výber

Poézia

- *Okamih pravdy* (1972, vyšla aj vo francúzskom preklade *L'Instant de la vérité*, 1977)
- *Laterna Magika / La Lanterne magique* (2006, dvojjazyčné francúzsko-slovenské vydanie)

Próza, monografie, eseje, štúdie

- *Predná hliadka* (1950/1951)
- *Ako som sa stretol s niektorými pozoruhodnými ľuďmi* (1993)
- *Nikdy* (1996), kniha esejí
- *Nezabúdanie* (2004)
- *Dezertéri alebo ľudský faktor* (2008)
- *Zo zápisníkov 1968 – 2008* (2011)
- *Čo nevošlo do dejín* (2012)

Samizdat

- *Ako som sa stretol s niektorými pozoruhodnými ľuďmi* (1978)
- *Davidovým prakom* (1979)
- *Košický pustovník* (1983)
- *Návraty na Muráň* (1987)

Čo s tradíciami našimi národnými?

Pri každom vstupe do novej životnej etapy – bez ohľadu na to, že je to koniec ikstej svetovej vojny, začiatok nového tisícročia alebo vstup do manželstva – si znovu a znovu želáme rôzne tradičné dobroty a dobrodenia, čo by sme si mali priať hoci aj dennodenne, od všelijakých spoločenských, podnikateľských či ľúbostných úspechov až po onú tradičnú trojicu „šťastie – zdravie – spokojnosť“, ale že by sme sa o toto všetko mali aj sami pričiniť, na to ani len nepomyslíme. Všetko dobré by nám zrejme malo padnúť do lona ako dar nebies alebo výhra v lotérii, a keď nepadne, na vine je vždy niekto iný.

A to isté sa opakuje aj v zelenom – v rovine spoločenskej aj politickej: chceli by sme žiť v blahobyte, v dobrých medziľudských vzťahoch, chceli by sme mať viac slobody, demokracie, spravodlivosti, viac ľudskej i občianskej statočnosti, solidarity a tolerancie, áno chceli by sme, aby sa všeličo zmenilo – okrem nás! Bez toho, aby sme sami čo len prstom pohlí, čo len o vlások zmenili svoje správanie aj myslenie, svoje postoje i názory...

Naše túžby a sny letia rýchlosťou rakety k 21. storočiu, zatiaľ čo naše myslenie sa ešte stále terigá po poľných cestách, na rebriniku stáročných tradícií. Lipnutie na tradičných názoroch pokladáme ešte stále za cnosť a ich

odmietanie za nerosť a hriech, za obracanie kabáta a divže nie za zradu národných tradícií. A tak v mene tejto pochybnej vernosti tradíciám kŕčovito sa držíme aj tradičných predsudkov, zlovykov, povier a bludov a veríme v múdrosť tradičných „práv“, nevedomujúc si, že už dávno prestali byť pravdami: vedome i nevedomky sa riadime onou pseudomúdrostou tradičných porekadiel a prísloví, ktoré nám nakazujú, že šuster sa má držať svojho kopyta a nestrkať nos do cudzieho hrnca, a nabádajú nás, aby sme si zametali pred vlastným prahom a nehasilí, čo nás nepáli, a hlavne, aby sme nešpinili do vlastného hniezda, a keď sa už raz vyšpiníme, aby sme si svoje špinavé gate prali doma, za hermeticky zamknutými dverami a stiahnutými roletami, aby sa svet, nedajbože, nedozvedel, že aj nám sa niečo také občas pritrafí... A nielen to. V mene takejto pseudovernosti veríme, že my sme tí veční muzikanti, ktorí za nič nemôžu, a že preto nám neostáva iné, ako poslúchať tých, čo majú moc, zavýjať spolu s vlkami a spievať pieseň tých, ktorých chlieb jeme, a tancovať tak, ako nám pískajú, a nerobiť si zbytočne nepriateľov, lebo nevieme, kto sa nám kedy zide...

Ale či možno pri vyznávaní takýchto názorov a zásad odstrániť z nášho života to, čo sa nám nepáči, a vniesť do našej spoločnosti viac tolerancie a vzájomného pochopenia? Či možno zmeniť medziľudské vzťahy a vybudo-

vať slobodnú, demokratickú spoločnosť, ak sa nezmeníme aj my sami? – Ak budeme vždy tí „múdrejší“, čo ustupujú pred agresívnymi hlupákmi a nezačneme hasiť susedov horiaci dom, kým sa od neho nechytí náš vlastný, ale predovšetkým, ak budeme večne prižmurovať oči nad vlastnými pokleskami a chybami len preto, aby nás niekto, nedajbože, nenazval ja-ničiarmi, čo si špinia do vlastného hniezda.

(MARENČIN, Albert. *Kacírské myšlienky*. Bratislava : Vydavateľstvo Marenčin PT , 2016. s. 7-9)

PADO, Juraj

(20. 3. 1922 Čečehov – 6. 4. 2010 Košice)

básnik, prekladateľ, literárny kritik, redaktor a pedagóg

Pseudonym: Andrej Šimon, Emil Manik, František Závada, Juraj Slobodník, Juraj Tichý a i.

Spisovateľ Juraj Pado pochádzal z roľníckej rodiny z Čečehova na Zemplíne. Vzdelával sa v rodnej obci aj vo Vrbovci, navštevoval meštianku v Michalovciach a svoje prvé básne publikoval v školskom časopise *Prameň*. Štúdium však musel prerušiť, aby pomohol otcovi s hospodárstvom. Našiel si prácu ako pomocný úradník na notárskom úrade. Do jeho života však zasiahla vojna. Okupačné vojsko ho odvlieklo z Čečehova, ale podarilo sa mu ujsť. S pochmýrnosťou doby sa vyrovnával tvorením. Písal básne, krátke prózy, fejtóny, ale aj literárne, divadelné a výtvarné kritiky, ktoré uverejňoval v dennej tlači, literárnych časopisoch a predovšetkým v rozhlase. Poéziu publikoval v časopise *Prameň*, neskôr v *Slovenskom*

týždenníku, Slovenskej slobode, Slovenských hlasoch, Plameni a Tvorbe. Pre debutovú zbierku básní *Mŕtve mesto* nenašiel vydavateľa. Niekoľko básní mu uverejnili v zborníku *Pozdrav mladých*.

Po oslobodení Michaloviec a jeho okolia v jeseni 1944 pôsobil najprv ako civilný pracovník v redakcii novovzniknutého vojenského denníka *Nová sloboda*. Ako dobrovoľník prvého československého armádneho zboru zastával funkciu redaktora frontových novín a neskôr ho prevelili do armádneho denníka *Za svobodné Československo*. V roku 1947 úspešne zmaturoval na gymnáziu v Michalovciach a zapísal sa na Filozofickú fakultu Slovenskej univerzity v Bratislave a Právnickú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe. Štúdiom však prerušil a stal sa tajomníkom literárneho oddelenia v redakcii Československého rozhlasu v Košiciach. Z rozhlasu prešiel do

služieb Povereníctva školstva, vied a umení, kde vykonával funkciu prednostu literárneho oddelenia, bol aj literárnym referentom Zväzu slovenských spisovateľov (1953 – 1954) a napokon sa vrátil do rozhlasu. Medzičasom sa jeho kroky spojili s Prešovom. Znova zasadol do vysokoškolských učební, tentoraz externe ako študent slavistiky (1956 – 1960) a germanistiky (1960 – 1964) na tunajšej univerzite P. J. Šafárika. Počas štúdia učil na strednej škole v Sabinove. V roku 1960 prijal ponuku byť inšpektorom pre kultúru na Mestskom národnom výbore v Košiciach, no po dvoch rokoch sa vrátil k povolaniu učiteľa na košickom gymnáziu, kde pôsobil až do odchodu do dôchodku v roku 1982. Jeho životná cesta sa zavŕšila v apríli 2010 v Košiciach.

Padova literárna tvorba je rôznorodá. V roku 1952 vyšiel jeho básnický debut *Dych tejto zeme*, v ktorom sa obracia do rodného Zemplína, k jeho obyvateľom a prírode. V druhej básnickej zbierke *Hlboké leto*, rezonuje téma domova, spomienky na vojnové roky a motivicky sa spája aj s láskou k žene. V čase prešovských štúdií mu vyšla tretia zbierka poézie *Verný hlas*. Pokúšal sa aj o kratšie prozaické útvary, najmä črty a poviedky, ale ťažiskom ostala lyrika. Básnické knihy *Verný hlas* a *Od obzoru po obzor* sú zbierkami občianskej lyriky. V zbierkach *Prstom po okne* a *Cesta pešky* sa motivicky

vrátil do rodného Zemplína. V prvých rokoch normalizácie mu vyšlo päť kníh. Ako čerstvému päťdesiatnikovi dve básnické zbierky – *Modré oči jesene* a *Cesta pešky*. Spolu so zbierkou *Preludy leta* predstavujú autorovu tvorivú syntézu. Ubúda v nich idylickosť a pribúdajú dramatické a protirečivé polohy. V zbierke *Modré oči jesene* prevládajú prírodné motívy a znepokojenie nad nedôstojným zaobchádzaním s prírodou. Kniha *Preludy leta* má civilnejší charakter, autor sa v nej presúva do hlavného mesta Slovenska, Bratislavy. V tom čase pripravoval aj lyrický cestopis inšpirovaný cestovaním po európskych krajinách s názvom *Hudba dialok* a monografiu o básnickej tvorbe Jána Kostru, ktorá vyšla pod názvom *Potreba básne*.

Krásy rodného kraja a zeme opísal v zbierke *Životopis*. Titul *Hudba prameňov* vydaný pri príležitosti jeho šesťdesiatych narodenín, je bibliofíliou básní zachytávajúcou jeho vzťah ku Košiciam. Literárne aktívny bol aj na dôchodku. K ďalším jeho básnickým knihám patria *Rieka svetla*, *Nahnuté klasy* a *Ešte raz*. Výber z autorovej poézie vyšiel pod názvom *Čečehovské humná*. Okrem rozhlasových pásiem (o F. Hrubínovi, J. Horovi, P. Jilemnickom, F. Kráľovi a i.) je tvorcom viacerých stredoškolských literárnych príručiek. Prekladal tiež poéziu a drámu z češtiny, poľštiny, nemčiny, ruštiny a francúzštiny. Zostavil a preložil výbery zo Schillera *Poézia života* (spolu s Mikulášom Kasardom) a Goetheho *Venovanie*.

TVORBA

Poézia

- *Dych tejto zeme* (1952)
- *Hlboké leto* (1954)
- *Verný hlas* (1957)
- *Od obzoru po obzor* (1962)
- *Prstom po okne* (1966)
- *Cesta pešky* (1972)
- *Modré oči jesene* (1972)
- *Preludy leta* (1974)
- *Hudba dialok* (1977)
- *Životopis* (1981)
- *Čečehovské humná* (1982, výber)
- *Hudba prameňov* (1987, zostavil Imrich Vaško)
- *Rieka svetla* (1987)
- *Ešte raz* (2006)
- *Nahnuté klasy* (2006)
- *Neskončený dialóg* (2007)

Literárna veda

- *Potreba básne* (Svet poézie Jána Kostru) (1976)

Milujem mesto*Milujem mesto tajne**Veď láska tajná je**Jeho ruch kolotanie**Taxíky tramvaje**Železo ktoré neustále prúdi**Po nezastaviteľnom páse**Ulic**V kamennom lese ľudí**Na vydláždenej lúke námestia**Katedrála kamenná krava sa pasie**A tvoja bezmocnosť**Do toho hluku denne sa prepadá**S nádejou že tam za poslednou štvrtou**Tak ako roztúžená žena**Čaká ťa zelená záhrada**A začítaný do kamenných**Triptychov vznikajúcich štvrtí**Počúvam lomoz mesta jeho dych**Unikám tichu nehybnosti smrti**Vidiecka moja nátura**Uprostred železného storočia**Pasie si oči na mladučkej slečne**Ako slnečnica vyhúkla za mriežkami**Ktoré môj sen tam búra**Veď milovať je lámať plody večne**A prejsť sa v pomysleni**Po lúkach pomotať sa znova sami**Ba ako roztopašné dieťa dediny**Vybehnúť za ten nachýlený plôtik**Na tyčkách s poroztľkanými mliečnikmi**Nachádzať pre nové zas staré dobré slová**A pestré mliečniky tam poroztľkať znova**(PADO, Juraj. Preludy leta.**Bratislava : Slovenský Spisovateľ, 1974. s. 60 – 61)***Nočný dážd' vo Veľkých Kapušanoch***Doznieva z diaľky dupot sivých stád,**ktoré sem prišli z dolnozemskej puszty.**Ustáva vietor, dažďa verný brat.**Do kukuríc sa spúšťa dáždik hustý.**Orechy, čo tu rastú z hlbok čias,**sú zrazu plné filigránskych bubnov.**Po poliach majú slávny hodokvas**kapustné hlavy. Melódiou sľubnou**cimbaly zunia. Ako riečny breh**uniká život. V takej rušnej noci**Homéra čítam. K brehu nových striech**náhli sa domov z hlbín noci chodci.**Možno im Cigán clivé, piesne hral.**Posledný čardáš na rozlúčku. Zbohom.**Kým ja tu píšem tento madrigal,**melóny zrejú, víno rovné bohom.**Kozonoch vidí, miznúc v lúčinách,**vidiecke mesto z blata postavené.**Na jeho strechy pritisol sa mach.**Milencov tisne letný prival k stene.**Na staré humná plné agátov**tisnú sa bloky, sivé stádo nemé.**Kostoly býci s hlavou rohatou**nechali stopy v cestách čiernej zeme..**Prší a ty sa kryješ pred dažďom,**neznáma žena po včerajšku bledá.**Postojíš, no len chvíľku, pri každom,**kým mesto bučí v nociach, sivá črieda.**Doznieva ešte dupot sivých stád,**ktoré už zašli do mariva puszty.**Ustáva vietor, dažďa verný brat,**a do kukuríc šušťí dáždik hustý.**(PADO, Juraj. Od obzoru po obzor.**Košice : Krajské nakladateľstvo všeobecnej literatúry, 1962. s. 115 – 116)*

RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, Mária

(28. 6. 1905 Vrbica – 5. 8. 1964 Bratislava)

**poetka, prozaička, spisovateľka pre deti,
dramatička a prekladateľka**

Pseudonym: Ivo Medin, Moro, Teta Mariena

Mária Rázusová-Martáková, rodená Petříková, sestra spisovateľa Martina Rázusa, sa narodila vo Vrbici ako najmladšie zo šiestich detí roľníka Martina Rázusa-Capka. Máriin otec sa usiloval zlepšiť finančné podmienky rodiny a zamestnal sa v mikuláskej garbiarni. Matka Mária, rodená Hajdová-Petríková, ostala po smrti manžela na domácnosť sama. Malá Mária odmalička rada čítala. Radosť jej robili najmä časopisy *Dennica*, *Priateľ dietok*, *Živena* a tiež *Noviny mladých*. V rodnej Vrbici vychodila ľudovú školu, neskôr meštiansku školu v Liptovskom Mikuláši a v štúdiu pokračovala na Učiteľskom ústave v Prešove. Tu sa začal intenzívnejšie rozvíjať jej literárny talent. Autorsky sa prejavovala najmä v po-

slednom roku štúdia, keď jej básne uverejnil časopis *Nový rod*. Po ukončení štúdií v roku 1923 sa stala učiteľkou, pôsobila v Dolnom Srní, Bratislave a Martine. Plodnej a sústavnej práci s deťmi sa venovala osem rokov. Záujem o detského čitateľa vyústil do pravidelnej spolupráce s časopisom *Slniečko*, ako aj do vlastnej tvorivej činnosti. Vykonávanie učiteľského povolania Márii komplikovalo reumatické ochorenie. Kvôli silným bolestiam a zhoršenej pohyblivosti bola nútená zo školstva odísť, avšak životný elán ani optimizmus jej nechýbal, a tak bola naďalej literárne aktívna. Pôsobila v Matici Slovenskej, kde redigovala edíciu *Dobré slovo* a neskôr detský časopis *Slniečko*. Jej zdravotný stav sa však tak zhoršil, že v roku 1948 odišla do invalidného dôchodku, no v písaní pokračovala. Posledné roky života strávila v Bratisla-

ve, kam sa v roku 1961 s manželom presťahovali. V roku 1964 jej udelili titul zaslúžilá umelkyňa a krátko na to zomrela. Pochovaná je v rodnej Vrbici.

Básnickou prvotinou autorky je zbierka poézie pre deti *Pestré kvety*. Vydala ju v roku 1932, povzbudená spisovateľkou Hanou Gregorovou. Mária žila v Martine, kde sa vydala za Jána Martáka, filozofa, literárneho historika, prekladateľa a neskoršieho správcu Matice Slovenskej. Po debutovej básnickej zbierke nasledovali ďalšie knižky detskej poézie: *Tri rozprávky z neba*, *Hore grúňom – dolu grúňom*, *Hrdinovia* a *Od jari do zimy*. Deťom predškolského veku aj menším školákom sa i dnes prihovárajú živou rečou a umožňujú rozvíjať fantáziu, obrazotvornosť a kultivovať jazykové prejavy. V 40. rokoch doľahla ťaživosť vojnovnej situácie aj na jej tvorbu. Po knihe *V rozprávkovom svete* sa dočasne vzdialila od kníh pre deti a napísala veršovanú drámu *Jánošík*, ktorá vychádza z ľudovej tradície. Využila v nej silu viazanej reči, príťažlivosť mýtickej postavy a zároveň drámu v prežívaní a v myslí postavy hrdinu, ktorý čelí tragickým rozhodnutiam. Dráme sa venovala aj ako prekladateľka, spolu s manželom Jánom preložila *Cyrana z Bergeracu* Edmunda Rostanda, *Hernani* Victora Huga či hru *Filip II.* Émila Verhaerena. Okrem drámy prekladala aj poéziu a prózu.

TVORBA

Poézia pre deti

- *Pestré kvety* (1932)
- *Tri rozprávky z neba* (1932)
- *Hore grúňom-dolu grúňom* (1934)
- *Hrdinovia* (1935, 2. vydanie vyšlo pod názvom *Stála bitka, stála...*)
- *Od jari do zimy* (1939)
- *Na veselej posiedke, povedačky a vyčítanky* (1946)
- *Plamienička* (1948)
- *Zverinček* (1950)
- *Zatúlané húsa* (1953)

- *Farebná záhradka* (1953)
- *Pieseň o Váhu* (1953)
- *Zvieratká deťom* (1956)
- *Hop, hop na koničku* (1959)
- *Lietajúci kvet, kniha veršov* (1959)

Próza pre deti

- *V rozprávkovom svete* (1941)
- *Prvý venček* (1954)
- *Rozprávky o Jánošíkovi* (1955)
- *Chlapčekovo leto* (1956)
- *Druhý venček* (1957)
- *O medovníkovom domčeku* (1961)
- *Junácka pasovačka* (1962)

Divadelné hry pre deti

- *Spoza rajskej brány* (1935)
- *Gajdoš Filúz* (1946)
- *Medovníkový domček* (1955)
- *Sol' nad zlato* (1963)

Poézia pre dospelých

- *Svetlo nad horami* (1948)
- *Vyznanie* (1956)
- *Pieseň o láske* (1957)

Divadelné hry pre dospelých

- *Jánošík* (1941)

Aktívna bola aj publicisticky, v jej repertoári sa nachádzajú kultúrno-spoločenské črty, úvahy, správy, príležitostne zostavovala v časopisoch portréty spisovateľov a písala články aj polemiky o prekladateľstve a jazyku. Z jej pera sú texty v periodikách *Politika*, *Národné noviny*, *Cirkevné listy*, *Slovensko*, *Živena*, *Matičné čítanie*, *Kultúrny život* či *Slovenské pohľady*. Kontakt s dielom a tvorbou svetových spisovateľov ju podnecoval k vlastnému intímnemu vyznaniu. Zbierky *Svetlo nad horami*, *Vyznanie* a *Pieseň o láske* sú lyrikou pre dospelých. Po vojne sa vráti-

la i k tvorbe pre deti. Vydala poetické knihy *Na veselej posiedke, povedačky a vyčítanky*, *Plamienička*, veršované rozprávky *Zverinček* a *Farebná záhradka*, ktoré sú blízke detskej duši, sociálne ladenú poému *Pieseň o Váhu* a knižky krátkych básní *Zvieratká deťom*, *Hop, hop na koničku* a *Lietajúci kvet*. Paralelne písala pre deti aj prózu: *Prvý venček*, *Rozprávky o Jánošíkovi* či *Chlapčekovo leto*, v ktorej spracovala manželove spomienky na detstvo. Nasledovali knihy s ľudovou tematikou *Druhý venček*, *O medovníkovom domčeku* či *Junácka pasovačka*. Tvorba Má-

rie Rázusovej-Martákovej sa zapísala do dejín slovenskej literatúry a k jej bohatstvu sa v priebehu času zaradili výbery z jej poézie *En-ten tulipán*, *Sedmikráska*, *Jarné vtáča*, ale aj skoršia zbierka *Od jari do zimy*. Spomedzi divadelných hier pre deti sa do pamäti vryli hry *Gajdoš Filúz* a *Medovníkový domček*.

Nad kolískou

Hulički-beli, synček môj biely.
Von plačú sivé nebesá,
a tu ja zmieram bázňou veľkou,
keď nakláňam sa nad postieľkou
a srdce vo mne chveje sa.

Ja čakala som: vyrastieš časom
a do pomoci budeš mi,
bo dary v tebe naskladané
sa rozvíjú stá kvet o Jáne,
keď slnce horí najväčšmi.

No rôčkov málo – a čo sa stalo?
Ležiš! Ach, ležiš – koniec hrám!
Kási zlá moc ťa na smrť bije,
zjedá ti silu, krv ti pije –
a ja sa na to prizerám.

Hajuška-hoja, spi, nádej moja.
Ja držím stráž nad твоjím snom:
budem ti spievať v čistej nôte
o sile, kráse, o dobrote –
o svete novom, radostnom.

Hulički-beli, synček môj biely.
Je noc – no príde skoro deň!
Vzácnny kov sa len v ohni taví;
ty vstaneš, budeš mocný, zdravý,
ja bdiem, ja bdiem – oj, bdiem!

(RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, Mária. *Vyznania*.
Bratislava : Tatran, 1976. s. 52)

Ticho lienka sedí
na pníku,
ustala pre starosť
velikú:
jak po stebkách prechodila,
topánočky potratila,
na každej bol pyštek
jagavý –
ach, už také nik jej
nespraví!

Jeseň, pani bohatá,
farbí stromy do zlata,
premalúva celý sad.
Zletel vietor šiky-miky,
hojdá všetky konáriky,
vraj by stromy zobliecť rád.

Vyhúda im celý čas:
„Ide zima, bude mráz,
pomrznete zaiste!“
Ale strom mu rozosmiaty
ako dáky peniaz zlatý
púšťa len list po liste.

(RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, Mária. *Od jari do zimy*.
Bratislava : Mladé letá, 2000. s. 31, 66)

Topánky

Teší lienku tatko
chrobáčik:
„Netráp sa ty ani
za máčik.
Máš kabátik vyšívavý,
po tri nôžky vo dve strany,
nuž a tie ťa všade
vynesú –
aj keď bosé, zato
dobré sú!“

O deň lienka vstala
zaránky,
no už nehľadala
topánky,
ale s chuťou nôžky bosé
vykúpala v chladnej rose,
nato rozbehla sa
po lístí,
a kde vošky nájde –
očistí.

Žltá jeseň

Na polici v komore
stojí vojsko v pozore
a do okna nakúka...
A to vojsko na parádu,
to sú plody z nášho sadu:
krásne žlté jablká.

Vojde Evka maličká
– v žltých vláskoch mašlička –
vyskočí a povie: „Jaj!
Žltý jačmeň, žlté žitko,
žltá skriňa, žlté sitko
a von žltý celý kraj!“

SOKOLÍK, Andrej

(8. 2. 1849 Partizánska Ľupča – 5. 11. 1912 Budapešť)

kultúrny pracovník, redaktor, pedagóg a publicista

Andrej Sokolík sa narodil na Liptove v Partizánskej Ľupči, kde navštevoval ľudovú školu, a po gymnáziách v Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici a Levoči študoval teológiu v Prešove (1868 – 1871) a na univerzite v Bazileji (1872 – 1873). S mestom Prešov sa spájajú aj jeho literárne začiatky. Písal intímnu poéziu. Spočiatku úľubostnú, neskôršie aj prírodnú lyriku *Pieseňka*, ale v jeho tvorbe z tohto obdobia možno nájsť aj spoločensko-kritické texty *Za bratmi* či básne spirituálneho ladenia *Večer*. Publikoval v almanachoch *Minerva* a *Napred*. Po štúdiách sa na dva roky stal vychovávateľom v rodine statkára F. Jónyho v Levoči (1871 – 1872) a potom pôsobil ako učiteľ na gymnáziu v Revúcej (1873 – 74), v ľudovej škole

v Nemeckej Ľupči (1874 – 1877) a v Martine (1877 – 1907), kde vyučoval aj na priemyselno-učňovskej a nedeľnej škole pre remeselníckych učňov. Bol aktívnym redaktorom. Najprv v spolupráci s A. E. Timkom, neskôr aj samostatne viedol a redigoval mládežnícky časopis *Včelka* (1881 – 1883) a uverejňoval v ňom i svoje texty pre deti. Spolupracoval s mnohými spisovateľmi pre deti a mládež, spomeňme aspoň Adolfa Petra Zátareckého, Ľudovíta Vladimíra Riznera, Ivana Branislava Zocha či Svetozára Hurbana Vajanského. V Sokolíkovom preklade z nemčiny vyšiel román D. Defoa *Robinson Crusoe*. Istý čas zastával aj miesto člena výboru a podpredsedu Slovenského spevokolu, pre ktorý z ruštiny preložil drámu *Román mladej vdovy* M. A. Potehina. V edícii Slovenská knižnica vydal *Povesti Sama Bodického*.

Okolie ho vnímalo ako vynikajúceho pedagóga, predovšetkým vo výučbe slovenského pravopisu. Vo výchovno-vzdelávacej praxi uplatňoval moderné pedagogické metódy a formy. Založil čitateľský kabinet a škol-

skú knižnicu, v ktorej uchovávali 700 kníh. Angažoval sa v spolkovom živote, ešte ako študent v Levoči a najmä v Prešove, kde vo vzdelávacom spolku Kolo zastával funkciu predsedu. Neskôr bol i predsedom učiteľského spolku v Turci. Popri práci písal články o ľudovom školstve a vychovávateľstve, ktoré boli uverejnené v *Národných novinách* či časopise *Dom a škola*. Andrej Sokolík miloval pedagogiku a umenie. Mal cit pre divadlo a dramatické nadanie. Bol ochotníckym hercom, hercom deklamátorom, spevákom a pôsobil aj ako režisér Slovenského spevokolu v Martine (1885 – 1889). Medzitým sa zúčastnil na knižníckom kurze v Budapešti (1900). Zohral významnú úlohu v knižníckych a múzejných dejinách. Stal sa spoluzakladateľom a prvým tajomníkom Muzeálnej slovenskej spoločnosti (MSS), jej kustódom a knihovníkom, ako aj vedúcim Knihupecko-nakladateľského spolku (1885 – 1908). Zaslúžil sa o postavenie Národného domu a prvej budovy Slovenského národného múzea v Martine. Postaral sa o vybudovanie slovenského, českého a maďarského knižného oddielu, usporiadanie archívneho materiálu, kníh, listín a písomností. Skatalogizoval tisícky kníh. Počas svojho knižníckeho pôsobenia spracoval knižnice Chalupku a Škultétyho, zo svojej osobnej knižnice daroval stovky kníh, časopisov a rôznych

iných tlačí. Venoval sa aj vedeniu a redakcii viacerých periodík – redigoval *Sborník MSS* a *Časopis MSS*, kde uverejňoval zápisnice, správy, výkazy, odborné články a informácie spojené s vlastivedným výskumom na Slovensku a spolu s G. Izákom aj časopis *Vesna*. Viedol agendu Muzeálnej slovenskej spoločnosti, staral sa o korešpondenciu a členskú základňu. Pre angažovanosť sa stal nepohodlným, tak ako iní významní dejatelia v slovenských dejinách. Za národnú činnosť bol politicky prenasledovaný a nakoniec, v procese s dvadsiatimi ôsmimi Martinčanmi,

aj odsúdený na 14 dní väzenia. Aktívnym národovcom ostal aj naďalej. Vystúpil proti Apponyiho školským zákonom, podľa ktorých sa na maďarsko-slovenských školách mala slovenčine venovať iba jedna hodina týždenne, inak mala byť vyučovacím jazykom maďarčina. Na protest voči maďarizácii abdikoval zo zamestnania aj z emancipačného hnutia Slovákov (1908). Činorodý život Andreja Sokolíka sa zavŕšil v novembri 1912. Jeho korešpondencia spolu so životopisom a obrazovou dokumentáciou sú uložené v Literárnom archíve Matice Slovenskej.

TVORBA

Poézia

- *Pieseňka, Za bratmi, Večer, Modré očko..., Kde ste uleteli..., Pri mesačiku* (Minerva, 1869)
- *Láska moja, Za bratmi* (Napred, 1871)

Próza

- *Mstiteľ* (Napred, 1871)

Odborné články

- *Ku starožitnostiam* (Sborník MSS, 1896)
- *Konzervovanie starožitností* (Časopis MSS, 1899)

Preklady

- *Robinson Crusoe 1 – 2* (1882)

LÁSKA MOJA . . .

*Láska moja – hviezda moja –
Nešťastnes' mi posvietila,
Keď s' ma miesto po ružovej
Trnistou cestou zvodila . . .*

*Raz som pero vzal do ruky
Abych písal som otcovi. – –
Tu na miesto „otče“ začnem:
„Srdca môjho deva“ – slovy.*

*V zabudnutí list som poslal. –
Prišla odpoveď otcova
Ktorá mi na dušu padla
Čo skala tisíc-centová:*

*„Srdca tvojho dievčina
Nespláca ti lúbošť zlatom:
O peniaze sa pokonaj
S novým tvojim pánom tatom!“*

*Láska moja – zora moja –
Nešťastne mi posvietila.
Keď ma s neblahým posmechom
Kabát založiť nútila!*

(Napred. *Národný zábavník mládeže slovenskej*.
Zost. Koloman Banšell a Pavol Országh.
Liptovský Mikuláš : Spol. Martina Rázusa
v Liptovskom Mikuláši, 2021, s. 68 – 69)

ZA BRATMI

*Keď si večierkom pomýšlam
Na té blažené chvíle,
V ktorých v objeme priateľov
Žilo sa vďačne, mile:
Slza sa mi v oko kradne,
Že vás bratia viacej niet,
Že miesto vás bystrých spevov
Okolo mňa nemý svet!*

*Keď v te strany pozrem večer
Kde sme spolu bývali,
Zdravstvovali veci našej
I žiaľ rovnak prjali:
Zabolí ma duša celá
Že vás bratia viacej niet,
Že miesto vašich srdc verných
Okolo mňa cudzý svet!*

*Stali bratia v jedno „kolo“
S pobratimom pobratím,
V jednom sväzku svorne žili
Nesení citom svätým...
Zašly už té pekné časy
Toho kola viacej niet,
Miesto spolku posvätného
Vidím rôznocitý svet!*

*Darmo „černý dom“ už hľadám
Zamíkla píšťalka jeho,
Hlas jej nevábi k tancu viac
Potomka Premyslovho!
Všetko zašlo; ani mojích
Prechádzok druha viac niet:
Miesto v jasné brata oko
Hladím v pustý, tmavý svet!*

*Kde sú časy keď to znelo:
„Jožko té našské zahraj,
Indulóvy a čardáše
Pre iných si ponechaj!“ ..
Odhral chudák Jožko cigáň,
Slovenských dúm odmrel svet,
A mne srdce bôľom puká,
Že junákov viacej niet!*

*(Napred. Národný zábavník mládeže slovenskej.
Zost. Koloman Banšell a Pavol Országh.
Liptovský Mikuláš : Spol. Martina Rázusa
v Liptovskom Mikuláši, 2021, s. 76 – 77)*

SRNKA, Jozef

(2. 2. 1808 Liptovský Mikuláš
– 1853 Moravița, Rumunsko)

básnik, národný buditeľ, evanjelický kňaz

Vzdelanec a prívrženec slovenského národného hnutia Jozef Srnka vyrástol v remeselnícko-učiteľskej rodine. Jeho sestra Zuzana sa venovala ochotníckemu divadlu, čo mohlo prispieť k autorovmu záujmu o literárne aktivity. Základy vzdelania získal v Liptovskom Mikuláši, potom študoval na evanjelickom lýceu v Kežmarku, kde bol jeho pedagógom Karol Kuzmány. Po prerušení zo sociálnych dôvodov strávil dva roky na gymnáziu v Ožďanoch a v roku 1829 sa vrátil do Kežmarku. O tri roky neskôr nastúpil na štúdium teológie na kolégium v Prešove a univerzitné vzdelanie získaval od roku 1841 v nemeckých mestách Greifswald a Tübingen. Jeho prvým zamestnaním bola práca vychovávateľa v Prešove, neskôr zastával rovnakú pozíciu v Liptovskom Mikuláši. Medzi jeho blízkych priateľov patril Pavol Jozef Šafárik, Jonáš Záborský, Samuel Tomášik, Ľudovít Štúr, ale i Michal Miloslav Hodža, ktorému robil počas krátkeho obdobia pomocní-

ka na fare. Potom si vyskúšal funkciu kaplána v Gelnici, tajomníka superintendenta či administrátora slovenskej evanjelickej cirkvi v Budapešti. Až do svojej tragickej smrti, pri kúpaní sa v rieke Moravița, pracoval ako evanjelický farár v rumunskom Birde.

Srnka patril k popredným osobnostiam slovenského národného obrodzenia na východnom Slovensku. Bol vedúcim predstaviteľom Spoločnosti homiletickej v Prešove. Jej činnosť sa snažil rozšíriť z úzko homiletického zamerania na národné výchovné ciele. Založil *Pamätnicu* spoločnosti a ako jej podpredseda nadviazal početné kontakty so slovenskými študentskými spolkami. Medzi jeho osobitné zásluhy patrí kultúrno-výchovná a kolportérska činnosť, najmä šírenie kníh písaných v slovenskom jazyku v role komisionára Gašpara Fejérpataky-Belopotočského. Zúčastnil sa zakladajúceho zhromaždenia spolku Tatrín a participoval na výzve národovcom. Jeho pôsobenie v Budapešti bolo poznačené spormi s Jánom Kollárom v oblasti národných a náboženských otázok. Počas svojho pobytu v Prešove napísal osem básnických skladieb (napríklad *Hlas šetrnosti a vděčnosti*, *K Liptovu*, *Óda na nádej*). Časť z nich publikoval v kalendároch a almanachoch, väčšina však zostala v podobe rukopisov. Charakterom svojej tvorby patrí Srnka medzi predstaviteľov preromantizmu.

Oda na nádej

*Pohromnou nejeden vichřici, – jenž jemu
Blahost obletavou zkálila, že stavit'
Sladká nádeje, nemoh:
Lítou klétbu valí na tě,
Šalbu, klam, jako on, já na té reptavě –
Hvězde bleskoplná mé duše, ve tmavých
Půtkach – valiti nechci;
Tys' sloup cnosti, žití těcha.
Ač kdos' toužby tiché potrativ – už laje
To: sto byt' bylo tech, v stín co utékli mi:
Nechcem lát; nebo hojnost
Ty vždy máš mně darů skrytých.
Nešťasným hrozila mně kolikrát losem,
Nepřejnost času; pak strasti plná se už
Bouře zdvihala ke mne:
Přišlaš' vždy pookrát ducha,
Živlů když veliká lomcuje žitěli
Moc; bídnik světa si v poustině zoufale
Když stýská zlatolesknou
Tváří svou potěšíš ty ho.*

(CHMELÁROVÁ, Mária. K životu a literárnej činnosti Jozefa Srnku. In. *Nové obzory* 15. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 259)

Reč Jozefa Srnku na prvom zasadnutí prešovskej spoločnosti v školskom roku 1834/1835.

Blážená a požehnaná úsilovnosť mnohých v národu našem zdařilých synů a mužů, záležející v pozdvihování a vzdělávání své řeči, svého národa. Všecko teraz, milí přátelé, zdá se ze sna procitovati. Praví a věrní Slované své práva, svou hodnost, svou národnost, svou řeč mocně zastávají a hájí před nepřátel utoky a uteržkami všelikými. Spisovatelstvo ve všech ohledech a známkách kveté a roste, plody jeho se ze dne na den množí, pak krásy, dokonalosti nabývají. Áno, i z toho, co nám nepřejné byli dávno zakopali časy, mnoho se nám na světlo prodírá. Žáden za jistě národ taková ukrutenství od nepřátel nezakušoval, jaková národ slovanský. Žádná řeč na světě tak tyranských odpůrců neměla, tak nebezpečných překážek terpěti nemusela, tolik drahých kněh a výborných spisů v krutých vojnách, v zežírajících plamenech,

v nepřístupných zříceninách, v hlubokém moři neutratila, jako naše slovanská. Žádnému národu krutí nepřátelé tolik lidu a krajín nezničili jako slovanskému! A předce při vši té tak strašné zhube a nešťastné ztrate národ náš nestal se obětí nepřátelů svých, ani se nezczionárodnil, ani se řečí své vlastní, ani svých zvyků, svých cností nepustil, ale se mocně z pošmourných tech oblaků prodral a zjevil co slunce na obloze opět ve své velikosti, moci a sláve tak, že i cizí národové nad zmužilostí tou a stálostí s podivením hledati musejí. Jeden jeho básníř velmi přiměřeně takto o něm psal:

„Aj, tak přehluboko vtlačila znaky Sláva synům svým,

Místo, že jich vymazat nikde nemůže ni čas!“

Co v nepřejných oněch časích národ náš byl utratil, to se jeho terajší zdařilí synové napelniti, nahraditi všemožne usilují. Za našich časů v celém našem národu začínají se hustě zjevovati krásne zelené ratolesti, budoucnosti to nejutěšenější ovoce slibující. V celem našem

národu začíná se hybati nový život, nová horlivost, na kterou pozorným okem i jiné národy patří, ba snad neza dlouho celý svět patřiti bude, což nový pamatný v dějopisech človenstva způsobiti sľubuje věk. – Či se pravý milovník svého národa nad tám potešiti nemusí? Ba uzavře v sobě svatě, že mu ku té slávě, vzdělanosti a mocnosti i sám, jakým jen slušno způsobem dopomáhati chce. Ale by ste se k tomu, bratři milí, ještě mocněji probuzenými cítili, kdyby ste živý obraz měli všeho, co se i v samé vlasti naší na roli slovanské děje.

(In. SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek II.* Národno-kultúrny a literárny pohyb na východnom Slovensku v období národného obrodzenia. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1970. s. 32 – 33)

STODOLA, Ivan

(10. 3. 1888 Liptovský Mikuláš – 26. 3. 1977 Piešťany)

dramatik, lekár

Pseudonym: Kuvik

Tvorca modernej spoločenskej komédie a inovátor realistickej hry z ľudového prostredia Ivan Stodola sa narodil v rodine garbiarskeho majstra a učiteľky. Základnú školu vychodil v rodisku, v stredoškolských štúdiách pokračoval v Prešove, maturoval v Kežmarku a v rokoch 1906 – 1912 študoval medicínu v Budapešti a Berlíne. V rokoch 1918 – 1934 pracoval ako hlavný župný lekár v Liptovskom Mikuláši, nasledujúce štyri roky sa ujal pozície zdravotníckeho inšpektora Krajinského úradu v Bratislave. Dvojiročné obdobie 1938 – 1939 strávil vo funkcii ministerského radcu na Ministerstve zdravotníctva v Prahe a až do roku 1948 pôsobil ako pracovník Štátneho zdravotníckeho ústavu v Bratislave. An-

gažoval sa aj v oblasti sociálneho lekárstva a zdravotníckej osvety, najmä v Masarykovej lige proti tuberkulóze. Okrem bohatej a kvalitnej dramatickej spisby za sebou zanechal aj popularizačné knihy a početné časopisecké príspevky z oblasti medicíny (napr. *Či sa dajú suchoty liečiť?*, *Zdravotné predpisy na Slovensku*). Bol redaktorom časopisu *Boj o zdravie*. V roku 1951 bol protiprávne zatknutý a väznený komunistickým režimom. Vzápätí ho odsúdili na osem rokov žalára za údajnú sabotáž a na konfiškáciu celého majetku. Podmienečne ho prepustili v roku 1953 po zdĺhavej a krutej vyšetrovacej väzbe, ktorú strávil v mnohých väzniciach v Česku i na Slovensku. Politická perzekúcia Stodolu však pokračovala až do roku 1962. Medzičasom už dramatik dosiahol dôchodkový vek a usadil sa v Piešťanoch, kde napokon v roku 1977 zomrel. O svojich zážitkoch z väzby napísal autobiografickú knihu *Smutné časy, smutný dom*.

Ivan Stodola je jednou z kľúčových osobností slovenskej dramatickej spisby v medzivojnovom období. Pochádzal z rodiny so silnou ochotníckou tradíciou a ako kmeňový autor Slovenského národného divadla v jeho začiatkoch vytvoril základ profesionálnej slovenskej dramatiky a divadelníctva. Jeho spoločenské komédie *Náš pán minister* a *Čaj u pána senátora* sú postavené na slovnej a situačnej komike v duchu ruskej realistickej drámy. Príznačné je brilantné využitie satiry, posun k fraške a karikatúre postáv. Komédia *Jožko Púčik a jeho kariéra* využíva princíp kontrastu a považuje sa za pomyselný vrchol Stodolovej dramatickej produkcie v poprevratovom období. Protagonista hry, drobný úradník, tzv. „blázon pravdy a spravodlivosti“ je konfrontovaný s dravosťou a pokrytečnosťou okolia, ktorú reprezentuje úradník s príznačným menom Rohatý. Jožko Púčik je prostáčik, veľké dieťa a ideálny kandidát na mocenské manipulovanie. Stodola si na konto pripísal množstvo ďalších komédií, v ktorých na znepokojivé spoločenské javy reaguje iróniou, satirou a miestami účinnou alegóriou. Patria medzi ne *Mravci a svrčkovia*, *Keď jubilant plače*, *Veľkomožní páni* či hra *Cigánčica*, ktorú možno chápať ako alúziu na rasové zákony. Spisovateľ vo veľkej miere pozdvihol a inovoval aj žáner historickej hry. Na

základe jeho historickej drámy *Kráľ Svätopluk* s námetom z obdobia Veľkej Moravy vytvoril Eugen Suchoň rovnomennú operu. Hra *Marína Havranová* tematicky čerpá z revolučných rokov 1848 – 1849, pre text *Básnik a smrť* si za námet zasa zvolil udalosti Slovenského národného povstania. Historickému žánru sa Stodola venoval aj v hrách *Ján Pankrác* či *Pre sto toliarov*. Spoločenská dráma *Belasý encián* je vybudovaná na princípe „divadla v divadle“. Tesne po nej spisovateľ napísal jednu zo svojich najúspešnejších hier *Bačova žena*, ktorá sa dodnes teší veľkej popularite. Na jej motívy vznikol celovečerný film v réžii autorskej dvojice Martin Frič a Paľo Bielik *Varúj...!* Napísať jej text vraj dramatikovi trvalo len týždeň a jeho zámerom bolo priviesť mestské obecnstvo k dedinskej tematike. Námetom hry so silným dostredivým charakterom je návrat údajne mŕtveho muža z Ameriky. Trojuholník vzťahov (navrátiliec Ondrej – Eva – jej nový manžel Mišo) sa rieši smrťou Evy a víťazstvom materinského princípu nad ženským. Stodola uplatňuje motívy dvojníctva a straty pamäti. Inšpiráciu čerpá z antickej dramatickej tradície aj od ruského dramatika A. P. Čechova. Hra je pozoruhodná využitím nového typu javiskového prehovoru, lyrizujúcimi prírodnými motívami, monumentalizáciou postáv

TVORBA - výber

Divadelné hry

- *Voľby* (1926)
- *Daňové pokonávanie* (1926)
- *Náš pán minister* (1926)
- *Belasý encián* (1928)
- *Bačova žena* (1928)
- *Čaj u pána senátora* (1929)
- *Kráľ Svätopluk* (1931)
- *Jožko Púčik a jeho kariéra* (1931)
- *Cigánča* (1933)
- *Bankinghouse Khuvich and Comp.* (1935)
- *Veľkomožní páni* (1938)
- *Marína Havranová* (1941)

- *Keď jubilant plače* (1941)
- *Mravci a svrčkovia* (1943)
- *Komédia* (1944)
- *Básnik a smrť* (1946)
- *Ján Pankrác* (1948)
- *Pre sto toliarov* (1958)

Memoárové a autobiografické diela

- *Bolo, ako bolo* (1947)
- *Náš strýko Aurel* (1968)
- *Smutné časy, smutný dom* (1969)
- *Z každého rožka troška* (1972)
- *V šľapajach Hippokrata* (1977)

a precízne premysleným symbolickým významom detailov. Dielo Ivana Stodolu predstavuje plynulý prechod od ochotníckeho divadla a realistickej tradície k modernej dramatike. Jeho hry vyšli súborne v troch zväzkoch pod názvom *Divadelné hry*. Bol takisto autorom memoárov a autobiografických prác *Bolo, ako bolo*, *Náš strýko Aurel*, *Z každého rožka troška* alebo *V Šľapajach Hippokrata*.

Jožko Púčik a jeho kariéra

Vo väzení

Púčik, vyšetrujúci sudca, dozorca

DOZORCA: Obžalovaný Púčik, máte návštevu. Prišiel pán vyšetrujúci sudca.

SUDCA: Pán Púčik, dobrý deň. Som vyšetrujúci sudca, dostal som na starosti váš prípad.

PÚČIK: Nech sa páči, sadnite si.

SUDCA: Ďakujem. Pán Púčik, podrobne som sa oboznámil s vaším prípadom a niečo vám poviem. Mal som toho tento rok už dosť. Vybavil som, pán Púčik, niekoľko, niekoľko káuz.

Už som aj celkom unavený, hlavne psychicky. Viete, moja profesia je náročná, je to poslanie, slúžiť spravodlivosti, nemyslíte si. A tak sa celkom oprávnené teším na takú riadnu zdravotnú dovolenku. Ešte neviem kde, manželka to vyberá. Chceme využiť last minute a chceme aby tam bolo teplo a more. Teda hlavne ja to chcem. Púčík, to sú dve veci, ktoré chcem – slnko a more. Pán Púčík, ja som bol už všade. Povedzte hocijakú destináciu a ja som tam bol. Ale musí tam byť more. Moja žena má rada pamiatky, chrámy, katedrály, rozumiete. Ja na to moc nie som. Ja mám rád slnko, pláž a more. Nie, schválne, povedzte hocijaké miesto a ja vám poviem, že som tam bol. Áno, sú ešte nejaké ostrovy na južnej pologuli, kde sme neboli, ale my to s manželkou doženieme, to si píšete. Keď ona by stále len tie pamiatky. Len v Ríme bola štyrikrát, pochopiteľne sama, mňa by tam nedostali. Taká katedrála, hentaká katedrála, na to ja nie som. Ja len to more... No ale ja rozprávam a vy mlčíte, pán Púčík. Tak ako, zobrali ste tie peniaze, alebo nie? Priznajte sa, ulaví sa vám. A ja pôjdem na tú dovolenku. No, pán Púčík...

PÚČIK: Pán sudca, ja som žiadne peniaze neukradol.

SUDCA: Nie? Dobre. Tak ja prídem zase zajtra. Urobíme rekonštrukciu, dáme to dokopy, uzavrieme a ja pôjdem na tú dovolenku. Dúfam, že manželka niečo súce vyberie. No tak sa majte, pán Púčík.

PÚČIK: Dovidenia, pán Sudca.

Vo väzení

Púčík, MUDr. Pick

LEKÁR: Pán Púčík, dobrý deň. Som doktor Pick, súdny lekár. Ako sa máte, pán Púčík? Vyzeráte veľmi dobre.

PÚČIK: Ó, ďakujem, pán doktor, celkom to ujde.

LEKÁR: Otvorte ústa a vyplazte jazyk, pán Púčík. Dobre. Teraz sa predkloňte. Dobre. Zhlboka dýchajte, nedýchať. V poriadku. Spávate dobre, pán Púčík?

PÚČIK: Nestážujem si.

LEKÁR: A čo sny, mávate sny, pán Púčík?

PÚČIK: Áno, sníva sa mi občas.

LEKÁR: A o čom sa vám sníva?

PÚČIK: No, že som v práci, o kolegoch, alebo že som doma. Bývam so sestrou a s jej deťmi, tak s nimi sa mi občas sníva.

LEKÁR: Dobre, pán Púčík a teraz vyjadrite stupeň vašej nálady. Jednotka je nešťastný, desiatka je šťastný.

PÚČIK: Tak 7 – 8.

LEKÁR: Výborne, Pán Púčík, s vami sa dobre spolupracuje. Nachádzali sa vo vašej rodine vrahovia, zlodeji alebo iní zločinci?

PÚČIK: Nie, nikdy.

LEKÁR: Niekedy, napríklad v detstve ste trápil zvieratá?

PÚČIK: Ja, pán doktor nikdy.

LEKÁR: Často klamete?

PÚČIK: Nikdy.

LEKÁR: Pijete alkohol?

PÚČIK: Občas si dám pohár vína.

LEKÁR: Ako často?

PÚČIK: Raz, dva krát za týždeň.

LEKÁR: Dobre, pán Púčík. Teraz povedzte rýchlo: hypokampelefantekamelos.

PÚČIK: Hypokampelefantekamelos.

LEKÁR: Hlavnú rolu lorda Rolfa hral Vladimír Leraus.

PÚČIK: Hlavnú rolu lorda Rolfa hral Vladimír Leraus.

LEKÁR: Zopakujte po mne tieto čísla: 7, 5, 4, 9, 3, 1

PÚČIK: 7, 5, 4, 9, 3, 1

LEKÁR: Ukradli ste tie peniaze?

PÚČIK: Nie.

LEKÁR: No dobre, výborne, pán Púčík, tak to by sme mali. Ešte prídem, zatiaľ sa majte dobre, pán Púčík.

PÚČIK: Dovidenia, pán doktor.

(STODOLA, Ivan. *Súborné dramatické dielo. III.* zväzok. Bratislava : Divadelný ústav, 2010. s. 109)

TEREN, Ivan

(31. 8. 1921 Slatina nad Bebravou – 15. 5. 2010 Bratislava)

básnik, prozaik, dramatik, scenárista

V ýznamný slovenský filmový a televízny režisér a básnik Ivan Teren sa narodil v dedinke Slatina nad Bebravou. V rokoch 1934 – 1936 študoval na gymnáziu v Trenčíne a nasledujúcich šesť rokov strávil na gymnáziu v Prešove, kde aj zmaturoval. Následne sa zapísal na odbor filozofia a slovenčina na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, ktorý úspešne absolvoval v roku 1948. Počas Slovenského národného povstania sa angažoval v Slobodnom slovenskom vysielaní v Banskej Bystrici ako hlásateľ, redaktor a režisér. Podieľal sa aj na redigovaní partizánskych novín *Morho!*. V roku 1945 sa zamestnal ako literárny referent a vedúci slovesného odboru Československého rozhlasu v Košiciach. V Slo-

venskom národnom divadle v Bratislave sa v rokoch 1946 – 1952 ujal funkcie herca a dramaturga, počas nasledujúcich troch rokov bol aj jeho riaditeľom. Pracoval ako šéfrežisér Československého rozhlasu v Bratislave. Umelecky sa profiloval v programoch literárno-dramatického vysielania v rozhlase, kde režíroval relácie o poézii, literárne pásma, rozhlasové hry a úpravy divadelných hier (napr. *Herodes a Herodias*, *Hernani*, *Krvavá svadba*, *Čajka*, *Idiot*, *Puškin*, *Manon Lescaut*, *Kde hvádzajú drozdy* alebo *Hráč*). V Československej televízii pôsobil takmer dvadsať rokov ako režisér a šéf umeleckých programov. Viedol útvary Televíznej filmovej tvorby, ktorý po roku 1968 zanikol pod vplyvom normalizačnej vlny. S jeho menom sa spája vyše sto televíznych programov, z ktorých mnohé tvorili ťažisko slávnych bratislavských pondelkov. Medzi jeho najvýznamnejšie televízne inscenácie patria *Dom Bernardy Alby*, *Banokrot*, *Objav v lese*, *Ruže a sneh*, aj televízne filmy *Prelom*, *Čierny slnovrat*, *Puto najsilnejšie*.

Terenove autorské literárne začiatky sa viažu k zborníku prešovských študentov *Mlad'*. Svoje príspevky publikoval aj v časopisoch *Nový rod*, *Tvorba* a *Elán*. Niekoľko jeho odbojových básní uverejnili Clementisove londýnske *Nové časy*. V zbierke *Rozstrieľané mesto* spracoval tematiku vojny. Napísal scenár folklórneho divadelného pásma *Rok na dedine*, ktoré následne poslúžilo ako predloha celovečerného rovnomeného filmu. Zaslúžil sa o televíznu podobu viacerých počínov slovenskej literatúry: Ondrejovovho *Jerguša Lapina*, Jonášovho *Jedenásteho prikázania*, Mináčovho románu *Smrť chodí po horách a i*. Redigoval programový bulletin *Javisko*, vydal antológiu *Svetové rozhlasové hry* a *Televízne hry*. Za celoživotné dielo získal v roku 2007 filmovú cenu Igric. Zomrel v Bratislave vo veku nedožitých 89 rokov.

TVORBA

Poézia

- *Rozstrieľané mesto* (1946)

Melanchólia

*To ticho valí sa po listoch zmrznutých
Po listoch bez tvaru do srdca bez vône*

*Nescelie radosť tá Nezmení ich tvoj dych
Sú chvíle ničie jak prosby nezlomné*

*Kojíš sa úsmevom pozdravov mesačna
Sneh topí dúha snov farbená do biela*

*Nezbudlo z cesty nič len kotva oblačná
Len stopa krásy tej čo krajom letela*

Márne

*Tak daromne som nič dosiaľ nemiloval
Ako tie cesty zablatené
Tiene plotov*

Jedle

Čas ...

Márne

*Tá nepríde už nikdy
A nikdy nebudú už bozky navrátené
Vietor jej lásku do hviezd schoval*

Úsmev

*Chráňte ho v bezpečí
Nad všetky veci sveta
Je jediný a môj
A mal som ho tak málo*

Ožel'te všetko čo sa stalo

*Lež úsmev varujte
Jediný je čistý
V doznení pádu
Pevná istota
Ruku mu darujte
On vody zrady čistí
Nájdete v ňom radu
S ním mizne clivota*

Ožel'te všetko čo sa stalo

*Chráňte ho v bezpečí
Nad všetky veci sveta
Je jediný a môj
A mal som ho tak málo*

(TEREN, Ivan. *Rozstrieľané mesto a iné básne*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1980. s. 51, 52, 79)

VANSA, Ján

(21. 6. 1846 Tisovec-Rimavská Píla
– 22. 6. 1922 Banská Bystrica)

básnik, publicista, evanjelický kňaz, ľudovýchovný pracovník

Pseudonym: Miloslavín, Mlvin

Manžel slovenskej spisovateľky a aktivistky ženského hnutia Živena Terézie Vansovej sa narodil v učiteľskej rodine s ôsmimi deťmi. Základné vzdelanie získal od otca, gymnázium absolvoval v Rimavskej Sobote a v Levoči, kde v roku 1867 zmaturoval. Nastúpil na štúdium evanjelickej teológie v Prešove a v roku 1870 bol prijatý na univerzitu v Lipsku. Kňazskú vysviacku prijal v roku 1872 a počas nasledujúcich rokov bol evanjelickým farárom a učiteľom v Plavnici, Lomničke a Rimavskej Píle. V roku 1875 sa oženil s Teréziou Medveckou. Traumatickou udalosťou v jeho živote bolo zatknutie uhorskými vládnymi orgánmi dňa 1. 8. 1914. Vansa bol následne vypočúvaný a väznený, medzi rokmi 1914

– 1918 sa nachádzal pod policajným dozorom. Po skončení 1. svetovej vojny krátko pôsobil na banskobystrickom dievčenskom reálnom gymnázium a v rokoch 1919 – 1922 pomáhal manželke s administráciou a redigovaním časopisu *Slovenská žena*. Ich syn Ľudovít zomrel ako päťročný a aj Vansova smrť bola tragickou udalosťou, svoj život dobrovoľne ukončil utopením.

Svoje literárne ambície začal spisovateľ naplňať už počas strednej školy. V roku 1864 sa stal spoluzakladateľom a prispievateľom rukopisného časopisu *Vesna*. V rukopisnom študentskom zábavníku *Napred* publikoval svoje básne, prózy a preklady. V poézii sa inšpiroval ľudovou piesňovou tvorbou, ale presadil sa najmä postromantickými spoločenskými a historickými poviedkami. Časopis mal pokračovanie v almanachu *Napred*, v ktorom Pavol Országh Hviezdoslav a Koloman Banšell po rakúsko-maďarskom vy-

rovnání predstavili novú umeleckú metódu a program demokratickeho života. Neskôr písal len sporadicky lyrické básne a poéziu s náboženskou tematikou. Vansa vystupoval aj pod pseudonymom Miloslavín a Mlvin. Bol známy najmä ako vynikajúci kazateľ, autor príležitostných rečí a úvah. Niektoré texty uverejnil v časopisoch *Cirkevné listy*, *Evanjelický kazateľ*, *Stráž na Sione* a *Svědectví víry*. Bol výrazne ľudovýchovne činný, venoval sa včelárstvu, pomológii a propagoval hospodárske, potravné a úverové družstvá. Článkami o problematike pestovania a chovania prispel do *Národných novín*, *Hronských novín* a *Obzoru*. Možno mu pripísať zásluhu na šírení slovenských kníh a časopisov. Hral aj ochotnícke divadlo v Tisovci a radil sa k členom pražského spolku Detvan.

Nevíte, čiho jste vy ducha!

A predsa, vidíte, duch Nového zákona je iný, než duch starého. Dietky Nového zákona nemajú práva odvolávať sa na Starý zákon, aby sa pomstili.

Keď za času reformácie zbúrili sa sedliaci naproti pánom a začali rabať zámky a kláštory, tu povstal Luther mocne proti nim a ostrými slovami karhal ich, poukazujúc na to, že nemajú práva odvolávať sa na Izraelských v Starom zákone, ktorí vyhubili Amalekitov.

A prečo Pán Ježiš neučinil v tomto páde so Samaritány, ako to učinil Eliáš? Prečo nenecháva v platnosti odvolanie sa na Starý zákon?

Bola by to bývala osobná pomsta, splnutie hriechnej náruživosti, keby Pán Ježiš dľa spôsobu Eliáša bol dovolil učedníkom, zkažiť mesto samaritánske. To Ježiš nechcel, a nesmie to chcieť žiadať verný učedník jeho.

To sa učíme z tohto príkladu. Všetko má svoj čas. I Nový zákon zná hnev a súdy Božie. Ale hovorí: mně pomsta, já odplatím, praví Pán. Učí nás tu náš nebeský učiteľ, že áno máme horliť pre vec Božiu, ale nikdy nemáme pomstiť sa pre vec alebo slávu vlastnú.

Bolestne sa dotkla srdca Pána Ježiša táto pomstychtivosť jeho učedníkov. Pravda, oni dobre myslia so svojim Pánom, a nabadajú, akú bolesť mu spôsobia tým, že o ňom takú pomstychtivosť predpokladajú. Oni chcú stretať tú nepravosť, ktorá sa stala ich Pánovi i jim samým. Je to hnev planúcej lásky, keď sa krivda deje nášmu miláčku. Tak hľa, vidíte, i tí najlepší a najšlachetnejší ľudia dajú sa strhnúť často náruživosťou a zachvátiť hriechnej vášni.

Tu treba byť na strážii, bdieť a modliť sa, aby sme nevošli v pokušenie, aby sme nikdy nezapomínali, čiho sme ducha.

Pobaltickí Slovania v dávnovekosti zdráhali sa prijať kresťanskú vieru, lebo nemeckí kresťanskí kňazia mečom a ohňom im ju vnucovali, násilne ich pohanské chrámy a bohov borili. Keď ale k našim predkom prišli nábožní mužovia, Cyril a Method, a s láskou a trpelivosťou, v materinskej reči jim kázali evanjelium, tu oni vďačne a ochotne prijali kresťanské náboženstvo.

I cirkev r. katolícka zabudla, čiho je ducha, keď stavala ohnivé hranice pre Husa a iných verných hlásateľov čistého evanjelia.

Nuž tedy vo všetkom našom konaní, i v boji náboženskom a národnom, nech nás vždy vedie duch Kristov, duch lásky a kresťanskej snášanlivosti. Nebo „ovoce ducha záleží ve vsi dobrotě a spravedlivosti a v pravdě.“ (Ef. 5, 9.)

Dľa Dr. Zimmermanna:

J. Vansa.

(In. *Církevné listy* : časopis venovaný záujmom cirkve evanjelickej a. v. Roč. 17, č. 10 (1903), s. 298-300)

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

SPOLOČNÉ

Antológie, encyklopédie, lexikóny, slovníky, monografie

- » *Ako soľ. Zborník umeleckej literárnej tvorby prešovských autorov.* Zost. Ingrid Lukáčová. [Bratislava] : Spolok slovenských spisovateľov, 2019. 127 s.
- » *Antológia realistickej literatúry : druhá polovica 19. a začiatok 20. storočia.* Ed. Pavol Petrus. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983. 319 s.
- » *Antológia slovenskej literatúry : od najstarších čias až po súčasnosť.* Ed. Jozef Varga-Gbelský, Ladislav Čáni. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004. 527 s.
- » *Antológia slovenskej literatúry v období klasicizmu a romantizmu.* Ed. Edmund Hleba. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989. 329 s.
- » *Antológia slovenskej literatúry 20. storočia.* Ed. Zdeno Kasáč. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 358 s.
- » *Antológia staršej slovenskej literatúry.* Ed. Ján Mišianik. Bratislava : Veda, 1981. 849 s.
- » BARTUNEK, Anton. *Osobnosti slovenského lekárnictva.* Martin : Osveta, 2001. 207 s.
- » BELLUŠ, Imrich. *Školský lexikón slovenských spisovateľov.* Bratislava : Príroda, 2010. 288 s.
- » *Biografický lexikón Slovenska. I. A-B.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2002. 638 s.
- » *Biografický lexikón Slovenska. II. C-F.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2004. 696 s.
- » *Biografický lexikón Slovenska. III. G-H.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2007. 739 s.
- » *Biografický lexikón Slovenska. IV. CH-KI.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2010. 587 s.
- » *Biografický lexikón Slovenska. V. Km-L.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2013. 852 s.
- » *Biografický lexikón Slovenska. VI. M-N.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2017. 795 s.
- » *Biografický lexikón Slovenska. VII. O-Q.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2020. 852 s.
- » *Dejatelía východného Slovenska: biobibliografia. I. diel A-K.* Ed. Ľubica Poklembová a kol. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2016. 736 s.
- » *Dejatelía východného Slovenska: biobibliografia. II. diel L-Ž.* Ed. Ľubica Poklembová a kol. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2021. 640 s.
- » DERFIŇÁK, Patrik - PEKÁR, Martin. *Osobnosti Šariša I.* Prešov : Prešovská univerzita. 115 s.
- » *Diela ukrajinských spisovateľov Slovenska.* Ed. Zuzana Džupinková. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2011. 199 s.
- » *Encyclopedia of Rusyn History and Culture.* Eds. Paul Robert Magocsi a Ivan Pop. Toronto Buffalo London : University of Toronto Press, 2005. 520 s.
- » *Encyklopédia slovenských spisovateľov : A - O. Zv. 1.* Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava : Obzor, 1984. 483 s.
- » *Encyklopédia slovenských spisovateľov : P - Ž. Zv. 2.* Ed. Karol Rosenbaum. Bratislava : Obzor, 1984. 536 s.
- » *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. 1.* A-L. Pavel Uhorskai a kol. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997. 172 s.
- » *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. 2.* M-Z. Pavel Uhorskai a kol. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997. 169 s.
- » HLEBA, Edmund. *Prešov a jeho osobnosti.* Prešov : Universum, 1997. 184 s.
- » KONEČNÝ, Stanislav. *Náčrt dejín karpatských Rusínov.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2015. 226 s.
- » *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska.* Ed. Július Pašteka. Bratislava : Lúč, 2000. 852 s.
- » *Lexikón Košičanov 1848 – 1938. I. diel, A – I.* Eds. Ján Gašpar, Eleonóra Blašková, Mária Mihóková. Košice : Equilibria, 2014. 484 s.
- » *Lexikón slovenských žien.* Eds. Ľudmila Ďuranová, Anna Šourková, Alena Táborecká. Martin : Slovenská národná knižnica, 2003. 288 s.
- » MAKARA Sergej - ROMAN Michal. *Slovník ukrajinských spisovateľov Slovenska.* Poniky : Partner, 2010. 140 s.
- » MIHÓKOVÁ, Mária. *Slovník košických osobností 1848 – 1919.* Košice : ŠVK, 1995. 532 s.
- » MIKULA, Valér. *Slovník slovenských spisovateľov.* Bratislava : Kalligram, 2005. 656 s.
- » *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. - prvej polovice 20. storočia :* multimediálny slovník. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006.

- » PETRANSKÁ, Darina – SIVANIČOVÁ, Andrea. *Objavovanie Prešova III*. Prešov : Adin, 2015. 165 s.
 - » PETRANSKÁ, Darina – SIVANIČOVÁ, Andrea. *Objavovanie Prešova IV*. Prešov : Adin, 2017. 183 s.
 - » PETRANSKÁ, Darina – SIVANIČOVÁ, Andrea. *Objavovanie Prešova V*. Prešov : Adin, 2019. 182 s.
 - » PETRAŠKO, Ľudovít. *Hlasy mesta. Literárna čítanka o Prešove*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2015. 231 s.
 - » *Portréty spisovateľov východoslovenského regiónu*. Eds. Marta Germušková, Martina Petriková. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2013. 159 s.
 - » *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967. 364 s.
 - » *Ráno pod Karpatami : výbor z poezie a prózy ukrajinských spisovateľů východního Slovenska od roku 1945* : zborník. Praha : Československý spisovatel, 1983. 287 s.
 - » ROMAN, Michal. *Literaturní portréty ukrajinských spisovatelů Čechoslovačtiny*. Prešov : KSUT, 1989. 155 s.
 - » SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek I. Národno-kultúrny a literárny pohyb na východnom Slovensku v období národného obrodzenia*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1970. 346 s.
 - » SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek II. Národno-kultúrny a literárny pohyb na východnom Slovensku v období národného obrodzenia*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1970. 613 s.
 - » SEDLÁK, Imrich. *V letokruhoch národa*. Martin : Matica slovenská, 1997. 255 s.
 - » SEDLÁK, Imrich. *Východné Slovensko v letokruhoch národa*. Martin : Matica slovenská, 2012. 870 s.
 - » *Slovenský biografický slovník : od roku 833 do roku 1990. Zv. I., A-D*. Ed. Štefan, Valentovič a kol. Martin : Matica slovenská, 1986. 539 s.
 - » *Slovenský biografický slovník : od roku 833 do roku 1990. Zv. II., E-J*. Ed. Štefan, Valentovič a kol. Martin : Matica slovenská, 1987. 589 s.
 - » *Slovenský biografický slovník : od roku 833 do roku 1990. Zv. III., K-L*. Ed. Štefan, Valentovič a kol. Martin : Matica slovenská, 1989. 447 s.
 - » *Slovenský biografický slovník : od roku 833 do roku 1990. Zv. IV., M-Q*. Ed. Augustín Maťovčík a kol. Martin : Matica slovenská, 1990. 562 s.
 - » *Slovenský biografický slovník : od roku 833 do roku 1990. Zv. V., R-Š*. Ed. Augustín Maťovčík a kol. Martin : Matica slovenská, 1992. 559 s.
 - » *Slovenský biografický slovník : od roku 833 do roku 1990. Zv. VI., T-Ž*. Ed. Augustín Maťovčík a kol. Martin : Matica slovenská, 1994. 659 s.
 - » *Slovník českých spisovatelů*. Ed. Věra Menclová. Praha : Libri, 2000. 743 s.
 - » *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Ed. Augustín Maťovčík a kol. Bratislava : Literárne informačné centrum, Martin : Slovenská národná knižnica, 2008. 576 s.
 - » *Srdce ako slnce : antológia poézie básnikov ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982. 124 s.
 - » *V boji za slobodu : Protifašistický odboj v prešovskom regióne v rokoch 1939 – 1945*. Zost. Ján Krajkovič, Jozef Čorba, Peter Švorc. UNIVERSUM : Prešov, 2019. 233 s.
 - » *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva. 1. Stredovek*. Ed. Jozef Minárik. Bratislava : Slovenský Tatran, 1997. 153 s.
 - » *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva. 2. Renesancia a humanizmus*. Ed. Jozef Minárik. Bratislava : Slovenský Tatran, 1997. 486 s.
 - » *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva. 3. Barok : Poézia*. Ed. Jozef Minárik. Bratislava : Slovenský Tatran, 1997. 401 s.
 - » *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva. 3. Barok : Próza*. Ed. Jozef Minárik. Bratislava : Slovenský Tatran, 1997. 449 s.
- Online zdroje**
- » <https://aleph.nkp.cz> (Národní knihovna Praha)
 - » <https://beliana.sav.sk>
 - » <https://chamo.kis3g.sk> (Slovenská národná knižnica Martin)
 - » <http://dejiny.unipo.sk>
 - » <https://dikda.snk.sk>
 - » <http://dominikani.sk>
 - » <http://ff.unipo.sk/osobnosti/>
 - » <http://forumhistoriae.sk>
 - » <https://korzar.sme.sk>
 - » <https://matica.sk/category/osobnosti>
 - » <http://nasaadvokacia.sk>
 - » <https://svkk.sk> (Štátna vedecká knižnica Košice)
 - » <https://svkpo.sk> (Štátna vedecká knižnica Prešov)
 - » <https://litcentrum.sk>
 - » <https://osobnosti.sk>
 - » <https://rusyn.sk>
 - » <https://ulib.sk> (Univerzitná knižnica Bratislava)
 - » <https://viaf.org> (Virtual International Authority File)
 - » <https://wikipedia.org>
- OSTATNÉ ZDROJE - RODISKO**
Monografie, periodiká, zborníky a iné
- » BARICA, Ján. Soľ poznania. In. *Literárny týždenník*, 1990, č. 48, s. 1 a 11.
 - » BORODÁČ, Janko. *Spomienky*. Martin : Národné divadelné centrum, 1995. 344 s.

- » DERFIŇÁK, Patrik. Hasiči medzi kulisami : na javisku vystúpili aj tri odvážne dievčatá z lepšej spoločnosti. In. *Prešovský večerník*. Roč. XXI, č. 4874 (18. februára 2010), s. 6.
- » DROBNIAK, Gabriel. *ThDr. Ján Andraščík*. Kapušany : Ing. Štefánia Beňová – Bens, 2003. 106 s.
- » FELBER, Stanislav. *Ján Bayer, slovenský baconista XVII. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1953. 136 s.
- » HAJDUKOVÁ, Terézia. *Literát a národný buditeľ Ján Andraščík, 6. 8. 1799 - 24. 12. 1853: personálna bibliografia*. Prešov : Kniznica P. O. Hviezdoslava, 2004. 26 s.
- » HAMVAS, Béla. *Unicornus* a iné eseje. Bratislava : Marenčin, PT, 2019. 234 s.
- » IŽARIK, Bartolomej. Sledoval ho tajný agent. In. *Prešovský večerník*, roč. VIII, č. 142 (29.7.1997), s. 5.
- » JURÁŇOVÁ, Jana. *Mojich 7 životov. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou*. Bratislava : Aspekt, 2012. 424 s.
- » KALINA, Ján. *Tisíc a jeden vtíp po 50 rokoch*. Bratislava : Slovart, 2019. 488 s.
- » MIŠÁK, Peter. Slovo v dozrievaní. In. Holbová, Elena. *Námesačný vzdych*. Žilina : Knížne centrum, 1997. 62 s.
- » MUŠINKA, Alexander. *Elena Lacková I*. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2020. 223s.
- Online zdroje**
- » BABOTOVÁ, Ľubica. *Prešovčan o. Sebastián Stefan Sabol osbm – ukrajinský básnik a historik gréckokatolíckej cirkvi*. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova7/subor/Babotova.pdf>
- » DERFIŇÁK, Patrik. *Herec, dramatik, spisovateľ Árpád Gabányi, zabudnutá osobnosť uhorskej kultúry*. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Steflova1/subor/Derfinak.pdf>
- » Béla Hamvas. Dostupné na: <https://hamvasbela.org>
- » JURÍČKOVÁ, Valéria. *Sabol, Štefan Sebastián, OSBM*. In. E-ZINE Prešovskej eparchie. Dostupné na: <http://www.zoe>.
- » *?osobnosti&meno=SABOL%2C+%8Atefan+Sebasti%20%2C+OSBM*
- » *Pred 90 rokmi sa narodil známy novinár Yehuda Lahav*. Dostupné na: <https://www.teraz.sk/zahranicie/pred-90-rokmi-sa-narodil-znamy-novinar/440935-clanok.html>
- » PAŠTÉKOVÁ, Jelena. *Laholov príbeh s tajomstvom*. Dostupné na: <https://zurnal.pavda.sk/esej/clanok/458551-laholov-pribeh-s-tajomstvom/>
- » *Emil Tréval/Václav Walter*. Dostupné na: <https://klub-literatury-praha.webnode.cz/ze-sveta-literatury/emil-treval-vaclav-walter/>
- OSTATNÉ ZDROJE – PRIESEČNÍK ŽIVOTA Monografie, periodiká, zborníky a iné**
- » BARTUNEK, Anton. *Život a dielo lekárnik Jána Webera (1612 – 1684)*. Martin : Osveta, 1984. 110 s.
- » BEŇKO, Kamil a kol. „*Ludu verný som bol...*“ – 200. výročie narodenia Alexandra Pavloviča. Svidník : Podduklianska knižnica vo Svidníku, 2019. 82 s.
- » BEŇOVSKÝ, Jozef. Ján Kostra. In. *Knížnica*, roč. 11, č. 11 – 12 (2010), s. 87 – 91.
- » BISSOVÁ, Eva. *Synok pid lelečym gnizdom*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993. 159 s.
- » BOHÚŇ, Emo. *Zaprášené histórie*. Bratislava : Ikar, 2002. 214 s.
- » BRINDOVÁ, Alena. *Oskar Šalko : Biblioleták*. Prešov : Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove, 2022.
- » Cesta ku koreňom : Oskar Šalko prostredníctvom poézie a prózy ponúka lásku, krásu a kus srdca. In. *Prešovský večerník*. Roč. XIX., č. 4590 (10.12.2008), s. 6.
- » Človek ako tajomstvo : Hovoríme s literárnym vedcom Andrejom Červenákom. In. *Knížná revue*, roč. 9, č. 16 – 17, s.20.
- » DOBOŠ, Štefan. *Julij Ivanovič Stavrovskij-Popradov : očerk žyni i tvorčestva*. Prešov : SPN, 1975. 160s.
- » *Eliáš Galajda - ukrajinský básnik a prekladateľ : (život a dielo)*. Ed. Mária Nachajová. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2012. 169 s.
- » GREGOROVÁ, Hana. *Slovenka pri knihe*. Bratislava : ASPEKT, 2007. 263 s.
- » HALGAŠOVÁ, Anna. *Stružnickými pišnykami*. Prešov : Rusínska obroda, 1993. 202 s.
- » HIMIČ, Peter. *Divadelný život Prešova. Od počiatkov do polovice 20. storočia*. Bratislava : Slovenské divadlo, 2014. 283 s.
- » *Ivan Macinský – ukrajinský básnik, prekladateľ a slovensko-ukrajinské literárne vzťahy*. Ed. Mária Nachajová. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2018. 189 s.
- » *Jakub Jakobeus - život, dielo a doba*. Ed. Michal Otčenáš. Prešov : PVT - Katedra dejín a archívniectva FF UPJŠ, 1993. 129 s.
- » JURÍČKOVÁ, Valéria. Irena Nevická (1886-1965). In. *Slovo – gréckokatolíckej cirkvi*. Prešov : Petra, 2001, roč. 33., č. 23 – 24, s. 12.
- » KASÁČ, Zdenko. *Anton Prídavok: Zborník pri príležitosti 70. nedežítých narodenín a IX. Literárneho Kežmarku*. Bratislava : Osvetový ústav, 1974. 90 s.
- » KLEIN-TEŠNOSKALSKÝ, Belo. *Obrazy z dejín prešovských evanjelikov*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1933. 125 s.

- » KÓNYA, Peter: Pražský kňaz, ktorý nemohol byť doma prorokom. In. *Príbehy starého Prešova*. Prešov : UNIVERSUM, s. 70-73.
- » KUDLOVÁ, Emília. *Pevec čistej ľudskej duše : výberová bibliografia*. Svidník : Podduklianska knižnica, 1997. 53 s.
- » LIPTÁKOVÁ, Ľubica – MARENČINOVÁ, Dita. *Andrej Marenčin : Biblioleták*. Prešov : Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove, 2022.
- » MAČINGOVÁ, Božena. *Bibliografia knižnej tvorby pre deti s ukážkami*. Košice : Knižnica pre mládež mesta Košice, 1997. 7 s.
- » MARENČIN, Vojtech. *Kto za pravdu horí*. Prešov : Knihtlačiareň M. Kahn, 1931. 47 s.
- » MINÁRIK, Jozef. *Jakub Jakobeus. (Okolo r. 1591-1654). Výber z diela*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, 437 s.
- » Oneskorená rozlúčka [Darina Harmanová]. In. *Slovenský sever*. Roč. 4, č.2 (1994), s. 22
- » PARASKA, Marija: Z vidkytým srdcem folklorysta. In. *Družno vpered*. č. 11 (11.11.1983), s. 20.
- » PETRUŠ, Andrej. *Život a osud : spomienková publikácia o ukrajinskom spisovateľovi Fedorovi Vasilievičovi Ivančovi*. In. *Prešovský večerník*. Roč. XXII, č. 5113, (9. 2. 2011), s. 13.
- » *Poeta laureatus Ioannes Bocatius (1569 –1621)*. Zost. Jana Amrichová. Košice : Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach, 2009. 123 s.
- » Privítanie pri vianočnom stole : Oskar Šalko. In. *Prešovský večerník*. Roč. XXI, č. 5087 (23. 12. 2010), s. 8.
- » ROMAN, Michal. *Svedectvo doby : Jubileum spisovateľa a bojovníka proti fašizmu Fedora Ivančova*. In. *Prešovský večerník*. Roč. 12, č. 2837, (17. 10. 2001), s. 9.
- » SEDLÁK, Tibor. Andrej Vandrák : Príspevok o živote a filozofickom diele. In. *Nové obzory 14*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 107 – 126.
- » SIVANIČOVÁ, Andrea. *František Šťastný : biblioleták*. Prešov : Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove, 2018.
- » SIVANIČOVÁ, Andrea. *Štefan Staviarsky : biblioleták*. Prešov : Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove, 2019.
- » VOKÁL, Ferdinand. *Zvony srdca*. Prešov : Koncern Karpatskí Nemci Karol Pfeffer, synovia a vnuci, 1991. 71 s.
- » WEBER, Ján. *Vladárske čítanie*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019. 287 s.
- » ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Vlastný životopis*. In. *Dva dni v Chujave*. Tatran : Bratislava, 1974. 263 s.
- » Zomrel Ivan Hryc-Duda. In. *Prešovský večerník*. Roč. 10, č.2384, 10.12.1999, s. 5
- » Zomrel ukrajiniista profesor Juraj Bača. In. *Na Pulze : časopis Prešovskej univerzity v Prešove*. Roč. IX, č. 1-2/2021, s. 43.
- Online zdroje**
- » *Anna Halgašová*. Dostupné na : https://rue.wikipedia.org/wiki/Анна_Галгашова
- » BOMBOVÁ,Eva. *Údery a údely farára Ctibora Jána Handza*. Dostupné na: <https://asloz.sk/udery-a-udely-farara-ctibora-jana-handza/>
- » *Eva Bissová. 100. výročie narodenia*. Dostupné na: <https://www.snm.sk/muzea-snm/muzeum-ukrajinskej-kultury/muzeum-ukrajinskej-kultury/spoznavajte/verejnost?clanok=eva-bissova-100-vyrocie-narodenia>
- » FRANK, Michal. *Prvá kniha mu vyšla až na dôchodku. Regionálny básnik sa dozíva deväťdesiatky : Janko Varga Lipnický jubiluje*. Dostupné na: https://presov.korzar.sme.sk/c/22677282/prva-kniha-mu-vysla-az-na-dochodku-regionalny-basnik-sa-doziva-devatdesiatky.html#storm_gallery_185890
- » FRANKOVÁ Libuša. *Študentské knižnice na prešovskom evanjelickom kolégiu v 19. storočí*. Prešov : Prešovská univerzita, 2020. 110 s. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/FrankovaL2/subor/Frankova.pdf>
- » *Handzo Ján Ctibor*. <https://www.pohorela.sk/obec/o-obci/osobnosti/handzo-jan-ctibor-75sk.html>
- » HANUDELŔOVÁ, Zuzana. *Irena Nevická a Prešov*. Dostupné na: [Hanudelova.pdf \(pulib.sk\)](https://www.pulib.sk/web/hanudelova.pdf)
- » *Humorista, spisovateľ a novinár Emo Bohúň sa narodil pred 120 rokmi*. Dostupné na: <https://www.teraz.sk/kultura/humorista-spisovatel-a-novinar-emo-bo/389721-clanok.html>
- » *Ivan Lefkovits (*1937)*. Dostupné na: <https://www.pametnaroda.cz/cs/lefkovits-ivan-20190110-0>
- » *Ján Kostra bol majstrom ľúbostnej poézie*. Dostupné na: <https://www.vtedy.sk/kostra-narodny-umelec-vyrocie-narodenie>
- » *Ján Kostra, významný slovenský lyrik, sa narodil pred 110 rokmi*. Dostupné na: <https://www.teraz.sk/magazin/jan-kostra-vyznamny-slovensky-lyrik/511806-clanok.html>
- » *Július Lenko patrí k predstaviteľom generácie nadrealizmu*. Dostupné na: <https://www.teraz.sk/kultura/julius-lenko-patril-k-nadrealizmu/109806-clanok.html>
- » KRÁLIKOVÁ, Katarína. *Spisovateľka Hana Gregorová sa vydala, aby bola slobodná*. Dostupné na: <https://katarinakralikova.sk/spisovatelka-hana-gregorova-ilgova-sa-tydala-aby-bola-slobodna/>
- » KUDLOVÁ, Emília. *Juraj Bača Ukrajinský spisovateľ na Slovensku, literárny kritik, publicista, literárny historik a kultúrno-osvetový činiteľ*. Dostupné na: <http://www.podduklianskakniznica.sk/knihovnik/pk20121.pdf>

- » *Mačingová, Božena*. Dostupné na: <https://www.spolok-slovenskych-spisovatelov.sk/products/macingova-bozena/>
- » *Mária Martončíková – Kočanová (1890 – 1976)*. Dostupné na: <https://www.kostolany.sk/obec-2/nasi-rodaci/maria-martoncikova-kocanova-1890-1976-40sk.html>
- » *MUŠINKA, Mikuláš. Vývoj duchovnej kultúry Rusínov-Ukrajincov na Slovensku po druhej svetovej vojne*. Dostupné na: <http://skua-info.sk/?p=629>
- » *Na Evu Bissovú Svidničania ani po rokoch odlúčenía nezabudli*. Dostupné na: <https://www.rusyn.sk/na-evu-bissovu-svidnicania-ani-po-rokoch-odlucenia-nezabudli/>
- » *PARENÍČKA, Pavol*. Bohém zašlých časov. (K storočnici narodenia Ema Bohúňa). In. *Biografické štúdie 27*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2000. s. 67-81. Dostupné na: http://www.snk.sk/images/Edicna_cinnost/Zborniky/Biograficke_studie/27/bs27_67_81.pdf
- » *100. výročie narodenia Anny Halgašovej*. Podklady k pripravovanému podujatiu. Múzeum rusínskej kultúry SNM v Prešove.
- » *ŠÁTKOVÁ, Eva. Prvá slovenská feministka Hana Gregorová : Pred Tajovského ženou si odpľúvali národovci*. Dostupné na:
- » *Prvá slovenská feministka Hana Gregorová: Pred Tajovského ženou si odpľúvali národovci | zenyvmeste.sk*
- » *ŠTEFLOVÁ, Lucia*. Kultúrno-osvetová činnosť manželov Gregorcov v prvej polovici 20. Storočia s dôrazom na východné Slovensko. In. *Spoločnosť a kultúra východného Slovenska*. Eds. Libuša Franková – Marcela Domenová. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2014. s. 124-131. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Frankoval2>
- » *VASILOVÁ, Darina*. Dr. Andrej Vandrák – príspevok k životu a dielu. In. *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. Číslo 1, 2006, s. 63 – 77. Dostupné na : http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2006.pdf.
- » *Viktor Hajný. Herecká filmografia*. Dostupné na <https://www.tv-archiv.sk/-viktor-hajny>
- » *Zomrel prof. Juraj Bača, Csc.* Dostupné na: <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/37791/>
- » *Zomrela spisovateľka Božena Čonková-Máčingová*. Dostupné na: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/20703169/zomrela-spisovatelka-bozena-conkova-macingova.html>
- » *ŽEMBEROVÁ, Viera. Rozlúčenie s Eliášom Galajdom*. Dostupné na: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/137370.pdf

OSTATNÉ ZDROJE - ŠTÚDIUM

Monografie, periodiká, zborníky a iné

- » *Napred. Národný zábavník mládeže slovenskej*. Zost. Koloman Banšell a Pavol Országh. Liptovský Mikuláš : Spol. Martina Rázusa v Liptovskom Mikuláši, 2021. 383 s.
- » *BOTTO, Július. Krátka história Slovákov*. Turčiansky Sv. Martin : Knihtlačiarsky účastinársky spolok, 1914. 96 s.
- » *ČORBA, Andrej*. Hrozne a strašne rozpravki o chorobe cholery a rozbroju proščavi vo višších stranoch uherске žeme z roku 1831ho v kratkoscí sspísane pre obecni v tím čaše zburení ľud ku pokajaňu. In. *Nové obzory 12*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 379 – 491.
- » *FRANKOVÁ, Libuša. Ján Francisci-Rimavský (1822-1905) : politik a národovec, predstaviteľ vznikajúceho moderného slovenského meštianstva*. Prešov : Centrum antropologických štúdií, 2010. 161 s.
- » *FRANKOVÁ, Libuša*. Národná slovenská spoločnosť na prešovskom evanjelickom kolégiu. In. *Slovenská spoločnosť na evanjelickom kolégiu v Prešove. K študentskej samovzdelávacej činnosti v 19. storočí*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2020. 113 s.
- » *CHMELÁROVÁ, Mária*. K životu a literárnej činnosti Jozefa Srnku. In. *Nové obzory 15*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970. s. 221-288.
- » *JANČO, Štefan. Advokát Pavol Országh Hviezdoslav*. Bratislava : Slovenská advokátska komora, 2013. 168 s.
- » *Janko Jesenský v kritike a spomienkach : zborník*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. 741 s.
- » *JANŠÁK, Štefan. Tri literárne portréty: 1. Ján Petrikovich, 2. Andrej Halaša, 3. Július Bodnár*. Ed. E. Králiková. Martin : Vydavateľstvo Matice Slovenskej, 2015, s. 57 – 80.
- » *Jozef Gregor-Tajovský - Janko Jesenský : pramene – dimenzie – reflexia*. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2020. 316 s.
- » *Štyri hry slovenskej moderny*. Zost. E. Lehuta. Bratislava : Tatran, 1973, s. 131 – 133.
- » *LAZAR, Ervín*. Napred. Rukopisný zábavník prešovskej študujúcej mládeže. In. *Nové obzory 21*. Ed. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 171 – 190.
- » *LAZAR, Ervín*. Pavol Országh Hviezdoslav pred storočím v Prešove. In. *Nové obzory 12*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 295 – 324.
- » *MAUKŠOVÁ, Felicitas*. K ľudskému a umeleckému profilu Jolany Cirbusovej. In. *Nové obzory 12*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 151 – 160.

- » PETRÍKOVÁ, Martina. 110 rokov Márie Rázusovej-Martákovej, (nielen) poetky a prekladateľky. In. *Tvorba*, 2015, roč. XXV. (XXXIV.), č. 2, s. 6 – 8.
 - » PETRUS, Pavol. *Národný umelec Janko Jesenský : Život a dielo*. Bratislava : Osvetový ústav, 1973. 128 s.
 - » PIUS, Miroslav. *Ján Francisci-Rimavský a vrcholná fáza slovenského národného obrodzenia*. Bratislava : Národné osvetové centrum, 1997. 96 s.
 - » RAMPÁK, Zoltán. *Tvorba Ivana Bukovčana*. Bratislava : Horizonty, 1978. 457 s.
 - » ŠVAČ, Vladimír. *Adam Hlovík : Život a dielo*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2012. 167 s.
 - » VANSOVÁ, Terézia. *Ján Vansa : život a práca verejného sluhu Pánovho : (biografické črty)*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1938. 394 s.
- Online zdroje**
- » Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Rožňava: *Ročné správy Československého štátneho reálneho gymnázia vo Veľkej Revúcej*. Dostupné na: <https://www.majgemer.sk/gemer/kultura/gos/item/11422-ceskoslovenske-statne-realne-gymnazium-vo-velkej-revucej-v-roznavskom-archiv>.
 - » *Čirkevný zbor Hanušovce nad Topľou*. [Andrej Čorba]. Dostupné na: <http://www.ecavhanusovce.sk/index.php/about>.
 - » ČAPLOVIČ, Miroslav. Prečo spáchal samovraždu Koloman Banšell, veľký kamarát Hviezdoslava? In. *Pravda*. Dostupné na: <https://zurnal.pravda.sk/spolocnost/clanok/522406-preco-spachal-samovrazdu-velky-kamarat-hviezdoslava/>
 - » JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Aktivity evanjelického kňaza Adama Hlovíka v Šariši (170 rokov od úmrtia). In. *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2021, č. 2. Dostupné na: http://dejiny.unipo.sk/PDF/2021/09_2_2021.pdf.
 - » KLÁTIK, Miloš. Štefan Marko Daxner. In. *Testimonia Theologica*, 2011, roč. 5, č. 2. Dostupné na: https://fevth.uniba.sk/fileadmin/ebf/testimonia_theologica/2011/TT_2011_-_2_KLATIK_M-Stefan_Marko_Daxner_12.9.2011_.pdf.
 - » KOČÍK, Tibor: Košická literárna scéna na pozadí mizérie „normalizácie“. In. *Redakčný blog Dennika N*, 2018. Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/1215466/kosicka-literarna-scena-na-pozadi-mizerie-normalizacie/>
 - » PACHEROVÁ, Soňa. Janko Francisci: Ideál štúrovských cností, krásavec oddaný národu. In. *Pravda*. Dostupné na: <https://zurnal.pravda.sk/spolocnost/clanok/365706-janko-francisci-ideal-sturovskych-cnosti-krasavec-oddany-narodu/>.
 - » PERNÝ, Lukáš. *Janko Francisci*. Dostupné na: <https://matica.sk/janko-francisci/>.
 - » PERNÝ, Lukáš. Štefan Marko Daxner. Dostupné na: <https://matica.sk/stefan-marko-daxner/>.
 - » RODOVÁ, Hana. Štefan Kasarda, autor rozhlasových hier. In. *Rozhlasové osobnosti III. (Košice)*. Dostupné na: <https://slovensko.rtvs.sk/clanky/ludia/269750/rozhlasove-osobnosti-iii-kosice>.

ZOZNAM POUŽITÝCH FOTOGRAFIÍ

- s. 01 Evanjelické kolégium : www.webumenia.sk
- s. 07 Autoportrét Jána Kalinu : súkromný archív Júlie Sherwood, dcéry Jána Kalinu
- s. 08 Andraščík, František : andrascik_frantisek_mini.jpg (200×250) (litcentrum.sk)
- s. 10 Andraščík, Ján : Andraščík, Ján | knižka | Schematismus | Dominikánsky knižný inštitút (knihydominikani.sk)
- s. 12 Barica, Ján : barica_j.jpg (200×250) (litcentrum.sk)
- s. 16 Bornstein, Róbert Cvi : https://marencin.sk/953/Zablesky_v_temnote_prvych_23_rokov_mojho_zivota
- s. 18 Borodáč, Ján : Ján Borodáč | [CSFD.cz](http://csfd.cz) (csfd.cz)
- s. 20 Gabányi, Árpád : Gabányi Árpád - Gabányi Árpád – Wikipédia (wikipedia.org)
- s. 21 Titulný list a ukážka diela Árpáda Gabányiho *Miska Biographiája* : Štátna vedecká knižnica Prešov, Depozit HF, svkpoA 46604
- s. 22 Greguš, Augustín : Greguss Ágost – Wikipédia (wikipedia.org) ; Titulný list Gregušovho diela *Rendszeres széptan.* : Greguss Ágost – Wikipédia (wikipedia.org)
- s. 23 Hamvas, Béla : Hamvas Béla fiataalkori képe - Béla Hamvas - Wikipédia, slobodná encyklopédia (wikipedia.org)
- s. 26 Kalina, Ján : Súkromný archív Júlie Sherwood, dcéry Jána Kalinu
- s. 29 Kalinová, Agneša : Súkromný archív Júlie Sherwood, dcéry Agnešy Kalinovej
- s. 30 Plagát k predstaveniu *Túzoltók a színfalak mögött* : DERFIŇÁK, Patrik. *Hasiči medzi kulísami : na javisku vystúpili aj tri odvážne dievčatá z lepšej spoločnosti*. In. *Prešovský večerník*. Roč. XXI, č. 4874, 18. februára 2010, s. 6
- s. 31 Korabinský, Ján Matej : Korabinsky-matej-jan - Ján Matej Korabinský – Wikipédia (wikipedia.org)
- s. 32 Prešov v lexikóne Jána Mateja Korabinského : Slovenská národná knižnica, snkSC 43559 D1
- s. 33 Lacková, Elena : lackova_elena_cpeter_prochazka_23880027_lic.jpg (1299×1772) (litcentrum.sk)
- s. 35 Lahav, Yehuda : crop-2088-lahav3.jpg (566×272) (tyden.cz)
- s. 37 Lahola, Leopold : lahola_l.jpg (200×250) (litcentrum.sk)
- s. 40 Sedlák, Imrich : Imrich Sedlák (2) - Imrich Sedlák – Wikipédia (wikipedia.org)
- s. 43 Tomášek-Dumín, Jozef : jozef_tomasikdumin.png (570×701) (litcentrum.sk)
- s. 45 Tréval, Emil : Emil Tréval/Václav Walter : Klub literatury Praha (webnode.cz)
- s. 47 Sabol, Štefan Sebastián : Zoreslav, básnik európskeho formátu – iLiteratura.cz
- s. 49 Časť z titulného listu diela Jána Webera *Janus Bifronus* : BARTUNEK, Anton. *Osobnosti slovenského lekárnictva*. Martin : Osveta, 2001. s. 181
- s. 50 Bača, Juraj : Archív Zväzu Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky v Prešove
- s. 53 Bissová, Eva : c_Plagat_Eva_Biss_web.jpg (700×318) (snm.sk)
- s. 56 Bocatius, Ján : https://kulturblog.sk/wp-content/uploads/2019/08/bocatus_jan.jpg
- s. 59 Bohúň, Emo : emobohun1.jpg (134×125) (litcentrum.sk)
- s. 61 Borolič, Juraj : Archív Zväzu Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky v Prešove
- s. 64 Pamätná tabuľa Izákovi Cabanovi : Archív Krajskej knižnice P. O. Hviezdoslava v Prešove
- s. 65 Červeňák, Andrej : cervenak_andrej_cpeter_prochazka_lic_dsc_6298.jpg (827×1181) (litcentrum.sk)
- s. 67 Dilong, Rudolf : rudolf_dilong_mlady.jpg (975×1550) (litcentrum.sk)
- s. 69 Duchnovič, Alexander : Archív Zväzu Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky v Prešove
- s. 72 Galajda, Eliáš : https://sk.wikipedia.org/wiki/Eli%C3%A1%C5%A1_Galajda
- s. 74 Gregor Tajovský, Jozef : <https://www.pamatihodnosti.sk/pamatihodnost/?itemId=78>
- s. 77 Gregorová, Hana : <http://www.aspekt.sk/content/aspektin/hana-gregorova>
- s. 80 Hajný, Viktor : <https://www.kinbox.cz/osoba/63006-viktor-hajny>

- s. 82 Halgašová, Anna : Súkromný archív Márie Polčovej, dcéry Anny Halgašovej
- s. 84 Handzo, Ján Ctibor : <https://www.pohorela.sk/obec/o-obci/osobnosti/handzo-jan-ctibor-75sk.html>
- s. 86 Harmanová, Darina : MAŤOVČÍK, Augustín a kol. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov : Bratislava, 2001. s. 143
- s. 88 Hirjak, Michal : Súkromný archív Slavomíra Hirjaka
- s. 91 Hleba, Edmund : Súkromný archív Jany Slimákovej, dcéry Edmunda Hlebu
- s. 94 Hryc-Duda, Ivan : Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky v Prešove
- s. 96 Husárová, Emília : HUSÁROVÁ Emília: *Nielen deň*. DINO : Prešov, 1999
- s. 98 Ivančov, Fedor : Archív Zväzu Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky v Prešove
- s. 101 Titulný list diela Jakuba Jakobeusa *Gentis Slavonicae lacrumae...* : Univerzitná knižnica - JAKOBEUS, Jakub (1591-1645) : Gentis slavonicae lacrumae, suspiria et vota, 1642 (ulib.sk)
- s. 103 Klein-Tesnorskalský, Belo : <https://zlatyfond.sme.sk/autor/181/Belo-Klein-Tesnorskalsky>
- s. 106 Kočanová, Mária : maria-kocanova1.jpg (450×372) (litcentrum.sk)
- s. 108 Kostra, Ján : <https://www.postoj.sk/46675/ked-oci-prizmurim-jan-kostra>
- s. 111 Titulný list diela Eliáša Ladivera *Papinianus tetragonos ...* : Štátna vedecká knižnica Prešov, Depozit HF, svkpoA 77634, s. 1
- s. 112 Lazoryk, Fedor : LAZORYK. Fedir. *Snižni chryzاتمey*. Prešov : SPN, 1967
- s. 114 Lenko, Július : https://www.litcentrum.sk/sites/default/files/person_galleries/lenko_julius_6.12.64_50-rocnny_vysledok.jpg
- s. 116 Macinský, Ivan : Archív Zväzu Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky v Prešove
- s. 118 Mačingová, Božena : <https://www.rtv.slovensko.sk/historia/osobnosti/bozena-macingova>
- s. 120 Marenčin, Andrej : Súkromný archív Dity Marenčinovej, dcéry Andreja Marenčina
- s. 124 Nevická, Irena : HANUDELŇOVÁ, Zuzana. *Irena Nevická a Prešov*. Hanudelova.pdf (pulib.sk)
- s. 126 Pavlovič, Alexander : <https://orthodox.sk/200-rokov-od-narodenia-rusinskeho-buditela-alexandra-pavlovica/>
- s. 128 Pridavok, Anton : 345px-Portrait_pridavok-anton.jpg (345×487) (wikimedia.org)
- s. 132 Titulný list knihy *Verejná prešovská poprava ...* : REZIK, Ján – PATARÁK, Ján. *Verejná prešovská poprava, čiže, Prešovské jatky 1687*. Prešov : Karička, 1997.
- s. 134 Sommerová – Lefkovitsová, Alžbeta : <https://hlidacipes.org/nejhorsi-z-taboru-v-bergen-belsenu-zemrely-tisice-lidi-i-po-osvobozeni-tela-se-pohrbivala-buldozery/>
- s. 136 Staviarsky, Štefan : Archív Krajskej knižnice P. O. Hviezdoslava v Prešove
- s. 138 Stavrovský-Popradov, Július : <https://www.rusyn.sk/ivan-pop-osobnosti-nasich-dejinstavrovskij-popradov-julij/#gallery>
- s. 140 Šalko, Oskar : Archív Krajskej knižnice P. O. Hviezdoslava v Prešove
- s. 142 Šmajda, Michal : <https://ipravda.sk/res/2010/12/03/thumbs/45562-michal-smajda-strednaW.jpg>
- s. 144 Šťastný, František : Archív Krajskej knižnice P. O. Hviezdoslava v Prešove
- s. 147 Tompa, Michal : 800px-Tompa_Mihály_költő.jpg (800×1200) (wikimedia.org)
- s. 149 Vandrák, Andrej : <http://www.maticaroznava.sk/wp-content/uploads/2022/01/vandrak.jpeg>
- s. 152 Varga Lipnický, Ján : 2306383_1200x.jpeg (1200×1047) (smedata.sk)
- s. 154 Vokál, Ferdinand : ferdinand_vokal_43.png (280×367) (litcentrum.sk)
- s. 156 Weber, Ján : Ján Weber | zoom (webumenia.sk)
- s. 159 Titulný list diela Juraja Wernhera *Podivuhodné vody na Spiši*. Martin : Osveta, 1980
- s. 160 Záborský, Jonáš : osobnosti_jonas_zaborsky_800x600.png (800×600) (matica.sk)
- s. 163 Zborovjan, Julo : 6805572_1200x.jpeg (1200×1089) (smedata.sk)
- s. 165 Zelinová, Hana : c1a11e28afb03c9d81c096faa0a5ce8e_XL.jpg (670×750) (turistickenoviny.sk)
- s. 168 Zozulák, Vasil' : ZOZULAK, Vasil'. *Ne hljadjačy na semafony*. Prešov : SPN, 1980
- s. 171 Motív z titulného listu knihy Júliusa Botta *Ján Francisci* : Krajská knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešov S 92/281
- s. 172 Bachát, Daniel : <https://zlatyfond.sme.sk/galeria/autor/230/bach2.jpg>
- s. 174 Banšell, Koloman : Koloman Banšell - Koloman Banšell – Wikipédia (wikipedia.org)
- s. 177 Barč, Ivan : https://www.litcentrum.sk/sites/default/files/person_photos/barcivan_j.jpg
- s. 179 Botto, Július : https://www.litcentrum.sk/sites/default/files/person_photos/juliusbotto.jpg
- s. 182 Bukovčan, Ivan : OIP. tWOTtFNsI7xeKGDuuJrbugHaC6 (474×186) (bing.com)
- s. 185 Cirbusová, Jolana : jolana_cirbusova.jpg (189×267) (litcentrum.sk)
- s. 187 Titulný list diela Andreja Corbu *Hrozne a strašne rozprávki o chorobe cholery* : <https://www.ilonas.net/valal/obr/proscava.gif>

- s. 189 Daxner, Štefan Marko : https://matica.sk/wp-content/uploads/2022/04/Stefan_Marko_Daxner_1864.jpg
- s. 192 Ďurišin, Dionýz : https://www.litcentrum.sk/sites/default/files/person_photos/durisin_dionyz_cpeter_prochazka_líc.jpg
- s. 194 Francisci- Rimavský, Ján : https://mesto.hnusta.sk/data/editor/190sk_1_big.jpg?gcm_date=1501960724
- s. 197 Fričovský, Ladislav : https://www.litcentrum.sk/sites/default/files/person_photos/fricovsky.png
- s. 199 Halaša, Andrej : https://www.litcentrum.sk/sites/default/files/person_photos/1andrej_halasa.jpg
- s. 202 Titulný list diela Adama Hlovíka *Cesta na Oblík* : <https://www.slanskevrchy.sk/Rozne/Oblik/Oblik1.jpg>
- s. 203 Hodža, Michal Miloslav : https://cs.wikipedia.org/wiki/Michal_Miloslav_Hod%C5%BEa#/media/Soubor:Jozef_Bo%C5%BEetch_Klemens_-_Portrait_of_M._M._Hod%C5%BEa_-_0_6269_-_Slovak_National_Gallery.jpg
- s. 206 Hviezdoslav : pavol.orsagh-hviezdoslav_1.jpg (300×397) (nasaadvokacia.sk)
- s. 209 Chalupka, Ján : https://sk.wikipedia.org/wiki/J%C3%A1n_Chalupka#/media/S%C3%BAbor:J%C3%A1n_Chalupka.jpg (300×397) (nasaadvokacia.sk)
- s. 211 Jesenský, Janko : jesensky_01.jpg (300×397) (nasaadvokacia.sk)
- s. 213 Kasarda, Štefan : https://www.litcentrum.sk/sites/default/files/person_photos/stefan_kasarda.jpg
- s. 215 Marenčin, Albert : marencin_albert_img_3083.jpeg (427×640) (litcentrum.sk)
- s. 218 Pado, Juraj : R.e5932e93a7ee08ee0642c251877c35f5 (200×283) (bing.com)
- s. 221 Rázusová-Martáková Mária : https://www.litcentrum.sk/sites/default/files/person_photos/razusova_martakova.jpg
- s. 224 Sokolík, Andrej : Andrej Sokolík - Andrej Sokolík – Wikipédia (wikipedia.org)
- s. 229 Stodola, Ivan : OIP.1UEw0tMcLLQ0XS7fxdAbCAAAAA (193×267) (bing.com)
- s. 232 Teren, Ivan : ivan-teren.jpg (457×456) (rtvs.sk)
- s. 234 Vansa, Ján : evt_image.php (150×190) (tisovec.com)

ZOZNAM POUŽITÝCH UKÁŽOK

- s. 09 ANDRAŠČÍK, František. *Brieždenie*. Košice : Krajské nakladateľstvo, 1963. s. 17–18.
- s. 11 ANDRAŠČÍK, Ján. Šenk paľenčení. In. DROBNIÁK, Gabriel. *ThDr. Ján Andraščík*. Kapušany : Ing. Štefánia Beňová – Bens, 2003. s. 72, 75, 96, 100.
- s. 13 BARICA, Ján. Vede a národu. In. *Malá encyklopédia priekopníkov slovenskej vedy a techniky*. Bratislava : Smena, 1988. s. 8-9.
- s. 15 BAYER, Ján. IX. Z celého Uhorska najvhodnejším miestom pre takého lýceum je nepochybne Prešov. In. *Od kráľovstva ducha ku kráľovstvu človeka*. Zost. Mária Novacká. Bratislava : Vydavateľstvo Tatran, 1986. s. 444–446.
- s. 17 BORNSTEIN, Róbert Cvi. *Záblesky v temnote : Prvých 23 rokov môjho života*. Bratislava : Marenčin PT, 2020. s. 19-20, 31-32, 41.
- s. 19 BORODÁČ, Janko. *Spomienky*. Martin : Národné divadelné centrum, 1995. s. 173.
- s. 24 HAMVAS, Béla. *Filozofia vína*. Bratislava : Marenčin, PT, 2016. s. 43, 69 – 71.
- s. 25 HOLBOVÁ, Elena. *Viditeľné znamenia*. Žilina : Knižné centrum, 2006. s. 26.
- s. 27 KALINA, Ján. *Obzrí sa s úsmevom*. Bratislava – 28 : PT Marenčin, 1999. s. 89. - KALINA, Ján. *Zavinili to židia a bicyklisti*. Bratislava : PT Marenčin, 2000. s. 14–15, 18.
- s. 29 KALINOVÁ, Agneša. *Mojich 7 životov*. Agneša Kalinová v rozhovore s Janou Juráňovou. Bratislava : Aspekt, 2012. s. 117.
- s. 34 LACKOVÁ Elena. *Mŕtvi sa nevracajú. O mule na aven pale*. Prešov : Združenie JEKHEANE – SPOLU, 2005. s. 121–123.
- s. 36 LAHAV, Yehuda. *Zjazvený život*. Levice : K. K. Bagala, 2003. s. 16.
- s. 39 LAHOLA, Leopold. Rozprávania v prvej osobe. In. *Posledná vec a iné*. Bratislava : Kalligram, 2007. s. 136–137 a 142–143.
- s. 41 SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek I. Národno-kultúrny a literárny pohyb na východnom Slovensku v období národného obrodzenia*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1970. s.28, 46–47.
- s. 44 TOMÁŠIK-DUMÍN, Jozef. *Otvorte okná (Básne)*. Prešov : Jozef Stanovský, 1944. s. 14, 43, 23.
- s. 46 TRÉVAL, Emil. *Průboj. Román a pravda*. Praha : Pražská akciová tiskárna, 1920. s. 127, 144, 145.
- s. 48 ZORESLAV. *Slnce a blankyt*. Knižka poézie II. Užhorod, 1936. s. 35–36).
- s. 51 BAČA, Juraj. *A matke tvojej závidím*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. s. 116–117.
- s. 54 BISSOVÁ, Eva. *Šynok pod lelečým gnizdom*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993. s. 123–124.
- s. 58 BOCATIUS, Ján. Na istého, čo má málo kníh a veľa pohárov. In. MINÁRIK, Jozef. *Renesančná a humanistická literatúra*. Bratislava : SPN, 1985. s. 129–131. – BOCATIUS, Ján. O postavení učiteľov. In. *Lětopis instituta za serbski ludospyt*. Budyšin : Ludove nakladnistwo Domowina, 1960. s. 127.
- s. 60 BOHÚŇ, Emo. Defraudant. In. *Zaprášené histórie*. Bratislava : Ikar, 2002. s. 153–154.
- s. 62 BOROLIČ, Jurko. *Z rodnych brehov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1966. s. 12.
- s. 66 ČERVEŇÁK, Andrej. A. S. *Puškin Človek a básnik*. Martin : Matica slovenská, 1989. s. 149.
- s. 68 DILONG, Rudolf. Večerná modlitba. /Brehy slobody, 1965/. In. *Katolícka moderna – Spomienka na anjela*. Bratislava : HEVI, 1994. s. 22–23.
- s. 71 DUCHNOVÝČ, Olexandr. *Tvori v 4-ch tomach*. Tom 1. Zost. M. Ryčalka. Prešov : SPN, 1968. s. 687.
- s. 73 *Eliáš Galajda : ukrajinský básnik a prekladateľ (život a dielo)*. Ed. Mária Nachajová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2012. s. 34 a 40.
- s. 76 GREGOR TAJOVSKÝ, Jozef. *Dielo V*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956. s. 355
- s. 79 GREGOROVÁ, Hana. *Slovenka pri knihe*. Bratislava : ASPEKT, 2007. s. 195-196.
- s. 81 HAJNÝ, Viktor. Srdce ako slnce – Nad knihou. In. *Srdce ako slnce. Antológia poézie*

- básnikov ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Zost. F. Kováč. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982. s. 45–47.
- s. 83 HALGAŠOVÁ, Anna. Teče voda teče. In. *Tříňová ruža : zborník rusínskej ľudovej poézie*. Zost. Anna Plíšková. Prešov : Rusínska obroda na Slovensku, 2002. s. 25.
- s. 85 HANDZO, Ján Ctibor. *Príval. Evanjelické rozprávky z rokov druhej svetovej vojny*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1948. s. 38–39.
- s. 87 HARMANOVÁ, Darina. *Rastú kvietky*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972. s. [36-37, 42-43].
- s. 89 HIRJAK Michal. *Príliaty les*. Košice : – 90 Východoslovenské vydavateľstvo, 1975. s. 28–31.
- s. 92 HLEBA, Edmund. *Maľovaný sen*. Prešov : Spolok slovenských spisovateľov, 1994. s. 56–57.
- s. 92 HLEBA, Edmund. *Žil a učil som v Námestove (1953–1960)*, Námestovo : MVP Námestovo, 1993. s. 25–26.
- s. 95 HRYC-DUDA, Ivan. Dula. In. *Srdce ako slnce. Antológia poézie básnikov ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Zost. F. Kováč. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982. s. 25.
- s. 97 HUSÁROVÁ Emília. *Osamelosť kameňa*. DINO : Prešov, 1997. s. 51. - HUSÁROVÁ Emília. *Nielen deň*. DINO : Prešov, 1999. s. 10 a 13.
- s. 99 IVANČOV, Fedor. *Jantárová cesta*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1986. s. 86–87.
- s. 102 *Jakub Jakobeus – okolo r. 1591-1645 : výber z diela*. Jozef Minárik. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1963. s. 295, 297, 301, 305, 307.
- s. 105 KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Obrazy z dejín prešovských evanjelikov* (II. Z doby jozefínskej). Zlatý fond denníka SME 2011. Dostupné na: <https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1501/Klein-Tesnoscalsky>
- s. 107 KOČANOVÁ, Mária. Peklo šarišských švihákov. In. *Stratené šarišské príbehy a povesti*. Zost. KOZLOVÁ Marianna. Prešov : Vydavateľstvo Privatpress, 2007. s. 170–174.
- s. 109 KOSTRA Ján. *Ave Eva*. Bratislava : Vydavateľstvo SÚV SZM : Bratislava 1977, s. 76–77.
- s. 113 LAZORYK, Fedir. *Snižni chryzantemy*. Prešov : SPN, 1967. s. 9.
- s. 115 LENKO, Július. *Stužková slávnosť*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1974. s. 22-23. - LENKO, Július. *Ak raz si ľúbil*. Bratislava : Mladé letá, 1989. s. 23.
- s. 117 MACINSKÝ, Ivan. Nespievaná pieseň. In. *Srdce ako slnce. Antológia poézie básnikov ukrajinskej národnosti v ČSSR*. Zost. F. Kováč. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982. s. 38-39.
- s. 119 MAČINGOVÁ, Božena. Betka a veterné mesto. In. *Bibliografia knižnej tvorby pre deti s ukážkami*. Košice : Knižnica pre mládež mesta Košice, 1997. s. 7.
- s. 121 MARENČIN, Andrej. *Z ostatních časoch Župného úradu v Košicoch a iné udalosti* : verše v Šariščíne. Košice : Župný úrad, 1928. s. 6-7, 14.
- s. 123 MARENČIN, Vojtech. *Kto za pravdu horí*. Prešov : Knihtlačiareň M. Kahn, 1931. s. 9, 15.
- s. 125 NEVICKÁ, Irena. Čakanie. In. *Východoslovenské noviny*. Roč. 36, č. 30 (6. 2. 1987), s. 7.
- s. 127 BEŇKO, Kamil a kol. „*Ľudu verný som bol...*“ 200. výročie narodenia Alexandra Pavloviča. Svidník : Podduklianska knižnica vo Svidníku, 2019. s. 32–34.
- s. 130 PRÍDAVOK, Anton. *Vrásky času*. Martin : Matica slovenská, 2007. s. 29, 77, 119, 122.
- s. 133 REZIK, Ján – PATARÁK, Ján. *Verejná prešovská poprava, čiže, Prešovské jatky 1687*. Prešov : Karička, 1997. s. 13–14.
- s. 135 SOMMEROVÁ-LEFKOVITSOVÁ, Alžbeta. Aj vy ste v tom pekle? In. PETRAŠKO, Ľudovít. *Hlasy mesta. Literárna čítanka o Prešove*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2015. s. 147–148, 153–154.
- s. 137 STAVIARSKY, Štefan. *Prešov v plášti pamäti*. Prešov : Tlačiareň Kušnir, 2013. s. 157–158, 183.
- s. 139 STAVROVSKÝ, Julij Ivanovič. Ja, Ruskyj. In. DOBOŠ, Štefan. *Julij Ivanovič Stavrovskij-Popradov : očerk žizni i tvorčestva*. Prešov : SPN, 1975. s. 24.
- s. 141 ŠALKO, Oskar. *Prechádzka spomienkami*. Prešov : 2020. s. 28. - ŠALKO, Oskar. *Verše*, Prešov : 2018, s. 12.
- s. 143 ŠMAJDA, Michal. *Pukajú lady*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959. s. 190–191.
- s. 145 ŠŤASTNÝ, František. *Horúca stolička direktora*. Prešov : UNIVERSUM, 2022. s. 163–164.
- s. 146 ŠŤASTNÝ, František. *Sabinovská padla, historky ostali*. Prešov : UNIVERSUM, 2004. s. 31-33.
- s. 148 TOMPA, Mihály. Bocianovi. In. *Spoved Dunaja : Antológia maďarskej poézie od najstarších čias po dnešok*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1976. s. 87-88)
- s. 151 VANDRÁK, Andrej. Profesorovi filozofie. In. *Nové obzory 15*. Zost. M. Chmelárová.

- Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973, s. 289 – 302.
- s. 153 VARGA LIPNICKÝ, Ján. *Premeny dediny. Obrázky z okolia Oblíka*. Prešov : Dominanta, 2011. s. 53–54.
- s. 155 VOKÁL, Ferdinand. *Zvony srdca*. Prešov : [s.n.], 1991. s. 60. - VOKÁL, Ferdinand. *Skúsenosť*. Prešov : Michal Vaško, 1993. s. 44.
- s. 157 WEBER, Ján. *Vladárske čítanie*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019. s. 168–170.
- s. 159 WERNHER, Juraj. *O podivuhodných vodách Uhorska*. Bratislava : Osveta, 1974. s. 50, 52–53.
- s. 162 ZÁBORSKÝ, Jonáš. Vlastný životopis. In. *Dva dni v Chujave*. Tatran : Bratislava, 1974. s. 247–248.
- s. 164 ZBOROVJAN, Julo. *Odkliata panna a iné*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1981. s. 35. - ZBOROVJAN, Julo. *Lúboštné krutá*. Prešov : Jozef Stanovský. 1944. s. 23. - ZBOROVJAN, Julo. *Výmena stráží*. Bratislava : Hlavné veliteľstvo Hlinkovej mládeže, 1945. s. 40.
- s. 167 ZELINOVÁ, Hana. *Alžbetin dvor*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2018. s. 5.
- s. 169 ZOZULÁK, Vasil. *V krvavej hmle*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977. s. 50–51.
- s. 170 ZUBIRCKÝ, Dionýz. *Naš A. Duchnovič*. Prešov : vlastný náklad, 1923. s. 9.
- s. 173 BACHÁT, Daniel. *Kompan*. Zlatý fond denníka SME 2011. Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1584/Bachat_Kompan.
- s. 176 BANŠELL, Koloman. *Pýtaš sa ma. Dosť sa ja naslžil... Len ma ľúb!* In. *Napred. Národný zábavník mládeže slovenskej*. Zost. Koloman Banšell a Pavol Országh. Liptovský Mikuláš: Spol. Martina Rázusa v Liptovskom Mikuláši, 2021, s. 26, 154, 188. - *Antológia realistickej literatúry (druhá polovica 19. a začiatok 20. storočia)*. Ed. Pavol Petrus. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983. s. 87.
- s. 178 BARČ-IVAN, Július. Matka. In. *Štyri hry slovenskej moderny*. Zost. E. Lehuta. Bratislava: Tatran, 1973. s. 131 – 133.
- s. 180 BOTTO, Július. *Krátka história Slovákov*. – 181 Turčiansky Sv. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1914. 96 s.
- s. 183 BUKOVČAN, Ivan. *Kým kohút nezaspieva*. – 184 Bratislava : Tatran, 1971. s. 17–21.
- s. 186 CIRBUSOVÁ, Jolana. *Tiché boje*. Bratislava : Tatran, 1976. s. 18. 66–67.
- s. 188 ČORBA, Andrej. Hrozne a strašne rozpravki o chorobe cholery a rozbroju proščavi ... In. *Nové obzory 12*. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 380–381.
- s. 191 DAXNER, Štefan Marko: *V službe národa*. Zlatý fond denníka SME 2011. Dostupné na: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1457/Daxner_V-sluzbe-naroda
- s. 193 ĎURIŠIN, Dionýz. *Čo je svetová literatúra?* Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1992. s. 11–12.
- s. 195 ŠTÚROVCI: *najkrásnejšie básne, prózy a články*. Zost. J. Čertík. Bratislava : Perfekt, 2015. s. 173 – 175.
- s. 196 FRANCISCI, Ján. *Vlastný životopis: Črty z doby Moysesovskej*. Bratislava : SVKL, 1956. s. 125 – 129. Bratislava : Perfekt, 2015. s. 173 – 175.
- s. 198 FRIČOVSKÝ, Ladislav. *Letokruhy. Výber z diela*. Liptovský Mikuláš : Tranoscus, 2010. s. 60, 82.
- s. 200 HALAŠA, Andrej. Ukážky šarišských piesní. In. *Pisně slovenské. Sbírky prostonárodní*. Sešit 1. Praha : Knihitiskárna J. R. Vilímka, 1880. s. 19, 56, 91–92.
- s. 202 HLOVÍK, Andrej. *Cesta na Oblík*. Dostupné na: https://www.slanskevrchy.sk/Rozne/Oblík/Cesta_na_Oblík.html
- s. 205 HODŽA, Michal Miloslav. Vlastný životopis. In. *Slovenská literatúra*. 1959, č. 1, s. 97–98.
- s. 207 HVIEZDOSLAV. In. JANČO, Štefan. *Advokát Pavol Országh Hviezdoslav*. Bratislava : Slovenská advokátska komora, 2013. s. 28.
- s. 208 HVIEZDOSLAV. *Krvavé sonety*. Bratislava : Tatran, 1978. s. 34–44.
- s. 210 CHALUPKA, Ján. *Výber z diela v dvoch zväzkoch. Zväzok II. (Drámy)*. Ed. J. Štolc. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1954. s. 91 – 92.
- s. 212 JESENSKÝ, Janko. *Próza 2. Malomestské rozprávky, Novely, Demokrati, Zo starých časov*. Bratislava : Tatran, 1977. s. 924, 930.
- s. 214 KASARDA, Štefan. *Osamelosť náhodného chodca*. Košice : Vienala, 2005. s. 43–44.
- s. 217 MARENČIN, Albert. *Kacirske myšlienky*. Bratislava : Vydavateľstvo Marenčin PT , 2016, s. 7–9.
- s. 220 PADO, Juraj. *Od obzoru po obzor*. Košice : Krajské nakladateľstvo všeobecnej literatúry, 1962. s. 115 – 116.
- s. 223 RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, Mária. *Vyznania*. Bratislava : Tatran, 1976. s. 52 - RÁZUSOVÁ-MARTÁKOVÁ, Mária. *Od jari do zimy*. Bratislava : Mladé letá, 2000. s. 31, 66.
- s. 225 SOKOLÍK, Andrej. *Láska moja ...* In. *Napred. Národný zábavník mládeže slovenskej*. Zost. Koloman Banšell a Pavol Országh. Liptovský Mikuláš: Spol. Martina Rázusa v Liptovskom Mikuláši, 2021, s. 68 – 69.

- s. 226 SOKOLÍK, Andrej. Za bratmi. In. *Napred. Národný zábavník mládeže slovenskej*. Zost. Koloman Banšell a Pavol Országh. Liptovský Mikuláš: Spol. Martina Rázusa v Liptovskom Mikuláši, 2021, s. 76 – 77.
- s. 228 SRNKA, Jozef. Reč Jozefa Srnku na prvom zasadnutí prešovskej spoločnosti v školskom roku 1834/1835. In. SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek II. Národnokultúrny a literárny pohyb na východnom Slovensku v období národného obrodenia*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1970. s. 32-33.
- s. 231 STODOLA, Ivan. *Súborné dramatické dielo. III. zväzok*. Bratislava : Divadelný ústav, 2010. s. 109.
- s. 233 TEREN, Ivan. *Rozstrieľané mesto a iné básne*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1980. s. 51, 52, 79.
- s. 235 VANSÁ, Ján. Nevíte, čiho jste vy ducha! In. *Cirkevné listy : časopis venovaný záujmom cirkve evanjelickej a. v.* Roč. 17, č. 10 (1903), s. 298–300.